

Árpád nagyfejedelem és népe

[...] „Levedi tehát megérkezvén Kazária kagánjához, tudakolta, hogy mi okból hívatta őt magához. A kagán azt mondta neki, hogy: »Azért hívattunk, hogy mivel nemes származású, értelmes és vitéz vagy, és a türkök közt az első, nemzeted fejedelmévé emeljünk, és engedelmeskedj a mi szavunknak és parancsunknak.« Ő pedig válaszolva a kagánnak azt mondta, hogy: »Nagyra veszem irántam való hajlandóságodat és jóindulatodat, és illő köszönetemet nyilvánítom neked, minthogy azonban nincs elég erőm ehhez a tisztséghez, nem fogadhatok szót neked, azonban van rajtam kívül egy másik vajda, akit Álmosnak neveznek, akinek fia is van; név szerint Á r p á d; ezek közül akár az az Álmos, akár a fia, Árpád legyen inkább fejedelem, aki rendelkezésekre áll.« Megtetszett annak a kagánnak ez a beszéd, és embereit vele adván, a türkökhöz küldte őket, és ezek megbeszélést tartottak a türkökkel, a türkök pedig jobbnak tartották, hogy Árpád legyen a fejedelem, mintsem atyja, Álmos, minthogy tekintélyesebb volt, s egyaránt nagyra becsülték bölcsességéért, megfontoltságáért és vitézségéért, és rátermett volt erre a tisztségre, és így a kazárok szokása és törvénye szerint pajzsra emelvén, fejedelemmé tették. Ez előtt az Árpád előtt a türköknek más fejedelmük sohasem volt, s ettől fogva mindmáig ennek a nemzetségéből lesz Turkia fejedelme.”

Így ír a tudós kelet-római császár, **Bíborbanszületett Konstantin** a X. század derekán. Majd – egyebek közt – elmondja, miszerint „tudnivaló, hogy Árpád, Turkia nagy fejedelme négy fiat nemzett: elsőnek Tarkacsut, másodiknak Jeleget, harmadiknak Jutocsát, negyediknek Zoltánt.”

I. (Nagy) Lajos királyunk udvari történetírója, **Kálti Márk** *Képes Krónika* néven ismert művében így jellemzi:

„A kapitányok közül Árpád volt a leggazdagabb és leghatalmasabb, Almus fia, aki Eleud fia, ő meg Ugeg fia volt. Apját, Almust még az erdelwi hazában megölték, így nem jöhetett Pannoniába.”

Árpád, a VIII/IX. század fordulójának legjelentősebb magyarja volt az, aki népünket ide, a Kárpátok medencéjébe vezette, aki itt „nagyúr”-ként a hét „úr”, azaz fejedelem „uruság”-ának, azaz törzsi hatalmának szövetségét megszilárdította, és megszervezte az új haza határainak a gyeprürendszeren alapuló védelmét.

Krónikásaink közül csak **Kézai Simon** örökítette ránk azt a hagyományt, hogy Árpád a Turul nemzetségből származott: „A kapitányok közt tehát Árpád, Álmos fia, ki Előd fia, ki Ögyek fia volt, a Turul nemzetségből, vagyonban gazdagabb és hadban hatalmasabb vala.”

A turul az Árpádok emblémája, címere, védőszelleme lett, a magyarság jelképes madara.

Az Árpád név ótörök eredetű, az „árpa” szavunk „d” kicsinyítőképzős alakja. Valószínű jelentése: „árpás”, „árpácska”.

Árpád volt az, aki 907-ben, július 4-5-én **IV. (Gyermek) Lajos** keleti frank uralkodónak a hódító seregét *Braslaues-purchnál*, azaz a mai Pozsonynál visszaverte, s ezzel elhárította a nyugati veszélyt. A győzelmes csatában **Luitpold** herceg, fővezér, valamint **Theotmar** salzburgi érsek, főkancellár is elesett. A győzelem következtében a magyar befolyást az Enns folyó felső folyásáig kitolták. (Innen van a népmeséinkben emlegetett *Óperencia* – az „Ober-Enns” torzított alakja.)

Árpád nagyfejedelem nem sokkal élte túl a csatát. Még az év folyamán meghalt.

Utódja negyedszülött fia, **Zoltán** lett. A század derekán a harmadik Árpád-fiúnak, **Jutocsának** a fia, **Faliesi** viselte a fejedelmi hatalmat. Később ismét Zolta-fi, **Taksony** lett a nagyfejedelem. Az ő fia, azaz Árpád dédunokája volt az a **Gyecsü/Géza**, akinek **Vajk** nevű fiában **I. (Szent) István** néven a keresztyén magyar állam megalapítóját tiszteljük.

Krónikáink híradása szerint Árpádot egy patak mellé temették. Sírját – egyébként nomád vezérhez illő módon, akiket tudvalévően titokban temettek el – azóta sem sikerült azonosítani. Leginkább Óbudára szokás helyezni.

A honfoglalás legismertebb művészi ábrázolása alighanem **Feszty Árpád** körképe. Kevésbé ismert, ám számunkra annál inkább szívmengető annak tudata, hogy a tájkép egyik ihletője a Balog-völgyi Nemesradnót határa, a Baraccával szomszédos *Eszró* volt. A művész ugyanis nem kevés időt töltött itt meghitt barátja, Pósa Lajos otthonában.

Kerek 170 éve a *Pesti Magyar Színház*, a későbbi *Nemzeti*, **Vörösmarty Mihály** *Árpád ébredése* c. darabjával nyitotta meg a kapuit.

„Sok minden meghalt Árpád országában, de legalaposabban az az idea halt meg, mely Árpád apánkkal az Iszter vidékét tudatlanul megkívántatta. A vezérek utódait kóbor nyugati lovagok váltották föl, a Keletnek szép, szabad, lelkes erényei helyére bemenekültek ide a boldog Nyugatról kiszorított száműzött bűnök.” – fogalmazott **Ady Endre** 1907-ben.

Napjainkban a hivatalos magyar művelődéspolitikai nem tartotta fontosnak, hogy a honfoglalást irányító, a későbbi ország alapjait lerakó, 1100 éve elhunyt Árpád nagyfejedelemről hivatalosan megemlékezzen.

Jelen számunkkal az ő emléke előtt tisztelgünk.

B. Kovács István

Pósa Lajos

A magyarok bejövetele

(Feszty Árpád barátomnak)

Száll a turulmadár ... utat ver a szárnya...
Kacagányos Árpád zúg-robog utána.
Jönnek a magyarok szilaj őserőben,
Mint a dörgő vihar fekete felhőben.
Népek riadása: paizs villanása,
Népek hódolása: buzogány zúgása.
Mint az ár, sodorja, a ki áll elébe,
Mint a tűz, olvasztja, hadverő sergébe.

Győzedelmes Árpád széttelint a dombon:
„Ez itt a mi hazánk! Ez az édes otthon!
Harmatos selyemfű gyöngyözik a réten,
Izes hal cikázik a folyók vizében,
Sátoros erdőket bujdosó vad lakja,
Itt ragyog felettünk a Csaba csillagja!
Nézzed sokaságát a sudár fenyőknek:
Kárpátok tetején föl az égig nőnek!
Álomra ringónak első és utolsó:
Születőnek bölcső; halónak koporsó.“

S égre csap a tüze hál'adó lángoknak,
Délceg fehér lovat Hadúrnak áldoznak.
Messze bűgő kürttel kürtösök harsogják:
„Vége a csatának! Mienk ez az ország!“

...Nincs vége, nincs vége! Most is foly a csata!
Ezer év után se mienk még a haza!
Nem ül diadalmat a nemzet ős lelke:
Népeket együvé alkotó szerelme.
Nyelvünk mindhiába édesajku madár:
Bűbájos dalától nem zeng minden határ;
Otthona nincs minden hazai berekben:
Leverik a fészket... sírva tova rebben...
Ellenséges fajok tapossák e földet,
Mint az éhes farkas, mindannyi ránk törtet.
Vérszomjas fogával pusztítja nyájunkat,
Meg-megfélemlíti őrző pásztorunkat.
Hol vagy te, új Árpád? Új sereged hol van?
Foglald el, foglald el ezt a hazát jobban!

(Új Idők, 1896)

Övveretek a zempléni vezérletből

Árpád Uram!

Egyszer volt, hol nem volt, réges-régen, hogy a világ kertésze látja, pálmafa akar nőni az Északi-sarkon. A fa alighogy kinőtt, hiába volt benne óriási életerő, rögtön megfagyott.

Elgondolkodott hát a világ kertésze: ha nem teszek rendet a kertemben, még a végén tönkremegy az egész teremtett világ. Elkezdte hát keresni a helyét minden egyes teremtményének. Az Északi-sarkon nem engedte a pálmafa próbálkozásait tovább, eltanácsolta melegebb égtájra. Északra a lapuló zuzmó való, ami olyan jól elbúvik a kövek között, hogy a jeges szél szinte nem is éri.

Szóval rendet tett. Mert hát nem elég szer-ződést kötni a teremtményekkel, azoknak a rendet is meg kell mutatni, így válik jól működő rendszerré a világ.

Európa közepén levő területet látva azt mondta: árpát a medencébe! Hadd nőjön ott az élet! Azóta ezt így is hívják, Kárpát-medence. Olyan itt a szántó, mintha szent tó lenne, a leggyengébb magocska is könnyen szárba szökken és erős, egészséges élet válik belőle.

Eleinte csépeletlen volt a kalangya, és volt őseinknek számtalan kalandja. Később a szántó jó lett volna másnak is, aratták hát, csépeleték az árpát, vitték-hordták szakadatlan a világ malmaiba és kemencéibe. Próbáltak mást a helyébe telepíteni.

Aratott itt tatár, csépelet a török, örölt a német, süttött-sütögetett itt minden náció. Az árpamag kényszerből vagy élni akarásból szétszóródott a világ különböző részeire, különböző kemencéibe. Ott sült éltető kenyérré vagy olvadt egybe más-sal. Azért néhány írmag mégiscsak mindig maradt, amiből újra és újra tele lett árpával a Kárpát-medence. Komolyan véve a tanítást, testvérként tisztelve a másikat, testével és vérével áldozva, táplálva. Így tehát azt mondom:

Árpád vagyok magam is,
Árpád az én magom is,
a magomnak magja is.
Remélem, terményedben
örömöd leled,
asztalodhoz is kerülhetek,
lehetek ételed, italod,
Eteléd, Attilád.

Balázs István

Nyilazó fejedelem a nagyszentmiklósi kincs 2. korszójáról

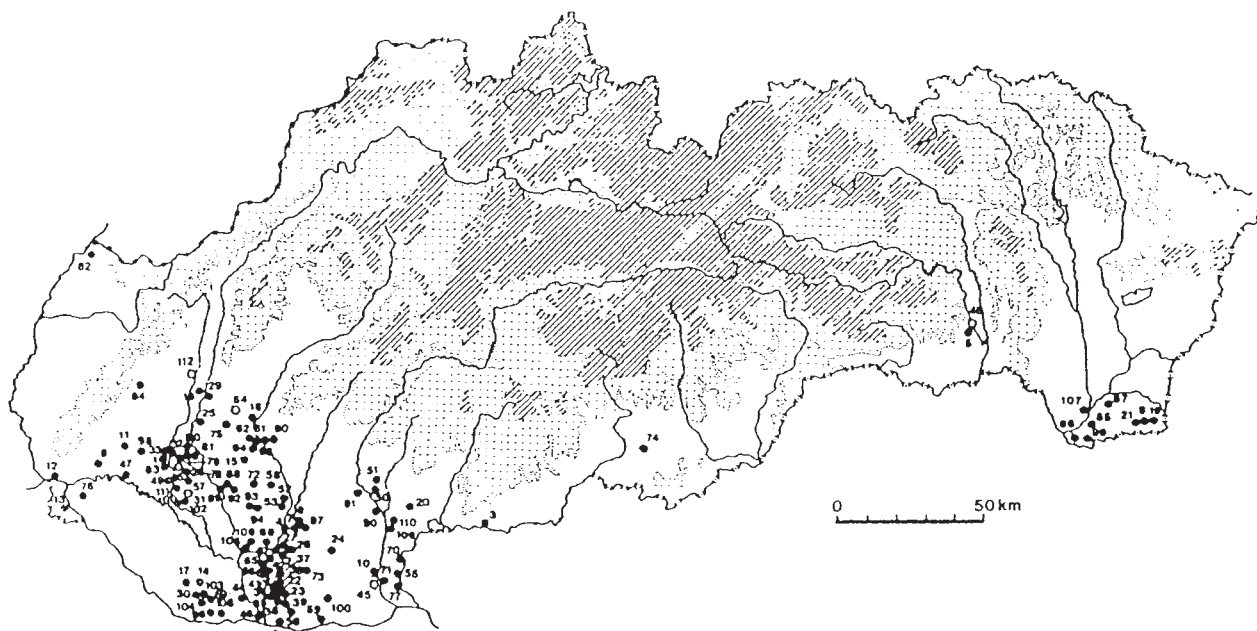
Nevizánszky Gábor

A honfoglaló magyarság régészeti kutatásának időszerű problémái a mai Szlovákia területén

Bevezetésképpen meg kívánom jegyezni, hogy a honfoglaló magyarság emlékeinek vizsgálata Szlovákiában soha nem tartozott a kiemelt fontosságú kutatási témák közé. E negatív irányzat ellenére már ma is megállapítható, hogy olyan gazdag és sokrétű leletanyaggal rendelkezünk, amely jellegét és dokumentációs színvonalát tekintve teljesen egyenrangú a Kárpát-medence más térségeivel.

Az 1994-ben készített legutóbbi összeírásban 114 olyan lelőhelyet rögzítettünk (1. ábra), amelyek között előfordultak olyan többé-kevésbé kutatott temetők, illetve magányos síregyüttesek, amelyeknek leletanyaga kétségen kívül a honfoglaló magyarsággal hozható összefüggésbe.¹

A múlt század 90-es éveitől a leletanyag a következő lelőhelyekről bővült:

1. A Szlovákia területén feltárt honfoglaláskori és kora Árpád-kori sírok és temetők

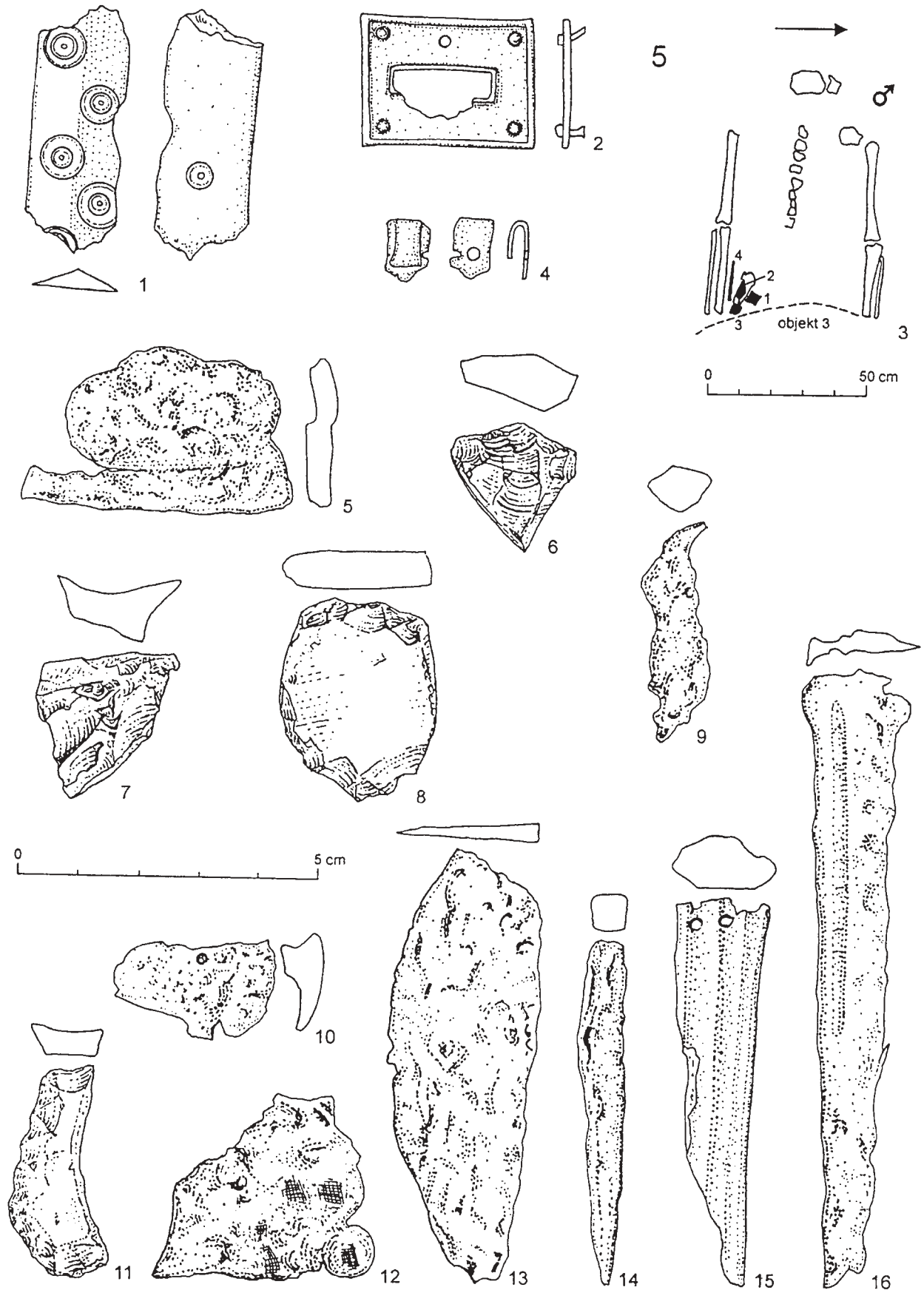
1. Ábrahám; 2. Bajcs; 3. Ipolybalog; 4. Bánkeszi; 5. Bárca; 6. Cseklész; 7-8. Zsitvabesenyő; 9. Bély; 10. Bény; 11. Sáfő; 12. Pozsony (környék); 13. Pozsony-Oroszvár; 14. Szilaspusztá; 15. Cabaj; 16. Csekej; 17. Izsap; 18. Vágvörösvár; 19. Ágcsenyő; 20. Deménd; 21. Kisdobra; 22-23. Komáromszentpéter; 24. Csúz; 25. Udvarnok; 26-27. Udvard; 28. Galánta; 29. Galgóc; 30. Gellér; 31. Felsőszeli; 32-33. Geszt; 34-35. Ógyalla; 36-37. Bagota; 38-39. Hetény; 40-42. Ímely; 43. Izsa; 44. Bálványszakállas; 45. Kéménd; 46. Komárom; 47. Egyházfa; 48. Kassa; 49. Nemeskosút; 50-51. Léva; 52-53. Ondrohó; 54. Lukácsi; 55. Ipolykiskeszi; 56. Marcellháza; 57. Taksony; 58. Nagykér; 59. Dunamocs; 60-64. Nyitra; 65-66. Naszvad; 67-68. Érsekújvár; 69. Ekel; 70. Ipolypásztó; 71. Páld; 72. Mezőkeszi; 73. Perbete; 74. Perse; 75. Récsény; 76. Csölle; 77. Ipolyszalka; 78-81. Szered; 82. Szakolca; 83. Diószeg; 84. Szomolány; 85. Szomotor - Bodrogvécs; 86. Bodrogszerdahely; 87. Petőszinye; 88-89. Vágsellye; 90. Sáró; 91. Barsvárad; 92. Vágtarnóc; 93-94. Tardoskedd; 95. Nagymácséd; 96. Nagykeszi; 97. Nagylót; 98. Magyargurab, 122-es sír; 99. Nagykövesd; 100. Bátorkeszi; 101-102. Pozsonyvezekény; 103-104. Nemesócsa; 105-106. Szímő; 107. Zemplén; 108. Csallóközaranys; 109. Tergeny; 110. Nagypeszek; 111. Hidaskürt; 112. Nagykosztolány; 113. Vágtarnóc; 114. Nagymegyér

1. DIÓSZEG–Kismácséd – SLÁDKOVIČOVO, časť Malá Mača (Galántai járás)

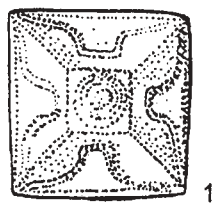
1999 és 2001 között a Kismácsédtól mintegy 1200 m távolságra, északkeletre fekvő *Obecná lúka* nevű homokdűnén 9 csontvázas sírt sikerült megmenteni. Közülük egyben voltak lószerszám részei (csikózábla, szájasai végén karikával, két körte alakú kengyel) és harcos felszerelésének, illetve fegyverzetének darabjai (három vas nyílhegy, két kés töredékei, két övcsat, csiholóvas töredéke és kova), illetve cseréptöredék. Különös figyelmet érdemel az a 113 mm hosszú és 6 mm széles csontpálcika², amely a Dèce-Örménykút lelőhely 35-ös számú sírjában talált párhuzam, illetve Szatmári István rekonstrukciója³ alapján íjtartó tegez szájrészét erősítette. A temető egyéb leletei közül a bronzból öntött csüngős és kerek ingnyakdísz vereteket és késeket lehet említeni.⁴

2. SARLUSKA–Kajsza – LUŽIANKY, časť Kajsza (Nyitrai járás)

Az ún. *Kajsianske* határrészben, a vasút mögött, az Airliquid nevű cég ipari üzemének alapozásakor végzett földmunkák során **Matej Ruttkay** 16 sírt mentett meg, amelyekből az egyik (a 7-es számú) nyílhegyeken és íjtegez vasalásán kívül lószerszám részeit is tartalmazta. A sírban talált kengyelek helyzetéből arra lehet következtetni, hogy a lovashoz nagy valószínűséggel odahelyezték

2. Léva-Génye. Az 5. sír leletei

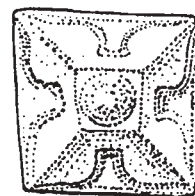
1

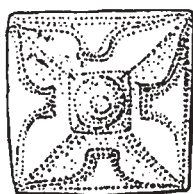
2

3

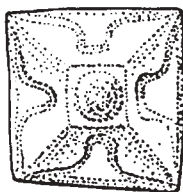
4

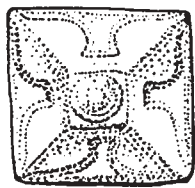
5

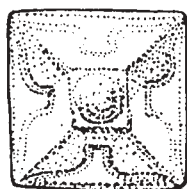
6

7

8

9

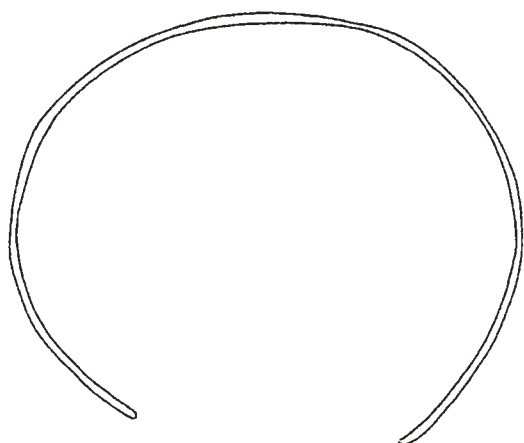
10

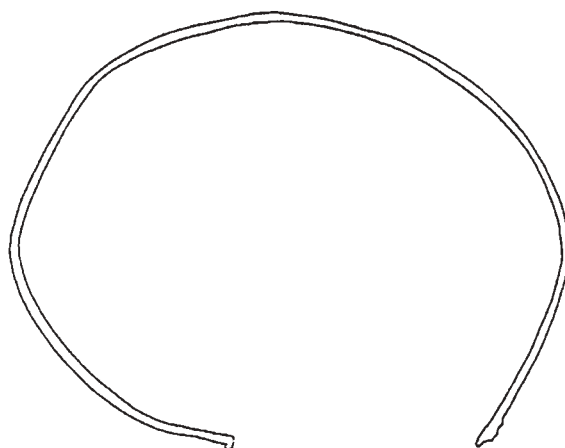
11

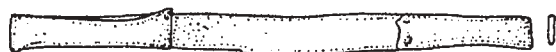
3

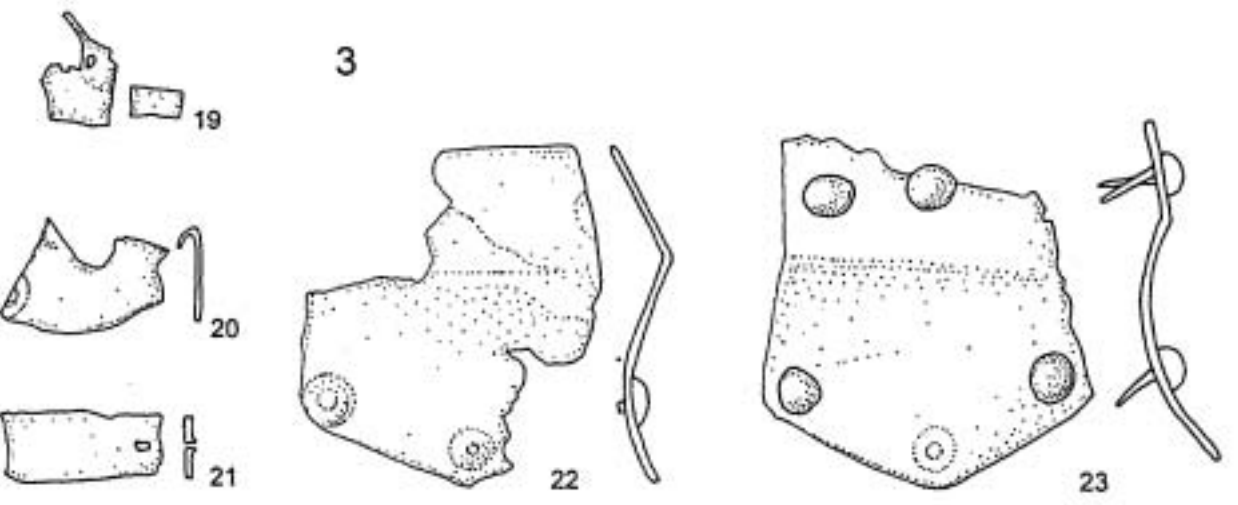
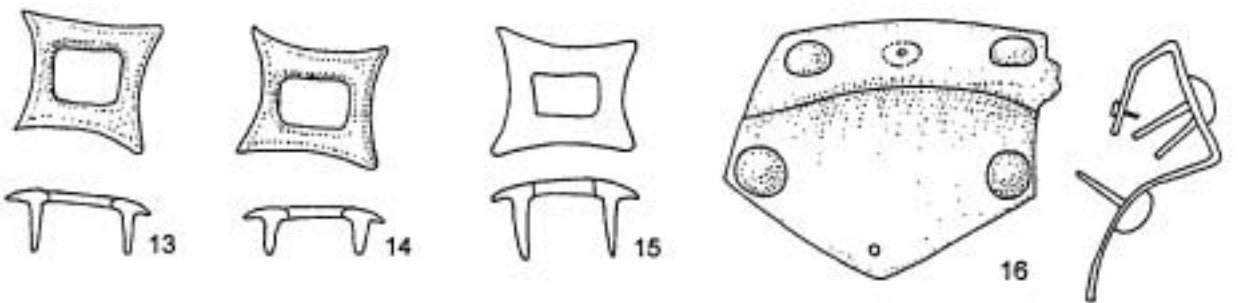
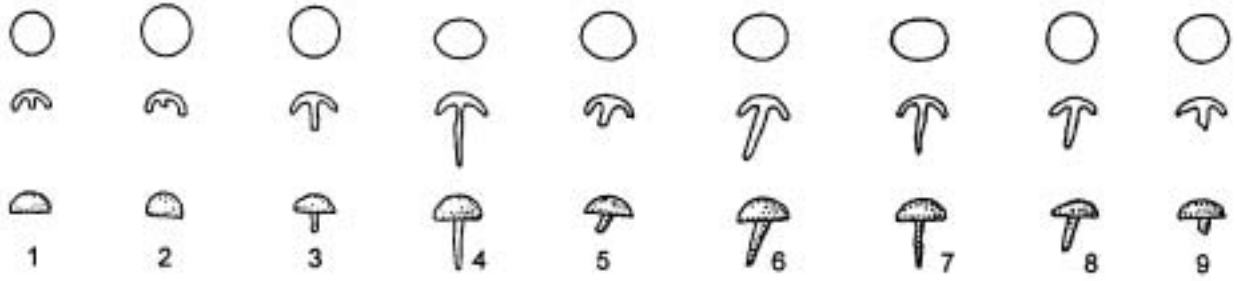

12

13

4. Léva-Génye, 3. sír. Nyeregdíszek

eredetileg a nyeret is. Az elhunytat egy koporsószerű, fával bélelt mélyedésben helyezték el. A feltárást végző kutató fülkés sírokat is feltételez a temetőben. Az ékszerek fonott, pánt- és huzalkarperecek, levél alakú csüngők, gyöngyök és kauricsigák. A ruházatot mindenekelőtt ezüstből készült, gyöngysormintás, kör alakú díszek ékítették. A temető nyugati széle egyelőre tisztázatlan maradt.⁵

3. LÉVA-GÉNYE – LEVICE-GÉÑA (Lévai járás)

Az ipari park építése során 2005 őszi hónapjaiban **Nevizánszky Gábor** egy lovastemető 13 sírját mentette meg. A sírokat a 10. század első kétharmadába keltezte.⁶ A megmentett tárgyak közül rendkívüli figyelmet érdemel egy Jumszk típusú, áttört nyílású, téglalap formájú övveret (2:2), gömbsorcsüngős fülbevaló, az ezüstből készült négyzet alakú díszek, amelyek eredetileg kaftánt díszítették (3:1–10), Ártándi típusú nyereg lyukvédő veretei, valamint a nyeregkápát díszítő ezüst lemezek (4:1–23), lószerszám darabjai, nyílcsúcsok, illetve egy bronzpántból készült, növényi mintával díszített pödrött végű karperec. Előkerültek a sírokból a 901 és 905 között uralkodott **Provencei Vak Lajos** király (5:1), **Arlesi-i Hugó** (926–931), illetve Hugó és **II. Lothár** (931–947) átfúrt denárjai (5:2,4,6–7) is.⁷ A temető szélén elhelyezkedő 12-es és 13-as sorszámú sírból mindössze bazaltkövek kerültek elő, minden más melléklet hiányzott. Két esetben részleges lovas temetkezést sikerült dokumentálni. Az eltemetett lovak egyike herélt volt.⁸ Némely eltemetett nő koponyáján jelképes koponyalékelés volt észlelhető.⁹

Nyugat-európai pénzek honfoglaló magyar sírokból 1–2,4,6–7 – Léva-Génye.; 3 – Hidaskürt; 5 – Komját

4. KOMJÁT – KOMJATICE (Érsekújvári járás)

A *Na kameni* dűlőben 1997 márciusában a kavicsbánya nyugati partjának metszetében egy gyermek csontváza került elő. A nyugat felé fordított koponya arcrésze előtt egy átfuratlan nyugat-európai ezüst féldénár került elő (5:5), amely J. Hunka meghatározása szerint **Burgundi (Rudolf) Raoul** (923–336) Chartres-ban veretett obolusa.¹⁰

A 10. századi nyugat-európai, bizánci és arab pénzek előfordulása a honfoglaló magyarok sírjaiban tipikusnak mondható. Ezek az érmek – kevés kivételtől eltekintve – mindig átfúrtak és ruha, illetve lószerszám díszeként szolgáltak.¹¹ Kivételes esetként előkerültek átfuratlan pénzérmék is a szájüregben, esetleg az eltemetett fogainál (pl. Karos II, 15. sír; 52. sír¹²; Szeged–Csongrádi út¹³). A lért esetekben megfontolás tárgya, hogy ezek az átfuratlan érmék nem halotti obolusként szolgáltak-e. Az idézett leletek és a komjátói síregyüttes alapján lehetséges, hogy a Nyitra–Mártonhegyen feltárt, Bledonis típusú érmet tartalmazó férfisír¹⁴ keltezését is leginkább a 10. század derekára kell helyezni. A Nyitra–Mártonhegyen **Bohuslav Chropovský** által 1961–1966 között végzett feltárásról viszonylag hiányos információkkal rendelkezünk. Egyelőre talán a települési objektumokban és sírokból talált numizmatikai leletekről vannak a legteljesebb ismereteink. A lelőhelyen **Eva Kolníková** meghatározása szerint összesen 7 Árpád-kori ezüst pénzérem került elő: 11–12. sz.: ismeretlen uralkodó (1 db.), **Kálmán** (1095–1116) denárja (1 db.), **II. Béla** (1131–1141) denárja (2 db.), **II. Géza** (1141–1162) denárja (1 db.), **II. András** (1205–1235) denárja (1 db.), **V. István** (1270–1272) denárja (1 db.).¹⁵

Ha azonban az említett éremgyüttest összehasonlítjuk a közeli Nyitra–Šindolka pogány temetőjében talált obulusokkal, érdekes felismerésre jutunk. Ez utóbbi temetőben VII. (Bíborbanszületett) **Konstantinos** és **I. Romanos Lakapénos** 913 és 959 közötti miliarensén kívül a következő magyar uralkodók, összesen 16 verete fordul elő: **I. István** (1000–1038, Huszár 1. típus.); **I. András** (1046–1060, Huszár 8. típus.); **Béla herceg** (1048–1060, Huszár 11. típus.); **Géza herceg** (1064–1074, Huszár 18. típus.); **I. László** (1177–1195, Huszár 21., 23., 24., 25., 26., 27. és 29. típusok).¹⁶

A Nyitra–Šindolka temetőjéből származó numizmatikai forrásanyag egyértel-

műen dokumentálja azt a tényt, hogy a pogány temető használatával éppen Kálmán király trónra lépésekor hagynak fel, amikor a nyitrai püspökséget is megújítják. Az új püspök első rendeletei közé tartozhatott a templomon kívüli temetkezés tiltása, és így került sor a Márton hegyen a templom körüli temető megnyitására is. Elégge valószínű, hogy Šindolka korabeli lakói ezt követően halottaikat már a közeli Márton-hegy megszentelt földjébe temették.

5. HIDASKÜRT – MOSTOVÁ (Galántai járás)

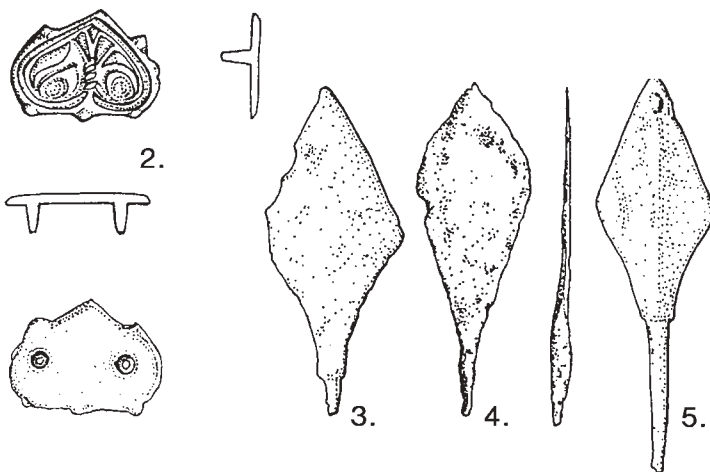
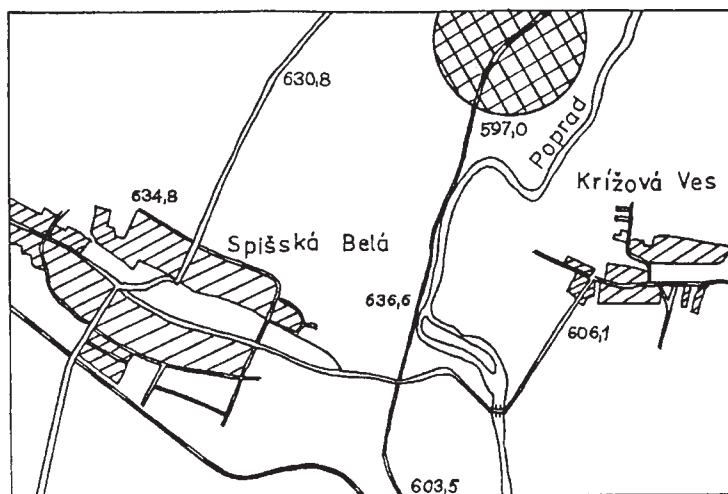
Mintegy 300 m-re délkeletre a volt szőlészettől egy kétszer átfúrt denár (5:3) került elő, amelyet Ján Hunka a következőképpen határozott meg: Franciaország, Auvergne, Guillaume = **II. Vilmos** (918–926), Brioude.¹⁷

*

Eddigi ismereteink szerint a honfoglaló magyarság települési területének az északi határa nyugatról kelet felé haladva a Cseklész-Sárosfa-Szomolány vonalon állandósult, a Dudvág völgyében Nagykosztolány a legészakibb lelőhely, a Vág mentén a Vágvörösvár-Galgóc, a Nyitra mentén a Lukácsi-Csekej vonalon jelölhető ki. A Zsitva mentén Zsitvabesenyőig nyúlik, a Garam alsó folyása mentén a Barsvárad-Alsószecse-Léva vonalon, az Ipoly mentén pedig az Ipolypásztó-Deménd-Ipolybalog-Perse vonalon húzható meg. Szlovákia keleti részén a sírleletek főleg a Bodrogköz Szlovákiába eső részein és a közeli Zemplén faluban találhatók.

Ezen a helyen kívánunk szólni azokról a honfoglaló magyar leletekről, amelyek az összefüggő települési területen kívül kerültek elő. Elsősorban arról a Szakolcáról származó szórványos sírleletről van szó, amelyet eredetileg **Ludmila Kraskovská**¹⁸, majd kisebb korrekciókkal a jelen írás szerzője adott közre¹⁹. A megsemmisült, talán töredékes leletegyüttes egy teljesen ép, körte alakú kengyelt, egy másiknak a fülét, egy deltoid alakú nyílcsúcsot és lócsontokat tartalmazott. A leleteket őrző szakolcai *Záhorácke* (Hegymögi) *múzeumban* A 431-es szám alatt nyilvántartott karikás zabla töredékét nem találtuk meg. Hasonló sors jutott egy vas nyílhegynek is.

Az utóbbi években elsősorban Ausztriában, Franciaországban és Csehországban olyan honfoglaló magyar leletanyagot tartalmazó síregyütteseket publikáltak, amelyek kétségen kívül elsősorban a Nyugat-Európába irányuló zsákmányszerző hadjáratokkal függenek össze. Pl.: Aspes-lés Corps²⁰, Litoměřice²¹, Gnadendorf²² és Lanzenkirchen²³. Ebbe a kategóriába tartozik az említett

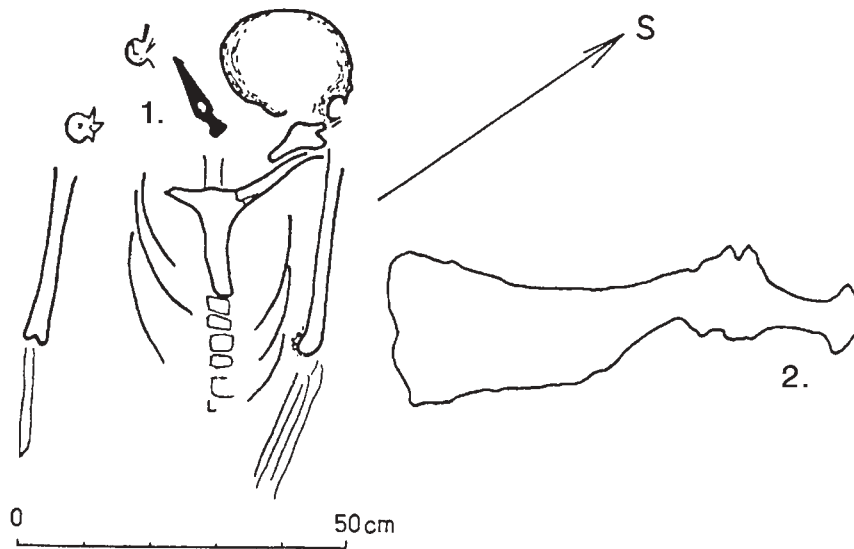

6. A Szepességben előkerült honfoglaláskori leletek. 1–2 – Szepesbela; 3,5 – Szepesztamási / Szepessüme; 4 – Dreveníky-Ostrá hura.

szakolcai sír is, amely ez idáig az egyedüli a Morva folyó mentén.

Másik, régió túlmutató lelet az az övveret, amely Szepesbela határában (Poprádi járás), az ún. *Nohjang* dűlőben (ma: *Blízke lúky*) került elő. Az eredetileg a kézmárki múzeumban elhelyezett veret ma a *Tátraalji múzeumban* található Poprádon, ahol az 1967-es számon tartják nyilván. Az eredeti kartonon található **Greisiger Mihály** eredeti feljegyzése: „*Szepes Béla „Nohjang“ a podolíni vasút mellett 1893*”. Sikerült megállapítani, hogy az említett vasutat a Poprád folyó völgyében 1891 körül építették (6:1). A lelet valószínűleg egy olyan objektumból (sírból?) származik, amelyet a földmunkák során semmisítettek meg.

Leírás: zöld patinával borított, öntött szív alakú veret (a leletet vegyileg máig nem tisztították meg). A hátsó oldalán, körülbelül középpütt két, 5 mm hosszúságú szegecs található. Magassága: 1,8 cm; szélessége: 2,5 cm; vastagsága: 0,18 cm. (6:2). Az öntött szív alakú övveretek a honfoglaló magyar lovassírokban nem tekinthetők ritkának. A szepesbélai lelet legközelebbi párhuzamaként az

7. Dvorec (Bánovce nad Bebravou-i járás). Az 1935-ben feltárt sír leletei

északkelet-magyarországi Zalkodon (Borsod-Abaúj-Zemplén m.) talált ezüst szív alakú veret említhető.²⁴ A Szepességben azonban deltoid alakú nyílcsúcsok is ismertek, pl. Szepesvári – Szepessümegeből (6:3,5), és a Hradisko I., 3. sz. lelőhelyéről.²⁵ Ez utóbbi lelőhelyen talált rombold alakú nyílhegyek eredetileg tegezben elhelyezett más típusúakkal együtt egy eddig közöletlen csontvázas sírból is előkerültek.²⁶ További hasonló nyílhegy Drevenyíken, az Ostrá hura dűlőben is előkerült (6:4).²⁷

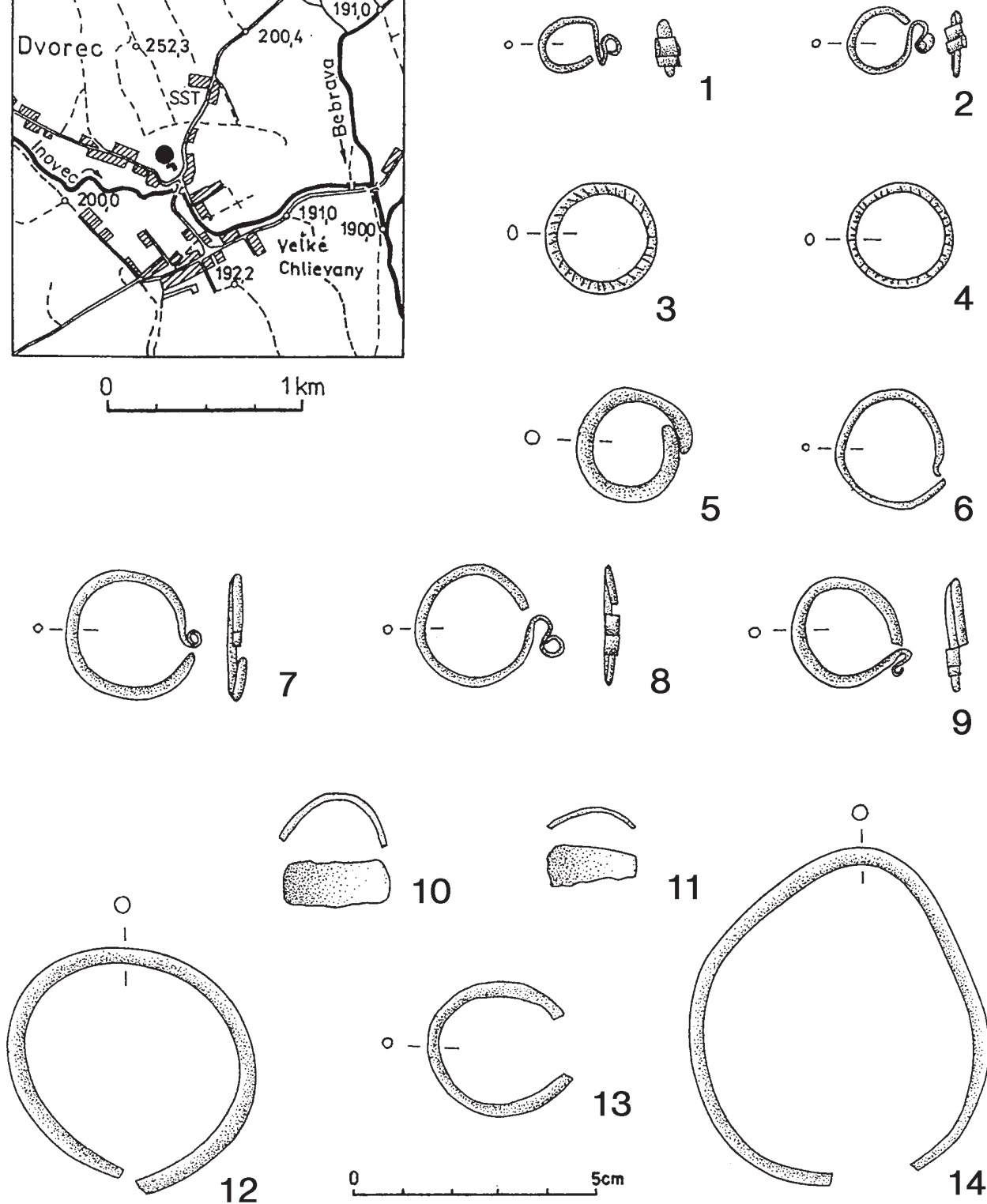
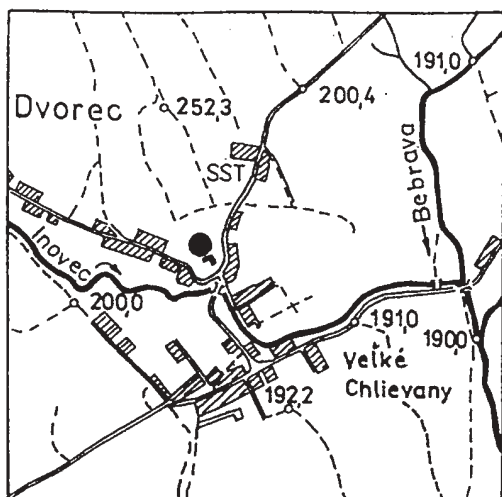
A szomszédos Kis-Lengyelországban és a Kárpátoktól északra fekvő szomszédos régiókban sem egyediek a honfoglaló magyar leletek.²⁸ Przemysl város határában egy kisebb, 10. századi honfoglaló magyar temetőt is feltártak.²⁹

Eddig kevés figyelmet kapott a szakirodalomban a Dvorecban (Bánovce nad Bebravou-i járás) talált lelet. A közelmúltban a Magyar Nemzeti Múzeum archívumában Prohászka Péter egy 1906. május 24-ei keltezésű, magyar nyelven írott levelet fedezett fel (ny. száma 249/1906), amelyben a kastély tulajdonosa, Csarada Arthur tájékoztatja Hampel Józsefet a sírleletekről. A kastély mögötti teraszon végzett földmunkák során, mintegy 150 m²-nyi területen kb. 28–30 sírt semmisítettek meg. A sírok két sorban voltak, kb. 20–25, illetve 30–45 cm mélységben. A csontvázak nyújtott testtartásban feküdtek, a kezek a test mellett, néhány esetben a koponya arcrésze balfelé volt fordítva. A tudósítás az emberi csontokon kívül két löcsontvázról is hírt ad. Arról, hogy teljes, vagy részleges vázacról van-e szó, a hírből nem derül ki. A mellékletek egy része elveszett, a megmaradt ékszerek mintegy 10–15 sírből származnak. Csarada Arthur a fentebb említett intézménybe küldte őket, ahol máig a 48/1906. 1–14. szám alatt tartják nyilván. A dvoreci leletekről annak idején lakonikus tájékoztatást adott Hampel József³⁰, de a leletkörülményekről nem szólt. A lelőhelyen 1935-ben Vojtech Budaváry végzett feltárást, aki a próbaszondát a kastély mögött, a terasz hosszában

jelölte ki. Az ásás során 145 cm mélységben egy ÉNy-DK-i tájolású, a földmunkák során részben megromgált csontváz felső része került elő. Az eredeti helyzetéből kibillent koponya arc részével kelet felé volt fordulva. A koponya tarkórészénél egy élével nyugat felé fordított vasbalt (7:1) feküdt. A sírgödör kitöltésében legalább két további sírból származó csontok voltak. Néhány méterrel keletebbre, azonos mélységben két állatcsontváz került elő. Sajnos a feltárás vezetője a beszámolóban nem nyújt róluk közelebbi információt. Nem szól róluk a Szlovák Múzeumi Társulás folyóiratának lapjain közölt rövid tájékoztató írásában sem.³¹ A tipológiai szempontból egyedi, 125 cm hosszú harci baltát eddig csupán fényképen közölte az ásati jelentés szerzője (7:2). A tárgy azzal a különleges kiképzésű, gömb alakú, többszörösen hornyolt/árkolt henger alakú köpűvel hívja fel magára a figyelmet, amelynek a gyökereit a tágan értelmezett kelet-európai térségben kell keresni. Mivel ebben az esetben egy egyedülálló tárgyról van szó, keltezéséhez bizonyos támpontokat nyújthatnak a Csarada Arthur által megmentett leletek. (A megmentett leletek közléséhez való hozzájárulást Révész Lászlónak, a Magyar Nemzeti Múzeum munkatársának köszönöm.)

Az 1906-ban megmentett leletek leírása:

1. Bronz S-végű hajkarika, átmérője: 1,2–1,7 cm; a hurok szélessége: 0,5 cm (8:1).
2. Hasonló hajkarika. Átmérője: 1,4–1,8 cm; a hurok szélessége: 0,5 cm (8:2).
3. Kerek metszetű zárt, rovátkolt bronzgyűrű. Átmérője: 2,3 cm; huzal vastagsága: 0,3 cm (8:3).
4. Kerek metszetű zárt, rovátkolt bronzgyűrű. Átmérője: 2,2 cm; huzal vastagsága: 0,2 cm (8:4).
5. Egymásra hajló végű, bronz huzalgyűrű. Átmérője: 2,3 cm; vastagsága: 0,35 cm (8:5).
6. Ezüst S végű hajkarika, letört hurokkal. Átmérője: 2,3–2,4 cm; vastagsága: 0,15 cm (8:6).
7. Ezüst hajkarika, az egyik vége pödrött, a másik hegyesedő. Átmérője: 2,7–2,8 cm; huzal vastagsága: 0,2 cm; a hurok szélessége: 0,25 cm (8:7).
8. Kerek metszetű bronz S-végű hajkarika. Átmérője: 2,5–3 cm; huzal vastagsága: 0,2 cm; a hurok szélessége: 0,4 cm (8:8).
9. Ovális metszetű, bronz S-végű hajkarika. Átmérője: 2,1–2,3 cm; huzal vastagsága: 0,3 cm; hurok szélessége: 0,4 cm (8:9).
10. Szélesebb pánthból készített bronzgyűrű töredéke (8:10).
11. Hasonló gyűrű kisebb töredéke (8:11).
12. Bronz kerek metszetű huzal-karperec, mindkét

8. Dvorec. Ékszerek az 1906-ban feldúlt sírokból

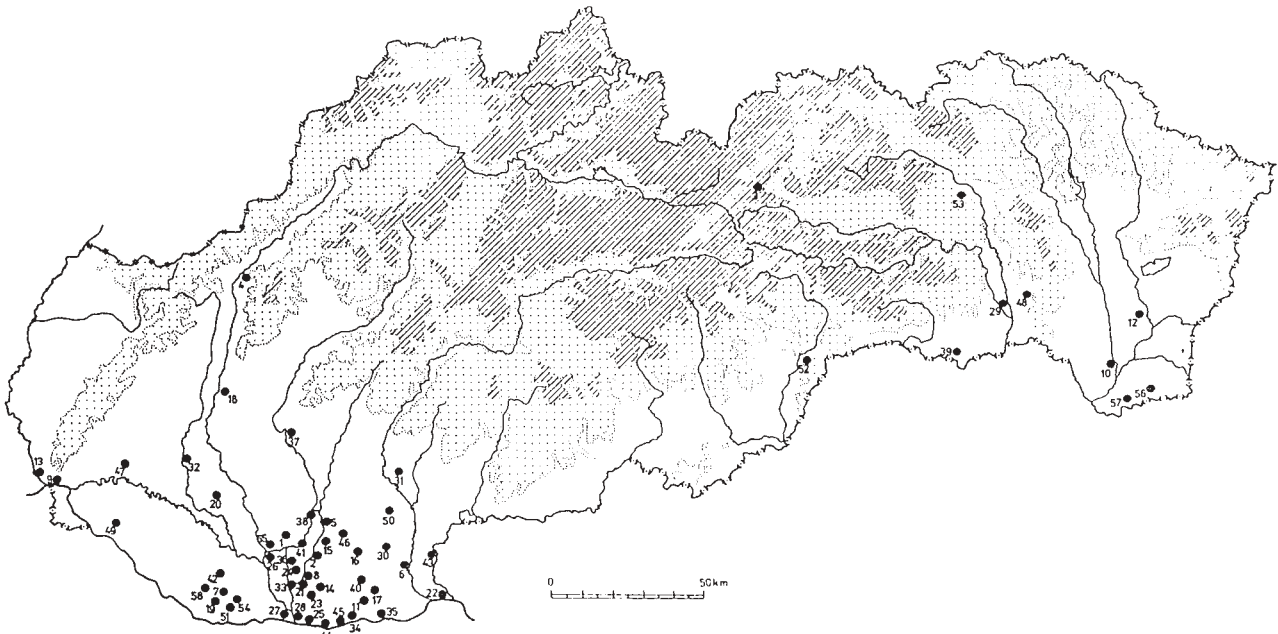
vége levágott. Átmérője: 4,7–5,2 cm; huzal vastagsága: 0,4 cm (8:12).

13. Nagyobb nyitott karika, az egyik vége elvékonyodik, a másik vége valószínűleg letörött. Átmérője: 2,8–3 cm; huzal vastagsága: 0,3 cm (8:13).

14. Kissé deformálódott karperec, enyhén elvékonyo-

dó, egyenesen levágott végekkel. Átmérője: 6,3–6,9 cm; huzal vastagsága: 0,4 cm (8:14).

A megfigyelt, köznépi temetőkre jellemző tárgyak nem képeznek zárt leletgyűttest, ezért csak hozzávetőlegesen keltezhetők a 10. század második felébe, illetve a 11.

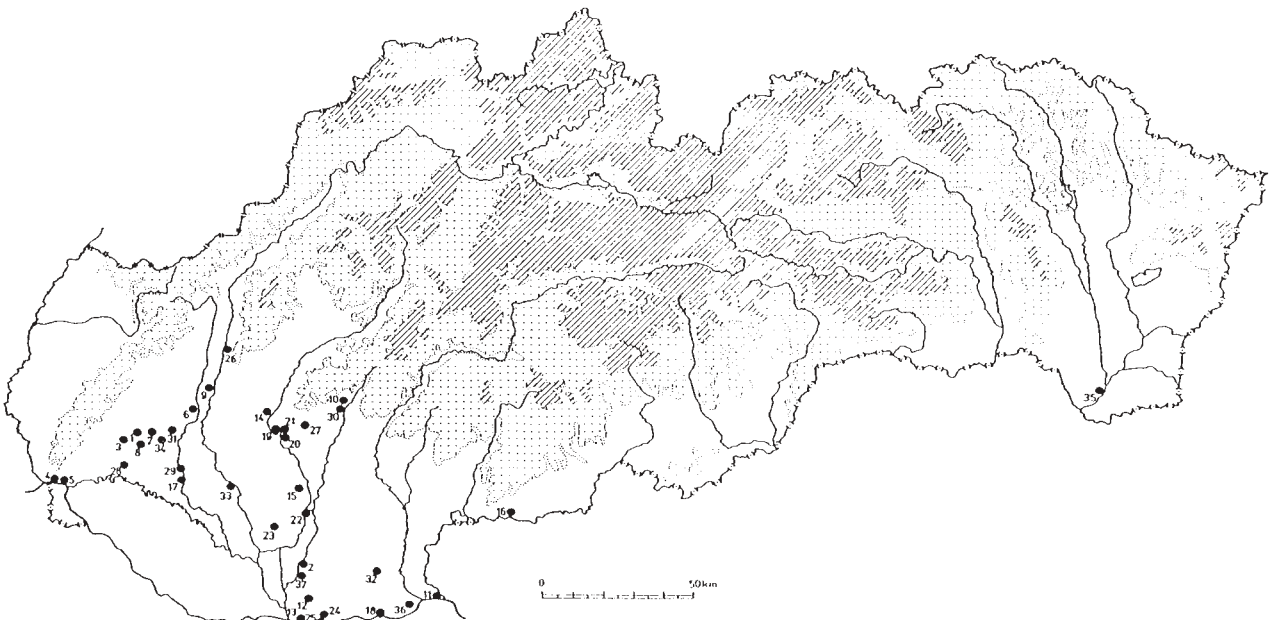

9. Cserépbogrács leletek Szlovákiában (1994-ig)

1. Andód; 2. Bajcs; 3. Batizfalva; 4. Beckő; 5. Zsitvabesenyő; 6. Bény; 7. Bogya (2 lelőhely); 8. Bagota (3 lelőhely); 9. Pozsony; 10. Imreg; 11. Búcs; 12. Butka; 13. Dévény; 14. Komáromszentpéter; 15. Udvard (3 lelőhely); 16. Csúz; 17. Köbölkút; 18. Galgóc; 19. Gellér; 20. Felsőszeli; 21. Ógyalla; 22. Helemba; 23. Hetény (5 lelőhely); 24. Ímely; 25. Izsa; 26. Kamocsa; 27. Komárom-Gadóc; 28. Komárom-Nagyharcsás; 29. Abaújszélplak; 30. Kéty; 31. Léva; 32. Kismácséd; 33. Martos; 34. Dunamocs; 35. Muzsla; 36. Naszvad; 37. Nyitra; 38. Kisvárad; 39. Alsólánc; 40. Kisújfalu; 41. Érsekújvár (3 lelőhely); 42. Apáczaszakállas; 43. Ipolypásztó; 44. Pat; 45. Dunaradvány; 46. Komáromszemere; 47. Szenc; 48. Petőszinye; 49. Somorja; 50. Kissalló; 51. Tany; 52. Uzapanyit; 53. Nagysáros; 54. Nemesócsa; 55. Szímő; 56. Kisgéres; 57. Őrös; 58. Nagymegyer; 59. Valkász; 60. Leszna; 61. Szeleszény.

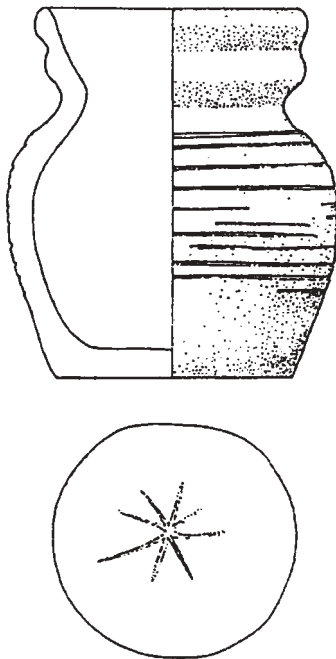
századba. Valószínűleg időben ezekkel a leletekkel egyeztethető a fentebb már említett, 1935-ben talált, egyedülálló harci balta. A megfigyelt fegyvercsoportba sorolható a Nyitrabajna /Bojná I. lelőhelyről származó, nemrég felfedezett, fokrészében hasonló módon kiképzett lelet.³²

Szlovákia területén, mint fentebb már megállapítottuk, ma már mintegy 120 olyan síregyütteseket tartalmazó lelőhelyet tartunk nyilván, amelyeken a honfoglaló magyar elem jelenléte nem vonható kétségbe. Logikus, hogy a leleteknek ehhez a kategóriájához megfelelő szá-

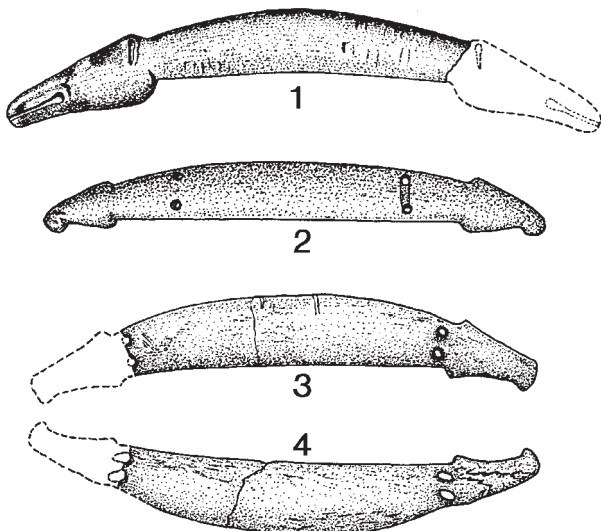
10. Aggagkemenéc veremházak lelőhelyei Szlovákia területén (1994-ig)

1. Báihony-Kaplná; 2. Bajcs; 3. Sárffő; 4. Pozsony-Malomvölgy; 5. Pozsony-Rudnay tér; 6. Szilas; 7. Cíffer-Pác; 8. Csataj; 9. Vágvörösvár; 10. Gesztőd; 11. Helemba; 12. Hetény; 13. Izsa; 14. Nyitraegerszeg; 15. Komját-Tomášové; 16. Ipolykeszi; 17. Nemeskosút; 18. Muzsla-Csenkepuszta; 19. Nyitra-Párovské Háje; 20. Nyitra-Mikov dvor; 21. Nyitra-Šindolka; 22. Kisvárad-Vysoký breh; 23. Tótmegyer-Dobny Keresztúr; 24. Pat-Duna-part; 25. Pat-Teplica; 26. Póstyén-Banka; 27. Pográny; 28. Szenc-Martin; 29. Diószeg; 30. Szeleszény; 31. Szelinc; 32. Szőgyén-Busahegy; 33. Vágselye-Vágvecse; 34. Vedrőd; 35. Zemplén; 36. Ebed; 37. Ógyalla-Bagota.

11. Sáró. Bordásnyakú edény a 19. sírból

mű település is tartozik. Sajnos, a hazai szakirodalom egyelőre nem értékelte ebből a szempontból a régészeti leletanyagot. Közismert, hogy a vizsgált, viszonylag nagyszámú dél-szlovákiai településen a 10. század folyamán hirtelen feltűnik egy sor olyan jelenség, melyeknek eredete, elterjedése és sokoldalú értelmezése egyelőre nem volt részletes, sokoldalú tanulmányok tárgya. A kerámiaanyagban a cserépbográcson (9. ábra) kívül megjelennek egyéb, kétségen kívül kelet-európai eredetű termékek. Példaként hozhatók fel az egyenes, henger alakú, illetve bordázott nyakú, olykor két fülecskével ellátott edények (11. ábra). A sírleleteken (Bély³³, Csekej, 440., 449., 505. sír³⁴, Ágcsernyő³⁵, Galánta-Taksonyfalva³⁶; Bodrogszerdahely³⁷, Sáró, 19. sír³⁸) kívül előkerültek néhány településen is, pl. Érsekújvár-Naszvadi út³⁹, Töketerebes⁴⁰ és Zemplén-Várhegy⁴¹.

12. Az íjtegez csontborítása. 1 - Zsitvabesenyő; 2 - Tiszaeszlár, 2. sír; 3-4 - Karos II., 16. sír

A megfigyelt időszakban a települési objektumok között aránytalanul megnőtt azon földházak száma, amelyeknek a sarkában egy-egy agyagkemence (10. ábra) található. A településeken új elemként lehet értékelni az árokrendszer létesítését, illetve az ún. külső agyagkemencék építését. Az archeozoologiai anyagban hirtelen megnövekszik a lócsontok aránya.⁴² A megfigyelt lelőhelyeken feltűnnek a honfoglaló magyarsághoz köthető tárgyak, melyek közül rendkívüli figyelmet érdemel egy viszonylag ritka csontlelet Zsitvabesenyőről, a *Paskom* dűlőből. A múlt század hatvanas éveinek elején közölte **Alojz Habovštiak**⁴³ azt a csontplasztikát, amelynek a szakirodalom mind ez idáig egyáltalán nem szentelt figyelmet. Az állat bordájából készített lapos, sérült tárgy, amely valószínűleg lófejet ábrázol, az I. számú ház kitöltéséből került elő, agyagbogrács töredékeivel együtt. Az érintett tárgy egyik vége letörött, megmaradt hossza cca 13 cm.

Bár a Zsitvabesenyőn talált lapos csonttárgy viszonylag ritka a Kárpát-medencében, nem lehet egyedinek tekinteni (12:1). Az első párhuzamot **László Gyula** közölte a honfoglaló magyar íjtegez rekonstrukciójáról szóló dolgozatában. A Tiszaeszlár-Újtelepi sírleletet említi (12:2), ahol a 2-es számú lovasírban csaknem teljesen azonos, 22,2 cm hosszú és max. 2,7 cm széles lemez került elő.⁴⁴ A stilizált állatfejű csontdíszek másik analóg kettősét (12:3-4) Karos II. 16-os számú lovasírjában rögzítették.⁴⁵ Az említett tárgyakat ma általában a visszacsapó íj tárolására-szállítására szolgáló tegez szájnylásának a díszeként szokás értelmezni.⁴⁶ A sírban talált lemezeket a szélekhez közel kettős furattal látták el. A zsitvabesenyői leleten a furatok hiányoznak. Nem lehet azonban kizárni, hogy a készülöben lévő példány éppen ezeknek a furatoknak a készítése közben tört el, s így a csaknem kész termékből értéktelen hulladék lett.

MAGYAR-SZLOVÁK HELYNÉVJEGYZÉK

Abaújszéplak - Krásna nad Hornádom
 Ábrahám - Abrahám
 Ágcsernyő - Čierna nad Tisou
 Alsólánca - Nižný Lanec
 Alsószece - Dolná Seč
 Andód - Andovce
 Apáczszakállas - Opatovský Sokolec
 Bagota - Bohatá (ma Ógyalla része)
 Báhoň - Báhoň
 Bajcs - Bajč
 Bálványszakállas - Kameničná-Balvány
 Bánkeszi - Bánov
 Bárca - Košice, časť Barca
 Barsvárad - Tekovský Hrádok
 Batizfalva - Batizovce
 Bátorkeszi - Bátorove Kosihy
 Beckó - Beckov
 Bély - Biel
 Bény - Biňa
 Bodrogszerdahely - Streda nad Bodrogom
 Gesztőc - Hostovce
 Bogya - Bodza
 Bojná - Nyitrabajna
 Búcs - Búč
 Butka - Budkovce
 Cabaj - Cabaj

Cífer–Pusztapát – Cífer–Pác
 Csallókőzaranyos – Zlatná na Ostrove
 Csataj – Čataj
 Csekej – Čakajovce
 Cseklész – Bernolákovo
 Csölle – Rovinka
 Csúz – Dubník
 Deménd – Demandice
 Dévény – Devín
 Diószeg – Sládkovičovo
 Dunamocs – Moča
 Dunaradvány – Radvaň nad Dunajom
 Dvorec – Dvorec
 Ebed – Obid
 Egyházfa – Kostolná pri Dunaji
 Ekel – Okoličná na Ostrove
 Érsekújvár – Nové Zámky
 Felsőszeli – Horné Saliby
 Galánta – Galanta
 Gellér – Holiare
 Galgóc – Hlohovec
 Génye – Géňa
 Geszt – Hoste
 Helemba – Chĺaba
 Hetény – Chotín
 Imely – Imeľ
 Imreg – Brehov
 Ipolybalog – Balog nad Ipľom
 Ipolykeszi – Kosiň nad Ipľom
 Ipolykiskeszi – Malé Kosiňy
 Ipolypásztó – Pastovce
 Ipolyszalka – Salka
 Iza – Iža
 Izsap – Ižop
 Kajsa – Lužianky, časť Kajsa
 Kamocsa – Komoča
 Kassa – Košice
 Kéménd – Kamenín
 Kéty – Kvetná
 Kisdobra – Dobrá
 Kisgéres – Malý Horeš
 Kismácséd – Malá Mača
 Kissalló – Šalov
 Kisújfalu – Nová Vieska
 Kisvárad – Nitriansky Hrádok
 Komárom – Komárno
 Komárom–Gadóc – Komárno, časť Hadovce
 Komárom–Nagyharcsás – Komárno, časť Veľký Harčáš
 Komáromszemere – Semerovo
 Komáromszentpéter – Svätý / Dolný / Peter
 Kőbölkút – Gbelce
 Lukácsi – Lukáčovce
 Leszna – Lesné
 Léva – Levice
 Magyarurab – Veľký Grob
 Marcelháza – Marcelová
 Martos – Martovce
 Mezőkeszi – Polný Kesov
 Muzsla – Mužla
 Nagyker – Veľký Kyr
 Nagykeszi – Veľké Kosiňy
 Nagykostolány – Veľké Kostolany
 Nagykövesd – Veľký Kamenec
 Nagylót – Veľké Lovce
 Nagymácséd – Veľká Mača
 Nagymegyer – Veľký Meder
 Nagypeszek – Sikenica, časť Veľký Pesek
 Nagysáros – Veľký Šariš
 Naszvad – Nesvady
 Nemeskosút – Košúty
 Nemesócsa – Zemianska Olča

Nyitra – Nitra
 Nyitraegerszeg – Jelšovce
 Ógyalla – Hurbanovo
 Ondrohó – Lipová–Ondrochov
 Őrös – Strážne
 Páld – Pavlová
 Pat – Patince
 Perbete – Pribeta
 Perse – Prša
 Petőszinye – Svinica
 Pográny – Pohranice
 Pozsony – Bratislava
 Pozsony–Oroszvár – Bratislava–Rusovce
 Pozsonyvezekény – Vozokany
 Pöstyén – Piestany
 Récsény – Rišňovce
 Sáró – Šarovce
 Sarluska – Lužianky
 Sárffő – Blatné
 Somorja – Šamorín
 Szomolány – Smolenice
 Szokolca – Skalica
 Szeleszény – Slažany
 Szelincs – Zeleneč
 Szenc – Senec
 Szepesbéla – Spišská Belá
 Szepesamásfalva – Spišské Tomášovce
 Szepessüveg – Smežany
 Szered – Sereď
 Szilas – Brestovany
 Szilaspuszta – Šrobárová
 Szímő – Zemné
 Szinyér – Svinice
 Szomotor – Somotor
 Szógyén – Svodín
 Taksony – Matúškovo
 Tany – Tňň
 Tardoskedd – Tvrdošovce
 Tergenye – Sikenica, časť Trhyňa
 Tótmegyer – Palárikovo
 Töketerebes – Trebišov
 Udvard – Dvory nad Žitavou
 Udvarnok – Dvorníky
 Uzapanyit – Uzovská Panica
 Vágsellye – Šafa
 Vágtarnóc – Trnovec nad Váhom
 Vágvörösvár – Červenfk
 Valkász – Vlkaš
 Vedrőd – Voderady
 Zemplén – Zemplín
 Zsitvabesený – Bešeňov

JEGYZETEK

- ¹ Nevizánsky 1994
- ² Struhár–Fodor–Jakab 2002, 157:6
- ³ Szatmári 1996, 165, 7. kép
- ⁴ Fodor–Struhár 2000, 11. ábra
- ⁵ Ruttkay 2005, 58; 2006
- ⁶ Nevizánszky 2006
- ⁷ Nevizánsky–Hunka 2007
- ⁸ Miklíková 2006
- ⁹ Jakab 2006
- ¹⁰ Nevizánsky–Ožďáni 1999
- ¹¹ Kovács 1989; Nevizánsky 2006, 301.
- ¹² Révész 1996, 187.
- ¹³ Kürti 1983, 272.
- ¹⁴ Kolníková 1968
- ¹⁵ Nálezy mincí na Slovensku II. Bratislava, 1968, 59.
- ¹⁶ Kolníková–Hunka 1987, 59; Fusek 1998
- ¹⁷ Hunka–Takács 2002

- ¹⁸ Kraskovská 1954
¹⁹ Nevizánsky 1999
²⁰ Schulze 1984
²¹ Profantová-Lutovský 1992
²² Lauer mann 2000; Tobias 2006; Révész 2006
²³ Daim 2006
²⁴ Hampel 1900, 732–733, 3. ábra
²⁵ Béreš-Šalkovský 1978, 7:3,5; Staššíková-Štukovská et al. 2006, 216, 18:3
²⁶ D. Staššíková-Štukovská szóbeli tájékoztatása
²⁷ 6:4; Novotný-Kovalčík 1969, 9, XV:603
²⁸ Dabrowska 1979; Poleski 1997; Jaworski 2005
²⁹ Koperski-Parczewski 1978; Koperski 1996
³⁰ Hampel 1907, 163.
³¹ VB. 1936–1937, 15; V. Budaváry, ásatási jelentés, AÚ SAV, 81/1950. sz.
³² Pieta-Ruttikay 2006, 5:16
³³ Eisner 1960, 192, 3. ábra
³⁴ Rejholcová 1995, 47, 49, 54.
³⁵ Pástor 1952, 486, 249. ábra
³⁶ Točík 1992, 156, 97:9
³⁷ Eisner 1966, 5:2
³⁸ Novotný 1964, 69, XIII. tábla; Nevizánsky 2006, XI:3
³⁹ Liszka 1990, 5, 4:2, :1
⁴⁰ Čaplovič 1979, 13:1 ábra, 16. ábra – bal alsó sarok
⁴¹ Benadik 1964, 2:6
⁴² Vörös 2006
⁴³ Habovštiak 1961, 459, 6:2
⁴⁴ László 1955, 113, 18:1.
⁴⁵ Révész 1996, 19, 28:13–14
⁴⁶ László 1955; Révész 1996, 155.

IRODALOM

Benadik, Blažej

1964: Slovanské nálezy z výskumu valu na Hradisku v Zemplíne. Štud. Zvesti AÚ SAV 14, 151–160.

Béreš, Július-Šalkovský, Peter

1978: Výskum slovanského hradiska v Spišských Tomášovciach. AVANS 1977, Nitra, 36–38.

Čaplovič, Dušan

1979: Slovanská a stredoveká osada v Trebišove. Nové Obzory 21, 147–169.

Dabrowska, Elzbieta

1979: Éléments hongrois dans les trouvailles archeologiques au nord des Karpates. Acta Arch. Acad. Scien. Hungaricae 31, 341–356.

Daim Falko

2006: Ein frühungarisches Reitergrab in Lanzenkirchen, Niederösterreich. In: F. Daim /E. Lauer mann (Ed.): Das frühungarische Reitergrab von Gnadendorf (Niederösterreich). Mainz, 269–272).

Eisner, Jan

1960: Slované a Maďari v archeologii. Slavia Antiqua 7, 189–210.

1966: Rukověť slovanské archeologie. Praha

Fodor, Radovan-Struhár, Vítazoslav

2000: Stredoveké pohrebisko v Malej Mači. AVANS 1999, Nitra, 33–34.

Fusek, Gabriel

1998: Árpádenmünzen aus dem Gräberfeld von Šindolka in Nitra. Slov. Archeol. 46, 1998, 71–118.

Hobovštiak, Alojz

1961: Príspevok k osídleniu našej nížinnej dediny v XI.–XIII. storočí. Slov. Archeol. 9, 451–482.

Hampel József

1900: A honfoglalási kor hazai emlékei. In: Gy. Pauler/S. Szilágyi (Ed.): A magyar honfoglalás kútfelei. Budapest, 507–80.

1907: Ujabb tanulmányok a honfoglalás kor emlékeiről. Budapest

Hunka, Ján-Takács Michal

2002: Francúzska strieborná minca zo začiatku 10. storočia z Mostovej. Slov. numizmatika 16, 190–192.

Huszár Lajos

1979: Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute. Budapest

Jakab, Július

2006: Antropológia staromaďarských kostier z Levíc so „symbolickými trepanáciami“. Slov. Arch. 54, 359–351.

Jaworski, Krzysztof

2005: Grody w Sudetach (VIII–X w.). Wrocław.

Kolníková, Eva

1968: Prvý nález karolínskej mince na Slovensku. Numizmat. listy 23, 12–24.

Kolníková, Eva-Hunka, Ján

1987: Prírastky mincí v Archeologickom ústave SAV v roku 1986. AVANS, 56–61.

Koperski, Andrzej

1996: Przemysl. In: I. Fodor (Ed): Honfoglaló magyarság. Budapest, 439–448.

Koperski, Andrzej-Parczewski, Michal

1978: Wczesnosrednouiieczny grób wegra-koczownika z Przemysla. Acta Arch. Carpathica 18, 151–199.

Kovács László

1989: Münzen aus der ungarischen Landnahmezeit. Budapest

Kraskovská, Ludmila

1954: Nález staromaďarského hrobu v Skalici. Arch. Rozhledy 6, 351–352.

Kürti Béla

1983: Honfoglalás, megtelepedés, államalapítás. In: Gy. Kristó (Ed.): Szeged története I., Szeged, 221–275.

László Gyula

1955: A kenézlői honfoglalás kori íjтеgez. Folia Arch. 7, 111–122.

Lauer mann, Ernst

2000: Ein landnahmezeitliches Reitergrab aus Gnadendorf. Arch. Österreich 11/2, 34–35.

Liszka József

1990: Výskum zaniknutej stredovekej osady v Nových Zámkoch. Castrum Novum 4, 3–15.

Miklíková, Zora

2006: Kostrové zvyšky koní zo staromaďarského pohrebiska v Leviciach. Slov. Arch. 54, 353–362.

Nálezy mincí na Slovensku II. Bratislava 1968.

Nevizánsky, Gábor /Gabriel/

1994: A Kárpát-medence északi térségének régészete a honfoglalás korában. In: L. Kovács (Ed.): Honfoglalás és régészet. Budapest, 171–179.

1999: Magyar jellegű régészeti leletek Cseh- és Morvaországban.

In: Magyarok térben és időben. Tata, 125–139.

2006: Staromaďarské jazdecké pohrebisko v Leviciach-Géni. Slov. Arch. 54, 285–328.

Nevizánsky, Gabriel-Hunka, Ján

2007: Taliánske mince zo staromaďarského jazdeckého pohrebiska v Leviciach-Géni. Slov. Numizmatika 18, 254–251.

Nevizánsky, Gabriel-Ožďáni, Ondrej

1999: Hrob s nepredierkovanou západoeurópskou mincou z 10. stor. v Konjaticiach. AVANS 1997, Nitra, 121–122.

Novotný, Bohuslav

1964: Slovanské radové pohrebisko v Šarovciach, okr. Levice. Musaica 4, 65–80.

Novotný, Bohuslav-Kovalčík Richard M.

1969: Katalóg archeologických pamiatok Spiša 1. Vlastivedná miestnosť Spišské Podhradie. Poprad.

Pastor, Ján

1952: Jazdecké hroby v Čiernej nad Tisou. Arch. Rozhledy 4, 485–487.

Pieta, Karol-Ruttikay, Alexander

2006: Bojná – mocenské a christianizačné centrum Nitrianskeho kniežatstva. In K. Pieta/A. Ruttikay/M. Ruttikay (Ed.): Bojná, hospodárske a politické centrum Nitrianskeho kniežatstva. Nitra, 21–69.

Poleski, Jacek

1997: Kleinpolen im 8.-10. Jahrhundert. In: Central Europe in 8th–10th Centuries/ Mitteleuropa im 8.–10. Jahrhundert. Bratislava, 15–26.

Profantová, Nada-Lutovský, Michal

1992: Staromaďarské nálezy z Čech. In: Sborník společnosti přátel starožitností 3, Praha, 3–16.

Rejholcová, Mária

1995: Pohrebisko v Čakajovciach (9.–12. storočie) Katalog. Nitra.

Révész László

1996: A karosi honfoglalás kori temető. Miskolc

2006: Auswertung der Funde. In (F. Daim – E. Lauer mann (Ed.): Das frühungarische Reitergrab von Gnadendorf (Niederösterreich). Mainz, 119–158.

Struhár, Vítazoslav–Fodor Radovan–Jakab Július

2002: Staromaďarský jazdecký hrob z Malej Mače. AVANS 2001, Nitra, 205–206, 157. ábra

Tobias, Bendeguz

2006: Katalog der Fundgegenstände. In (F. Daim – E. Lauer mann): Das frühungarische Reitergrab von Gnadendorf (Niederösterreich). Mainz, 5–28.

Točik, Anton

1992: Materiály k dejinám južného Slovenska v 7.-14. storočí. Štud. Zvesti AÚ SAV 28, 5–250.

Ruttkay, Matej

2005: Niektoré nové objavy v Nitre a okolí zo včasného a vrcholného stredoveku. In: M. Ruttkay (ed.): Dávne dejiny Nitra a okolia vo svetle najnovších archeologických nálezov. Nitra, 55–75.

2006: Nové staromaďarské pohrebisko v Lužiankach. AVANS 2004, Nitra, 165–167, 88–90. ábra

Schulze, Mechthild

1984: Das ungarische Kriegergrab von Aspries-les-Corps. Jahrb. RGZM 31, 473–514.

Danica Staščíková–Štukovská–Peter Šalkovský–Július Béreš–Eva Hajnalová–Eva Hušťáková–Zuzana Krempaská–František Javorský:

2006: Včasnostredoveké hradisko I. Spišské Tomášovce-Smižany – 1. etapa spracovania. Zbor. SNM. Arch. 16, 187–234.

Szatmári Imre

1996: Honfoglalás lovas kori sírok Décsén. In: Wolf Mária–Révész László (ed.): A magyar honfoglalás korának régészeti emlékei. Miskolc 1996, 162–186.

V. B. (Vojtech Budavary)

1936–1937: Archeologické výskumy na Slovensku v r. 1933–1936: Časopis MSS 27–28, 11–17.

Vörös István

2006: Ló az Árpád-kori Magyarországon. Folia Arch. 52, 163–216.

B. Kovács István

„Sunt latrones in silvis, Domine Dimén?” (Jegyzetek a palócokról)

„Vannak-e latrok az erdőkben, Dimén uram?” – teszi fel a címbeli kérdést **Mikszáth Kálmán**, a „legnagyobb palóc”. S a választ nem kisebb személyiség, mint maga a keleti országvégre látogató osztrák császár (s nem mellékesen: magyar király) várja – egy székely góbétól. Mi viszont az északi magyarság egyik sajátos néprajzi csoportjának eredete körül kívánunk kutakodni.

Csizma került volna az asztalra? Az írás végén talán kiderül...

Amilyen szegény adatokban, olyan gazdag ötletekben – mondotta egykoron a palóc eredetkérdésről **Barabás Jenő**. Néhány adalék és szempont felvetésével engedtesen meg jómagamnak is gyarapítani mind az előbbieket, mind az utóbbiakat.

I. A (feltételezett) középkori „polovec”-ektől az újkori „palóc”-okig

Már az is kérdéses, ami összeköt(het)i őket: az elnevezés és lokalizálásuk. Minden egyéb pedig további kérdőjelek tömkelege.

Mondandóm alapvetően a homályba vesző középkori „polovec”-eket érinti. Messzire vezetne ugyanis annak boncolgatása, mitől (volna) egyként „palóc” az Ipoly-mente római katolikus felekezetű, jobbágyparaszti jogállású, az évszázadok során számottevő keveredésnek kitett, erőteljes szlovák kapcsolatokkal rendelkező népessége, a gömöri Vály-völgynek az Árpád-kor óta kontinuis, református felekezetű, kismemesi jogállású közösségei, az egyenesen szlovák telepesekből elmagyarosodott hosszúszóiak (a Gömör-Tornai Karszton) és dobóciak (a Rima mentén), vagy akár a német kultúrától is megtermékenyített Rozsnyó-környéki magyar falvak. (És ezzel csupán fölöttébb szerényen érzékeltetem az újkori „Palócföld” kulturális sokszínűségét.)

Nem céлом a XIX. században felfedezett palócság vélt vagy valós kulturális jellemzőinek, „etnikus specifikumai”-nak, köztük a morkoláb-képzetnek, a kaptárköveknek, a hősmeséknek, lakodalmi sajátosságoknak... vagy éppen a nyelvi jellemzőiknek a részletező bemutatása.

Az eddigi kutatás eredményeit csak a legszükségesebb mértékben idézem. Kivált az 1989-ben megjelent monumentális palóc-monográfia okán vélem ezt indokoltnak.

II. A „Palócföld” (újkori) kiterjedése

A palócok földje soha nem volt pontosan körülhatárolható terület. Nem rendelkeztek tudniillik autonómiával. (Ha csak a palóc eredetkérdéssel összefüggésbe hozott, Szepességben élt egykori kiváltságos tizlándzsásoknak a földjét, az ún. „Kis-Szepes”-t nem tekintjük – őket viszont soha nem nevezték palócoknak!)

Sasos mellédísz Rakamazról

Pápay Sámuel (1808) szerint „Borsod, Gömör, Nógrád és Heves vármegyéknek összevont részét lakják”. Azaz, a Karancsot és Medest elválasztó sátorosi szorosától, az ún. Vaskaputól a Hangony és Tarna forrásvidékéig terjedő térséget. A hont megyei, csábi születésű **Szedér Fábrián** (1819) megerősíti ugyan Pápay megállapítását, de ő már Hont és Nyugat-Nógrád népét is ide veszi. **Mocsáry Antal** (1826) Nógrád megyéről írott monográfiájában mindössze hét megyebeli, s kizárólag(!) Medes*-környéki települést tekint palócnak. Ezek: Cered, Óbást, Hidegkút, [Mátra]Novák, Homokterenne, [Mátra]Szele, Zagyva[íróna]. **Jerney János** (1855) szerint 48 településen laktak palócok. Ő már reformátusokat is a palócok közé sorol. **Reguly Antal** (1975) is elsősorban a Karancs és Medes vidékén kutat 1857-ben a palócok után. **Kiss Antal** (1867) szerint a palócok a Medesalján élnek, az Erdőhát a barkók lakóhelye. **Pintér Sándor** (1880) már nem kevesebb, mint 150 községben talál palócokat. **Reiszig Ede** (é.n.) a kunok kapcsán jegyzi meg, hogy „II. István király alatt azonban, mint békés települők jelennek meg hazánkban; Szent László a Mátrahegység ágai közt jelölt ki számukra települőhelyet s ettől kezdve a beköltözködés III. Béla uralkodása alatt is (1104–1141) szakadatlanul tartott. E békés települők, a palócok, e szláv hangzású neveket mai napig megtartották.” Gömörben Gesztetét, Jánosit, Szent-Simont (sic!) és Urajt tekinti palócnak. Nem indokolja, miért. **Istvánffy Gyula** (1900) is a Pápay és Mocsáry által körülhatárolt területre helyezi a palócokat, az Ipoly mentéről csak a Pinctől Órhalomig terjedő részt számította ide. **Komoróczy Miklós** (é.n.) ugyanabban a gömör megyei monográfiában, ahol Reiszig, egyaránt emleget palócokat a római katolikusok lakta Velkenyén a Rima, és Abafalván a Sajó mentén, továbbá a Gortva vize mellett (Várgede, Balogfala, Ajnácskő), de palócok által lakott falunak tekinti a Rima menti református Harmacot és Serkét is. **Malonyay Dezső** (1922) előbb óvatosan megjegyzi, miszerint „Sejtjük eleve, hogy a föltüntetett városok s falvak közül több szabadkozik az ellen, hogy őket a palócok országába sorozzuk.” A következő mondata azonban már szinte kinyilatkoztatás: „Elvitázhatatlan azonban, hogy Nógrád szívében, Gömörnek alsó részén, Hevesnek felső részén, Borsodnak Miskolctól nyugatra eső csücskében, a Bükk, Karancs és a Mátra környékén, ott él a színtiszta palóc-magyarság.” **Ila Bálint** (1944) így fogalmaz: „Az ún. Medvesalja vidéke Karancsaljával együtt a palócság fő fészke. Itt erednek a Tarna, Zagyva és Gortva, amelyek a palóc települési tájat keresztül szelik, de csupán földrajzi megkülönböztetésül, mert a népi jegyek az egész tájon azonosak. A terület a három folyó közvetítésével települt meg; a hozzájuk csatlakozó Tarjan patak Karancsalja felé képezte a természetes utat. A honfoglalás után a hevesi részeken elhelyezkedett törzsek és nemzetségek e folyók völgyein indultak tovább, hogy a nógrádi és gömöri földet birtokba vegyék. A Tarján patak neve és a környéken elő-

* A néprajzi szakirodalomban a „Medves”, „Medvesalja” szóalakok honosodtak meg. Magam jobbnak látom az eredeti „Medes” formát használni.

forduló törzsnemek azonban igazolják, hogy a hevesi kabarságon kívül a legkülönbözőbb törzstörzsedékek is ott-hont találtak itt.” Ugyanő később (1976) már ekképpen nyilatkozik: „Feltehető, hogy falvaik jó része mind Nógrádban, mind Gömörben a legkorábbi időkben a bolondóci várhoz tartozott. Ebből pedig arra lehet következtetni, hogy egy tömegben telepítették őket Nógrádba, azután innen a Gortva-völgybe.” **Győrffy György** (1987) is kiemeli, hogy: „Területileg is elválik egy sajátos falucsoport Gömör, Heves és Nógrád megye összeszögelésénél, melyet talán még István király a Trencsén megyében fekvő bolondócsi határvár alá rendelt. Ajnácskő, Bást és Sőreg várjobbágyai és népei tartoztak hozzá, de telepeik Heves megye szomszédos részén is folytatódtak.” Ila Bálint megállapítását **Bakó Ferenc** (1989), **Barabás Jenő** (1989) és **Paládi-Kovács Attila** (1989) is egyetértőleg idézi. Az utóbbi szerző így fogalmaz: „Amennyiben település- és népesítéstörténeti alapot keresünk a palóc népcsoport körülhatárolásához, bizonyára Ila véleményét kell elfogadnunk.”

Ahogy mondani szokás: a negatív adat is adat. Legalábbis feltűnő a 19. századi nagy „palóc-láz”-ban, hogy **B.[alogh] S. [ámuel]**, a gömöri paraszti lakodalom első monográfusa 1827-ben még csak meg sem említi a palócokat. Éppúgy említés nélkül hagyta őket korábban is, a gömöri dialektus bemutatásakor, amely a *Tudományos Gyűjtemény* ugyanazon évfolyamában jelent meg, mint Szedér Fábrián elhíresült dolgozata, azaz 1819-ben. Mind-ebből pedig csak az a következtetés vonható le, hogy a református lelkészként ismert szerző az általa vizsgált gömöri református magyarokat nem tekintette palócoknak! (Hat évtizeddel később, a katolikus **Findura Imre** (1885) viszont már palócként ír a Rima-völgyi magyarokról – is. Komoróczyt fentebb már idéztük.)

Az ismertetett adatok alapján több-kevesebb bizonyossággal elmondható, hogy a legkorábbi szerzők a palócok lakóterületét eléggé egyértelműen viszonylag kis területre, a Medes hegy tágabb körzetére lokalizálják. A Palócföld későbbi kiterjesztésében részint az ősi múlt, a dicső származás lehetősége általi ihletettséggel, a különleges nyelvjárás, illetve a palóc entitás értelmiség általi vállalása és népszerűsítése játsza a legnagyobb szerepet. Említhetnénk itt a *Palóc dalok* szerzőjét, **Lisznayai Kálmánt** (1851), a Herodotosztalóc nyelvű fordító **Szabó Istvánt** (1836), **Pap Gyulát** (1865), a *Palóc népköltemények* szerzőjét, kivált pedig **Mikszáth Kálmánt** (1882). Ahogy egy **Adolescens** (1884) nevű gömöri illetőségű szerző megfogalmazta: „A mióta Mikszáth Kálmán a jó palócokat olyan szerfölkött érdekes, jellemző színben tüntette fel, azóta sokkal inkább feléjük fordult a közfigyelem...”

III. A táj népiségtörténeti vázlata – tézisekben

1. A magyar honfoglalás előtt még germán, szarmata maradványok is élhettek azon a területen, ahová később a palócokat helyezték.

2. Avar emlékek a Bükkötől és Mátrától északra nem ismeretesek. A Karancs északi előterében eddig mind-

össze Persén tártak fel avar sírokat.

3. A szlávok jelenlétét régészeti leletek és helynevek is igazolják. A *Rás, Pest, Nándor, Bolgárom, Peskő, Pécskő* és más hely- illetve határnevek déli, talán bolgárszláv népesítésre utalnak. Belitzky János (1972) szerint a majdani Gömör, Nógrád és Hont Pesttel és Pilissel együtt a bolgár dukátus része volt. Ugyancsak feltételezhető a fehér horvátok jelenléte is, ám a szlávokhoz köthető szórványos régészeti emlékműanyag jelenleg nem tesz lehetővé pontosabb értelmezést.

4. A honfoglaló magyarság emlékei jelen tudásunk szerint Pásztó, Karancslapujtő, Perse magasságáig dokumentáltak – ettől északra hiányoznak.

IV. A honfoglalástól a megyeszervezet megszilárdulásáig

A Bükkön, illetve Mátrán túli vidékeknek az Alföld felőli magyar betelepülésére két útvonal kínálkozott: a Sajó völgye, illetve a Zagyva és Tarna mente.

Az első északi gyeplővonal leírását **Anonymus** adja a XI/XII. század fordulóján. Ezt olvassuk nála: „*Ugyanabban az időben Árpád vezér, mikor látta, hogy vitézei jóvoltából ilyen nagy dicsőségre és bátorságos állapotra tett szert, tanácsot tartván, sok katonát hadba küldött, hogy Gömör és Nógrád várának népét meghódítsák neki, sőt ha a szerencse szolgál, akkor menjenek fel a csehek határa felé Nyitra váráig. Ezeknek a hadra kelő katonáknak a fejeivé és vezéréivé nagybátyjának, **Hüleknek** két fiát: **Szovárdot** és **Kadoesát** rendelte, meg aztán **Hubát**, a fejedelmi személyek egyikét. Ez a három úr, miután megkapta az engedelmet Árpád vezértől, arról a helyről indult el, amelyet Pásztónak mondanak, s előbb a Hangony vize mentén lovagolt, majd ezen a folyón átkelt a Sajó folyó mellett. Innen Gömör várának részein át vonultak tovább, és eljutottak a Bolhád-hegyig, majd a nógrádi részekén haladva, a Galga vizéhez értek.*”

Kérdéseket vet fel a Hangony patak szerepeltetése. 1200 körül a völgyet még Borsodhoz számították, utóbb ez a patak képezte Gömör keleti határát. A Zagyva mellől a Hangony völgyébe történő vonulás nem tűnik kifejezetten logikusnak. A Zagyva mentén északra való vonulás esetén csak a Salgó-, majd Fülekig a nyugati irányba, az Ipolyba siető Bénai patak völgyében, ezt követően pedig a sóregi patak folyásával szemben, a Gortva mentén juthattak volna el Gömör várának megyéjébe. A mai napig erre vezet a fő közlekedési útvonal, a Karancsot és a Medes tömbjét elválasztó *Vaskapun* át (a mai somosi átjáró/határátkelő).

A tény, hogy Anonymus mégis a Hangonyt szerepelteti – az esetleges elíráson kívül – esetleg úgy magyarázható, hogy a mai Nagybatonynál letértek a Zagyva völgyéből a pétervásári medence irányába, a Tarna felé, s valahol Zabarnál jutottak el a Hangony forrásvidékére. A másik lehetőség a Bükk által alkotott egykori gyeplő, amely a **Magda Pál** (1819) által még *Tserhátként* ismert mai Erdőhátnak a Hangony és Rima völgyét elválasztó gerincén ért véget, s amelynek emléke még élő lehetett Anonymus korában.

A legkorábbi gyeplővidékünkön a Mátra és a Bükk rengetege volt. A külső gyeplővonalat vigyázó határőrök az említett hegyek északi peremén éltek. Gömörben a *Kopusfeu* (= Kapusfő Csoma határában), *Strázsa hegy* (Ajnácskő), *Órbérc* (Darnya, Harmac) és más elnevezések máig őrzik emléküket.

Az említett gyeplők északabbra történt áthelyezésével függhet össze a Karancs, Mátra (Medes) és Bükk (Erdőhát) nyúlványaitól a *Gömör-Szepesi Érchegység* lábáig terjedő területnek (a mai szlovák földrajzi irodalomban *Rima-medence* néven ismert), a későbbi Gömör vármegye szívének a magyarok általi betelepülése. A legkézenfekvőbb útvonalat a Sajó völgye kínálta. Az új belső gyeplővonal a Gömör-Szepesi Érchegység és a *Gömör-Tornai Karszt* lábainál húzódott, nagyjából a mai magyar-szlovák nyelvhatár mentén. Emlékét máig élő település- és határnevek őrzik – nyugatról kelet felé haladva: *Trázs* (a későbbi Órhalom), *Csiglafő* (Szécsény mellett), a Losonc melletti *Lövő erdő*, *Sztráska puszta*, *Guszona*, *Lukovistye* (a szláv eredetű településnév magyar jelentése: lövők helye), *Csüghye-erdő* (Perjése), *Órhegy* (Alsóbalog), *Esztrény*, *Strássa*, *Sztrázs* (*Leuartfalua*), *Fillér*, *Ór hegy* (Lőkősháza), *Levárt*, *Perlász*, *Tóbiás lese* (Kövi), *Órkő* (Szalóc), *Gyepű kút* (Bertzéte), *Csigolya* (Aggtelek). A külső gyeplővonalat ugyanekkor a Tátra, illetve az északi Kárpátok vonulata képezte. A gyeplővonalat a Gömörtől északra, a Szepességig elterülő, ún. *Fekete erdő* alkotta. A Poprád folyó mentén elhelyezett „gömörőrök” feladata már az időközben megszervezett Gömör vármegye védelme volt – hasonlóan, mint a zalaőröké a nyugati határszélen. Ők voltak azok a – későbbi nevükön – „túzlándzsások”, akik nevüket az 1243. június 7-én kelt kiváltságlevélben rögzített kötelezettségük alapján (tíz lándzsás kiállítása a királyi seregbe) kapták.

Kiváltságaik sarkalatos pontjai:

1. Fölöttük nem az ispán, hanem az általuk választott bíróról ítélt – kivéve a tolvajlást, pénzbeváltást és dézsmaügyleket.

2. Megilleti őket a teljeskörű leányági örökösödés.

Az országban a székelyek, besenyők és kunok rendelkeztek ezekkel a jogokkal.

Két „szék”-ük volt, Csütörtökhely és Szentlászló (**Fekete Nagy Antal**, 1934)

Belitzky János (1972) egyenesen a palócok fel nem ismert kiváltságlevelének tekinti ezt a oklevelet.

*

A fentebbiek kapcsán ide kívánczik néhány észrevétel.

Borsod és Hont nagyon korai alapítású, kiterjedésüket tekintve szinte tartományi nagyságú vármegyék voltak. Nógrád (magyarul: Újvár) és Heves, illetve Gömör megszervezése későbbi fejlemény. Nógrád eredetileg Hontnak a része, *Slaviz*, az első ismert nógrádi ispán – talán nem véletlenül – éppen 1108-ból adatolt. Heves korábban a Borsodból önállósult Újvár tartozéka volt, Gömör részben

honti, részben borsodi területekből formálódott.

Gömör, Heves és Nógrád megszervezésének feltehető oka a hercegség (dukátus) Kálmán király általi felszámolása, illetve az ezzel kapcsolatosan végrehajtott államigazgatási reform volt. Ez utóbbinak a részeként rendeltették a korábban őri szolgálatot ellátó, talán bizonyos mérvű autonóm státust is élvező mátraalji őri közösségeket a nyugati határszélen szervezett bolondóci határispánság keretébe. Mindennek feltevésére egyéb megfontolások mellett egy eddig kevés figyelmet kapott oklevél is okot szolgáltat.

IV. Béla 1245-ben kiváltságlevelet állíttat ki a tatárok ellen sikerrel védekező sőregi várjobbágyok és más atyafiaik részére. Ebben – hasonlóan a Szepesben élő „gömör-örök”-höz – 10 páncélos kiállításának kötelezettsége ellenében felmenti őket a bolondóci várispánság joghatósága alól.

„...minthogy híveink, Budik fia Tivadar, Ompud fia Visobur és Farkas fia Dema, Bolondóc vár Sőreg falubeli jobbágyai a tatárjárás idején egy bizonyos, öröklött földjükön emelkedő, közönségesen Dánoskőnek mondott hegyet saját költségükön megerősítettek, és benne igen sok nekünk alárendelt népet sértetlenül és épségben megoltalmaztak, miközben javaikat és személyüket a koronának kijáró hűséggel a szerencse kétes eshetőségeinek vitézül kitették, érettünk vérüket ontották, ezért őket ... Bolondóc vár joghatósága és szolgálata alól kivettük. Olyan szabadságot adva (nekik), hogy a jövőben korábbi állapotukból kifolyólag sem az említett várnak, sem bárki másnak ők vagy utódaik ne tartozzanak felelni. Ha pedig megfelelő készséget tanúsítanak, azontúl királyi házunk szerviensei közé soroltassanak. A fent mondott várat megerősítésre és megőrzésre (nekik) és általuk örököseiknek, valamint örököseik leszármazóinak örök jogon kegyünk teljéből odaadtuk azzal a feltétellel, hogy őket rokonaikkal együtt a vár szolgálata alól kivéve, seregünkben a király zászlaja alatt tíz páncélossal kötelezzük szolgálni.”

Hogy mennyi volt 10 lándzsás? Összevetésként: az erdélyi százokat kiváltságaik fejében 50 lándzsás kiállítására kötelezték.

A Mátra lábánál élő gyepűörök lakóterületének eredeti kiterjedése és igazgatási hovatartozása sok tekintetben máig tisztázatlan. A jelek szerint eredetileg Borsodban, majd a belőle önállósult Újvárban feküdtek telepeik. Innen / vagy éppen ez utóbbinak a megszervezésekor kerülhettek a Tarna, Zagyva és Gortva forrásvidékén a bolondóci határispánság fennhatósága alá. Lakóterületük hozzávetőlegesen akkora lehetett, mint a szepesi tízlándzsásoké.

Zömüket a későbbiekben eladományozták (így birtokolhatott itt 1220 előtt egyebek közt az irodalomból is jól ismert **Bánk** bán), kisebb részük a nemesség soraiba jutott. A sőregiek mellett a Bástban élő egykori határörök leszármazottai 1267-ben már az országos nemesség sorait gyarapították. A **Básthy** nemzetség egyik tagját 1324–1343 között *Potóc* néven említik (**Ila**, 1940), ami akár a „Palóc” elírása, vagy hibás olvasat is lehet.

Feltehető, hogy az 1243-ban kiváltságolt egykori örök utódai az adománnyal járó kötelezettségnek, azaz 10 páncélos, lándzsás harcos kiállításának nem tudtak eleget tenni. Ez lehetett az oka, hogy lakóterületük a 13. század második felében betagoledott a gömőri-, hevesi- és nógrádi királyi vár megyéjébe. A másik ok nyilvánvalóan a kiváltságos állapotuk alapját jelentő őri feladat megszűnése volt.

*

1220-ban Hangonyi *Vztras* (megj.: a név szláv emberre utal, a szó jelentése: „ör”) öt itteni várjobbágyot és várnépet vádolt meg birtoka lerombolása miatt. Az utóbbiak között szerepel egy bizonyos *Poluoc* (azaz: Palóc) nevű sasvári várjobbágy is („*impecijt ioubagiones castri Safuar, f. Zobozlou, Vtefam, Bagdanum, Chequeleu, P o l o u c.*” TESZ Györffy 1987). A *Várad Regestrum* idézett adatának **Marjalaki Kiss Lajos** (1925) általi „Vasvár” értelmezése téves. Az ilyen formában ismert újkori határnév kialakulását minden bizonnyal az újkorban vasiparáról híres Ózd közelsége és jellege is ihletette. (Később, a téves értelmezés alapján egész vasipari központot képzeltek ide az Árpád-korban.) A határnév eredeti alakja: „S a s v á r”. Maga a név egyébként nem a ragadozómadárral, hanem a „sás” mocsári növényünkkel függ össze. Eredeti jelentése: „Sásvár”, azaz mocsaras helyen lévő vár. Ma Šaštín néven a szlovák római katolikusok legszentebb búcsújárárhelye. Éppoly népetimológia tehát a bolyoki-, ma ózdi határban lévő *Vasvár*, mint a *Medvesalja* (amely nem a medvével függ össze – amelyek persze ettől függetlenül élhettek benne!, – hanem a „terméketlen” jelentésű „med” szavunkat őrzi), a *Macskás* (amelynek szintúgy semmi köze kedvenc háziállatunkhoz, hanem a „mocs”, „mocsár” szavunkból képzett kifejezés, „mocsaras folyó” jelentéssel), vagy a Hangony és Rima völgyét elválasztó *Őzbérc*, amelynek eredeti formája és jelentése bizonyára „Őrbérc” lehetett, s amely – csakúgy mint említett társai – az eredeti elnevezés értelmének elhomályosulása után nyerte el mai alakját.

A fentebb említett, 1220-ból származó adat arra utal, azt igazolja, hogy:

1. A Bükk legészakibb nyúlványainál lévő gyepű őreit, a határok északabbra történt áthelyezését követően a Bolondóctól nyugatra, a Kis-Kárpátok és a Morva folyó között lévő *s a s v á r i i s p á n s á g* alá rendelték. Ezt erősíti az az adat is, hogy az ugyancsak Bükkben fekvő (Lénárd) daróc is a sasvári ispánság birtoka.

2. Az első foglalként számontartott Hangony-nemzettség jellege továbbra is nyitott kérdés (mint fentebb utaltunk rá, az *Vztras* = Strázs szláv eredetű, jelentése: „ör”, a *Lampert* pedig nyilvánvalóan német név).

3. A palóc elnevezés már ismert a 13. század elején, hisz az örök egyikét így hívták.

Ha mindehhez még hozzávesszük, hogy a Losoncon és környékén birtokos Szemere nb-i Szemer 1175 táján *s e m p t e i* ispán, illetve, hogy a székelyek által (is) lakott

Szécsény melletti Sátoros hegyénél a szolgagyőri ispánság is birtokol, több mint érdekes megállapításra juthatunk. Az elmondottak ugyanis azt látszanak igazolni, hogy az első északi gyepűk helyben maradt őreit a határok északabbra történt áthelyezését követően – de még a 11. század folyamán – az északnyugati határszél védelmére szervezett várispánságok (Sasvár, Bolondóc, Sempte, Szolgagyőr) joghatóság alá rendelték.

Sőt, az említett várispánságok földrajzilag elkülönülő birtoklása még egy további érdekes felvetést is megenged.

„Borsod Kebelének egy fia” 1834-ben határozottan tiltakozott a bükki Erdőhát lakóinak „palóc” azonosítása ellen, hangsúlyozván, hogy azok „barkók”. **Reguly Antal** (1975) „palócz járás”-ként jellemzi a pétervásári- vagy Mátra járás falvait, szemben a „barkó járás”-ként minősített Erdőháttal. (A közigazgatási értelemben ugyanide, azaz Gömörben a voltaképpeni Serki, majd Rimaszécsi, illetve Feledi járásba tartozó Rima- és Balog völgyi falvak népét, a református felekezetű „sarusok”-at ugyanakkor következetesen megkülönbözteti a római katolikus barkóktól.) Szerinte „a Barkóság Gömörben (azaz: csak ebben a megyében) a hegyekből a Rima fele, a partok aljáig” terjed. Mint utaltunk rá, **Kiss Antal** (1868) is megkülönbözteti a palócok és barkók lakóterületét. **Ila Bálint** (1976) településtörténeti szempontból szintúgy külön tárgyalta az ún. *Medesalja* és *Erdőhát* vidékét. Az előbbit a palócok lakhelyének tekintette, míg az utóbbit lakóinak az újkori „barkó” megjelölésével jellemezte.

A kérdés szinte önmagától kínálkozik: vajon nem az egykori eltérő igazgatási hovatartozásnak a kései, újkori lenyomata-e az, amikor a bolondóci határispánság joghatósága alá rendelt Mátraalja, pontosabban *Medesalja* népét „palóc”-nak, a sasvári határispánság fennhatósága alatt lévő Bükkalján, az ún. Erdőháton lakókat pedig „barkó”-nak nevezik – az utóbbiakat olykor a palócok egyik ágaként.

V. Nép és név – az eddigi kutatás útkeresése

A palócok eredetét, illetve hovatartozását illetően sokféle, egymásnak ellentmondó álláspont fogalmazódott meg az elmúlt majd két évszázad alatt.

1. **Horváth Péter** (1801), **Jerney János** (1855), **Hunfalvy Pál** (1876), **Ipolyi Arnold** (1887), **Reiszig Ede** (é.n.), **Filep Antal** (1981) és **Paládi-Kovács Attila** is a kun eredetet vallották.

2. **Pauler Gyula** (1877), **Hóman Bálint** (1912), **Gunda Béla** (1943), **László Gyula** (1944), **Ila Bálint** (1977), **Kovács Béla** (1994) és mások a *k a b a r* (azaz: kazár) származás mellett tették le a voksukat.

3. **Vámbéry Ármin** (1895), **Németh Gyula** (1930) és **Barabás Jenő** (1958) török eredetűnek vélte őket, **Győrffy György** (1987) székelyekre gondolt, **Bakó Ferenc** (1989) pedig többféle török nyelvű népet feltételezett a palócok őseiben. Ugyancsak török nyelvűnek vélte a paló-

cok őseit **Jozef Škultéty**, szlovák nyelvész is.

Az említettek legfőbb forrása Anonymus, aki szerint ezt a területet a, *cunus, cumanus* (értelmezés szerint: kabar, kun, besenyő...) vezérek kapták adományba.

4. Az említettekkel szemben **Szeder Fábián** (1821), **Horváth István** (1834) és **Farkas Pál** (é.n.) azt vélte, a palócok a magyarokkal azonos eredetűek.

5. **Ila Bálint** előbb (1944) úgy ítélte meg, hogy „A palócság magva tehát honfoglaláskori, különböző törzsi népelemekből összetevődött eredeti magyarság, mely őt, egymással határos megyében települt.” Később (1976) már így fogalmazott: „Annyi azonban bizonyosnak látszik, hogy a hevesi, nógrádi és gömői palócság egymással rokon, azonos törzsi eredetű és a kabarság leszármazottja, amely területeit a XII. századig foglalta el.

6. **Pintér Sándor** (1880) szerint „*skytha-hun-avar maradvány*” a palócság, s már a honfoglalás előtt itt élt.

7. **Belitzky János** (1972), utalva a feltételezett palóclakta területen fellelhető törzsnevekre, kizárta azt a lehetőséget, hogy „*hogy vidékünket csak egyetlen törzs népesítette be, vagy a gyepűk védelmét csak egy etnikailag egységes népcsoport látta el*”. Szerinte a palócok ősei „*olyan, a székelyekkel azonos, vagy rokon, már a 896. évi honfoglalás előtt a Kárpát-medencébe települt magyarok, akik ősi társadalmi berendezkedésüket megtartva csatlakoztak a honfoglalókhoz és – a területi rendezésekkor részben áttelepítve – határőr szolgálatot láttak el és akik a XI. és XII. századi törvényeinkben – más határőr népekkel együtt – ewri (örök) elnevezés alatt kereshetők.*”

*

A név szláv eredete általában elfogadott. A szláv névalak, amelyből a „palóc” szavunk származik: *polowci*, egyes számban: „*polovec*”. **Melich** (1903) nyomán tényként kezeli a magyar szakirodalom a Kis-Kárpátok és a Morva folyó közt elterülő tájegység, az ún. *Záhorie* (magyarul: Hegymöge) néhány, „*plavecké*” jelzővel illetett településnévének az egykori palócokkal való kapcsolatát. Csakhogy a „*plavec*” kifejezéssel óvatosan kell bánnunk. Egy korábbi írásomban (**B. Kovács** 2002) figyelmeztettem rá, hogy **Jozef Škultéty** (1914) cáfolta, hogy a kifejezés a palócokra vonatkozna. Megállapítása szerint a „*plavec*” kifejezés a szláv/szlovák „*plavý*” melléknévből képzett szó, semmi köze a palócokhoz. Mindezt megerősíti, hogy a kérdéses névalakok magyar megfelelőjében nem a „*palóc*”, hanem a német „*Detre*” jelző használatos (azaz: *Detrekővár*alja, *Detrekőszentpéter* stb.).

Kevesébé egységes a magyar kutatás a szó jelentését illetően.

Vannak, akik „*fakó, fakósárga*” tartalmat tulajdonítanak neki, így többek közt **Győrffy György** (1948) és **Kovács Béla** (1969). **Pintér Sándor** (1880), **Istvánffy Gyula** (1900) és mások a szó „*lapálylakó, síksági*” jelentését fogadták el. **Belitzky János** (1968) egyenesen finnugor (szamojéd) szónak vélte, „*keverék*” jelentéssel – hason-

lóan a bolgár, székely és kun népnévhez, s szerinte a bolondóci vár néphez való egykori tartozásra, illetve a tőlük való elszakadásra utal.

Mathias de Miechow lengyel krónikás (1457–1523) *Tractatus de duabus Sarmatiis, Asiana et Europiana, et de contentis in eis* c. művének 2. fejezetében, amely a *De ortu et adventu Thartarorum* címet viseli, ezt írja: „*P o l o w c i autem lingua Rutenorum sonant et interpretantur v e n a t i c i seu r a p a c e s, quia sepenumero invadentes eos s p o l i a b a n t et bona ipsorum rapiabant atque abducebant, quemadmodum et Thartari hisce temporibus faciunt.*”

Szerinte tehát a „polovec” népnév jelentése: „*venatici, rapaces, spoliatores*” azaz: vadászok, rablók / zsványok / ragadozók / fosztogatók.

A magyar szakirodalomban **Horváth István** (1834) veti fel elsőként a „palóc” szónak ilyen értelmű jelentését. **Jerney János** (1855) is hasonlóképpen foglalt állást, amikor a palócokat a középkori latin „latro”, „predo”, „latrunculus” kifejezésekben vélte felfedezni. Meglátásukat később **Kovács Béla** (1969, 1994) finomította tovább, aki a már Jerney által is idézett adatok mellett hivatkozik a **Szent László** III. dekrétuma 2. fejezetének 3. cikkelyében és az *Aranybulla* 5. cikkelyében szereplő „*fur et latro*” kifejezésre, s azt a katonai kíséret tagjaira vonatkoztatja. Hivatkozik arra, hogy a „latro” kifejezés „*eredeti jelentése: »pénzért katonáskodó személy«, de a harcban előljáró, illetve a fejedelem védelmére szolgáló személyeket is így nevezték*”.

Utal egyebek közt a *Latorút* határnévre is, amelyhez a Bükkben, a hasonló nevű patak völgyében található *Latorvár* nevet is társíthatjuk.

Mindenesetre az újkori szóhasználatban a „lator” nem az a jelző, amelyeket szívesen hall az ember önmagáról. Okot azonban alkalmasint szolgáltathattak rá az újkori palócok a későbbiekben, mint alább látni fogjuk.

A feltételezett „palóc központi terület” nyugati részét alkotó Medesalja népének újkori életmódjára (alighanem a korábbi időszakra is érvényesen) a pásztorkodás és kupeckedés nyomta rá a bélyegét. Katonaszökevényekből, bujdosókból, pásztorkból verbuválódott, egykoron „bojnyík”-nak nevezett betyárok földje ez a táj. Azt írják a Medesaljáról a múlt század elején, hogy „*ezen utóbbi Szakasz majd nem egészen tsupa sűrű Erdőségből és Hegyekből álló, melynek az ottan legelő Lovak, Ökrök, Sertések, Juhok Pásztorainak számos Tanyául szolgálnak. E mellett, az úgy nevezett Medves-Allyában több Tekintetes Vármegyéknek, úgymint: Neográdnak, Borsodnak, Hevesnek határszélei, és Kis-Honthi Erdők öszve jönnek. Ezen veszedelmes helyeztetésnek ez a természetes szüleménye, hogy a nevezett Tekintetes szomszéd Vármegyékben a Gonosztevők, és Desertorok (= katonaszökevények) üldöztetvén, az ide való Erdőségekbe veszik magokat, a hol is a Pásztoroknál menedéket találván, s vélek öszve szövetekezvén, a gonosztételének el követésére való Intézeteket, távol az Emberektől magok közt koholják, és a' leg szemesebb fel vigyázást is gyakorta ki jádzák.*” (**Védírat...**)

A bemutatott jellemzés nyilván kiterjeszthető keleti irányban a Tarna és Hangony forrásvidékén élőkre is.

Nem lehet nem észrevenni, hogy meglehetősen összecseng ez a jellemzés a fentebb tárgyalt jelzőkkel, illetve azok jelentésével.

*

Bél Mátyás (1735) őrizte meg azt az adatot, miszerint Heves megye Mátra járásának magyar lakóit, azaz a tárgyalt terület népét „*boczenok*” néven ismerik a szomszédok. A kifejezés hangzásban közel áll a palóchoz, de az is lehet, hogy a besenyő szavunk torzult formája. (Erősíti ezt a *Becsenükfölde* elnevezés Egerszalók határában.)

VI. Summázat

A „polovec-palóc” kifejezés eredetileg nem (kizárólag) etnikumot, származást vagy nyelvi hovatartozást, hanem (ezzel egyidejűleg) foglalkozást / életmódot (is) jelölhetett. Ahogyan – mérvadó vélemények szerint – a „székely” szavunk is egyidejűleg volt „határőr” jelentésű, s fejezett ki etnikai hovatartozást. Meglehet, hogy az örök között lévő keleti népelemek megjelölésére alkalmazták a szlávok a „polovec”, azaz „palóc” jelzőt. Így értelmezhető a Váradi Regestrum fentebb idézett, 1220. évi adata. A krónikáinkban és korai törvényeinkben felbukkanó *fur et latro, praedones et latrones, latrunculis*, valamint a szlávok által a besenyőkre és kunokra, vagy más, rokon megjelenésű keleti népcsoportra használt *venatici seu rapaces* jelentésű „polowec” (azaz: „palóc”) kifejezések amúgy is kitapintható jelentésbeli közelsége méginkább elmélyült a „lator” kifejezésünk jelentésmódosulása révén. Utal erre Kovács Béla (1969) is. Mindezt betetőzhette az egykori örök kényszerű életmódváltása, a betyárságnak és zsványáságnak melegágyul szolgáló pásztorkodó életmód elterjedése. Az elmondottak következtében az eredetileg talán etnikai hovatartozást, s egyben őri foglalkozást is jelölő „palóc” szavunk megbélyegző, gúnyos értelmet kapott. Az „úton álló”, az „utat őrző” határőrökből az „utat elálló” zsványok, rablók lettek. Az ilyen értelemben használt „palóc” nevet, annak pejoratív tartalma miatt az érintettek nyilván nem szívesen vállalták.

Az eredetileg meghatározatlan, vegyes etnikumú öröket és azok utódait jelölő csoportnév utóbb átment a vidék egész lakosságára, egészen a magyar-szlovák nyelvhatárig.

*

A palócok eredeti lakóhelye az ún. a *Mátra möge / Mátraláb*, azaz *Mátraalja*, a *Medes* hegyből fakadó és a Mátrát nyugatról, illetve kelet felől elhatároló Zagyva és Tarna, valamint a Gortva forrásvidéke, illetve a keleti tőszomszédságban fekvő Hangony vidéke, a Bükkhöz tartozó *Erdőhát* lehetett.

Stratégiaiilag kiemelt fontosságú térség ez, hisz vizei északi és déli, keleti és nyugati irányba is folynak. Míg a Tarna vizét is felvevő Zagyva (a Karancsból fakadó Tarján-

nal és az utóbbiba ömlő Salgóval együtt) déli irányba fut a Tisza felé, addig a Gortva, Macskás és Hangony észak felé veszi az irányt – az előbbi kettő a Rima és a Sajó, az utóbbi egyenesen a Sajó közvetítésével siet ugyanoda. Ugyanakkor a Bénai- (előbb: Vaskapui-, Sátoros-) patak, illetve a Sóreg vizei az Ipoly révén a Duna vízgyűjtőjéhez tartoznak. A kistáj öt későbbi megye (Gömör, Kis-Hont, Nógrád, Heves és Borsod) érintkezési zónájában fekszik. Szerves része ennek a tájnak az egykori, ún. *Mátra járás* is Heves megyében.

A palóc lakóterület első kicövekelője, a Felsőőrson született **Pápay Sámuel** (a született palócföldiekkel szemben – lásd a honti születésű Szeder Fábiánt!) aligha volt elfogult, hiszen kívülről érkezett emberként szemlélhette a palócokat. Írása megjelenésekor már Pápán ügyvédkedett. Ha mégis elfogult lett volna, aligha hagyja ki korábbi működése helyét, Egert.

Ezt a palóc magot fokozatosan bővítették minden irányban (főleg nyelvjárási adatok és a tájféldrajzi helyzetből adódó közös vonások alapján).

A vidék az Árpád-korban a dukátus része, amely Nyitrától Biharig északon és keleten, mintegy karéjban övezte az ország központi területeit. A „palóc” néven megjelölt népesség megtelepülése korábbi, mint a vármegyeszervezet, éppen ezért lokalizálásukkor indokolatlan és félrevezető a későbbi vármegyei kereteket alapul venni.

Ila Bálint (és közvetve **Györfly György**) megállapítása a középkori palócság lokalizálását illetően helytállóan látszik. Vitatható viszont Ila Bálintnak a betelepülés kései időpontjára és annak módjára vonatkozó véleménye. Magam a Medesalját éppen hogy a későbbi Gömör magyarok által legkorábban betelepült részének tartom. Lakói azonban nem nyugati irányból, a bolondóci várispánság területéről érkeztek ide, hanem eredendően őri szolgálatot láttak el a Mátra és a Bükk északi előterében.

A Palócföld későbbi fokozatos tágítása főleg nyelvi megfontolások alapján történt. Fölöttébb tanulságos azonban szem előtt tartani **Balogh Lajos** véleményét: „*A hat kisebb zónából a nyugati vagy keleti típusok átmenetet képeznek, és jobban hasonlítanak a szomszédos, nem palóc nyelvjárásokhoz, mint a középpalóchoz, ahol ezek a jelenségek a legjobban megfigyelhetők.*”

*

„*Sunt latrones in silvis, Domine Dimén?*” (Vannak-e latrok az erdőkben, Dimén uram?) – tettük fel Mikszáth szavaival a kérdést az elején.

Az ő szavaival válaszolunk: „*Sunt, domine rex!*” (Vannak, király uram!). Indokoltabb azonban múlt időbe tenni válaszunkat. Tehát: fuerunt. S még azt a lehetőséget sem zárhatjuk ki eleve, hogy az idézett középkori forrásokban található latin kifejezéssel azokat a Mátra- és Bükkalján (is) élt egykori határőröket illették, akiket magyarul – akár az országhatár széli elhelyezkedésük alapján, akár a köztük élő keleti, bolgártörök származású és megjelenésű „*eski*”-ek, „*eszkel*”-ek alapján „*székely*”-eknek –, a szlávok pedig „*polovec*”-eknek, azaz „*palóc*”-oknak neveztek.

Emléküket megannyi, az egykori és mai székelylakta területeken is honos helynév őrzi: *Borkút, Csík ortvány, Csüglye erdő, Lófő forrás, Székely kő, Székely út, Űhér domb* stb.) A „szegről-végről” összetartozó egykori határőrök közös öröksége ma még meglehetősen tisztázatlan. Vélhetően beletartozik a szeges (szeres) település, a Szent László-legenda, valamint a regölés szokása is.

IDÉZETT ÉS HIVATKOZOTT IRODALOM

Adolescens

1884: A gömői palócokról. Gömör-Kishont V. évf., 32. sz., augusztus 10.

Anonymus

1926: Magyar Anonymus. Fordította Pais Dezső. Budapest

Bakó Ferenc

1989: A palóc néprajzi csoport eredete, etnikai összetevői. In: Palócok (szerk. Bakó Ferenc), I. 53–118. Eger

Bakó Ferenc (szerk.)

1969: Módszerek és feladatok. Eger

Barabás Jenő

1989: A palóc eredet kérdése. In: Palócok (szerk. Bakó Ferenc), I. 119–136. Eger

Bél Mátyás

1968: Heves megye ismertetése. 1730–1735. Fordította és magyarázatokkal ellátta Soós Imre. Eger

Belitzky János

1968: A palóc név és palóc népnév eredetéről. Palócföld, 3. sz., 55–60.

1972: Nógrád megye története I. 896–1848. Salgótarján

Benkő Loránd

1990: Adalékok a székelyek korai történetéhez. Új Erdélyi Múzeum, I. évf. 1–2. füzet, Budapest, 109–122.

Borovszky Samu

é.n. (1904): Magyarország vármegyéi és városai. Gömör és Kishont vármegye. Budapest

Fekete-Nagy Antal

1934: A Szepesség területi-társadalmi kialakulása. Budapest

Farkas Pál

É.n. (1911): Nógrád vármegye népe. In: Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Nógrád vármegye. 137–171. Budapest

Filep Antal

1981: Palócok. Magyar Néprajzi Lexikon 4. 163–166.

Findura Imre

1885: A palócokról. Földrajzi Közlemények, 191–206.

Gunda Béla

1943: A magyarság néprajzi csoportjai. In: Bartucz Lajos (szerk.): A magyar nép, 91–113. Budapest

Gyárfás István

1870: A jász-kunok története I–II. Kecskemét

Györfly György

1948: A kun és komán népnév eredetéhez. Antiquitas Hungarica II. Budapest

1987: Magyarország történeti földrajza III. Budapest

Heckenast Gusztáv

1968: A magyarországi vaskohászati története a XIII. század közepéig. Budapest

Hóman Bálint

1912: A honfoglaló törzsek megtelepedése. Turul

Horváth István

1834: A Palótz nemzet nyelvéről. II. 108–117, IV. 103–121. Pest

Horváth, Pethrus

1801: Commentatio de initiis, ac maioribus Jazygum et Cumanorum eorumque constitutionibus. Pestini

Hunfalvy Pál

1876: Magyarország ethnographiája. Budapest

Ila Bálint

1940: Település és nemesség Gömör megyében a középkorban. Turul, 1–28, 53–72.

1944–1976: Gömör megye I–IV. A települések története 1776-ig. Budapest

Ipolyi Arnold

1887: Magyar Mythologia. Budapest

Istvánffy Gyula

1900: A Palócok. In: Az Osztrák–Magyar Monarchia Írásban és Képen. Magyarország VI. 181–194.

Jerney János

1855: A palóc nemzet és palóc krónika orosz és lengyel évkönyvek nyomán. Magyar Történelmi Tár I. 3–36. Pest

Kiss Antal

1868: Gömör megye népe. In: Nagy Miklós (szerk.): Magyarország képekben II. 138–147. Pest

Komoróczy Miklós

É.n. (1904): Gömör–Kishont vármegye népe. In: Borovszky Samu. é.n. (1904)

Kósa László–Filep Antal

1975: A magyar nép táji-történeti tagolódása. Budapest

Kovács Béla

1969: Kabarok és palócok. Egri Múzeum Évkönyve VII., 159–175. Eger

1994: Palócok. (címszó) In: Korai Magyar Történeti Lexikon. Budapest

B. Kovács István

1999: Adalékok Gömör megye kialakulásához. In: A Miskolci Herman Ottó Múzeum Évkönyve. XXXVII. 489–498., Miskolc

2002: A palócok egy szlovák nyelvész szemével (ahogy Jozef Škultéty látta a 19–20. sz. fordulóján). In: Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve XXVI., 287–291. Salgótarján

2005: Gömörország. Egy tájhaza arcvonásai tényekben, képekben és gondolatokban. Gömör–Kishonti Múzeum Egyesület, Rimaszombat

László Gyula

1944: A honfoglaló magyar nép élete. Budapest

Lisznyay Kálmán

1851: Palóc dalok. Pest

Magda Pál

1819: Magyarországnak s a határ őrző katonaság vidékének legujabb statisztikai és geographiai leírása. Pest

Manga János

1979: Palócföld. Budapest

Marjalaki Kiss Lajos

1925: A Várad Regesztrum néhány kétes helynevének megfejtése. Magyar Nyelv, XI. 47–48.

Melich János

1903: Szláv jövevényszavaink. I., 156–162.

Mikszáth Kálmán

1882: Jó palócok. Budapest

Mocsáry Antal

1826: Nemes Nógrád vármegyének históriai, geographiai és statistikai esmértetése. I–IV. Pest

Németh Gyula

1930: A honfoglaló magyarság kialakulása. Budapest

Paládi-Kovács Attila

1982: A Barkóság és népe. Borsodi Kismonográfiák 15. Miskolc

1989: A Palócföld kiterjedése In: Palócok I. (szerk. Bakó Ferenc), 137–168. Eger

1997: Medvesalja földje és népe. Különnyomat az Agria (Egri Dobó István Vármúzeum) Évkönyve XXXIII. kötetéből. Eger

2002: A Bükk-vidék népe. Települési és építészeti hagyományok. In A Bükki Nemzeti Park (szerk. Baráz Csaba) Eger, 429–444.

2006: Kun nyomok északon. In: Jászok és kunok a magyarok között. (szerk. Bathó Edit, Ujváry Zoltán). Jászberény, 49–59.

Pap Gyula

1865: Palóc népköltemények. Sárospatak

Pápay Sámuel

1808: A magyar irodalom esmérete. I. 1–2. rész. Veszprém

Pauler Gyula

1877: A magyarok megtelepedéséről. Századok

Pintér Sándor

1880: A palóczokról. Budapest

Reguly Antal

1975: Palóc jegyzetei, 1857. Sajtó alá rendezte Selmeczi Kovács Attila. Eger

Reiszig Ede, ifj., dr.

(é.n.): Gömör–Kishont vármegye története. In: Borovszky Samu (é.n.)

Škultéty, Jozef

1914: Plavecký zámok. Slovenské pohľady, 593.

Szabó István

1836: Tudományos Gyűjtemény

Szedes Fábán

1819: A Palócok. Tudományos Gyűjtemény VI. 26–46. Pest

1821: A Palóczokról eredetekre és Pannóniába való jövevelekre nézve. Tudományos Gyűjtemény, XI. 63–71. Pest

Vámbery Ármin

1895: A magyarság keletkezése és gyarapodása. Budapest

(szerző ismeretlen)

1816: VÉD–IRÁS tekintetes nemes Gömör és Kis–Honth törvényesen egyesített vármegyének fő szolga bírja mezőmadarasi Madarassy Pál és törvény széke részéről... az ÁLORTZÁS VADLÓ vadló ellen. Lótsén.

Árpád, kezében ivókürttel
(Képes Krónika)

„Árpád pedig övétől körülvéve,
ivókürtjét megtöltötte a Duna vizéből, és
az összes magyar előtt a kürtre a
mindenható Isten kegyelmét kérte, hogy
az úr azt a földet engedje nekik örökre.“
(A 11. századi ősgeszta szövegéből)

Major Zoltán

Szabadság és gazdagulás Bernát István néhány gondolata az 1890-es évek első felének gazdaság- és társadalompolitikájáról

Mottó:

„Előállott a fejlődésben egy nagy hézag: a nemzet millióinak s a kis emberek érdekeinek elhanyagolása.”

Minták és valóság, eszmék és eszmények

Magyarország vérzivataros századai során több mint másfél évszázadra az ázsiai oszmán birodalom hódító törekvéseivel szembeni harc fő hadszínterévé vált. Hadszíntéri minőségében szerepe alig volt több, mint egy „előre tolt palánké valamely várnál. Védi a főfalat, a bástyázott kapukat. Távol tartja innen az ellenséget. E palánk térségében gyűl össze a had, ha kitörni készül; oda vonul vissza, ha megverik. Ott folynak a harcok a vár védelmében. Nem csoda, hogy ott minden elpusztul.”¹ A **Bánffy Miklós** által felvillantott szemléletes kép a történezt arra kötelezi, hogy szóljon Magyarország Európa védelmében vívott harcának két, a jövődjére nézve súlyos következményéről: a) Magyarország a hosszú háborúk következményeként a világkereskedelmi útvonalaktól távol kerülve, a békésebb időszakok folyamán sem volt képes az anyagi tőkék gyűjtésében felvenni a versenyt a tőlünk nyugatabbra fekvő szerencsésebb nemzetekkel. b) Az előbbi pontban leírtaknál sokkal szembeötlőbb és drámaibb volt a kép, amely a külső szemlélőt az elnéptelenedett tájak, a népességfogyás, pusztulás láttán fogadta.² A XVIII. században, a helyreállítás és újjáépítés századában, a Habsburg telepítési politika következtében Európa számos népe, elsősorban a németység talált otthonra Magyarországon, részben a magyar etnikum ellenére, illetve kárára.³

Az 1867–1918 közötti időszakot, a közjogi berendezkedés mikéntjére utaló szóval a dualizmus korát elsősorban gazdasági téren sikertörténetként szokás újabb irodalmunkban leírni, bár többen felhívják a figyelmet gazdasági fejlődésünk korlátozott adottságaira és ebből eredő hiányosságaira. I p a r o s o d á s a g r á r o r s z á g b a n,⁴ így összegzi egyik kiváló gazdaságtörténészünk a magyar gazdasági fejlődés alapvető korlátait. A kapitalizmus fejlődésének ugyan voltak helyi sajátosságai, a modell, az eszmei és anyagi dominancia következtében mindenhol az angolszász út. Magyar szempontból is tünet értékű, hogy a reformkor nagy közéleti férfia, **Széchenyi István** is szüntelen angol példákra hivatkozik. Amikor **Kossuth** az önálló és erős nemzeti állam gazdasági megalapozásáról gondolkodik, ugyan a német **Friedrich List** tanaira esküszik, aki elengedhetetlennek tekinti az önálló nemzeti ipar kiépítését, mégis alapjában véve nem tér el az angol modelltől. Nincs mit csodálkozni azon, hogy bemutatkozó beszédében **Andrássy Gyula** meg sem emlí-

ti a mezőgazdaságot, ahogy hosszú ideig nem létezik külön földművelésügyi tárca, csak közös földművelés-ipar-és kereskedelemügyi. A korabeli szabadelvű politikai gondolkodás a polgári közigazgatás kiépítésén túl, azzal összefüggésben, alapvető feladatának az ipari, közlekedési (vasút) és pénzügyi infrastruktúra kiépítését tekintette. A régi, alapvetően naturálgazdálkodásról a pénzgazdálkodásra való átmenet társadalmi következményeire meglehetősen érzéketlen volt a korabeli liberalizmus. A szűk gazdasági szemlélet érhető tetten a kor egyik pénzügyminiszterének abban a megnyilatkozásában is, miszerint „mindegy az, kié a föld, csak becsületesen fizesse adóját”⁵. Ez a szemlélet, joggal mondhatjuk: érzéketlenséget tanúsított a szaporodó birtokforgalmi adatok láttán, a statisztika tényei mögött nem látta meg az embert.

Az 1890-es évek elején **Bernát István** erős szociális érzékenységről tanúskodó műveivel tűnik ki. Ezen írás célja korlátozott, mindössze az, hogy Bernát István néhány írásának bemutatásával mintegy gondolati eszenciát nyújtsunk át az olvasónak, felkeltve az érdeklődést Bernát életművének mélyebb megismerése, nemkülönben a Bernátot foglalkoztató témák, kérdések iránt is, amelyek, úgy látjuk, korunkban – mutatis mutandis – újra szomorú aktualitást nyertek. A szövetkezeti mozgalom megindítása, a *Hangya*, a *Magyar Gazdaszövetség*, az agrárius mozgalom, és az ahhoz kapcsolódó sajtó története a földbirtok tehermentesítése, földbérlő szövetkezetek alakítása, egyáltalán, a földbirtok-politika története mind külön tanulmányt igényelne. Első nagyobb lélegzetű munkájában *Változások küszöbén*⁶ címen ragadta meg korának lényegét. Érdekes és figyelemre méltó a párhuzam, hogy az 1890-es évektől kezdődő kort, amelyet a tőke kora (**Eric Hobsbawm**), az imperializmus kora névvel is szoktak illetni, a XX. század nagy magyar közgazdasági írója, **Polányi Károly** a nagy átalakulás korának nevezi.

Vegyük szemügyre azokat a fő jellegzetességeket, amelyeket Bernát István a XIX. század utolsó évtizedének elején megfigyelt. Feltűnő, hogy a bírált jelenségek említett művében és két évvel később írt *A zálogba tett Magyarország* c. munkájában milyen sok hasonló, analóg vonást mutatnak korunkkal. Ez a körülmény megmutatja Bernát elemzéseinek időtállóságát, másrészt a két kor bizonyos közös vonásait. Az eredményeket nem vitatja el, de kritikai szelleme meglátja az eredményekért fizetett árat, áldozatot, a visszasságokat, buktatókat. Nem kérdőjelezi meg olyan fogalmak használatának jogosultságát, mint fejlődés, haladás, de rákérdez értelmükre, belső tartalmukra. A haladás nála nem merül ki a pusztán technikai, anyagi jellegű haladásban, kívánatosnak tartja az erkölcsi, lelki, eszmei tartalmak helyes irányú fejlődését. Elsősorban arra figyel fel, hogy az anyagi élet változásai hogyan deformálják az emberek gondolkodását, aminek eredményeként sokszor felcserélődik a cél és az eszköz; a fontos, kevésbé fontos és a lényegtelen. Mindenekelőtt szomorúan állapítja meg, hogy „társadalmi kérdések megoldásával nálunk komolyan ugyan kevesen foglalkoztak”, pedig a „közjogi kérdések veszítenek fontosságukból” és így „a

jövő a társadalmi politikáé.”⁷ Nem kétséges, Bernát a szociálpolitika fontosságáról beszél. A vagyonszerzésnek nem gyakorlati, hanem elméleti kérdései már régtől fogva figyelmének kitüntetett tárgyai. Önmagában nem kárhoztatja azt, hogy az állam finanszírozása, úgy mond, „rendbe jöttek s annyi a pénz Magyarországon, amennyi ezer év óta nem volt soha”. Ennek eredménye azonban az lett, hogy „a nemzet rövidlátó, anyagi lett. A munka, melyet éveken át végzett, megölte benne a nemesebb irányok iránt való fogékonyt”. Igazat ad Széchenyinek, akinél „a vagyon csakis eszköz számba ment, ennek segélyével ő a szabadságot, a szabadság segélyével pedig nemzetünknek eddigelé virágzásra soha nem jutott tulajdonait akarta kifejleszteni, azaz nemzeti műveltséget kívánt teremteni.”⁸ Bernát kárhoztatja azt a „fejlődést”, amely leragad a vagyon utáni hajszában. Szerinte „az anyagi haladás meddő marad, ha nem kíséri megfelelő erkölcsi fejlődés.”⁹ Az erkölcsiekre tekintettel nem levő „fejlődés” tele van botlásokkal, társadalmi igazságtalanságokkal, a felkapott irány megengedhetetlenül favorizálja egyes osztályok érdekeit, elhanyagolva másokét.¹⁰ Az alakuló polgári osztály szerint szembe megy **Bentham** eszményével, aki szerint a cél „a legfőbb jó, a legtöbb egyén részére”, nálunk a bourgeoisie „a legfőbb jó, lehetőleg minél kevesebb egyén részére”¹¹ elvét akarja megvalósítani. Bernát István egész életművén végigvonul az a felfogás, miszerint „az anyagi létért vívott küzdelem, ha azt erkölcsi szempontok nem mérséklik, ha benne az értelem szava elvész, fölbontja a lélek egyensúlyát, megtölti az örültek házait, és ha általánossá lesz, beteggé teszi a társadalmat is.”¹² Nem magát a vagyoni gyarapodásra törekvést kárhoztatja, hanem annak kizárólagos életcélként történő űzését. Bernát szerint a fejlődés legfőbb hiányossága: „a nemzet millióinak, a kis emberek érdekeinek elhanyagolása. Ezzel szemben hiába való hivatkozni arra, mi 1848-ban történt. A hűbéri rendszert ledöntöttük, mert nem mertük tovább fentartani, [sic!] de tovább nem haladtunk s a kis emberrel szemben föntartottuk [sic!] azt a *laissez faire*-t, melyet a gazdagokkal szemben a legmélyebbre menő állami kedvezményekkel helyettesítettünk. Hiába hivatkozunk az ország egyes részeinek emelkedésére, a Tiszaszabályozás által nyert területek nagyságára, a búzatermelésnek, a mezőgazdaság egyes ágainak, a malomiparnak stb. fejlődésére is. Mindezekkel szemben áll a kronikussá lett kivándorlás és a nemzet millióinak testi és lelki hanyatlása.”¹³ Az önszabályozó piac eszméjének bírálata végigkíséri egész munkásságát, életének egy kései írásában szabadelvű konzervatívnek¹⁴ határozza meg magát. A szabadságot ugyan soha nem tagadta meg, de nem gondolta azt, hogy a szabadság elve önmagában mindent megold. Kora egyik francia miniszterelnökével együtt vallotta, hogy „a jólét és vagyon, csak munka által tartható fenn”.¹⁵ Egy későbbi visszaemlékezésében összefoglalóan úgy fogalmaz, hogy „A közgazdasági politika irányát Nagy-Britannia adta meg. **Carlyle**¹⁶ és **Ruskin**¹⁷ bíralták a *laissez faire* kényelmes elvét, amely egyoldalúan azt vallotta, hogy a szabadság út ugyan sebeket, de be is gyógyítja

azokat s a *laissez faire* elvének érvényesülése révén a közgazdasági élet eljut a teljes harmóniához.”¹⁸ Tegyük hozzá, hogy később, a XX. század első felében különösen **John Maynard Keynes**¹⁹ részesítette határozott bírálatban a *laissez faire* gazdaságpolitikáját. Sőt a kérdés tárgyalásának különös báját adja, hogy a Keynes-sel elvi ellentétét hangsúlyozó **Wilhelm Röpke**, aki nálunk *A harmadik út*²⁰ című könyvével vonult be a köztudatba, hogy aztán megint elfelejtsék, nem az önmagában létező, jelző nélküli piacgazdaságnak, hanem hangsúlyosan a szociális piacgazdaságnak vált apostolává, nem menván el a piacgazdaságba történő beavatkozás során olyan messzire, mint Keynes, mégis megtalálva a gazdaság konform módszereit, amelyekkel egy kiegyensúlyozott, a kiáltó vagyoni ellentéteket lenyesegető társadalom útját egyengette. Elmondható, hogy Bernát István munkássága az újabb kori közgazdászok közül leginkább Wilhelm Röpke munkásságával rokonítható. Gondolunk itt arra, hogy Röpke is erős bírálatban részesítette az ún. kolosszális kultuszát és az egyoldalú (nagy)ipart fejlesztő gazdaságpolitikát, ugyanakkor megértést mutatott a mezőgazdaság iránt, s nagyra értékelte, bár korántsem annyira, mint Bernát, a szövetkezést. Az önszabályozó piac eszméjének bírálata összeköti Bernátot a már említett XX. századi, tőle aktuálpolitikailag erősen balra álló **Polányi Károllyal** (1896–1964), akinek következő sorait mintha Bernát írta volna: „Tézisünk az, hogy az önszabályozó piac eszméje jórészt merő utópia. Ilyen piac egy pillanatig sem létezhet a társadalom emberi és természeti szubsztanciájának megsemmisítése nélkül; az embert fizikailag teszi tönkre, környezetét pedig pusztasággá változtatja...”²¹

Egyáltalán, Bernát István, **Károlyi Sándor, György Endre, Pólya Jakab** és a szövetkezés²² más korai apostolai Magyarországon egy olyan korban léptek színre, amikor a polgárosodás folyamata nagyon sok akadályba ütközött. Magyarország a XIX. század közepéig megmaradt a naturálgazdaság állapotában, nem gyűltek össze nagy tőkéek az 1890-es évekig. Bernát véleménye szerint a nemzet nem készült fel gazdaságilag az 1848-as változásokra. Sőt tőkekivonások is történtek (Kossuth-bankók).

A viszonyok kényszerítő ereje folytán az 1850–1860-as évekig és később is lassan fejlődött ki a takarékoság érénye, a meglévő helyzeten való javítás vágya. A társadalom ugyan lassan belátta, amit Kossuth már régen tudott, hogy nem az a kérdés, hogy haladjunk, hanem hová, hogyan? A haladás mikéntjére két út kínálkozott: radikális vagy konzervatív. A radikális vagy másképpen liberális út igazából egy gyorsított ütemű, az ipari és kereskedelmi, a pénzügyeket, a bankrendszer kiépítését szem előtt tartó fejlődés.

A másik út, amelynek Bernát híve és szószólója volt, egy lassúbb, az egyes társadalmi osztályok érdekeire, a köztük levő egyensúlyra jobban odafigyelő, a társadalmi konfliktusokat tompító, az ország lakosainak többségét képező földből vagy mezőgazdaságból élők érdekeit képviselő, egy szerves fejlődést tételező reformkonzervatív irány.²³ Sokáig kevés kilátás volt arra, hogy a polgárság

és a parasztság takarékoság útján, ha nem is könnyen, de belátható gyorsasággal helyzetét jobbá tegye. A magyar állami közigazgatás kiépítése is sok pénzt igényelt, amelynek előteremtésében nagy szerepet játszottak az adók. Nem ritkán megtörtént az is, hogy – ismerős képlet – a polgár és a paraszt a vagyonosodás jeleit titkolni igyekezett, tartva új adók bevezetésétől. A kánoni jog tilalma, egyáltalán a régi hűbéri felfogás is hatott még egy ideig, amely tiltotta a kamatvételt, hozzájárulva ahhoz, hogy a megtakarítások alacsony szinten maradtak. Elmondható, hogy Nyugaton a viszonyok kedvezőbb volta miatt több lehetőség nyílt a megtakarításokra (itt is érvényesültek, kárunkra, a centrum-periféria viszonyból eredő hátrányok), egyebek közt az egyes foglalkozások jövedelmezősége nyugaton nagyobb, így különösebb aszketikus erények nélkül is könnyebben lehetett félretenni. Nálunk az embereket egyszerűen meg kellett tanítani gazdálkodni. A közvetítő kereskedelem – pénz és áruuzsora – kiiktatásán túl az is jelentékeny szerepet játszott a hitel- majd fogyasztási szövetkezetek alakításában, hogy az emberek megtanuljanak gazdálkodni. Az 1880–1890-es évekre jutottunk el addig, hogy nagy tömegek gondolkodása kilépett a régi patriarchális keretek közül, és a vagyonszerzés módoszatai foglalták le nagy részben, vagy sokszor kizárólag a lelkeket.

Két történelmi osztály: parasztság és köznemesség a változások sodrában

Bernát azt is észrevette, amit nagyon kevesen, hogy a legkiszolgáltatottabb, legmegterheltebb része a társadalomnak a parasztság. Az elsők között figyel fel az akkor, 1893-ban még politikai szervezkedésre képtelen és alkalmatlan parasztság jelentőségére: „Ha a nemzet egészét részeire bontjuk szét és vizsgáljuk, vajon társadalmunknak mely rétege az, mely a szabadságnak legerősebb támaszát képezi, azt fogjuk találni, hogy a magyar paraszt-osztály, úgy a mint az a Tisza és Duna körül fekvő, bőven termő síkságon kifejlett, magában foglalja mindazon elemeket, amelyek a szabadság biztosítékait képezhetik. Önérzetes, férfias, sőt dacos. Hajlandó a pillanat érdekeit magasabb céloknak rendelni alá s a vagyoni előnyökről nem egy esetben könnyen mond le, ha azokat csupán férfiaságának megsértésével érhetné el. Azonban mindezen jó tulajdonságok dacára, sőt magánál a dolog természeténél fogva is csak anyag; kormányzásra, az állami és társadalmi élet fenköltebb (sic!) feladatainak fölfogására képtelen, s hogy képes legyen, tőle kívánni méltányos nem is volna.”²⁴

Bernát a továbbiakban is nagyrabecsüléssel nyilatkozott a parasztságról: „A paraszt a legkevésbé méltatott rétege a társadalmaknak. A munka legdarabosabb részét végzi, de cserébe rendszeresen legfeljebb annyit kap, mi élete fenntartására elég. (...) E réteg alapja az államnak, biztosítéka a konzervatív haladásnak, az a tartalék, melyből a városi népesség megújul. Korlátolt felfogás az, amelynek révén lenézik, hátratólják olyan egyének és rétegek, melyeknek sokkal kevesebb jogcímük van a becsülésre. (...) A nyugodtan fejlődő, megelégedett földműves rétegek azok,

amelyek a harcnak [az osztályharcnak – MZ] a legkitartóbban és legtöbb sikerrel állanak ellent.”²⁵ Bírálta a középbirtokos nemességnek azt a magatartását, hogy csak a közigazgatási pályák iránt mutattak érdeklődést, a gazdasági pályák iránt alig. Bernát távolról sem idealizálja a dzsentrit, sőt megokolt bírálatban részesíti. Szerinte a „gentry ott, hol az arra termettség és szorgalom dönt, a kiváltságolt osztályok ivadéka a legtöbb esetben a rövidet húzzák a munkához szokott polgári elemekkel szemben”.²⁶ A polgári származású, később, a XX. sz. elején elsősorban a polgári radikálisok által feudálisnak tartott agráriusok szellemi vezetőjének, Bernát Istvánnak e korai súlyos dzsentribírálatát azért idézzük szó szerint, hogy értékelhessük, a későbbiekben is megtartotta kritikai hangját e téren, bár kétségtelen, hogy a dzsentri egyoldalú és főként sommás elítélését ekkor sem és később sem tartotta feladatának, inkább a mértéktartó szociológiai elemzést. „A nemzetnek szerepvívó osztálya, a politikai hatalom birtokosa az, a melynek a 48-diki [sic!] átalakulás is leginkább köszönhető, a landed gentry [vidéki középbirtokosság – MZ] ma is. Gazdasági tekintetben tömör hibája van. Nagy többségében nem ért sem a vagyonszerzéshez, sem pedig annak megtartásához. A szívós, kitartó munkáért nem lelkesül, de élvezni igen, ahhoz [sic!] ért. A vágyaknak és tehetségeknek ezen ellentmondása nem egyszer vezet az anyagi és erkölcsi bukáshoz.

Mind a mellett ezen osztály, dacára el nem tagadható bomlásának, a ritkuló tehetségeknek, az egyes megyékben mutatkozó tömeges pusztulásnak, a hagyományok erejénél s a rendelkezésére álló eszközöknek kíméletlen, nem egyszer erkölcstelen kihasználásánál fogva, a hatalom birtokosa még mindig (...) gyönyörködik a szabadelvű jelszavakban, melyek nyugaton tettekkel válva behatolnak a társadalomba, s azt kormányozzák. Gyönyörködik bennük, nem azért, mintha ezek megvalósítása reá nézve lelki szükség lenne, hanem mert tudja, hogy ezek a haladás jelzői, a hatalom forrásai nyugaton. Neki régi ambíciója, hogy az első sorban álljon. Szeretne oly úr lenni, mint voltak elődei, de látja, hogy az új idők mást is követelnek. E dilemmából [sic!] úgy segíti ki magát, hogy lángol a száznak nyugaton uralkodó eszméiért a képviselőházban, a nyilvános életben, azonban otthon a falu szűk határában, a megyében s ennek gyűlésein igyekszik lehetőleg tisztán megőrizni azon középkori hagyományokat, amelyekből hatalma ered, s amelyek befolyást biztosítanak neki tehetség, jövedelmet munkásság, magas állásokat a nemesebb tulajdonságoknak teljes hiánya mellett is. A particularis érdekeket sokszor helyezi az általánosok fölé, s nagyon sokszor visszariad attól, hogy az általa hirdetett elvek követelményeit megvalósítsa. A megyei hivatalokat maig is kezében tartja éppen úgy, mint 48 előtt, és osztogatja a megyei dynastiák tagjainak. Az állásokért, amelyek – mint a képviselőség – kitartó munkát nem kívánnak, tud sokat áldozni, de dolgozni igen kevesen szeretnek közülök. Ebből valamint a nemesi praedicatumok felélesztéséből is meg lehet ítélni, mily kevésbé eredt őszinte meggyőződésből és vágyból a nagy többségnél az az átalakulás, mit

48 hozott.”²⁷ Látható ebből a szövegből, hogy Bernát számára ellenszenves, „a vizet prédikál, bort iszik” magatartás, a nyilvánosan vallott elvek és a bújtatott, rejtett gyakorlat, a magán- és a közkerölcsök közötti diszkrépancia. Anélkül, hogy a „dzsentrí-kérdés” irodalmának²⁸ tárgyalásába belebonyolódnánk, annyit feltétlen szükséges itt is megjegyeznünk, hogy a modern társadalmakban nem egyedülálló jelenség a társadalmi rétegek, mozgalmak esetében az elvek és a gyakorlat közötti különbség. Bernát meglátta azt is, hogy „a politikusok közül kevesen foglalkoztak lélekkel és szívvel a gazdasági politika alapvető tételeivel. Hírlapjainknak legkevésbé [sic!] kielégítő része a közgazdasági volt. E tekintetben a német nyelvű merkantil [kereskedelmi – MZ] sajtó kivétel. Ebből azonban a földből élő rétegeknek kevés haszna volt. Saját egyéni tapasztalataim révén, amelyekhez azután később a közélet számtalan tanulságai is járultak, csakhamar meg kellett állapítanom, hogy a Nyugatról átvett tanítások bennünket nagyon is egyoldalú gazdasági irányba sodornak bele. (...) A gazdagulás vágyát uralva, a nemzetek mind mohóbban vetették magukat az ipari és kereskedelmi tevékenységre.”²⁹

Kárhóztatta azt a felfogást, amely a gazdasági fejlődés rugójának az önzést tekintette. Vallotta: „a fölvilágosult önzés (...) a bukás magvait hordja magában.”³⁰ E tekintetben később sem változott az álláspontja, amit az 1890-es években vallott, ahhoz tartotta magát az 1930-as években, egészen haláláig. Bírálta azokat, akik „A külső eredményeket bámulva és gyarapítva, elfeledték azt, ami a humanisták okos megállapítása szerint egyedül lehet az élet igazi célja – a tehetségek harmonikus fejlesztése. A belső világ érdekei vesztettek súlyukból, ennek kultuszát elhanyagoltuk, a lelkiismeret, minek az irányítú szerepe jutott, elveszté érzékenységét, és mindinkább az anyagias irányok hatalma alá került. Irányítóból irányított lett. A gazdasági élet a f e l v i l á g o s u l t ö n z é s t uralta, amely természetének megfelelően, mások érdekeinek méltánylását sem tekinti feladatának, ha közvetlen haszonnal nem jár. Elhanyagolva az ember belső világát, lassanként elhanyagolták magát az egész embert. A termelés fokozására gondolva szüntelen, az embert eszközzé tették cél helyett. Hajdan azért termeltünk, hogy éljünk, ma azért élünk, hogy termeljünk. Az így fejlődő gazdasági életből kivészett a nemesebb tartalom. A demokrácia átalakult plutokráciává.”³¹ Harcolt a „vagyoncsinálás” új módjainak meghonosodása ellen, bírálta azt a folyamatot, amelynek során „...a vagyon azelőtt ismeretlen gyorsasággal szaporodott s az ország gazdagabbá lett, és a gazdagulás soha talán gyorsabb nem volt, mint amely időben én ezeket a sorokat írom, vagy talán amelyben önök azokat olvassák. De éppen [sic!] ezért nem szabad elfeledni, hogy a fölhalmozódó gazdagság, ha nem kellően oszlik meg a nemzet egyes rétegei között, új veszélyeket rejt magában a nemzetre nézve.”³² A korszak szociálisan érzéketlen gazdaságpolitikája fölötti ítéletnek tekinthetők következő sorai: „...a vagyoni fejlődés eszközeit megteremtettük ugyan, de mit sem tettünk azért, sőt talán nem is gondoltunk rá,

hogy a szaporodó vagyon arányosan és úgy oszoljon meg a társadalomban, hogy annak egészséges fejlődését ne gátolja.”³³

Mind minisztériumi tisztviselőként, mind a *Változások küszöbén* című terjedelmes röpiratában foglalkozik „a folytonosan szaporodó gyárkérmények” árnyékában a hanyatlás jeleit mutató kisipar helyzetével. Úgy látja, hogy „nagy iparunk haladó irányt követ. Ellenben kis iparunk úgy a közvéleménynek valamint magának a miniszternek kijelentése szerint, részben benső hiányai, részben pedig a közgazdasági fejlődés általános irányánál fogva az ellenkező úton halad. A hanyatlás tényezőihez számítjuk mi magunk részéről azt, hogy sem a kormány, sem a törvényhozás, sem pedig a társadalom nem viseltetik igazi rokonszenvenvel a kisipar érdekei iránt, s azok elhanyagolására a milliókkal rendelkező gyárosok rábeszélése folytán könnyű szívvel vállalkozik.”³⁴

A ragyogó és rejtőzködő pénz – az eladósulás és következményei

Bernát A zálogba tett Magyarország c. politikai röpiratában a kapitalista pénzgazdálkodás egyik sajátos kísérőjelenségének veszélyére, az általános eladósodásra hívja fel a figyelmet. A mű önállóan és a *Hazánk* című, általa szerkesztett agrárius folyóiratban is megjelent folytatásokban. Az írás komor szavakkal kezdődik: „A második ezredév küszöbén állva, Magyarország meredek lejtőre jutott és halad rajta lefelé.”³⁵ Bernát azt a folyamatot bírálja, amelynek során a külső, sokszor látványos eredményekkel együtt jár az állami költségvetés, illetve az emberek tömegeinek eladósodása. Ebben a korban: „A gazdasági hatalomnak kifejezője, éppen ezért milliók törekvéseinek célja a pénz. A pénz, mely növekvő súllyal nehezül közállapotainkra, és hatalmába ejti az emberek lelkiismeretét. Mértékévé lesz a polgárok értékének s kiöli belőlük a nemesebb fölszámnyalásokat. Hívei előtt ez az igazi haladás. De mi a történelem nyomán azt merjük állítani, hogy uralma nem kedvez sem a politikai, sem a magánkerölcsöknek éppen [sic!] ezért tartós nem is szokott lenni. Nem barátja a szabadságnak, sőt rendszeren ennek bukását idézi elő.”³⁶

Bernát nem valami általános antikapitalizmust és pénzellenességet hirdet, ellenkezőleg: „A mi politikánk nem a rombolás, nem a gyűlölet politikája. Mi építeni, javítani akarunk. Tudjuk, hogy az ingó tőkére, ennek intézményeire a bankokra, börzékre szükségünk van. De azt akarjuk kivinni, hogy ne a kizsákmányoló tőke legyen úr fölöttünk, hanem a pénz s a pénzpiac az igazán nemzeti érdekek szolgálatában álljon. A túlhatalmasodás korlátolásáról, a visszaélések lenyeséséről van szó. E törekvések jogosultságához szó sem férhet.”³⁷ Aminek Bernát ellensége, az a plutokrácia. A XX. században baljós kontextusba került fogalom ekkor még tisztán a demokráciával szemben, mint annak halálos ellensége használatos. Jelent egyszerűen pénzuralmat, egy olyan lelkiséget, amely több pénzt s ezúton több hatalmat kíván. Jelenti a gazdasági és politikai hatalom összefonódását, amely

halálos veszély éppen a szabadságra és a demokráciára. Bernát szerint az ingó, mobil tőke könnyen hajlik a kalandra, a gazdasági radikalizmusra. A konzervatív angol gondolkodóra, **Burke**-re hivatkozik: „A nagy francia forradalomnak hasonló előzményei voltak. A földbirtok és az ingó tőke közt folyó harcban (...) a nagyobb, mert könnyebben fölhasználható erő a pénz urainak részén áll. Az ingó tőke természeténél fogva később bármely kalandra. Új szerzemény lévén inkább hajlik új dolgokra. Azok tehát, akik változást kívánnak, felé fordulnak.”³⁸ Az ingó tőke útja azonban így könnyen vezethet Sedánhoz, a háborús vereséghez és a panamizmushoz, a gazdasági korrupcióhoz. Bernát szerint a demokráciákat fenyegető legnagyobb veszély, hogy belefutnak nemesebb fellángolások, magasabb szempontok nélkül – az anyagiasság, a materializmus mocsarába. Bernát elborzad egy olyan kortól, amelyben tömegek életfilozófiája: Mindent pénzzel, mindent pénzért!³⁹ Itt ismét szükséges felhívunk a figyelmet arra, hogy Bernát István nem valami romantikus XIX. századi táblabírói antikapitalista előítélet rabja. Az olyan kérdések, mint a pénz és az anyagiasság gondolkodás hatása a lélekre, a gazdaság és a társadalom erkölcsi alapjai, a dolgok és jelenségek elüzetliesedése, a sok költség – haszon elemzés közt elvész az ember. Mindezek a kérdések mélyen foglalkoztatták Röpke-t: „Mit tartunk a piactudomány erkölcsi alapjának? Kínálat és kereslet, nyereség, rentabilitás, verseny, kamat, az erők szabad játéka – bármelyik jelszót ragadjuk is ki, hogy ezzel a szabad gazdasági rendet jellemezzük, amit legalábbis alapjaiban a nem kommunista világban találunk – nem tartozik mindez egy erkölcsileg nem éppen kényelmes, sőt gyanús tartományba? Még világosabban: nem élünk olyan gazdasági világban, egy *Acquisitive Society*-ban..., amely a pusztán pénzkeresési szenvedélyt engedi szabadjárni, a kereskedelmi macchiavellizmust segíti elő, sőt szabályt teszi? Mondhatnánk a *Kommunista Kiáltvánnyal*: ami minden magasabb rendű rezdületet = az önző számítás jég hideg vizébe = fojt? Vagy, hogy az evangélium ismert kifejezésére hivatkozunk: „Mit ér az embernek, ha az egész világot megnyeri, lelke azonban kárt szenved?” *Vanne az ember lelke kiszáradásának biztosabb útja, mint az a gazdasági rendszerünk által előidézett szokás, hogy gondolatainkat folyton csak a pénz körül forgatjuk? Létezik-e erősebb méreg, mint a mindent átjáró kommercializáció?*”⁴⁰

Bernát szerint a demokráciát, a szabadságot naponta meg kell védeni. A képviselők elszámoltatására angol minta szerint ún. vigilance committee-k, őrködő bizottságok alakítását javasolja.

Végezetül Bernát István alábbi sorai időtlen módon vonatkoznak minden olyan társadalomra, amelyben a pénz túlzott hatalma diktál, illetve egyben minden olyan olvasó számára remélhetőleg mondanak valamit, aki az életben legalább egyszer elgondolkodott olyan fogalmakon, mint fejlődés, haladás, modernitás, demokrácia: „A tisztesség nélkül szerzett pénznek mindjárt nincs rossz szaga, ha nagy tömegben jelentkezik. Üzletté válik min-

den, s a törekvések egyetlen mértéke a siker. Az elbukottak elfeledve, tán kinevetve maradnak el azon a mezőn, melyen a haladás útja átvonul, még akkor is, ha bukásukat nemesebb törekvésekért kell elszenvedniök. Néptelenekké válnak a templomok, s a hazafias törekvések cégérré aljasulnak le, mint minden, ami ideális mer lenni. Leigázva ily módon az egyéneket, hatalmába ejtve a közéletet, a plutokrácia eltávolítani igyekszik azokat az akadályokat, melyek hatalma korlátlanúságát, ereje teljes kifejtését akadályozhatják. Ne legyen senki oly gazdag, hogy polgártársát megvásárolhassa és egy polgár sem legyen oly szegény, hogy magát eladni legyen kénytelen. Ez volt **Rousseau**nak ideálja a polgári társadalomról. Nemes cél, szép ideál, de mi éppen az ellenkezőt értük el.”⁴¹

JEGYZETEK

¹ Bánffy 1993, 54.

² A magyarságra nézve tragikus népmozgalmi adatokra ld.: Szabó [1941]

³ Kerék 1939, 9–31.

⁴ Kövér 1982

⁵ Id.: Bernát 1936, 26.

⁶ Bernát 1893

⁷ uo., 4.

⁸ uo., 11.

⁹ uo., 13.

¹⁰ uo., 5.

¹¹ uo., 14.

¹² uo.

¹³ uo., 23.

¹⁴ v. ö. Bernát 1937

¹⁵ Bernát 1893, 27.

¹⁶ A XIX. századi angol gondolkodóról Thomas Carlyle-ről (1795–1881) van szó. Részletesen lásd: Egedy 2003.

¹⁷ John Ruskin, szintén XIX. századi angol gondolkodó, művészet-történész, keresztény-szociális gondolkodását jelzi egy művének (1904) címe is: „Az utolsó is annyit, mint neked.” Műveit magyarul is kiadták: Geöcze Sarolta 1903, 442, 2, 16 t.

¹⁸ v. ö.: Bernát 1936, 67–68.

¹⁹ John Maynard Keynes (1883–1946) angol közgazdász, magyarul leghíresebb műve A békeszerződés gazdasági következményei, többször kiadták, legutóbb Bp. 2000.

²⁰ Wilhelm Röpke (1899–1966) közgazdász, a nyugatnémet gazdasági csoda atyja. Magyarul: [1943]

²¹ Polányi 2004, 26., v.ö. még uo., 71.

²² A szövetkezés rendkívül gazdag irodalmából: 1. Horváth 1916, 2. Kovalovszky és Solt 1942.

²³ A korszak mezőgazdasági politikájáról részletesen: Bernát 1938. V. ö. Még: Bernát 1936, 19.

²⁴ Bernát 1893, 59–60.

²⁵ Bernát 1927, 112–113.

²⁶ Bernát 1893, 61.

²⁷ uo., 61–62.

²⁸ Id.: Concha 1910. Újabb kiadás: Concha 2005

²⁹ Id.: Bernát 1936, 67.

³⁰ Id.: Bernát 1893, 28.

³¹ Id.: Bernát 1936, 57.

³² Id.: Bernát 1893, 29.

³³ uo., 35.

³⁴ uo., 34–35. vö. még Bernát 1892.

³⁵ Bernát 1895, 3.

³⁶ uo., 4–5.

³⁷ uo., 55.

³⁸ uo., 12.

³⁹ uo., 30.

⁴⁰ Wilhelm Röpke 1996, 155. o., V.ö. még: Bernát 1909. Különösen: „...tagadjuk, mert tagadnunk kell annak a fölfogásnak jogosultságát,

amely szerint a vagyon és gazdagság már önmagában, a dolgok természeténél fogva, erőt, hatalmat, műveltséget és szabadságot is jelentene” 292.

⁴¹ Bernát 1895, 35.

IRODALOM

Bánffy Miklós

1993: Huszonöt év (1945) Bp., Püski kiadó. Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Major Zoltán.

Bernát Gyula

1938: Az új Magyarország agrárpolitikája 1867–1914. Bp.

Bernát István

1892: Kisiparunk jövőjéről. In: Budapesti Szemle

1893: Változások küszöbén. Socialpolitikai tanulmányok, melyeket a jövő kormány híveinek figyelmébe ajánl Bernát István. Bp. Hornyánszky Viktor Ny. 139 old.

1895: A zálogba tett Magyarország. Budapest, Európa Ir. és Ny. Rt.

1909: Szabadság és gazdagulás. In.: Magyar Gazdák Szemléje, május, 289–296.

1927: Tanulmányok az agrárpolitika és a magyar agrármozgalom köréből. Bp.

1936: Küzdelmek és eredmények. Életrajz és emlékezésedek. Bp., Bethlen Gábor Ir. és Ny. RT. 26.

1937: Szabadelvű konzervativizmus. In: Magyar Gazdák Szemléje, május, 42. évf. 5. sz. 237–243.

Coneha Győző

1910: A gentry. In: Budapesti Szemle. 142. köt. 1–34, 173–199. (Újabb kiadás: In: A konzervatív és a liberális elv. Máriabesenyő–Gödöllő, Attraktor kiadó, 2005, 111–155.)

Egedy Gergely

2003: A „mammonizmus” híralata: Carlyle. In.: Valóság, 6. sz., 11–21.

Geöcze Sarolta

1903: Ruskin (John) élete és tanítása. Bp.

Horváth János

1916: Gróf Károlyi Sándor és vezérkara. A magyar szövetkezeti intézmény megalapozásának története. Bp.

Kerék Mihály

1939: A magyar földkérdés Bp. Mefhosz kiadó, 9–31.

Kovalovszky Miklós és Solt Andor

1942: Gróf Károlyi Sándor élete és alkotásai. Bp.

Maynard Keynes, John

2000: A békeszerződés gazdasági következményei. Bp.

Kövér György

1982: Iparosodás agrárorságban. Magyarország gazdaságtörténete 1848–1914. Bp. Gondolat kiadó, 256.

Polányi Károly

2004: A nagy átalakulás. Bp.

Röpke, Wilhelm

1996: Civitas Humana. Emberséges társadalom – emberséges gazdaság. Bp., Kráter Műhely Egyesület.

Szabó István

[1941]: A magyarság életrajza. Bp., A Magyar Történelmi Társulat könyvei VIII.

Övveret Karancslapujtőről

Tóth Lajos

„Ha megfordultunk, mindig a láger világosságát láttuk“

„Három évre megszédtem a szárazvirágot, olyan gyönyörű szárazvirágok voltak ott a mezőn, amerre mentünk, hogy ha megyünk haza, majd hazahozom – de tönkrementek. Száraz volt, de más nyáron megint mást szedtem.“

Előszó

Nem a történelemkönyvekből érthetjük meg igazán a múltban történeteket, hanem az eseményeket átélt emberek élményeiből. Csak ezek után, amikor már az ő szemükkel látjuk a dolgokat, csak akkor – vagy ezzel párhuzamosan –, mindkét síkot összevetve lenne szabad a múltat kutatni. Ha az ember csak úton van az igazság felé, soha el nem érheti: csak keresheti azt, és a megtalált apró részletekből talán lassan összeáll a kép, ami már közel áll a valósághoz, az igazsághoz.

Ezek a történetek valahogy nem tudnak, nem akarnak véget érni. Ott forognak a sajgó derékban, a kopott izületekben, ott szaggatnak a koponya mögött, s a kézben, amely ötven év után is megdagad reggelente. A megtörtént test egyre erősebben emlékezik.

Pedig de jó lenne felejteni! Kimosni a testből a megaláztatást, a fejből a kiszolgáltatottság képeit. A hideget, a piszkot, a szégyenletes éhséget, amely úgy elborította az ember agyát. A reggeli botütéseket, a vánsgörgő menetet a hóban, a zötyögő marhavagont. A poklot, amelyet málenkij robotnak neveztek. A bányát, a tetveket.

Gyakran kérdezgettem szüleimet életük sorsdöntő pillanatairól, háborús élményeikről. Ma is emlékszem sok mindenre, amit meséltek, és összevetve mindezt az iskolában tanult történelmi tényekkel, egyre tisztább kép alakul ki bennem a történetekről. Mindezek után egyre inkább kezdem tisztelni azokat az embereket, akik elmesélték mindazt, ami előtt addig értetlenül álltam. Látni szerettem volna magam előtt, mit láttak, és elképzelni, mit érezhettek; hogy több ezer kilométerre a szülőföldtől, egy kietlen világban, a huszadik századi középkorban hogyan lehetett létezni. (Miközben négy évtizeden keresztül azt tanították, hogy keletről jön a fény.)

Rájöttem, hogy a családomban többen is vannak, akiknek az életét teljes egészében megnyomorították. Mind a mai napig adóznak lelki és fizikai fájdalmaikkal az el nem követett bűneikért. Védtelen áldozatai lettek egy történelmi korszaknak, az erőszaknak, az embertelenségnek.

Röviden vázolom, amit tudni kell róluk ahhoz, hogy egyáltalán elképzelhessük nyomorúságukat:

Szüleim: **id. Tóth István** és felesége, született **Csűr Irén** a gömöri dombok közt fekvő Nagybalogon éltek és élnek ma is.

1945. január 18-án vonult be oda a Vörös Hadsereg. Sztálini fiai nagylelkűnek bizonyultak, mert a gyerekeknek

és öregeknek megengedték, hogy otthon maradjanak, a felnőtt lakosság nagy részét azonban, tizenhat és negyvenöt év között, összedoboltatták „nyilvántartás végett”. Közölték velük, hogy kéthetes munkára viszik őket Miskolcra, mindenki hozzon magával élelmet ennyi időre. A kijelölt helyen kezdtek gyülekezni, de onnan többé nem szabadultak, legalábbis egy bizonyos ideig. Nem volt szabad elbúcsúzni a kétségbeesetten síró hozzátartozóktól sem. A két hétből kinek három, kinek öt év lett Oroszországban, a donbaszi szénmedence bányáiban, lágereiben. A falunkból elhurcoltak közül huszonhárman többé nem látták viszont szülőföldjüket, ott pusztultak el a hómezőn vagy a bánya mélyén. Hogy miért történt ez az egész? A visszavonuló németek három hétig állomásoztak a faluban, innen jártak észak felé, partizánokra vadászni. Ezt bosszulták meg az oroszok. Vittek mindenkit, válogatatlantul.

A történelmi igazságtalanság ezen epizódja, e párhuzamos sorstragédia a mélyebb megismerésre ösztönzött.

Szüleim szinte gyermekként, tizenhét és húsz évesen kerültek a munkatáborba, mindketten ugyanoda. Ekkor még semmi közük nem volt egymáshoz, csak mint falubelit, látásból ismerték egymást. Végül sok szenvedés után hazatértek, összeházasodtak, és született két gyermekük. Ma több mint 55 éve házások. Együtt őrzik fiatalságuk majd három évének drámáját, a pokolnak az emléket. Meg nem történtenek tekinteni ezt nagymérvű butaság és érzéketlenség lenne.

Ezek az emberek sok mindent tudnának mesélni arról, mi történt velük. Elevenen hordozzák magukban az átéltek borzalmait, és fél évszázad múltán sem tudnak szabadulni riasztó emlékeiktől, rémálmaiktól. Testi és lelki nyomorékká tették őket. Életük végéig magukon viselik, magukban hordozzák a szörnyű terhek súlyát. Tökéletes rehabilitációra nem számítanak, ők már mindenkinek megbocsátottak. A szomorú az, hogy ezek az emberek még mindig félnek! Ilyen kérdések vetődtek fel bennük: „Mi lesz velünk, ha megváltozik a világ?” Soha senkinek nem beszélhettek erről. Amikor hazatértek, és a falubeliek érdeklődtek, besúgóktól kaptak fenyegetéseket, hogy elhallgassanak, mert ismét elvitetik őket. Persze, hogy hallgattak.

Érdekes, hogy miután szüleimmel külön-külön beszélgettem, majd összevettem a kapott információkat, egy harmadik változat rajzolódott ki előttem. Természetesen tartottam azt, hogy egy nő és egy férfi másképp élte át ugyanazon drámai eseményeket. Néha nevettek közben, néha elsírták magukat, de az volt a legmeghatóbb pillanat, amikor együtt próbálták utánózni, hogyan süvített a téli szél a barakkokban. Ezt már csak filmszalag lenne képes megörökíteni. Mindez egyetlen házaspár drámai élettörténetének egy része. Nemcsak nagybalogiak, a környező falvak (balogtamásiak, panyitiak stb.) is jártak ugyanabban a munkatáborban, vagy hasonlóban.

Élet a háború alatt

Anyu

Hamarább itt volt a háború, erre ment el a front. Először bejöttek a németek, és bizony beköltöztek a mi házukba is. Hét német katona szállásolta el magát nálunk, ami azt jelentette, hogy ott is aludtak. Így aztán mi (én és anyukám) kiszorultunk a házból, és kénytelenek voltunk a szomszédban, keresztanyáméknál szállást kérni.

Apukám már akkor katonáskodott a fronton, tehát csak mi, nők voltunk otthon. De hála Istennek ezek a katonák jók voltak. Nem mondhatom, nem bántottak egyáltalán! Anyukám a szomszéd öregasszonytól kért egy ráncos fekete szoknyát, azt is olyat, amiben a disznót étette. Ezt a rossz szoknyát adta rám, meg egy fekete kendőt a fejemre.

Amint éppen anyával kint az udvaron fűrészeltük a fát, „Júj, az istenit – mondja – fel ne üsd a fejedet, mert jönnek a katonák!”

Hát bejön az udvarunkba hét német katona, hogy helyet keresnek. Én meg, mint egy öreg mamó, összehúztam magamat. Már korábban értesültünk az érkezésükről, ezért eltüntettük a szobából még a kályhacsövet is. „Nincsen kályhacső!” – mondtuk. Nem baj, mondták, majd ők szereznek, de ők itt fognak lakni, itt fognak hálalni. Hát így nekünk el kellett menni éjszakára.

Nappal azért be-bementünk, ott ültem a kályha mellett, de fel sem mertem ütni a fejemet. Bizony amikor fűrészeltünk is, igencsak megnéztek, hogy ki ez a mamóka. Persze, azonnal rájöttek, hogy még csak lány vagyok.

Ahogy délutánoként ott ültem a kályha mellett nagy szomorúan, még közel se jöttek hozzám, csak úgy hajfítottak: hol egy csokoládét vagy egy cukrot, de még kendőt is dobtak felém. Még most is megvan az a két kendő. Nem bántottak, nagyon jók voltak hozzám. Mikor elmentek, még meg is könnyeztem őket. Bevallom, volt egy csinos is köztük. Azt mondta, hogy menjek el vele Németországba. Állítólag az apjának jól menő üzlete volt, és nekem se kellett volna rongyos ruhában járnom.

A németek ágyúit a kertünk végén voltak felállítva. Innen azonban fel kellett menniük a hegyre, mert az oroszok elkergették őket. Az is lehet, hogy találat érte az ágyúikat, és ők pedig ott maradtak. Nem is az ágyú volt a fontos, hanem aki körülötte volt, az bizony nem élte túl a találatot.

Ahogy már említettem, jöttek az oroszok. Előzőleg volt egy kis malackánk. A szomszéd ember jött levágni, ha szólunk neki. De az volt a gond, hogy hová tegyük. Nem tudom, hogy találta ki anyukám, de a sok hurkát beraktuk egy teknőbe és betoltuk az ágy alá. A kolbászt meg kint a széna alá dugta anyukám. Közben még a staffirungomat is a széna közé dugtuk. Szerencsétlenségünkre az oroszok kihányták onnan a szénát meg a szalmát, mert kellett a hely a lovaknak. Bántotta is anyukámat nagyon, hogy mi lesz a staffirunggal.

Hogy mégiscsak az elején kezdjem, 45-ben vittek el minket. Dobszó verte fel Nagybalog csendjét. A falu lakói kíváncsian tódultak a házaik elé. Alig néhány napja vonult

el a front, az ágyúdörej is egyre távolodott, végre felszabadultan lélegezhetek. Vajon mi közölnivalója lehet a község vezetőinek a háború közepette is?

Kidobolták, hogy aki nem megy el befratkozni, azt fejbőlövik. Felszólították a lakosságot, hogy tizennyolctól ötvenéves korig mindenki jelentkezzen három napi étellel ellátva. Romeltakarításra. No hát ezért félt mindenki, hogy mi lesz. Ennek folytán ment mindenki.

Ki sejtethetett volna ebben valamiféle csapdát? Ki akarhatná őket még most, ennyi átélt szörnyűség után is becsapni?

A falu hangyabollyá változott. Megkezdődött a pakolás: füstölt szalonna, kenyér, kolbász. Kinek mi jutott a tarisznyába. A kijelölt helyen kezdtek gyülekezni. Nagy, zárt udvarba irányították az embereket.

Az én anyukám is, meg egy másik asszony elmentek a színhelyre, de minket, a két gyereket, nem vittek. Én még csak 17 éves voltam, vagy talán 17 és fél, a másik egy évvel kisebb.

Ott volt a pap, a tanító, meg a bíró, hárman. Nagyon jól ismertek bennünket, ezért rá is kérdeztek: „Hát Irénke, Jolánka miért nem jöttek el? Hozzák el őket is!” Azután hazamentek anyukáink, és felmentünk mi is. Felmentünk hát mi is Felsőbalogba, oda gyülekeztünk. A nagy szobába szalmát vittek, és egy éjjel ott is aludtunk. A lányt, akivel mentem, hazaengedték, mert még egy évvel kisebb volt, mint én. No de hát én is mi voltam? Tizenhét és fél, majdnem gyerek.

Úgyhogy másnap fel is sorakoztunk. Olyan is volt közöttünk, hogy fiatalasszony karján ülő kisgyerekekkel, aki nem lehetett több mint 3-4 éves. Ilyeneket is elvittek, ha elmentek jelentkezni. Természetesen a gyerek oda nem kellett. Az itthon maradt a nagyszüleivel, vagy rosszabb esetben felnevelte valaki más. Először azt mondták, hogy Miskolcra kell menni két hétre. Ezzel bolondítottak minket. Aki oda bekerült, azt már nem engedték haza. Ki merte volna gondolni is, hogy ez a búcsú oly hosszú időre szól?

Másnap felsorakoztunk, mint a katonák, kettes sorba. Még akkor odaszaladtak volna egyesek a hozzátartozójukhoz elbúcsúzni, de azokat vagy elkergették az oroszok, vagy besorakoztatták közénk. Szerencsétlen hiába tiltakozott, hogy csak a szeretteit akarta megcsókolni.

A bezártakon és otthon maradottakon rettenetes sejtés lett úrrá, amikor szovjet katonák katonás fegyelmet diktálva kezdtek rendelkezni. Kitört a riadalom. Még akkor is reménykedtek, amikor elindult a menet Miskolc felé. Gyalog, csikorgó hidegben.

Utazás a pokolba

Első nap elgyalogoltunk Bátkáig. Ott aludtunk. Második nap Putnokig értünk, ahol a templom melletti épületbe vittek be, ami akkortájt óvoda, vagy iskola volt. A nagyterembe vittek be szalmát, és ott háltunk meg második éjjel. Harmadnap Putnoktól Miskolcig gyalogoltunk. A hó meg közben szakadt. Azt nem mondhatom, nem bántak rosszul velünk. Nem is próbálkozott senki se szökéssel,

mert amerre csak néztünk, mindenhol orosz katonát láttunk. Öten mentünk egy sorban, mert az orosz így kiabált: „Popjaty! Popjaty!” (ötösével). Nagyon kevés valamit vittünk magunkkal. Ki mit akart! Nem néztek át semmit. Énnekem például, azt sem tudom, volt-e meleg cipőm. Csak annyit tudok, hogy apukám éppen oda volt a fronton, úgyhogy én az ő nagy, tízes csizmáját vittem magammal, meg ami a lábamon volt. Tehát nem sok valamit. Még ételmet se, mivel nem gondoltunk mi arra, hogy ez sokáig fog tartani. Odafelé menet még az volt a jó, hogy majd mindenki ismerős volt. Így aztán mégiscsak megvoltam köztük valahogy. Cigányok meg zsidók ott nem voltak. Hát azoknak én nem tudom, hogy nem kellett-e menni. Nem tudok róla, hogy lett volna egy is. Nem voltunk olyan nagyon kétségbe esve, vagy talán azt se tudtuk, mi történik velünk.

Akik Balogról mentek, azok közül 17 éves volt a legfiatalabb. Az idősebbek közt volt olyan is, akinek 4-5 éves gyereke maradt otthon. Azok hány évesek lehettek, nem tudom. 30-40? Ott volt például az én apósom is, de az valahogy szerencséjére hazakerült Miskolcra. Életrevalókat szedtek össze, akikben látták, hogy még bír dolgozni. Ezért hát öregemberre nemigen volt szükségük. Én is, mint 17 éves lány, nem nagyon jártam az idáig Alsóbalogból sehova, még Felsőbalogba se. Természetesen jártam a templomba, oda fel a hegyre, úgyhogy én nem szalagáltam a faluban. Jóformán még gyerek voltam, de szerintem azt se nézték. Csak az volt a fontos számukra, hogy az ember valamirevaló legyen, és hogy meglegyen a létszám. Hányan lehattunk összesen, ki tudja? Csak azt tudom, hogy mi a faluból kb. 180-an voltunk.

Még akkor se voltunk kétségbe esve, amikor Miskolcra értünk, mivelhogy azt mondták kezdettől, hogy csak két hétre megyünk a romokat eltakarítani. Hát ki gondolta volna ezt? Talán akik iskolázottabbak voltak, azok tudták, hogy hová visznek minket. Például, akik az összeírást tartották: a tanítónk, **Kiss Lajos**, meg a papunk, **Kulcsár Ferenc**, meg, meg no csak, ki is volt még? Hát a bíró, **Tóth János, Túri**. No ezek voltak ott, és ezeknek nem ment el a családjuk... Mert ők már tudták, hogy miről van szó. Egyetlen ember akadt, aki nem értett egyet az egésszel, ez a jegyző volt. Őt **Simonfi Ferdinánd**nak hívták. Egyedül ő ellenezte a toborzást, amiért be is zárták a pincébe mindaddig, amíg el nem vittek bennünket. Csak hazaérkeztünk után tudtuk meg, hogy Rimaszombatból is akartak vinni embereket. Azonban a szombati előljáróság, élén a bíróval, kijelentette: „Inkább lőjetez agyon, de nem adjuk ki a népünket!”

A mi bírónk persze... Hát már elég idős is volt az a bíró. De bizony a tanító, aki tanított is engem, tudta jól, hogy mi a helyzet... Meg a papunk is. Konfirmálási idő alatt ugye, jártam hozzá, sőt, ahogy már említettem is, hogy is mondjam, beteg voltam huzamosabb ideig. Nekem aztán megszabta a tiszteletes, hogy mikor kell mennem. Nem jártam állandóan, jóformán csak akkor mentem, amikor már fel kellett mondanom az otthon megtanul-

takat. Nekem csak kiadta, hogy mit kell megtanulni és elmondani a templomban, merthogy beteges voltam. Szóval ők hárman tudták, hogy miről van szó. S ez bizony nagyon rosszul esett, hogy mindjárt azzal kezdte a tanító meg a pap, hogy: „Hát Irénke meg Jolánka hol van? Menjenek nyugodtan haza, hozzák el a lányokat is. Nem lesz ez csak egy kis összeírás.” És ezzel egy életre megpecsételték a sorsunkat.

Tehát el is mentünk, és annak ellenére, hogy gyerekes alkatom volt, még hozzá sovány is voltam, meg beteges is. Megfeleltem a „feltételnek”, és beírtak a névsorba. Jolánkának szerencséje volt, mert ő egy évvel kisebb volt, mint én, ezért őt hazaküldték.

Szerencsére Oroszországban nem voltam beteg a három év alatt, csak állandóan fáradt. Az már eszünkbe se jutott, hogy mi ott még imádkozzunk, vagy gondolkozunk, vagy netán arra gondoljunk, hogy él-e még otthon valaki, vagy mi van otthon... Nem tudom, a többiek hogy voltak vele, de én lelkileg is nagyon rossz állapotban voltam. Nekem még most is sokszor, ha eszembe jutnak azok az évek, reszket mindenem. Anyukáink se tudták. Ők csak elmentek, hogy összeírás lesz. Nem gondoltak ők arra, hogy az előljárók képesek ilyen embertelen dologra. Aztán mi már nem mehettünk haza. Minket beküldtek egy szobába, ahová szalmát vittek be. Ott töltöttük első éjszakánkat, mit sem sejtve a további sorsunkról. Akár a lagziban, annyian voltunk, kb. 180-an. Puskával őriztek minket, hogy meg ne szökhessünk. Aki el akart búcsúzni a szeretettől, azt puskatussal vágták hátba. Ezt látván már sírtak a szüleink is, mi pedig meg voltunk tompulva. De azért mégiscsak reménykedtünk, hogy hátha csak tényleg két hét lesz belőle. Nem így sikerült.

A lakosság száma Balogon olyan ezer körül lehetett az idő tájt, ami nem olyan nagy szám. Szóval ahhoz képest elég sokat vittek el innen, hogy nem egy nagy település.

Nagyon nagy út volt az mindenkinek, a hószakadásban, főleg a harmadik nap, Miskolchoz közeledve. Már alig bírtuk a lábunkat húzni, volt, aki már annyira legyengült, hogy végképp nem bírt. Akkor jött egy szekér, egy ökrösszekér, ami a ruháinkat vitte, arra ültették azokat, akik már végképp nem bírtak. Én elég jól bírtam az utat, mert ha nem is voltam olyan nagyon erős, de fiatal voltam. De bizony voltak ott olyanok is, akik már nem voltak fiatalok, és nem voltak rájuk tekintettel. Nem érdekelte őket, hogy otthon kisgyerek várja őket.

Miskolcon aztán bevagoníroztak minket a marhagyonba. A nappalok és éjszakák egybeolvadtak. Szerencsémre egy vagonba kerültem a földijeimmal, ismerősökkel. Miskolcon aztán volt sok nép, mindenhol, nemcsak Balogiak. Mindig azt néztem, hogy hol vannak az ismerősök. Ezekkel mindaddig együtt voltam, amíg szét nem választották a szerelvényt. Így aztán egyesek más helyre, más lágerbe kerültek. Ennél fogva sokan nem is a bányában dolgoztak, hanem építkezésen, vagy a mezőgazdaságban paradicsomot kapáltak, még mondták is, hogy: „No, most megnyerjük az orosz paradicsomot!” Mert igaz-e, akárhogy is őrizhették volna, akkor is csak lakmároztak

belőle azok, akik benne voltak. Ezért gondolom, hogy csak jobb volt talán azoknak, akik nem a bányában dolgoztak.

Apu

Tulajdonképpen ezután nem is maradt fiatal Balogon. Csak akik ezután nőttek fel. 21 éves voltam, amikor kido-bolták, hogy összeírás lesz. Szegény apám odament, és már haza se engedték. Sőt azt üzenték, hogy apámat addig nem engedik haza, amíg én oda nem megyek. Azután csak elmentem, vesztremre, mert így sem őt, sem engem nem engedtek el. Hozhatták utánunk kettőnknek az ételmet. Egy, vagy két hétre, nem tudom. Apámnak hála Istennek, szerencséje volt. Ő nem bírta volna ki, ott halt volna meg. Szerencsére Miskolcra haza tudott jönni. Ez úgy történt, hogy már második napja kerestek hiába egy embert. Mondom apámnak, jelentkezék, hátha hazaengedik. „Hogyisne – mondja – hogy elverjenek.” De aztán csak meggondolta, és jelentkezett, mivelhogy volt egy kis orosz tudása még az első háborúból.

„Két napja keresünk, hol voltál idáig?” – kérdezte az orosz.

„Itt voltam, lehet hogy aludtam.”

„No, akkor menjél haza. De először mond csak, nem ismered-e?” – És mondott egy másik nevet.

„Hogyne ismerném” – mondja apám –, hát ő a sógorom.”

Semmi papírt nem adtak nekik, csak kinyitották a kaput, és ők azt se tudták hogyan, de elindultak még aznap este hazafelé Miskolcra.

„Isten veled fiam.” – búcsúzott el apám, és megállás nélkül gyalogoltak egészen Sajószentpéterig. Ott lakott apámnak egy jó ismerőse, akinél megháltak. Valójában rokon is volt az illető, mert Rakottyásról származott. Másnap elindultak hazafelé. Adott a sógor a kezükbe egy ostort.

„Hát ez meg minek nekünk?” – kérdezte apám.

„Mondjátok, hogy marhát hajtottatok Miskolcra.”

„Azok meg megszöktek.” – nevetett a sógor.

Miskolcon a rendőrpalotában voltunk elszállásolva, talán két vagy három napig. Az egyik éjjel aztán elvittek minket a vasútállomásra, ahol a vagonokba polcokat, vagyis fekvőhelyeket kellett készíteni. Ott a vasút mellett szabadon mozoghattunk. Voltak, akik megpróbáltak lelépni, aztán vagy sikerült nekik, vagy nem.

Ismerkedés az új helyzettel

Anyu

Még menetelés közben Miskolc felé, Sajókazán, a hegyen pihent a sok katona.

„Tudjátok-e, hova mentek, hova visznek benneteket?” – kiáltott le az egyik. Mi meg csak hallgattuk, hogy mit beszél ez.

„Nem Miskolcra visznek benneteket, hanem Oroszországba!”

Akkor néztünk aztán nagyot, akkor lepödtünk meg igazán. Ráadásul igaz is lehetett, mert már vitték is azt a katonát, aki nekünk elmondta a valóságot. Na, mondom, annak is lesz nemulass. Románok voltak! Magyarul szólt

hozzánk, de mi ezt még akkor se akartuk elhinni. Pedig a román jól tudta, hogy mi készül, mert ők együtt jöttek az oroszokkal.

Mi valahogy abban a hitben voltunk, hogy két hét múlva hazajövünk. Nem tudom megmagyarázni, de talán meg voltunk bambulva az eseményektől. Ha talán mindenki szétszaladt volna... Vagy nem is tudom, mit kellett volna csinálni... Bár lehet, hogy akkor ott lőnek minket halomra.

Úgyhogy egy vagy két éjszakát aludhattunk Miskolcon. Ott nekünk azt se mondták, mi lesz velünk, hova megyünk, mikor indulunk. Azt fel sem tudom fogni, hogy melyik táján voltunk Miskolcnak. Csak annyit tudok, hogy egy nagy épületben, ahová a miskolciak még tangóharmonikát is hoztak, amire este táncoltunk. Táncoltunk, mert hát milyen a fiatal? Együtt voltunk, jó zene volt, mi kellett több? Ki gondolta volna, hogy mi vár még ránk?

Egyik nap aztán egy marhavagonba hajtottak be minket, aminek az aljára szalma volt leterítve. Januárban... Ilyen körülmények közt utaztunk tizenhat vagy tizenhét napon keresztül. Sokan voltunk egy vagonban, amennyien csak belefértünk. A szerelvény zötyögve elindult kelet felé. A vonat lassan dőcögött a zord télben.

Útközben nem lehetett tisztálkodni, nem lehetett leszállni, csak egy kis lyuk volt kivágvá a padlón, amin keresztül lehetett vécezni, de az is tiltva volt, ha állt a vonat. Az ember jobb híján belekötött a markába, azzal megtörlötte az arcát, és ez volt a mosakodás. Szó szerint ránk volt zárva az ajtó. Vegyesen voltunk, fiúk és lányok. Énnekem az volt a szerencsém, hogy ismerősökkel voltam egy vagonban, mert hát az ember szégyellte magát azért, hogy mások előtt kellett végezni a dolgát. A kis ablakon keresztül kémleltük a tájat, találgattuk, merre visznek bennünket. Máramarosnál még ráismertünk a tájra, aztán már nem tudtuk, hová tartunk.

Mire odaértünk Oroszországba, akkorra már meg is tetvesedtünk. Annyi tetű volt bennünk, hogy borzasztó. A vagonban egymás hegyén-hátán utaztunk, akinek volt valami takarója, az takaródzott, akinek nem volt, az biz fagyoskodott. Csak a nap járása szerint tudtuk, hogy keletnek megyünk, vagy éppen nyugatnak.

Összesen voltunk vagy 1600-an, s ebből egy-egy vagonba 50-60 embert zsúfoltak be. Azt se tudtuk, ki honnan érkezett, kit hogy hívnak. Voltak ott Szerencsről, Tarcál, Tokaj, de még Serényfalva vidékéről is. Arra emlékszem, hogy voltak köztünk svábok is, de hogy honnan, azt már nem tudom. Azt se tudom, mennyi vagonból állt a szerelvény, mert aztán kétfelé osztották. De amikor a vonat beért egy kanyarba, akkor lepdődtünk meg, hogy „Úristen, milyen hosszú szerelvény!”

Útközben enni adtak, néha hajítottak be valamit, vagy vizet adtak. Pontosan nem is emlékszek már ezekre a dolgokra, nagyon sok már ez a 60 év. Az öröktől gyakran hallottuk, hogy „szicsasz”, hogy rögtön, nemsokára megyünk haza... Amikor aztán odaértünk, így bízattak, vagy talán csak félrevezettek: „Magyar, szkóro domój!” (hamar haza). Persze, mi ezt el is hittük, mert nálunk már májusban vége lett a háborúnak. Azt gondoltuk, hogy akkor már

mehetünk is haza. Majdnem három év lett belőle, sőt egyesek csak öt év után térhettek haza.

Olyan fabarakkokban laktunk, amelyekből kifelé is lehetett látni, meg befelé is. Átfújt rajta a szél. Riadt tekintettel szemléltük egymást a kiszolgáltatottságot jelentő pupfajkákban.

Odaérkezésünk után egy nap hagytak talán pihenőben. Másnap aztán kihívtak minket, nőket a szobából, voltunk vagy hatan-nyolcan. Kíváncsiak voltunk, hová visznek bennünket? Egy ember jött értünk, nem katona volt, egy olyan idősebb ember. Elvitt minket egy helyre, ahol nagyon hosszú fagerendák voltak lerakva a földre. Azt mondja nekünk az ember: „Kettő fogja fel ezt a gerendát!”

Egymásra néztünk, hát hogy bíránk mi ezt a gerendát, hisz én is, jóformán gyerek voltam... De hogy muszáj! Megpróbáltuk megemelni, de nem bírtuk. Aztán láttuk, hogy nincs mit tenni, összeszedtük minden erőnket, és nagy nehezen mégiscsak két asszony egy gerendát felfogott a vállára. De bizony jó messzire kellett ezt vinni. Csak úgy roskadoztunk alatta. Mondtuk is aztán mi a magunkét: „Ilyen bitang oroszok!” Meg minden rosszat, ami csak a szánkra jött. Utóvégre kiderült, hogy az orosz mindent értett, de nem szólt semmit, hogy rosszat mondtunk rá. Tudta ő azt jól, hogy nem nekünk, lányoknak való ez a nehéz munka. Tulajdonképpen az oroszok már érkezésünkkel szóvá tették, hogy ők nem ilyeneket vártak, mint mi, hanem erős munkásokat. Nem gyerekeket, meg idősebb asszonyokat.

Ott, Volosilovgrádban, ahol el voltunk szállásolva, megnyírták a férfiakat is meg a nőket is. Erre az emberek fellázadtak, hogy a nők haját ne vágják le. Ezt sikerült is elérni. Pedig hát a fejrevaló kendőmet, ahogy leterítettem az ölembe, és elkezdtem fésülni, pillanatok alatt megtelt tetűvel. Megfogtam a négy sarkát, kimentem, és leráztam. Később aztán fertőtlenítettek minket.

Hát eleinte tényleg nehéz volt. Csak éppen hogy élünk, voltunk a magunk nyomorúságában, de nem volt ott az égvilágon semmi. Mi magunk csak darabszámok voltunk, ami annyit jelentett, hogy a kapun ki és bemenetkor megszámoztak. A lényeg az volt, hogy üljön a darabszám.

Mindjárt az első napokban kaptunk egy injekciót, hogy mi ellen, azt nem tudom. Többször nem kaptunk. Nem sokat tudtak tenni a betegekért sem, mert nem volt ott orvosság. Annyi biztos, hogy nem fájt semmim. Azt nagyon jól tették, hogy adták ezt az injekciót. Ez megállította a menstruációt. Nem is tudom, mi lett volna ott velünk, mikor nem volt se vizünk, még csak egy darab rongyunk se.

Nyolcszázan voltunk egy lágérben. Két nagy, emeletes barakkban laktunk, de csak olyan egyablakosban, hogy a szél is befújt rajta. Fából készültek ezek a barakkok, falai vékonyak, ideiglenes szállásoknak lettek építve.

A nagy orosz szél, az, ha jött, átfújt rajta! Ha nagyon hideg volt, összefeküdtünk, melegedtünk. Szénnel fűtöttünk, de hát ahol befújt a szél, ott ki is ment az a kis meleg. A helységeken emeletes polcok voltak fekvőhely gyanánt összetákolva. A csupasz deszkán aludtunk. Nem

lehetett azon aludni, csak kínlódni. Talán időnként volt rajta egy kis szalma is, de az is csak valameddig tartott, mert a szalma is tönkrement. Aztán ami csepp rongyunk volt, kabátunk, magunk alá tettük, vagy éppen takaróztunk vele.

Az ébresztőóra a gyeszátnyik botja volt: bejött a barakkba, s ha látta, hogy még nem ég a lámpa, ordítani kezdett, meddig akarunk döglenni. Aki akkor se mozdult, arra rászózott.

A láger nagy volt. A másik barakkban lakókat nem is nagyon láttuk. Ki ekkor ment munkába, ki akkor. Úgyhogy mi, balogiak is csak ritkán találkoztunk. A helyiségek közepén volt egy nagy, rakott tűzhely, vagy valami hasonló. A tűzhely mögött is voltak fekvőhelyek, s talán az volt a legjobb hely, mert ott volt a legmelegebb. Az én fejemenl éppen egy ablak volt, és bizony süvített is ott rendszeren be a hideg. Ott volt velem egy zefír kendő, azzal tudtam takarózni. Tudomásom szerint ott nem adtak ruhát se. Pufajkában jártunk munkába, mert az kellett a bányába. Egy világoskék ruhám volt, olyan, mint a nővéreknek a kórházban. Azt vettem magamra időnként, ha megfűrdtünk. De hogy nem fáztunk meg egyszer sem, ez érthetetlen számomra.

Egy-két kilométerre volt a barakktól a fürdő, ahonnan fürdés után abban az egy szál ruhában, esetleg a pufajka nadrágját vettük még magunkra, mocskosan, hogy mégis ne meztelen menjünk a barakkba. És hál' istennek nem volt semmi bajunk, nem is köhögtünk. Mostanság meg már úgy fél az ember, hogy meg ne fázzon.

Donbasz környékén, nagy területen volt a szénbánya, valójában nem is nagyon ismertük. Ha volt egy kis szabadidőnk, örültünk, ha pihenhattünk. Se kedvünk, se erőnk nem volt ahhoz, hogy mi ott sétálgassunk. Meg aztán 4-5 méteres kerítés vette körül a lágert, amit lehetlenség volt átmászni. Ráadásul szögesdrót is volt rajta.

Egy idő után nagyon elhatalmasodott a tetű, bolha, rih, poloska. És ez mind egyszerre mart. Nyáron a deszka, amin aludtunk, tele volt poloskával. Mihelyt egy kicsit melegek voltak az éjszakák, mindenki fogta a takaróját, vagy amije volt, és kifeküdt az udvarra. Ott aludtunk aztán nyaranta. A takarót hiába ráztam ki, mert azt azon nyomban meglepte a poloska. Ha jól emlékszem, később fertőtlenítették a ruháinkat. Fürdés után, ami mindennap kötelező volt, harminc-negyven fokos hidegben mentünk haza. Lábunkon egy gumicipő, és mégsem fáztunk. A fürdőhelyiség faladákából állott. A fertőtlenítőben volt két vascsille, ami alatt éjjel-nappal égett a tűz. Valamilyen fertőtlenítőszerrel biztosan raktak bele, aminek forralásával abban a helységben nagyon meleg gőzfürdőt értek el. Ruháinkat aztán ide akasztgattuk. Bizonyos idő elteltével a nagy melegben a tetvek elpusztultak. A fürdőhely egyetlen helyiség volt, ebből kifolyólag be volt osztva, mikor fürödnek a nők, mikor a férfiak. Ha a férfiak végeztek a fürdéssel, mi, nők már ott sorakoztunk a bejáratnál, természetesen ruhátlanul voltunk mi is, meg ők is. Valahogy ezek a dolgok abban a helyzetben nem voltak érdekesek senki számára. Egyszóval a kutya se nézett ránk.

(folytatás következik)

Tarsolyemez Galgócról (Hlohovec)

**SZABÓ
GYULA**
1907–1972

Út a losonci fürdőbe (1955)

Bolond festők (1969)

Virrasztók (1967)

Kurucz Sándor felvétele

Sz. Haltenberger Kinga Szabó Gyulára emlékezünk

Életműve ma is korszerű

Képzőművészet iránt érdeklődő közösségünk ez év június 8-án emlékezett meg Szabó Gyula festőművész, grafikus és költő születésének 100. évfordulójáról. Jó alkalom ez arra, hogy felidézzük a művész személyét, és méltassuk jelentőségét a szlovákiai – és egyetemes – magyar kultúra szempontjából.

Akik személyesen ismerték, egy atlétatermetű, ruganyos mozgású, megnyerő külsejű férfira emlékeznek. Akinek olyan szerencséje volt, hogy beléphetett Szabó Gyula otthonába, s beszélgethetett vele, úgy emlékszik rá, mint szívélyes házigazdára, aki olyan energikusan, szenvedélyesen adta elő gondolatait, hogy más mellette alig jutott szóhoz. Igaz, nem is nagyon kellett beleszólni a fejtegetéseibe, mert érdemes volt meghallgatni véleményét bármiről a világon. Képzőművészetről, történelemtől, politikáról, a magyarság sorsáról, az emberiség jövőjéről: minden érdekelt, és mindenhez hozzá tudott szólni. Festményeit, grafikáit, ha megmutatta, ez is csak a súlyos témák továbbfűzését hozta maga után. Hiszen hitvallása szerint a művész nem zárkozhat el a világ elől, s ahogy az irodalomnak reagálnia kell kora történéseire, úgy a képzőművészetnek is vissza kell tükröznie azokat az eseményeket, amelyek az alkotó korában a leginkább érdeklik a társa-

dalmat, vagy legalábbis kellene, hogy érdekeljék. Fel kell keltenie a figyelmet a lényeges kérdésekre és azok megoldására. Nincs tehát művészet a művészetért, csak az emberért, pontosabban az emberiségért. A művész, mint társainál érzékenyebb lelkivilágú egyén, megérzi, gyakran előre érzi a dolgok kimenetelét, és, ha felelősséggel vállalta művészi hivatását, sajátos alkotói eszközei segítségével föl is hívja megérzéseire a figyelmet. Szabó Gyula ilyen művész volt, így igyekezett egész életében teljesíteni művészi hivatását. Ha, mint említettem, látogatója, beszélgetőtársa akadt, a képek kapcsán hamar szóba kerültek a művészettől látszólag független kérdések és témák. Véleménye aláhúzására ilyenkor fel-felolvasott egy-egy, a témába vágó versrészletet.

Vajon hogy alakult ki ez a bonyolult, sokoldalú egyéniség, akit sokan losonci „remetének” képzeltek, holott nagyon is társasági, társadalmilag elkötelezett ember volt.

Szabó Gyula Budapesten született 1907. június 8-án. Édesapja, **id. Szabó József**, templom- és címfestő mester, hamarosan Losoncra költözött, így Gyula már Losoncon eszmélt a világra, első emlékei világosan Losonchoz kötődtek. Az egymás után születő gyermekek – hét testvér volt – minden nehézséget vidám, szeretetteljes összetartásban éltek meg a gondos, szerető, okos édesanya, **Hozlinger Júlia** – védőszárnyai alatt. A kissé bohém édesapa a városban tekintélyt élvezett, népszerű tagja volt a *Polgári Körnek*, a dalárdának, a *L AFC*-nak (*Losonci Atlétikai és Football Club*), s ha megrendelése volt, akkor a család jól el volt látva, de előfordult, hogy nagyon be kellett osztani a mindennapra valót. (Ebben volt nagymester az anyuka.) Gyula a polgári iskola négy osztálya után eleinte édesapja mellett dolgozott, de rövidesen önállósította magát, mert a munka mellett tanulni akart. A művészi festészet alapjait az 1911-től Losoncon élő, budapesti születésű, Párizst és Münchent megjárta festőművésztől, **Gyurkovits Ferenc**től sajátította el.

Vívódásai, az éjszakai tanulás, a nappali, megrendelés utáni munka, amivel a tanuláshoz szükséges pénzmagot szerette volna megeremteni, az önmagával szemben felállított igényesség 1935-ben idegösszeroppanáshoz vezetett. A megtakarított pénz ráment a gyógykezelésre. Közben azonban megismerkedett **Brogányi Kálmán** pozsonyi művészettörténésszel, aki, bízva tehetségében, egyengetni kezdte az útját. Hosszabb pozsonyi tartózkodás során felkészült egy pozsonyi bemutatkozásra. Erre 1937-ben került sor a *Művészegylet (Kunstverein)* Káptalan utcai kiállítótermében. A kiállítás meghozta a sikert, a korabeli lapok pozitívan értékelték a kiállított anyagot, és Szabó Gyula elnyerte a *Masaryk Akadémia* ösztöndíját, amelynek segítségével Párizsba utazhatott. Néhány hetes párizsi tartózkodása egyrészt nagyon tanulságos volt, hiszen többek közt bejárta a *Julian Akadémiára*, de végül látogatta a nagy művészeti gyűjteményeket is, másrészt újabb kétségek ébredtek benne, vajon van-e értelme szaporítani a világban a művészek sorát. Ám a tehetség győzött a kétségek fölött: Szabó Gyula Párizsból hazatérve

döntötte el, hogy egész életét a művészetnek fogja szentelni, előnyben részesítve az alkotói szabadságot a család-alapítással szemben. Ekkor azonban már gyülekeztek Európa fölött a második világháború fellegei. A Felvidék Magyarországhoz csatolása ugyan eleinte örömteli várakozással töltötte el, mint oly sok más is, de nemsokára nagy csalódás érte, amikor visszautasították felvételi kérelmét a budapesti Művészeti Akadémiára. Egyre nehezebb anyagi helyzetén az segített, hogy 1942-ben elfogadta az ipolysági *Mese-Játékgyár* tervezői állásajánlatát. A háborús időkben tehát két évig fajtékokat tervezett. Közben azonban festette fájdalmas vízióit. Az éjszakák félelmeit, a háborús hírek hatására ébredt sejtéseit festette meg, rendszerint a játékok kulisszái közt ábrázolva őket. 1944-ben behívták Debrecenbe tartalékos tiszt tanfolyamra, ahol egy légitámadás során egy háromemeletes ház pincéjében rekedt harmadmagával, s csak kilenc és fél óra múlva találtak rájuk. Ez a megrázó esemény annyira igénybe vette érzékeny idegrendszerét, hogy egészségi okokból leszerelték. Hazakerült, de olyan állapotban, hogy a háború végét ágyban fekvő betegként élte meg.

A politikai helyzet immár harmadszor is beleszólt az életébe: 1945 után Csehszlovákiában nem volt könnyű magyarnak lenni. Ekkor azonban már a hazai művész-társadalom tudott róla, s elsősorban **Miloš Alexander Bazovský**nak köszönhetően meghívták az alakuló művész-szervezet, a *Svojina*, majd a *Tvar* kiállításaira. 1949-től szinte rendszeres résztvevője volt a hazai kiállítási életnek, s 1951-től rendes tagja a megalakult *Sváz csehszlovénkiák výtvarných umelcov, azaz a Csehszlovák Képzőművészeti Szövetségnek*. Igaz, e tagság azzal járt, hogy megrendelésre meg kellett festeni a munkások életét, bemutatva a háború utáni békés, szocialista életformát. A munkások élete, munkája nem okozott számára gondot, hiszen fiatal kora óta gyakran ábrázolta az őt körülvevő egyszerű emberek életét. A szocialista optimizmussal már bajban volt: látta, hogy az elavult gyárakban a munkások XIX. századi körülmények közt gürölnék, miközben azzal áttatják őket, hogy az átmeneti nehézségek leküzdése után eljön a Kánaán. Szabó nem tudott a képein hazudni, s ezt fel is rótták neki a képeket megítélő bizottságok.

A háború után kezdett grafikával, fametszéssel foglalkozni. Ebben a műfajban tudta a leghívebben kifejezni elgondolásait a társadalomról, az emberiségről, a történelemeről. Mivel fametszetsorozataiban mindig felmerült a béke utáni vágy, a háború elutasítása, a legtöbb kiállításon ezekkel a munkáival vett részt. Ezt a témakört a kiállítások politikai felügyelői sem tudták elutasítani. Szabó Gyula nemzetközi szemléken vett részt fametszeteivel, s fokozatosan egyre több elismerésben részesült. Festésze egyre inkább a magánszférába szorult, aminek köszönhetően hangulatos, impresszív tájképek sora született.

1957-ben Pozsonyban rendezte meg a Szövetség Szabó Gyula reprezentatív kiállítását. Itt olajfestményeit, akvarelljeit és fametszeteit állította ki nagy érdeklődés mellett és pozitív sajtóvisszhanggal. Azonban ez volt az utolsó alkalom, amikor ilyen nagy kollekciót tárhatott

festményeiből a pozsonyi közönség elé. Ezután újra fametszeteivel vett részt a Szövetség hazai és külföldi tárlatain, versenyszerű szemléin. Közben könyvillusztrálásra is kapott megrendelést, **Smrek-, Baudelaire-, Ozsvald-, Móricz Zsigmond**-könyveket illusztrált több-kevesebb sikerrel. A legnagyobb figyelmet 1966-ban szentelte egy **Rilke**-kötet illusztrálásának, amely meg is jelent, de egy sajtóhiba miatt bezúzták, és nem adták ki újra. Az a húsz példány létezik belőle, amelyet mint szerzői példányt már elküldtek Szabó Gyulának, s bár a bezúzáshoz visszakérték, ő nem küldte vissza a kiadónak. Tervezett közben plakátokat is, díszokleveleket (ebből élt), s a maradék idejében – már a 60-as években – festette álomszerű kompozícióit, melyekkel már nem akarta a látható világot ábrázolni, hanem saját lelkivilágát, vagy a világ látható felszíne alatti értelmet próbálta képi eszközökkel kifejezni. Mint mondta: már nem a kép előtt állt, hanem a képből nézett szembe a nézővel.

Utolsó éveiben gyakran hangoztatta, hogy életműve összefoglalásán dolgozik. Ezt nem egy izolált zárt egységként értelmezte, hanem a teljes művészettörténet részeként. „*Megtartani és megmaradni*” volt a jelszava: megtartani az elődöktől tanult készségeket és továbbvinni, fejleszteni; megmaradni a művészet fejlődésének nagy folyamában. Szerinte a XX. századi művész hétezer éves műhelyben dolgozik: az altamirai barlangtól **Picassóig** be kell fogadnia, művészetébe olvasztania mindazt a tanulságot, amit a huszadik századig a művészet és az emberiség elért. Csak így válhat a művész is kora s az emberiség hasznos tagjává. Szinte utolsó leheletéig hitt a művészet fontos társadalmi szerepében.

1971-ben megvalósult élete nagy álma: Budapesten, a *Magyar Nemzeti Galériában* rendezték meg életmű-kiállítását. A közel háromszáz munkát bemutató tárlat nagy sikert aratott, és az alkotónak elégtételt nyújtott a sok mellőzés után. E kiállítás után már nem alkotott. Fokozatosan kerítette hatalmába egy fatális betegség, amelyből a tudomány akkori állása mellett nem volt gyógyulás. 1972. május 25-én halt meg a prágai vinohrad-i kórházban.

Az életmű, amit hátrahagyott, kötelez. Halála után hagyatékából egy 138 képből álló kollekciót ajándékozta Losonc városának, galéria létrehozására. Nyolc év múlva megalakult a galéria, amely Szabó Gyula alkotásai mellett más losonci kötődésű művészek munkásságát is bemutatta. Az a nyolc Szabó-kiállítás, amelyek során fokozatosan dolgoztuk fel Dr. **Kubička Kucsera Klárával** az életmű egyes fejezeteit, arról győzött meg, hogy még alaposabban kell kutatni az anyagot, s kisebb csoportokban kell bemutatni az egyes korszakokat. Másik felismerés: Szabó Gyula utolsó alkotói korszaka, a 60-as évek festésze oly modern, mondanivalója annyira időtálló, hogy most, halála után harmincöt évvel még mindig tud újat mondani. Formanyelve nem „fáradt ki”: ugyanolyan friss és korszerű, mint az alkotás pillanataiban. Mivel a *Nógrádi Galériát* 2004-ben beolvasztották a *Nógrádi Múzeumba*, szükség van egy külön, önálló intézmény létre-

hozására, amely Szabó életművére összpontosít. Néhány szakembernek lenne itt jó néhány évig dolga.

Az életmű rendkívüli gazdagsága és sokoldalúsága okozta azt is, hogy csak 2007-ben került kiadásra a róla szóló monográfia. A közel 300 oldalas könyv, amelyben mintegy 200 színes reprodukció szerepel, hat szerző szemszögéből mutatja be az életmű egyes szakaszait. A *Nap Kiadó* által kiadott könyv szerkesztője Dr. Kubička Kucsera Klára, grafikai szerkesztője **Németh Ilona**. Külön fejezet tárgyalja Szabó Gyula festészetét, grafikáit, költészetét, szimbólumvilágát, életrajzát.

Szabó Gyula születésének 100. évfordulóján Dr. Kubička Kucsera Klára rendezett két emlékkiállítást. Június 7-én nyílt meg Ipolyságon a háború alatt e városban létrejött képek bemutatója. Ez a kollekció így, teljes egészében még sehol nem került kiállításra, csak egy-egy kép volt más anyagok között látható. Így, teljes egészében mutatja meg igazán Szabó háború alatti lelki világát, vívódásait. A pozsonyi *Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeumában* június 20-án megnyílt kiállítás Szabó Gyula utolsó korszakából mutat be válogatást. A figyelmes látogató itt meggyőződhet arról, mit értett Szabó Gyula a szintézis alatt, hogyan ötvözte a figuralitást az absztrakcióval, a realitásból indulva hogyan jutott el a szürrealisztikus témákig, miközben a festésmódja expresszív maradt. Egyéni stílusa annyira szuggesztív, mint személyes megnyilvánulásai. Végeredményben olyan életművet alkotott, amely negyven évvel az alkotás pillanatától is korszerű, és képes megszólítani a harmadik évezred emberét. Szabó Gyula életműve nemcsak Gömör és Nógrád, illetve a szlovákiai magyarság számára maradandó érték, hanem évszázados európai jelenlétünknek is bizonyítéka. Harmincöt évvel halála után egyre sürgetőbb feladat elgördíteni az akadályokat a *Szabó-Emlékház* létrehozása elől.

Kiállítások, megemlékezések az évfordulón

Szabó Gyulára emlékeztek Losoncon

Születése 100. évfordulóján, 2007. június 9-én, a gesztenyefás losonci „Panteonban,” a volt református temetőben, a művész monumentális síremléke előtt összesereglettek Szabó Gyula rokonai, barátai, tisztelői, hogy emlékezzenek a 35 éve ott nyugvó művészre. A centenáriumi emlékünnepeket *Szabó Gyula Barátainak Klubja* szervezte, de társrendezőként közreműködött a *Csemadok losonci alapszervezete*, Losonc város önkormányzata és a *Nógrádi Művelődési Központ*. A temetői megemlékezés nyitányként a *Csemadok Serly Kamarakórusa* énekelt, majd a város képviselőiben **Milan Marko** polgármester és **Csúsz Péter** képviselő méltatta Losonc jeles személyiségét. Szabó Gyula barátai, kulturális pályatársai nevében **Dobos László** Kossuth-díjas író elevenítette fel a művész alakját, méltatta szerepét, jelentőségét a cseh-

szlovákiai magyar művelődésben.

A rokonok, barátok, tisztelők, magánszemélyek és intézmények – köztük a Szabó Gyula nevét viselő dunaszerdahelyi alapiskola és a budapesti *Rákóczi Szövetség* – koszorúinak, virágcsokrainak elhelyezése után az emlékezés a helyi *Kármán József Általános Iskola* nagytermében folytatódott. Nem csupán ennek a szép koranyári délutánnak, de a Szabó Gyula halála óta eltelt több mint három évtizednek, azon belül özvegy Szabó-Haltenberger Kinga fáradhatatlan hagyatékápoló munkásságának is kicsúcsosodása volt a Szabó Gyula-monográfia bemutatása. Az életműhöz és a százéves jubileumhoz is méltó tartalmú és kiállítású, gazdagon illusztrált kiadványt Kubička Kucsera Klára, Besztercebányán élő művészettörténész mutatta be, aki a monográfia koncepcióját és szakmai szerkesztését is jegyzi. A több ezer festményt, rajzot, grafikai alkotást, illetve költeményeket, esztétikai, filozófiai írásokat tartalmazó teljes életművet ez a hiánypótló mű sem tudja a teljesség igényével felölelni, de a „monográfiában bemutatott Rész az életmű egészére utal” – írja bevezetőjében Kubička Klára. Ugyancsak ő az *Inter arma silent musae?* című fejezetnek a szerzője, amelyben Szabó Gyulának a második világháború éveiben, illetve azt követően keletkezett műveit, és általában az élet és halál nagy kérdéseinek művészi megjelenítését elemzi. Az ünnepélyes bemutatón a monográfia hat szerzője közül négyen voltak jelen. Szabó Haltenberger Kinga a *Csilagsors* című fejezetben a művész életútját, emberi és alkotói pályáját írja le. A szerzőgárda legfiatalabb tagja, a füleki **Bozó Andrea** Szabó Gyula képzőművészetének különleges elemét, a jelképeket és ősképeket veszi számba, felvázolva a lehetséges interpretációkat. A három budapesti szerző közül **Szakolczay Lajos** irodalomtörténész, kritikus jött el a losonci bemutatóra. Ő *A költő szabadságkenyere* címmel a „losonci festő-költő” líráját elemzi, kiemelve, „hogy költészetének legizgalmasabb – az egyetemes magyar irodalmat szintén megpezsztítő (utólag is ható) – részét épp 1956-os versei adják.” **Böröczfy Virág** írása – *A lényeg csodálatos szintézise* – Szabó festészetét a korszak magyarországi festészete tükrében mutatja be. **Lóska Lajos** *A csillagoktól a csontokig* című fejezetben Szabó Gyula grafikáinak jellemző ikonográfiai típusairól értekezik.

A könyvet Németh Ilona tervezte, a reprodukciókat **Alexander Jiroušek** készítette, a bibliográfia szerzője **Gadus Georgina**, a szlovák és angol összefoglalókat **Antal Anna** fordította.

A Szabó Gyula-monográfia bemutatását követő műsorban a művész verseit és prózai írásait zenei aláfestéssel a *Varietas Pódiumszínpad* (Salgótarján-Balassagyarmat) szolgáltatta meg. Az emlékünnepeket színhelyén – a hajdani gimnázium rajztermében – a *Kármán József Alapiskola és Óvoda* tehetséges tanulóinak alkotásait – rajzait, festményeit is tekinthették meg az egybegyűltek. Szabó Gyula Barátainak Klubja a jubileum alkalmából képzőművészeti versenyt hirdetett meg, melynek eredményét **Balázs István** festőművész hirdette ki. A legjobbnak bizonyult óvo-

dásoknak és iskolásoknak Szabó Kinga adta át a díjakat. A Szabó Gyula emlékének szentelt rendezvénysorozat zárószavát a művész barátja, a Losoncról Budapestre elszármazott történész, dr. **Vigh Károly**, a Rákóczi Szövetség alelnöke mondta.

Böszörményi István
(Szabad Újság)

*

Június 20-án Pozsonyban, a *Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeumában* rendeztek tudományos szimpóziumot Szabó Gyula életművéről, és ismét bemutatták a róla szóló reprezentatív (háromnyelvű: magyar, szlovák, angol) monográfiát, amely a dunaszerdahelyi *Nap Kiadó* műhelyében született. Kubička Kucsera Klára művészettörténész vezérletével egy sokszínű csapat – pl. Szokolczay Lajos irodalomtörténész, Bozó Andrea kultúrantropológus, Böröczfy Virág, Lóska Lajos, Szabó H. Kinga művészettörténész, valamint Alexander Jiroušek fotóművész és Németh Ilona „tervező” – veselkedett neki, hogy újraértelmezze, illetve továbbgondolja Szabó Gyula életművét.

A tanácskozást követően megnyílt az a kiállítás, amely a mester utolsó éveiben keletkezett – eddig jobbjára csak a beavatottak előtt ismert – munkáiból adott ízelítőt. Igazából ez volt az az esemény, amely képletesen szólva feltette a koronát az egész rendezvénysorozatra. Szabó Gyuláról ui. egyfajta (mondhatni: sematikus) kép már kialakult az elmúlt évtizedekben, éppen K. Kucsera Klára kismonográfiája és a különböző válogatásoknak köszönhetően (elsősorban grafikai és metszetei révén), de a halálát megelőző 3-4 esztendő termését csak nagyon szűk körben ismerhették. Éppen ennek a nagyon izgalmas periódusnak a termése került közszemlére, hogy szinte a feje tetejére állítsa a róla uralkodó véleményt. Szokolczay Lajos irodalomtörténész egyébként a költő és tollforgató Szabó Gyulával kapcsolatban is az eddigi vélekedés teljes revízióját tartja szükségesnek, mivel a kéziratos hagyatékban olyan szövegek találhatók, amelyek nemcsak holmi alkalmi írogatóknak, hanem jelentős költőnek és gondolkodónak mutatják Szabó Gyulát. Ezt persze íróbarátai már jóval korábban megsejtették, hiszen munkásságáról sokkal többet el tudtak mondani az ötvenes-hatvanas években, mint a szakavatott műítészek, akik közül csak K. Kucsera Klára és a mester özvegye, H. Szabó Kinga értékelte jelentőségéhez mérten. A pozsonyi kiállítás 2007. szeptember 9-ig volt látható a SZMKM központi épületében, a Brämer-kúriában.

(Szabad Újság, 2007. augusztus 9.)

*

Lelkében a több vágyakozása élt

Egy évszázad távlatából tekintünk vissza egy olyan életműre, amely kitörölhetetlen része lett mind Losonc és a nógrádi régió életének, mind az országhatároktól független művészettörténetnek.

Szabó Gyula festőművész alkotásai képezték ugyanis az 1980-ban létrehozott losonci *Nógrádi Galéria* alapjait (az intézmény 2004 óta a *Nógrádi Múzeum* része). Róla

neveztek el egy országos képzőművészeti vetélkedőt, s nevét viseli egy dunaszerdahelyi magyar tannyelvű alapiskola. A Szabó Gyula Baráti Társaság is ugyancsak célként tűzte ki egy róla elnevezett galéria megalapítását, hogy lehetőséget teremtsen vele a fiatal művészeknek. Törekvése legalább részben pótolhatja azt, hogy a Nógrádi Múzeum és Galéria még születésének centenáriuma sem emlékezett meg a festőről. Leginkább ilyenkor érzi az ember annak a vallomásnak a valóság tartalmát, melyet Szabó Gyula pályafutásának kezdetén, 1936 áprilisában tett közzé a *Losonci Hírlapban*: „*Semmi mást nem akarok, mint elismerést és egy kis megbecsülést [...], de mintha az emberek szív nélkül élnének, senki sem törődik velem, egészen szűk baráti körömön kívül. [...] Én azonban nem törődve ezzel, dolgoztam és dolgozom, s hogy ma mit tudok, azt láthatják Önök. Mindig arra törekszem, hogy képeim beszéljenek.*”

Első pozsonyi kiállítását (1937) számos további követte Losoncon, Pozsonyban, Budapesten, Kolozsvárott és másutt. Átvészelve a világháborút, 1955-ben már saját házában alkothatott, s állandó anyagi gondjai is megoldódni látszottak. Bekapcsolódott a losonci magyarság életébe, főleg a Csemadoknak, valamint a keretében működő csoportoknak a tevékenységébe. 1966 októberében a losonci *Korunk Ifjúsági Klub* által akkor először szervezett *Madách-napok* részeként megrendezett kiállításon mintegy kétszáz alkotását mutatták be.

Szabó Gyulának nem csak képzőművészeti énje volt. Míg azonban grafikai, festményei a kiállításokon megcsodálhatta a közönség, irodalmi énje – gazdag levelezése, versei, filozofikus eszmefuttatásai – nagyrészt ismeretlen maradt. Egy róla szóló, nemrég megjelent monográfia ugyan pótol valamit e hiányosságból, de korántsem mindent. „*Évekig lesz munkája annak, aki részletesen fel akarja majd tární és közzétenni a hagyatékban ezt a részét*” – mondja özvegye, Szabó Haltenberger Kinga, aki évtizedek óta töretlen hittel fáradozik azon, hogy a művész elnyerje az őt megillető elismerést.

Életének összefoglalója is lehetne az a levélrészlet, amelyet 1970 novemberében írt barátjának, Karinnak: „*Hogy ott, ahol honunkban nem vagyunk, nem lehetünk itthon. – Ezt nem panaszként írom. Az egyes embernek nincs joga panaszra, ha milliók osztoznak sorsában. Dolgozni kell rendületlenül és becsületesen az emberebb világért, még akkor is, ha tudjuk, hogy sohasem jön, nem jöhet el. Ez nem idealizmus, Karin! Ez az egyetlen »való tény«! S azt hiszem, az egyetlen lehetőség is, mely megélheti, vagy legalább meghosszabbíthatja emberségünket az »elembertelenedőkkel« szemben.*”

Szabó Gyula mindent a művészetnek rendelt alá. Munkásságát a sokrétűség jellemezte: festett, írt, filozofált, óvta és támogatta a fiataliságot. Noha életének sok titkát rejtik jegyzetei és naplója, amit tudunk róla, is érdemes arra, hogy fejét hajtsunk előtte.

Puntigán József

(Vasárnap, 2007. 6. 29.)

Losonci festő verses karácsonya*

Bár a losonci festőművésznek, **Szabó Gyulának** (1907–1972) itt-ott és könyv alakban is megjelent egypár verse (*Betű és forma*, 1977; *Szabó Gyula-breviárium*, 2001), jobbára csak a képzőművészeti munkássága ismert.

Ha mi nem is, a Felvidék gondoskodott arról, hogy ez az öntörvényű, az olajképek mellett drámai grafikai sorozatokat (főképp fametszeteket) is magában foglaló életmű ne menjen feledésbe. Szabó Gyula, nyugtázzhatjuk, jó festő. El fog jönni a reneszánsza.

Viszont arról kevesen tudnak, hogy a költő megszólalásai is izgalmasak. Egész életében verset írt; méghozzá avval a boldog tudattal, hogy az igazság kimondásával lelke békéje is helyreáll. A cenzúra – sem belső, sem külső – nem kínozta, minthogy reménye sem volt arra, hogy költeményei valaha is megjelennek.

Valamennyire átböngésztem az írói életművet, s ami először megcsapott belőle, az a tiszta hang. A festőművész-költő itt sem adta alább a kozmikus igénynél. De bármennyire is lírai alkat, verse nem nagy formátumú. Viszont érzékeny, a rímet, ritmust, formát ismerő láttelemben sokszor ott a költői erő. Ilyen szabadon – és rejtező nyíltsággal – az 1956-os magyar forradalomról kisebbségi területen még nem beszéltek, mint ő.

Szabó Gyula bátran kiáll a bukásában is győzedelmes forradalom igazságai mellett, és büszke arra, hogy nemzete az egész világnak példát adott: a fő felvetés bilincset is törő méltóságát. Sokszor maszk mögül hangzik föl az ima, mint a fiatalkori *Leonardo da Vinci* (1942) című versében – „*Mérgezett föld terem mérgezett gyümölcsöt? / Mérgezett lélekkel teremtettem szárnyat. / Jézus tisztasága fegyver nélkül győzött; / elűzött mellőlem minden földi vágyat*“ –, de mindig érezni benne a hívő áhítatát. Vagyis a költő azért fog tollat, hogy „*egy szellemibb, egy istenibb világról*“ regélhessen (*Prológ*, 1952). Az áttelepítések, kitelepítések, különféle megaláztatások – a rabszolga-piacra való hurcolások – idején szükség volt, még ha csupán az íróasztalfióknak íródott is, a benső törvényei szerint építkező tiszta hangra.

A magyar forradalom letiportatott, mert a nagyhatalmak – Szabó jól észleli eme különleges sakkjátszma lépéseit – cserben hagyták hazánkat (*Szavalnak a „Nagyhatalmak*“). Az új meg sem született, máris vérbe fojtották. S a költő ezt a születést, miként **Márai Sándor** ama híres versében (*Mennyből az angyal*), a Kisjézus születésével hozza párhuzamba. Karácsonykor talán még fájdalommasabb elviselni a bukást, hiszen a *Titkos Eljövő (Dsida)* fényt hoz magával, nem sötétséget.

A losonci költő 1956 karácsonyán, bár torkát fojtogatta a sírás, több verset is írt. Egyik megrendítőbb, mint a másik. De – az életmű erkölce is tanúsítja – a tanközpont sosem lehet olyan erős, hogy elsodortattassék a betlehemi jászol.

Szakolczay Lajos

(Új Ember, 2005. 12. 25.)

* Az írás eredeti címe: *Virradni fog*

Szabó Gyula életműve – tényekben**Illusztrációk**

Pablo Neruda: *Kieš prebudí sa drevorubec*, Pozsony, 1951
 Móricz Zsigmond: *Buď dobrý až do smrti (Légy jó mindhalálíig)*, Pozsony, 1954
 Oscar Wilde: *Salome*, Pozsony, 1957
 Ján Smrek: *Obraz sveta (A világ képe)*, Pozsony, 1958
 Charles Baudelaire: *Kytica z kvetov zla (Romlás virágai)*, 1958
 Rainer Maria Rilke: *Piesne o láske a smrti (Ének a szerelemlről és a halálról)*, Pozsony, 1968
 Duba Gyula: *Tűzvirág*, Pozsony, 1997.

Egyéni kiállítások

1949 – UBS KT, Pozsony
 1955 – Tvar Galéria, Turócszentmárton
 1957 – Pozsony (gyűjt., kat.)
 1964 – Dům pánu z Kunštátu, Brünn
 1966 – Pravda G., Pozsony
 1971 – Magyar Nemzeti Galéria, Budapest (gyűjt., kat.)
 1972 – OG Besztercebánya, Eperjes, Kassa (kat.), Nyírbátor, Szolnok, Csehszlovák Kulturális Intézet
 Kiállító-terem [O. Dubayval, E. Zmetákkal], Szófia
 1974 – NG Nyitra, DMM Komárom (CSZ)
 1978 – CSM, Dunaszerdahely
 1985 – Nógrádi Sándor Múzeum, Salgótarján
 1986 – GMB Pozsony (kat.)
 1992 – Csehszlovák Kulturális Intézet, Budapest
 1995 – Lilla Galéria, Hetény
 1998 – Szlovák Kulturális Intézet, Budapest
 Életművét bemutató sorozat:
 1982 – Küzdelem. Az 1930-1945. évek festészete, NG Losonc (kat.), DMM Komárom (CSZ)
 1983 – A föld népe. Az 1945-1960 évek grafikája, NG Losonc (kat.)
 1985 – Aratás. Az 1945-1960-as évek festészete, NG Losonc (kat.)
 1987 – Forradalom-Élet. Az 1960-1970-es évek grafikája, NG Losonc (kat.)
 1988 – Akvarell, NG Losonc (kat.)
 1991 – *Betű és forma*. Könyvillusztrációk, NG Losonc (kat.)
 1997 – *Párbeszéd a Holddal*. Az utolsó évek alkotásaiból
 1961–1972, NG Losonc (kat.), VJG, Kassa, MKKI Kiállító-terem, Prága.

Művek közgyűjteményekben

Albertina, Bécs
 Ermitázs, Szentpétervár
 Fővárosi Képtár, Budapest
 Királyi Akadémia, Stockholm
 GMB Pozsony
 Magyar Nemzeti Galéria, Budapest
 NG Losonc
 NG Nyitra
 NG Prága
 OG Besztercebánya

PMBG Liptószentmiklós
SNG Pozsony
VJG Kassa

Irodalom

Váross, Marian
1957: *Szabó Gyula* (katalógus, bevezető tanulmány). Pozsony
1960: *Slovenské výtvarné umenie 1918-1945*. SVLK, Pozsony
Haltenberger Kinga
1969: *Szabó Gyula, az ember és a művész*. Irodalmi Szemle, 7. sz.
1971: *Szabó Gyuláról*. Művészet, 6. sz.
1975: *Szabó Gyula (1907-1972)*. Művészettörténeti Érte-

sítő, 2. sz.
Pogány Ö. Gábor
1971: *Szabó Gyula* (katalógus, bevezető tanulmány), Magyar Nemzeti Galéria, Budapest
Kubička Kucsera Klára
1972a: *Szabó Gyula* (monográfia), Pozsony-Budapest
1972b: *Szabó Gyula* (katalógus, bevezető tanulmány), OG Besztercebánya
1975: *Ecce Homo*. Válogatás Szabó Gyula grafikáiból (Bevezető tanulmány) Pozsony
1982-1997: (Katalógus, bevezető tanulmány az életmű-katalógusban)
Betű és forma. Válogatás Szabó Gyula verseiből és rajzaiból. Pozsony, 1976

Asszony kakassal (1959-1960)

Asszony kakassal (1959-1960)

Szabó Gyula

Hátrahagyott versek

Bárhon nyitom ki Szabó Gyula jegyzeteit, szebbnél szebb verseket találok. Nem vagyok irodalmár, csak olvasója az irodalomnak, ezért csakis az ízlésemre támaszkodhatok. Legyen ez a csokornyai vers kis meglepetés, mert eddig nyomtatásban nem jelentek meg sehol. Ezekből is kitűnik, mennyire szíven viselte Szabó Gyula közössége sorsát, mennyire foglalkoztatták a lét alapvető kérdései és ugyanakkor tudott lírai, sőt humoros is lenni.

(Sz. *Haltenberger Kinga*)

I.

A Boldogság, a Béke vágya
Minden emberszívbe benn
De „uralkodni”! ég a láza
Gőgösen és telkesen:

„Nagy” nagyobb és legnagyobb! Bőg...
S boldogsága illanik
Fölbőfögvé a „Jövendőt”
Kereszt, horog, csillagig.

Verseny, bomba, elv, gép, rakéta
Én: elsőbb!... és nő a sarj!...
S íme ha látsz, Te bús poéta,
Nem tudod, hogy mit akarj.

Boldogság és Béke vágy
Hiába ég szíveden...
A barom-erő meggyalázza
Letelepedve... s így leszen

Nagy, Nagyobb és Legnagyobb Góg!
S hol „plekaccsa” csillanik
„Interkontinentális”, bőg
Rád pofázva piszkait.

Nézd a „marsot”, a „hőst”, hogy lép a
Békén, s hogy zúg a dal...
S közömbös szép e bús kométa,
Hol vér hull és sír a jaj.

Ennyi a vers. – Bolond poéta –
Béke, Boldogság kavár...
S tudod esett: a perc- pocséta
Eget füstve, mit takar...
(1966)

Mózesként

Egyedül vagy öreglegény.
A pusztaság veled beszél.
Bárhogy forogtad sorsodat,
Folyhat „Beszéd” Sion hegyén,
Minden öreg Mózes szegény
Mennytől ha kap bús gondokat.

Kőbe vésve, képpé festve,
Bálványt a nép ünnepelne
Elvadultan Sion alatt.
Kő, kép, vers... ím megrepszte
A gyúlt Mózes eleresztve,
Megtagadva Sion alatt.

Egyedül vagy, öreg, szegény...
S ezer vidám boldog legény
Szeret, kurjant... s él a Bálvány!
Látva látja! – örök regény:
A vérbe hal minden remény...
S pozdorjává hull a Márvány!

Isten adta, Isten vette?
Vagy az ördög cselekedte?
Szelíd Mózes! Dühös Mózes!
Minden kötve kerekre...
S bármit vésnek bús kövekbe,
Örök győztes csak a Csók lesz!
(1966. 9. 6)

Kötetlenül is megkötözve

Nem kötnek meg üres szavak:
„Dicsőség – Nagyság – Elvek”.
Törvénytelen TÖRVÉNY ragad,
Nem földi-égi szentek.

Jó agyam van és hű szívem.
Titok ki adta, s titkom
Föltörni nem lehet mivel
Kívánva bús kinyitnom.

Fák kötnek, füvek – vallok így –,
Míg szívem, agyam enyém,
És hallatlan híven hallom, ím
A Hangot, mely bennem él.

S vers lesz és kép – ki tudja mért?
Ha holtan fa, fű leszek,
Hallom-é ott a költeményt?...
Mily mindegy, hogy mit hiszek.

Az égvűrű a fában él,
Ha kidől, nem nő tovább,
Kaszált fűvön is holt a szél...
S ha dühöng, csak ostobább.
Mert holton holt az élet is,

Az Idő, az egyre több!
Ezt sűríti a lélek is,
Új fa, új fű... és a rög.

S a holton mégis Élet él...
Óh, jaj! Örület az Egy,
Melyben a Több, a Sok remél,
Hogy mit? Jaj, ki mondja meg.
(1966)

Ballada-féle

Jó lett volna egy barát...
Nem adatott nékem:
Csikó verte fel farát
Világnyi nagy réten...
Csillagokkal béklyóztak
Bölcs, pásztori szentek;
Vad kanászok vértócsát
A húsából vertek.

Jó lett volna egy barát,
S hold se volt az égen...
Táltos nevelte magát
Világnyi nagy réten:
Űzött volt és megcsúfolt,
Szíve, lelke vérző,
Fajtajában kigúnyolt,
Búsan messze néző.

Jó lett volna egy barát...
Balladás idézem
A vén Sámánt – s csillagát
Homlokán, közepén.
Határokkal karózták...
Szíve, lelke vérzett,
Esettségét hahózták:
Akik mit sem értek.

Ajánlás:

Jó lett volna egy barát:
Herceg! Úr! Elv! Népem!
– Nem mérve, ki hány karát
Földi fényességben. –
E lélek határtalant szállt,
Fájó szárny emelte...
Jó lett volna egy Barát,
Ez jutott eszembe.
(L. 966. IX. 6)

Szerelmes vers

Bús lassan megtisztulva
Fehéren elcsitulva
Egy bíbor cseppet elejt

És soha el nem felejt:
Szívem.

Bazaltba meglapulva,
Csillaggá alakulva...
– Múltunk is ott kereng!...
És soha el nem felejt:
Szívem.

Nem török Isten ujja,
Sem ökle megvadulva,
Ha lázasan mást teremt...
Óh, ott lesz!... És nem felejt
Szívem.

Ezer formákba gyúrva
Jóve... és hullva, hullva...
Nem lehet „kivenni”! mert:
Volt! – S feledve sem felejt:
Szívem.
(1966. 09. 14.)

Egy naplójegyzet

A jó szándék félénkséget,
A pártosság hangosságot,
És az erő – minden esetben –
Zsarnokságot jelent.

Szeptemberi séta

Szeptemberi parkban
Szeptemberi fények...
Csöndes fényből halkan,
Csöndes árnyba lépek.

A szívemben dal van,
Jó agyamban tények...
Ember-zűrzavarban:
Képek, költemények.

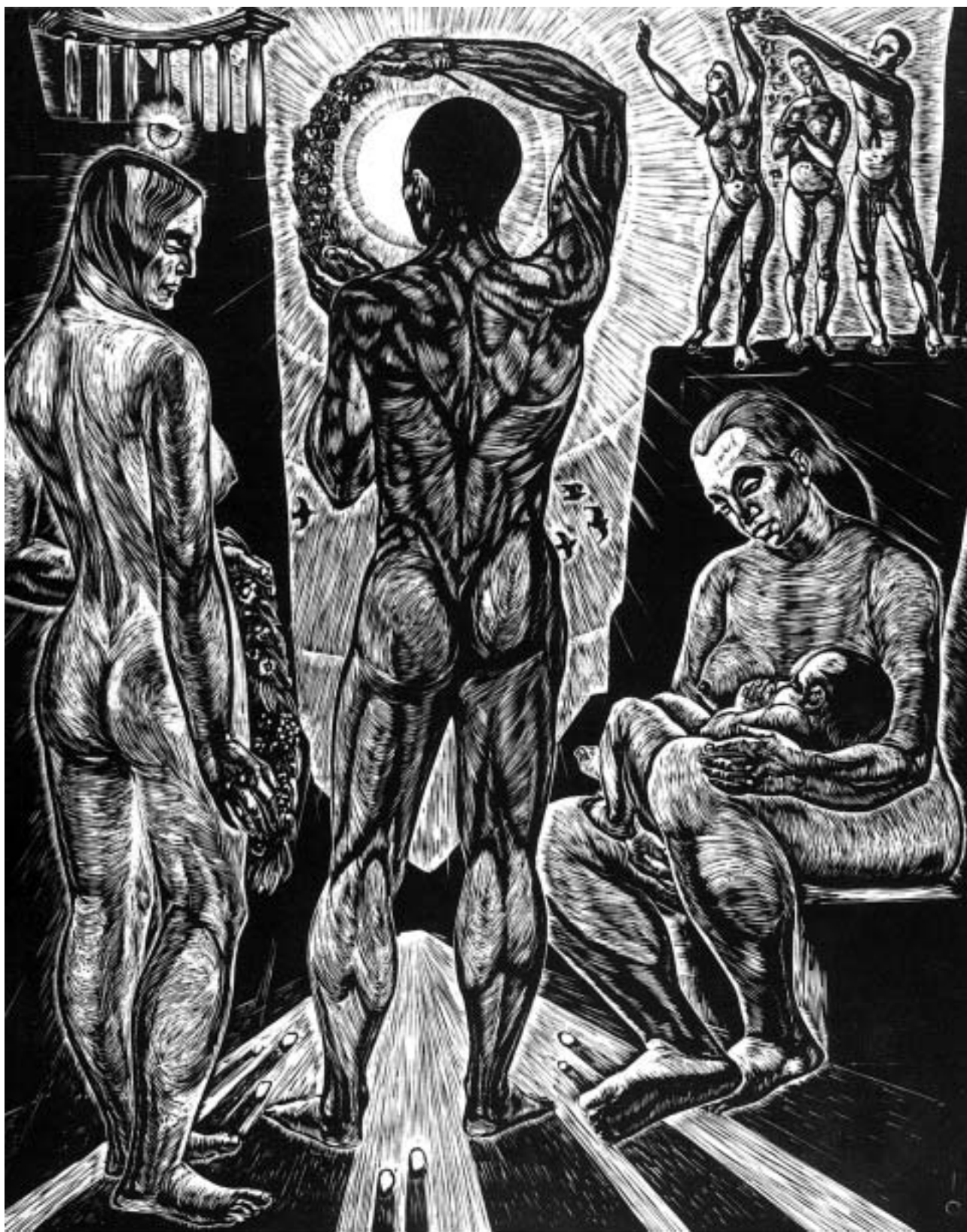
Kinek? Minek? Miért?
Kérdések kavarnak,
S ősi zene kísér,
Hangja az avarnak.

Sirr-surr, surrog, csörget,
Lépő lábam dúlja...
Elhagyva a földet,
S oda visszahullva.

Kósza szellő pörget
Alul, fölül fújva
Dalát égnék, földnek!...
S lelkem ezt tanulja.
(1966. 09. 09.)

Lámpás önarckép (1963)

A Nap megkoszorúzása (1956)

Gaal Lajos

Gömör természeti öröksége 28. A Dobsinai-jégbarlang

Az ember általában szereti a csodákat. Szereti létrehozni a maradandót, a csodálmivalót, de hasonló ámulattal figyeli a mások által létrehozott nagy műveket is. Ugyanez vonatkozik a természet alkotta csodákra. Mert a természet valóban képes nagy és tökéletes műveket létrehozni. Példa erre a Dobsinai-jégbarlang. Ha fel kellene sorolnunk Gömör hét természeti csodáját, a Dobsinai-jégbarlang kétségkívül közéjük kerülne, de a történelmi Magyarország hét csodája között is bizonyára szerepelne, talán még Európa csodái között is. Mi több, szakmai körök a világ legjelentősebb jégbarlangjai közé sorolják, mivel jégtömege szokatlanul nagy, több mint száztízezer köbméter, ami az alpesi magashegyi övezeten kívül ugyan csak ritkaság számba megy.

Ez a természeti csoda jóformán a feltárás pillanatától kivívta az ember hódolatát és alázatát. Alázatát a természet nagyszerűsége, tökéletessége előtt. Bizonyítéka ennek, hogy a becsületes dobsinai polgárok a kezdettől fogva tudatosan törekedtek e világraszóló természeti jelenség megóvására és létrejöttének alaposabb megismerésére. Már a barlang felfedezésében is felismerhetünk egy bizonyos tudatosságot. Érdemes felidézni az 1870. június 15-én történeteket.

Dobsináról már korán reggel elindult egy lovas szekér nyolc fővel és sok-sok furcsa felszereléssel Sztracena irányában. A szekér átzötyögött a Sztracenai-völgyön, majd letérve a köves útról, a *Ducsa-hegy* felé vette az irányt. A hegy alatti sziklák között húzódott meg ugyanis az a rejtélyes nyílás, amelyből a legmelegebb nyáron is jéghideg levegő áramlott ki. Favágók, szénégetők, pásztorok, vadászok ezért előszeretettel hűsöltek mellette, vagy hűtötték

italukat a „jégverem” szájánál. A szűk nyílás feneke azonban elveszett a beláthatatlan sötétségben. Ismeretlen mélységeket sejtetett. A nép számára egyetlen magyarázat tűnt a legvalószínűbbnek: ez csak a pokolba vezethet.

Ehhez a nyíláshoz közeledett tehát a nyolcfős csapat a 137 évvel ezelőtti meleg júniusi napon. Jól ismerték a nyílást, hiszen korábban puskalövésekkel igyekeztek megbecsülni a mélységét. Az út utolsó szakaszát már gyalog tették meg, mivel a szekér nem tudott feljutni a sziklás hegyoldalra. A csapat feje **Fehér Nándor** dobsinai orvos, aki jó szervezőként és a természeti furcsaságok felkutatásának támogatójaként volt ismert. A jeges nyíláshoz érve, rövid pihenő és haditanács után három bányász elkezdte a nyílás kitágítását. Ez csakhamar sikerült is nekik. Beszereltek egy csörlőt is, amivel a bátor vállalkozót leeresztik az ismeretlenbe. A lényeges kérdés azonban csak ekkor következett: ki legyen a bátor vállalkozó? Pokol ide, pokol oda, mégiscsak bizonytalan kimenetele van az ilyen kísérletnek! Végül az akkor 24 éves, frissen végzett bányamérnök, **Ruffiny Jenő** önként jelentkezett, és a kötelet az ő derekára kötötték. Kezébe adtak egy zsineget is, amely a felszínen egy kis csengőhöz volt erősítve. Ha bajba kerül, ezt megrántja, és társai felhúzzák. Ruffinyt ezután rövidesen elnyelte a nyílás sötét torka.

A természet azonban nem engedi egykönnyen feltárni titokzatos csodáit. A nyílásba ugyanis a kíváncsi, de kevésbé bátor arra járók tömördek követ, fadarabot és miegymást dobáltak, hogy meggyőződjenek az üreg mélységéről, vagy egyszerűen csak hallhassák a lehulló kő csengését. Ez persze a felfedezőnek nem kis gondot okozott, hiszen át kellett küzdenie magát a kellemetlen dugón. Végül sikeresen továbbjutott, és egyszerre egy tágas teremben találta magát. Ez volt a mai Kis-terem. A terem alját borító jégen azonban hirtelen megcsúszott, és akaratlanul megrántotta a vészjelző csengőt. Ruffinyt elkezdték felhúzni, a dugóhoz érve azonban két kő közé szorult. A

A Nagy-terem 1874-ben. Krenner József Sándor rajza • Reprodukció

hurok egyre szorult rajta, már-már a fulladás fenyegette. A tragédiát Fehér doktor lélekjelenlétének köszönhetően kerültek el, aki felismerte a helyzet komolyságát. Végül kiszabadították Ruffínyt kellemetlen helyzetéből, és alaposan meggyötörve felhúzták. Társainak beszámolt a látottakról, a nagy felfedezés kecsegtető lehetőségéről. A lelkesedés nem lankadt. Ellenkezőleg, egy kis pihenő és frissítő után Ruffíny ismét leereszkedett a barlangba. Ezúttal már óvatosabb volt. Az eredmény sem maradt el. Egyre tovább jutott, bányászmeccsese gyenge fényében egyre hatalmasabb jégtömegek csillantak meg. Eljutott a mai Nagy-teremig és a Ruffíny-folyosóig. A mágikus jégvilág ámulatba ejtette, társaira gondolva azonban visszafordult, és lehívta őket is. Aznap még **Mega Endre** dobsinai hivatalnok és **Lang Gusztáv** fiatal hadnagy is leszálltak a barlangba, hogy megcsodálják ezt a jégbe fagyott álomvilágot.

A lelkesedés határtalan volt. Már másnap megtekintette a barlangot a dobsinai polgárok egy csoportja. A város vezetősége köszönetét fejezte ki a bátor felfedezőknek, majd kötelezte magát az egyedülálló természeti jelenség megfelelő kezelésére és megóvására, amelynek érdekében minden áldozatot hajlandó meghozni. Ígéretet tett a barlang megnyitására is, továbbá arra, hogy a bevételt a fenntartásra és a környezet szépítésére fordítsák. A mai hivatalnokok számára talán hihetetlennek tűnik, de minden fölösleges bürokrácia és huzavona nélkül be is tartották az ígéretet, és a barlang két hónappal a feltárás után megnyílt a nagyközönség számára. A következő évben már falépcsőkkel is ellátták, olajmeccsekkel világították meg, a legszebb részekben pedig magnéziumfényt gyűjtöttek. A barlang kezelésével és védelmével a városi erdészetet bízták meg. Rövidesen (1872–1873-ban) szál-

Jégzuhatag • Bella P. felvétele

lodát is építettek, amelyet később kibővítettek. A városi tisztviselők rugalmassága ma is irigylésre méltó.

Közben a barlang tudományos megfigyelését sem hanyagolták el. Fehér doktor már 1870-ben megkezdte a járatok hőmérsékletének mérését. A jég keletkezésének okát, részletesebb mérések alapján, **Krenner József Sándor**, a budapesti *Magyar Nemzeti Múzeum* kusztódja igyekezett megvilágítani. Ismereteit 1874-ben tette közzé. Ugyanebben az évben jelent meg **Pelech János** dobsinai városi főorvos részletes ismertetője a jégbarlangról és a Sztracenai-völgyről, amelyet lefordítottak német és angol nyelvre is. Részletes tudományos elemzést tett közzé 1888-ban **Fisher Miklós** iglói tanár is a *Magyarországi Kárpátgyegesület Évkönyvében*.

Az új jégbarlang híre ilyen érdeklődés mellett gyorsan terjedt mind belföldön, mind külföldön. A nem mindennapi jégcsodát sokan akarták látni. Ráadásul termeiben több ízben tartottak nyári korcsolyázásokat is. A barlangot még 1872-ben, két évvel feltárása után megtisztelte látogatásával **Szász Gothai Coburg Ágoston** herceg **Klementína** feleségével, **Amália** hercegnővel és **Ferdinánd** herceggel, aki öt évvel később Bulgária uralkodója lett. Négy évvel később itt járt **Stefan Marko Daxner** Tiszolcáról, 1879-ben **Siegmeth Károly**, a Kárpátgyegesület egyik vezető egyénisége, neves barlangkutató, 1881-ben pedig a *Magyar Orvosok és Természetvizsgálók* tekintették meg a barlangot. Két évvel később a jégcsodát meglátogatta **Pavol Országh Hviezdoslav**, **Svátózar Hurban Vajanský** és **Jókai Mór**, 1884-ben francia írók népes csoportja, 1887-ben **I. Milán** szerb király, de járt itt **Lesseps**, a szuezi-csatorna építője és **Nansen**, a sarkkutató is. Ennek hatására Dobsina városa sem tértlenkedett, és már 1886-ban, Európában ez elsők között, egy generátor segítségével bevezette a barlangba a villanyvilágítást. **Szontágh Bertalan** gömöri alispán és **Dobay Vilmos** bányaigazgató hathatós támogatásával pedig mintaszerű parkot alakítottak ki a barlang környezetében. A *Magyar Állami Meteorológiai Intézet* 1911-ben állandó megfigyelőállomást létesített a Nagy-teremben, 1914-ben pedig a barlang megvilágítását rákapcsolták a városi villanyvezetékre. Ezután még számos szakember vizsgálta a barlang hőmérsékleti viszonyait.

A fényes karriernek azonban csakhamar véget vetett az első világháború. A háború után csak lassan növekedett a látogatók száma. 1937-ben ugyan több mint 23 ezren tekintették meg a barlangot, de hamarosan közbe szőtt a második világhévíz. Szó szerint, hiszen 1945-ben, a harcok során leégett a szálloda is, a vendégek könyvek egy részével. A szállót 1949-ben ugyan újjáépítették, a barlang megfelelő bánásmódot igénylő jégképződésmélységeivel azonban szakszerűtlenül és mostohán bántak. Az előregedett villanyvilágítást nem újították fel, a beszerelt 70 erős égőt túl sokáig hagyták égve, ami a jég lassú olvadásához vezetett. Az olvadás által szabadabbá vált anyaközetben barlangkutatók ráadásul kitértek egy repedést is, amelyen keresztül bejutottak ugyan egy addig ismeretlen cseppkőes részbe, de az onnan kiáramló

meleg levegő tovább olvasztotta a jeget. 1947-re már válságossá vált a helyzet. A pozsonyi *Hidrometeorológiai Intézet* közbelépésére történtek ugyan lépések a hiányosságok kiküszöbölésére, de a hasadék elszigetelését és az olvadás megátolását véglegesen csak az 1954-es év elején sikerült elérni. Ekkor korszerűsítették a barlang villanyvilágítását és látogatási útvonalát is.

A barlang páratlan értékeinek megóvására kétségkívül kedvező hatással volt a *Szlovákiai Barlangok Igazgatóságának* létrejötte 1970-ben, amely egy tető alá vonta mind a 12 idegenforgalmi barlang kezelését. Az intézet akkori igazgatója, **Josef Jakál** még abban az évben egy nagyszabású konferenciát rendezett a barlang feltárásának századik évfordulójára, amelyen számos neves tudós, kutató tartott előadást. 1998-ban eredeti formájában újjították fel a bejárati épületet, a bejárathoz felvezető úton pedig tanösvényt létesítettek.

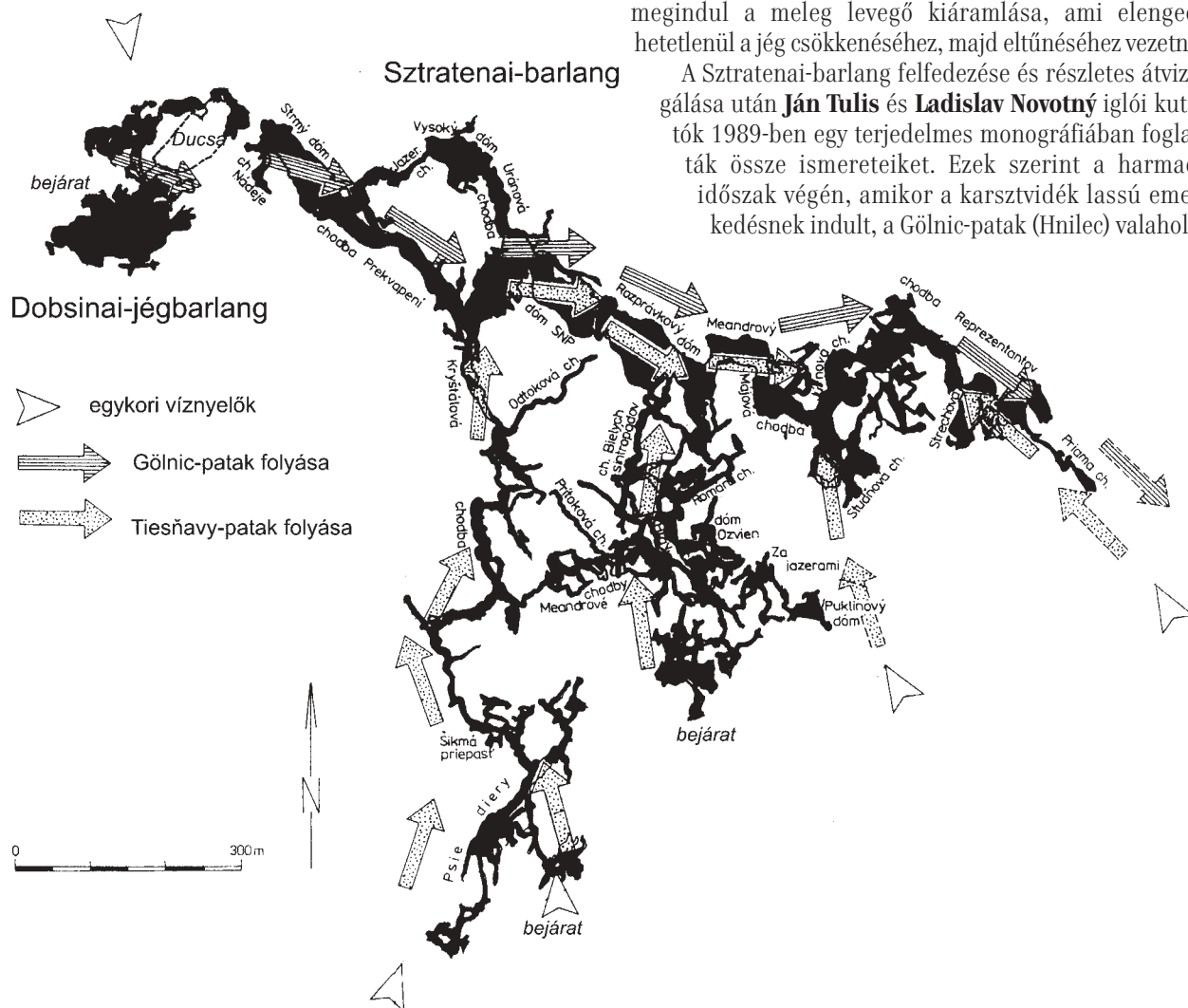
A barlangban jelenleg a jég mozgásának, jellegének és a levegő hőmérsékletének állandó megfigyelése folyik. A 10 perces időközökben mért értékeket egy automatikus rendszer távúton juttatja el a lipótszentmiklósi igazgatóság központjába. A jég kutatásában elért eredményeknek

köszönhetően 2006 májusában Szlovákiában rendezték meg a *Nemzetközi Barlangtani Szövetség* jégbarlangokról szóló tanácskozását, amelyen 12 ország szakemberei vettek részt.

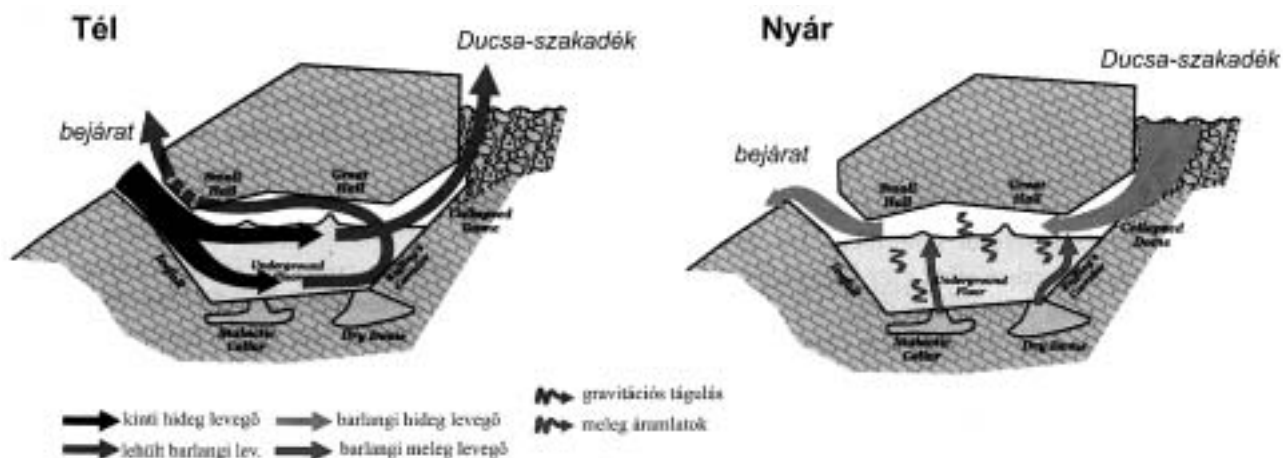
Hol tart ma a jégbarlang kutatása? Okosabbak lettünk-e a korszerű műszerek mérési után?

El kell mondani, hogy a barlang keletkezésének megvilágításához elsősorban a Sztratenai-barlang 1972-es felfedezése járult hozzá lényegesen. December 1-én két iglói barlangkutató, **Vladimír Košel** és **Jaromír Volek** átásott egy 4 méteres omlást a Sztratená falucskától dél-nyugatra fekvő, szabadon hozzáférhető *Denevéres-járat* végén, és fokozatosan egy hatalmas barlangrendszerbe jutottak, amelyet Sztratenai-barlangnak neveztek el. Az átkutatott járatok együttes hossza jelenleg csaknem 22 kilométer. A kutatások során a barlangászok nyugati irányban egyre jobban megközelítették a Dobsinai-jégbarlang földalatti járatait. Egyre világosabbá vált, hogy a két barlang szorosan összefügg egymással. Néhány tíz méterre a jégbarlang közvetlen közelében nyíló Duca szakadék alatti járatoktól leállították a kutatásokat, mivel ha a jégbarlangra rákapcsolják a Sztratenai-barlangot, megindul a meleg levegő kiáramlása, ami elengedhetetlenül a jég csökkenéséhez, majd eltűnéséhez vezetne.

A Sztratenai-barlang felfedezése és részletes átvizsgálása után **Ján Tulis** és **Ladislav Novotný** iglói kutatók 1989-ben egy terjedelmes monográfiában foglalták össze ismereteiket. Ezek szerint a harmadidőszak végén, amikor a karsztvidék lassú emelkedésnek indult, a Gölnic-patak (Hnilec) valahol a

A Dobsinai-jégbarlang és a Sztratenai-barlang térképe az egykori földalatti patakok irányával • Tulis és Novotný (2007) nyomán

A barlang légáramlatainak vázlatja • Pflitsch és koll. (2007) nyomán

Dobsinai-jégbarlang előtt annyira kitágította a mészkő hasadékait, hogy lebukott a föld felszíne alá, és ott folytatta oldó-koptató munkáját. Kialakította a főágat a Dobsinai-jégbarlang és a Sztratenai-barlang északnyugat-délkelet irányban húzódó járataiban, majd déli irányból ez az ág négy mellékágon keresztül lecsapolta a *Tiesňavypatak* vizét. Ily módon terjedelmes barlangrendszer jött létre az amúgy is könnyen oldódó, repedezett steinhalmi és wettersteini típusú mészkőben. A negyedidőszak pleisztocén korának kezdetére a Gölnc-patak már elhagyta a barlangot és szárazzá vált a két barlang akkor még közös folyosórendszere. Ezután, a pleisztocén közepe táján, a nyugati rész járatainak egy része két helyen is beomlott. Az egyik omlás a Dobsinai-jégbarlang jelenlegi bejárata, a másik pedig a hatalmas Ducsa-szakadék. A földalatti járatrendszer így két barlangra szigetelődött. Mivel az omlások által egy hatalmas, 70 m mély zsákszerű, elszigetelt üreg jött létre, az alján így megüledhetett a télen beáramló nehezebb, hideg levegő. Tavasszal aztán a repedéseken alászivárgó víz a hideg levegő által túlhűtött mészkőn keresztülérve a barlang üregében rétegenként megfagy, és hatalmas jégtömböket képez. A jéget nyáron is aránylag hidegen tartja az a hideg légáramlat, amely a Ducsa-szakadék törmelék rétegében gyülemlik fel és a bejáraton keresztül kiáramló levegő helyébe tódul a barlangba. A jég tehát az év nagy részében hideg környezetben marad. Meleg hatással jóformán csak az alatta levő mészkő van rá. A jégtömeg alja ettől lassan mindig olvad, de a tetejére nagyjából ugyanannyi új jégréteg rakódik le. Ez állandó folyamat, amelynek eredménye, hogy az egész jégtömeg kb. 1700–2000 évenként teljesen kicserélődik. A jégkitöltés ebből kifolyólag állandó mozgásban is van, lassan "utazik" fentről lefelé. A tudomány számára fontos, hogy a beszivárgó vízzel a barlangba különböző szerves anyagok, pollenszemek is bekerültek, amelyek az egyes jégrétegekben konzerválódtak. Ezekből következtethetünk a jégrétegek korára és az akkori környezet jellegére. E célból a barlang jégtömbjében a közelmúltban több fúrást is végeztek.

Az egyébként egységes zsákszerű üreget a jég több részre osztja: *Kis-teremre*, *Nagy-teremre*, *Ruffiny-folyo-*

sóra, *Földszintre*. Részleges jégtakaró az Omlás-teremben is található, amely a Ducsa-szakadék alá vezet. A jég képződésére kedvező hatással van a nyílás északi irányú fekvése a Ducsa-hegy északi oldalán, valamint az aránylag magas tengerszint feletti magasság (969 m) is, ami megfelelő csapadékot és alacsonyabb hőmérsékletet szolgáltat. A Nagy-terem léghőmérséklete februárban $-2,7$ és $-3,9$ $^{\circ}\text{C}$ között mozog, de augusztusban eléri a $+0,2$ $^{\circ}\text{C}$ -ot is. A jégnélküli cseppkőves részeken magasabb a hőmérséklet, $+3,5$ $^{\circ}\text{C}$ körül van. A barlang hossza 1 483 m, de ebből a látogatható rész csak 475 m. A járatok függőleges szintkülönbsége 112 m.

Azt gondolnánk, hogy az ilyen fagyos, földalatti jégvilágban semmilyen élőlény nem bírja ki huzamosabb ideig. Nem így van. A kutatók több értékes gerinctelen állatfajt is találtak itt, pl. az *Allorhiscosoma sinx* nevű ikerszelvényest, amely a Nyugati Kárpátok barlangjain kívül sehol sem fordul elő, de hasonlóan értékes az innen leírt *Hypogastrura crassaegranulata dobsinensis* nevű ugróvilás. Aránylag nagy számban fordulnak elő denevérek is. A Dobsinai-jégbarlang a bajuszos denevér (*Myotis mystacinus*) és a Brandt denevér (*Myotis brandti*) legnagyobb telelőhelye Európában, de előfordul itt a ritkaságszámba menő tavi denevér (*Myotis dasycneme*) és a horgasszűrű denevér (*Myotis nattereri*).

A Dobsinai-jégbarlang nemzeti természeti emlék, amely számos szempontból képvisel kiemelkedő természeti értéket. Ezért 2000-ben hozzácsatolták a Szlovák- és Aggteleki-karszt barlangjaihoz, amelyek 1995-től felkerültek az UNESCO kulturális és természeti világörökségének jegyzékébe. Magas fokú védelmet, állandó megfigyelést és szakszerű kezelést igényel. Fontos, hogy a körültekintő védelem kiterjedjen a környező felszíni területekre is. Ezek szerencsére hasonlóan szigorú védelmet élveznek, mivel a barlang nyílása a *Sztratenai Nemzeti Természeti Rezervátum* területén található, amely a *Szlovák Paradicsom Nemzeti Park* része.

A bejárati épület 1911-ben. Helyén ma az eredeti stílusban felújított változata található • Reprodukció

FELHASZNÁLT IRODALOM

Bella, Pavel

2007: Morphology of ice surface in the Dobšiná Ice Cave. In (Zelinka ed.): 2nd International workshop on ice caves. Proceed. Liptovský Mikuláš, 15-23.

Droppa, Anton

1960: Dobšinská ľadová jaskyňa. Šport Bratislava, 112 old.

Fehér Nándor

1872: A Dobšiná jégbarlang. Természettudományi Közlöny, Budapest, 10-13.

Fischer Miklós

1888: A Dobšiná-jégbarlang physikai magyarázata. A Magyarországi Kárpátgyesület Évkönyve 15, Igló, 161-199.

Halaš, Jaroslav

1989: Tepelná bilancia Dobšinskej ľadovej jaskyne. Slovenský kras 27, Martin, 57-71.

Hanvai Ede

1900: A Dobšiná jégbarlang és környéke. Dobsina.

Krenner József Sándor

1874: A Dobšiná jégbarlang. Magy. Természettud. Társ. Budapest.

Lalkovič, Marcel

2000: Z histórie Dobšinskej ľadovej jaskyne. Aragonit 5, Liptovský Mikuláš, 30-32.

Pelech János

1884: A Sztraczenai völgy és a Dobšiná jégbarlang. Budapest.

Petrovič, Štefan – Šoltis, Juraj

1971: Stručná mikroklimatická charakteristika Dobšinskej ľadovej jaskyne. Slovenský kras 9, Martin, 41-47.

Pflitsch, Andreas – Piasecki, Jacek – Sawiński, Timoteusz – Strug, Krzysztof – Zelinka, Ján

2007: Development and degradation of ice crystals sediment in Dobšinská Ice Cave (Slovakia). In (Zelinka ed.): 2nd International workshop on ice caves. Proceed. Liptovský Mikuláš, 38-49.

Piasecki, Jacek – Sawiński, Timoteusz – Zelinka, Ján

2005: Spatial differentiation of the air temperature in the entrance collapse of Dobšinská Ice Cave as contribution to the recognition of the problem of air exchange between cave and the surface. Slovenský kras 43, Martin, 81-96.

Steiner Lajos

1922: Hőmérsékleti viszonyok a Dobšiná jégbarlangban. Mathemat. és Természettud. Értesítő 39, Budapest, 61-65.

Tulis, Ján

1997: Pohyb ľadu v Dobšinskej ľadovej jaskyni. Aragonit 2, Liptovský Mikuláš, 6-7.

Tulis, Ján – Novotný, Ladislav

1989: Jaskynný systém Stratenskej jaskyne. Martin, 464 old.

2007: Dobšinská ľadová jaskyňa Ice Cave – 136 years from its discovery. In (Zelinka ed.): 2nd International workshop on ice caves. Proceed. Liptovský Mikuláš, 8-14.

Uhrin, Marcel

1998: Prehľad poznatkov o netopieroch (Mammalia: Chiroptera) systému Dobšinská ľadová jaskyňa – Stratenská jaskyňa. Aragonit 3, Liptovský Mikuláš, 15-18.

Danis Ferenc

Volt egyszer egy Szondy-emlékhely

A Hontmegyei Kaszinótársulat 1860. október 2-án tartott közgyűlésén elfogadott határozat szerint **Szondi Györgynek**, Drégely-vár hős védőjének egy emlékéhez méltó szobrot kívánnak állítani a város környékén. Az indítványt dr. **Majthényi László**, a társulat elnöke terjesztette elő. Szavait idézve: „egy igazi hős honfi harcolt a százsoros túlerővel szemben. Nem győzelemért, mert jól látta, hogy az oly korhadt erősséget sokáig védeni nem lehet. És nem dicsőségért, hisz jól látjuk, hogy Szondinak, az egyszerű primássági várnagynak a neve ma éppen hogy feledve nincs. Mégis küzdött hős lelkének ösztönével és meghalt, cselekedetével hőssé válva...”

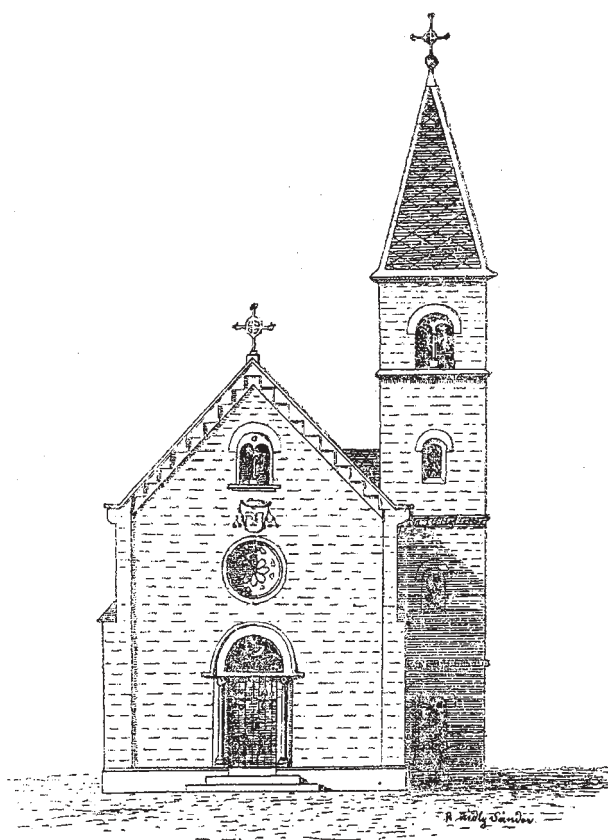
A Szondy-szobor terve

A határozat értelmében, nagy reményekkelelve, megkezdődött az aláírásgyűjtés. A gyűjtőíveken azonban lassan gyülekezett az adomány: 1866 végére alig haladta meg az 500 forintot. Önkéntelenül felmerült a kérdés: várjanak-e tovább a bizonytalan kimenetelű gyűjtés eredményességére? Vitás kérdés maradt az is, hol és milyen alakban emeltessék a Szondi-emlék? Három hely került számításba: 1. a már említett Drégely-vár alatt, 2. támogatói voltak annak a gondolatnak is, hogy Ipolyságon, mint Hont megye székhelyén, vagy Palánkon, a Pest-selmeci főút mellett álljon az emlékmű. Végül annak alapján döntöttek, hogy ha Szondi nem katonahős, hanem politikai egyéniség, esetleg tudós vagy költő lett volna, talán a megyeszékhely lenne erre méltó hely, de hős várvédőként ott a helye az emlékének is, ahol életét áldozta hazájáért.

Közben az ügyben felkért **ifj. Vay Miklós** (1828–1906) szobrász elkészítette a szobor költségvetését. Szerinte egy 7-8 láb magas Szondi-szobor homokkőből 1200, cinkből 3 ezer, vasból hétezer, bronzból kb. 9 ezer forintba kerülne – szállítási, felállítási és egyéb költségek nélkül. Egyidejűleg elkészített egy Szondit ábrázoló kis szobormintát, amelyet a kaszinó társulat termében ki is állítottak. Nyilvánvalóvá vált, hogy ekkora összeget lehetetlen összegyűjteni, hiszen – bár a kibocsátott aláírási íveken szerepelt a megye és az ország minden rendű, osztályú és politikai nézetű férfiúja –, sokkal kisebb összeg szerepelt ott, mintsem hogy az emlékszobor felállítását el lehetett volna kezdeni.

Új javaslat született: állíttassék Szondi dicsőségére egy emlékkápolna, minthogy hasonló célból ilyenek már léteznek több helyen külföldön, de hazánkban is. Ezen nézetét **Pongrácz Lajos** a kaszinótársulat 1867. december 30-i ülésén foglalta össze *Szózat a Szondi-emlék ügyében – szobor-e, vagy kápolna?* című előadásában, majd egy röpiratban a nagyközönség elé tárta elképzelését.

A Szondi-emlékhely ügyében eredményes volt az 1868-as év. A választmány olyan személyekkel bővült, akik – bár nem Hont megyéből származtak – az ügygel rokonszenveztek. Az emlékválasztmány elnöke **Simor János** hercegprímás lett, úgy is, mint Drégely-vár környékének ura. Tiszteletbeli tagok lettek: **Arany János** költő, **Brack Ferenc** Bars megyei főorvos, **Horváth Mihály** történész, volt csanádi püspök, **Ipolyi Arnold** Hont megyei, abban az időben már egri kanonok, **Knauz Nándor** primási levéltárnok és **Lippert József** lovag, primási műépítész. A számadásokról, adakozásokról szóló iratokat az ipolysági takarékpénztárban helyezték el. Az adakozás további lendülete érdekében felkérték az ország katolikus püspökeit, káptalanjait és a megyék főispánjait, hogy segítsenek a tervük megvalósításában. Ipolyi Arnold, a választmány jegyzője felkérte a Bécsben dolgozó Lippert műépítészt, hazánkfiát, hogy döntse el szakmai szempontból: szobor vagy kápolna legyen-e Szondi emlékére? Lippert válaszában megírta, hogy a Drégely-vár természet adta fekvéséből adódóan a szoborhoz legalább 10 ezer forinttal kellene az emlékbizottságnak rendelkeznie. Kidolgozott egy gyönyörű kápolna-tervrázot, és elküldte a választmány-

A Szondi-emlékkápolna

nak. A kaszinógyűlésen kijelentette, hogy a hercegprímás, mint tiszteletbeli elnök elfogadta javaslatát és a kápolna építéséhez kész hozzájárulni „minden szükséges anyaggal...”. Ezek után az elnökség a tervet jóváhagyta és elküldte a várható költségvetéssel a primási hivatalnak.

A következő néhány év alatt ismét szünetelt a Szondi-emlékügy. Részben a kaszinótagok nézetkülönbségei miatt, de országos ügyek miatt is. A következő közgyűlés 1873. március 18-án volt. Ezen **Vaszary Kolos**, az új hercegprímás bejelentette, hogy az építési költségekhez kész hozzájárulni kőanyaggal, tetőcseréppel és a belső berendezés legköltségesebb részét is saját költségén kívánja elkészíttetni. Ezek után a döntés az 1877. január 5-i közgyűlésen született meg, amelyet **Horváth Miklós** főispán vezetett. Ezen titkos szavazással háromtagú bizottságot választottak a kápolna helyének kitűzésére és az építkezés irányítására. Ennek tagjai **Majthényi László**, **Pongrácz Lajos** és **Schönn Alajos** voltak, ám a kápolnaépítés pontos helyéről nem született döntés, mivel a kiszemelt földterület tulajdonosa nem volt hajlandó azt 3000 forint alatt átengedni. Ezt **Majer István** esztergomi kanonok és Hont megyei főesperes oldotta meg: a területet saját költségén megvette, és átadta a bizottságnak. Így a hercegprímás után ő lett az emlékhely legnagyobb mecénása.

A következő közgyűlésen a végrehajtó bizottság két új taggal bővült: **Lestyánszky Sándorral** és **Schiller Antallal** – mindkettő Hont megyei tisztségviselő volt. Az építkezés kivitelezésével **Feigler Ignác** pozsonyi építész bízta meg, aki a kijelölt helyen 1883-ban munkához látott. Az

építkezés költségeire Vaszary Kolos hercegprímás 3083 forintot utaltatott át a társulat számlájára. Ezen kívül **Kiss György** szobrászművésznél megrendelte Szondi György szobrát is. Ma ez a szobor a *Honti Múzeumban* látható (Selmechányáról kaptuk vissza), sajnos sürgős felújításra szorulna.

Az emlékkápolna ugyan nem a vár szomszédságában, hanem Drégelypalánk és Hont községek között, egy domináns magaslaton épült, ahonnan az utazónak, turistának szemébe tűnik. Az akkori primási gazdasági épületek felett, mintegy kilométernyi távolságra volt, ahová széles, hársfákkal és orgonabokrokkal szegélyezett út vezetett. Innen délre láthatók Drégely-vár romjai, míg keletre tekintve a Szanda-vár, távolabb pedig Hollókő tűnik fel, s a Karancs hegység. Északi irányban a távoli Selmec hegység legmagasabb csúcsa, a Szitnya uralja a tájat, míg nyugatnak a szomszédos Kukucska hegyen állhatott **Pázmány** lovag vára, **Hont** vezéré pedig a mai községben, feltehetően a templomdombon. „Ezeknél még bájolóbb a közvetlen közelünkben, vagyis előttünk elterülő Ipoly völgye, mely Nógrád megye székhelyétől, Balassagyarmattól Hont megye székhelyéig, Ipolyságig valóságos kertként tárul elénk, magába foglalva számos falut, kisebb-nagyobb majorságot, malmokat, fehérlő pincékkel ékes szőlőhegyeket” – írja e tájról Pongrácz Lajos, a későbbi Honti Múzeum egyik alapítója.

A kápolna homlokzatával az Ipolyság–Budapest közti országút felé tekintett, román stílusú apszisával pedig a vár irányába mutatott. Homlokzatát faragott kőből készült kapu díszítette, fölötté színes üvegből kirakott rozettával. A rózsadísz feletti részét az alapító érsek címere és a román stílust jelző oszlopos timpanon töltötte ki. A kápolna magassága 8 m, a homlokzata keresztel együtt 15 m magas volt. A palával fedett, 23 m magas toronyrészbe 48 lépcső vezetett. Belvilága 80,5 m² volt. A belépő figyelmét különösen megragadta a három nagy, színes üvegből készült ablak, különösen az oltár feletti ablak, melyen – oltárkép gyanánt – Magyarország védasszonya volt látható, karján a kis Jézussal. Az ablaküvegek festményeit **Kratzmann Ede** budapesti műtermében készítették. A vörösmárvány oltár a süttői uradalmi bányából került ki, udvari, jőnevű kőfaragó készítette. Az oltárt csak egy aranyozott kereszt díszítette. A kápolnahajó jobboldali részén a hős Szondi György szobra állt, vele szemben, a túldalalon a honti nők által készített Szondi-zászlót helyezték el. A kápolna padlózata carrarai vörös és fekete márvány kockákból kirakott mozaikból az akkortájt Pozsonyban élő olasz **Baroni** készítette. A falak díszítésére használt téglát Szobróról hozták. A toronyban függő, 4 q súlyú harangot **Valzer** harangöntő készítette.

A kápolna környékének parkosítását **Rónay Béla** uradalmi intéző tervezte. A hárs- és fenyőfák, virágbokrok mellett, távolabb, mintegy 26 holdas területen cseresnye- és szilvafákat, valamint hárs- és akácfákat ültetett ki.

Az emlékbizottság emlékérmét is készíttetett, s „hogy minden idők történeti tanulságául szolgáljon” azt „a legmaradandóbb érebe öntette.” Készítését **Gerl Károly** kör-

möcbányai királyi pénz- és éremvésnök vállalta.

A választmány ezen kívül versenypályázatot hirdetett egy irodalmi mű megírására, a drégelyi hős tetteinek dicsőítésére. Alapul **Majer István** püspök, esztergomi kanonok 15 körmői aranya szolgált, a másik adakozó 4 magyar arannyal **Dessewfy Gyula** palásti plébános lett. Szondi népszerűségét jelzi, hogy 42 pályamű érkezett a bírálóbizottság asztalára. Pongrácz Lajos javaslatára a bizottság egy emléklap kiadását is jóváhagyta a nagyközönség számára.

A honti nők is igyekeztek hozzájárulni az emlékünnepp fényéhez. **Pongrácz Emma** (Lajos lánya) vezetésével egy kézzel hímzett díszzászlót készítettek.

Az Emlékkápolna-alapítvány a banki számla kamatait bennhagyta lekötve „örök időkre”, mint Szondi-Simor alapítványt a megyei közművelődés céljaira.

Az emlékérmekből egy darab színaranyból készült, ezt Simor bíboros vehette át. A megye 12 tagú küldöttsége 1885. június 1-én utazott Esztergomba, hogy megköszönje a hercegprímásnak a segítséget, egyúttal pedig megkérjék őt az emlékkápolna felszentelésére.

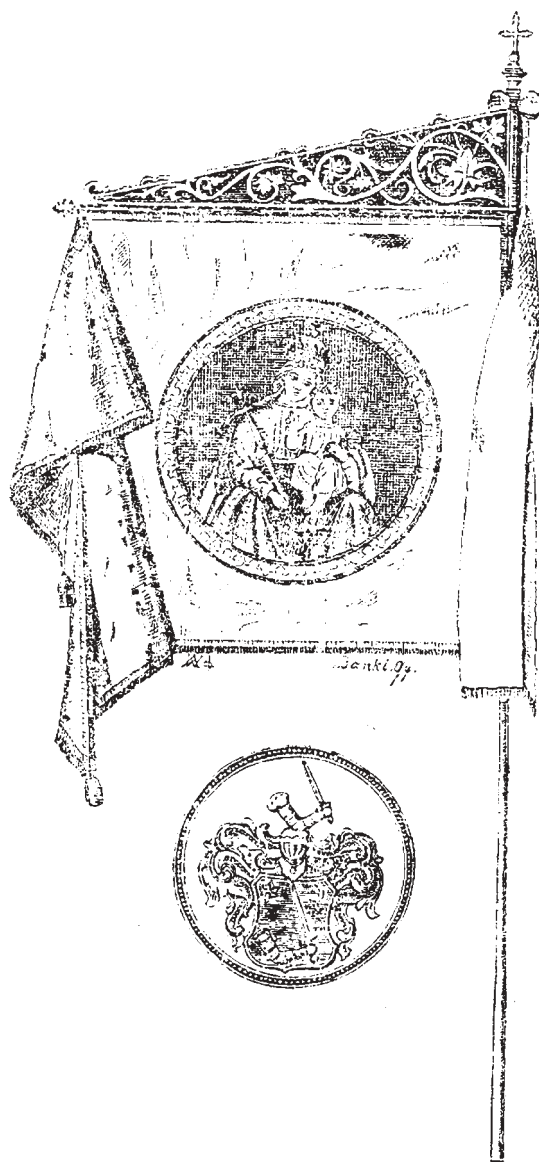
A felszentelés 1885. október 6-án ünnepélyes keretek között történt meg. A bíboros-érseket már az előző nap esti óráiban az uradalmi tiszt lakásán, szálláshelyén üdvözölte a kaszinótársaság elnöksége. Másnap, a „felette hűvös, őszi nap dacára” már kora reggel a vidéki népezrei, nagyrészt az illető községek lelkészeinek vezetése alatt, egyházi körmenetben vonultak fel a Szondi-emlékkápolnához. Ipolyságról, a megye székhelyéről Drégelypalánk irányában a megye ősi „insurrekcionális” zászlaja alatt indult el a hintók hosszú sora. Először Drégelypalánkon álltak meg, ahol a hercegprímás és kísérete csatlakozott közzájuk.

Mint a korabeli híradás beszámol róla, a felszentelés magasztos ténye emelkedett hangulatban folyt, amelyet a lelkesedésig emelt a hercegprímás nagyhatású, hazafias alkalmi beszéde. Ebben méltatta a magyar hazát ért történelmi csapások mértékét és annak szomorú hatását a lakosságra. Majd így folytatta: „Szondi emléke azonban él három század lefolyta után is élt a krónikában és a költők ajkán, s élni fog mindaddig, míg csak magyar lesz. Emlékét hirdetni fogja ez a kápolna is... Mért volt tehát jó és helyes, hogy Szondi emléket kápolnával örökítsük meg? Először is azért, mert Szondi keresztény hős és vértanú volt. Vívott, küzdött és meghalt a kereszténység érdekeiért. Isten dicsőségére és a boldogságos szűz tiszteletére áll fenn e kápolna, de Szondi dicsőségére is.” A magyar hazafi, aki e kápolnába jön, vagy csak azt messziről is megpillantja, buzgó imával fog emlékezni a régi hősekre, és imába foglalja őket. De van a kápolnában még valami, ami szintén arra hivatott, hogy Szondi emléket hirdesse, és ez az a zászló, amelyet Hont nemes honleányai itt kibontottak. A lobogó nemzeti jelkép, végtelenül többet ér és képvisel, mint az anyag, amelyből készült és a munka, amelyet készítésére fordítottak. A nemzeti lobogó redőibe be van burkolva milliók szíve, milliók hazaszeretete. Ily lobogóval kezében rohant ki Szondi hős csapata a végső

küzdelemre.

A valódi szónoki ihlettel tartott vallásos-hazafias beszéd nagy hatást keltett a megjelentek soraiban, akik között számos más vallású is akadt. Bizonyítja ezt az egyhangú éljenzés, amely a kápolnából kilépett szónokot fogadta. Neve elsőként került be a Szondi-emlékkönyvbe.

Sajnos, a világháborút átvészelő kápolna és a Szondi-emlékhely egész területe 1945 után a szovjet hadsereg kiképzőtáborra lett. Az állandó, kíméletlen használat által lassan lepusztult épületet egy „véletlen ágyúlövedék” találta el, majd köveit lassacskán széthordták. Ma már nyoma sincs a szép kápolnának. Talán helyes volna, ha az utókor legalább megjelölné az emlékhely helyét és rövid történetét.

A Szondi-zászló

Fábry János

Emlékirataim 1.

Életem első feléből (1830-tól 1848-ig)

Kerek száz esztendeje, 1907. december 31-én hunyt el az az ember, akiről sok tanítványa közül talán a leghíresebb, **Mikszáth Kálmán** ezt mondta: „*ahol az ő ekéje szántott, annak sokáig nyoma marad a közélet terén*”. A „szántás”-ról ő maga is számot adott. Önéletírásának, sajnos, csupán az 1867-ig terjedő része maradt ránk. Pedig élete igazából csak ezidőtájt teljesedett ki. Jelen számunkban emlékezéseinek az első részét adjuk közre. Ebben gyermek- és ifjúkoráról, az 1848/49-es forradalom és szabadságharcig terjedő időszakról emlékezik. A folytatás folyóiratunk jövő évi 1. számában következik. Ott foglaljuk majd össze gazdag és sokrétű tevékenységét is. (a szerk.)

*

Hitvallásom

Tudom, hogy e könyv nem téríti ki medréből a világ folyását; tudom, hogy mit ide leírok, nem jut el a nyilvánosságra; nekem jól esik, hogy a magam fölfogását, meggyőződését, hitét papírosan is kifejezhessem.

Egész életemben tartózkodtam hitvitába bocsátkozni, de ha ki nem kerülhettem, szabadon, mint ezt a protestáns ember teheti, nyíltan és tárgyilagosan meggyőződésemet kifejtettem. A másét nem kárhoztattam, mert a vélemény, a meggyőződés, a hit szabadságát mint az egyéni auto[...] tiszteletben tartom.

A bírálóat azonban minden téren jogos. Ezzel éltem én is.

*

A mulandó életből az számít, ami tettül marad, nem az, mit felőle mondanak.

(Kossuth Lajos)

*Inmitem materiam viteris, qui scribitis aequam
Viribus, et versate din, quid ferre ve...
Quid valeant humani.*

(Horatius: Ars. pret. v. 38-40.)

Előszó

Nagy emberek, országos tekintélyek a közpályán szerzett tapasztalataikat, amint a nemzeti élet fejlődésének tényezői voltak, megvilágítva korunk gondolkodásmódjával, emlékirataikban teszik közzé. Ezzel hiteles adatokat szolgáltatnak a történelem megírásához. Emlékirataim erre távolról sem tarthatnak igényt. Családom számára írok.

A tenger cseppjei eltűnhetnek, nem veszi észre senki, megmarad azért tengernek. A csillagok közül is eltűnhetik egyik-másik, a többi azért ragyogni fog. Az erdőn kivágják a vén törzseket, megrikulhat az erdő, de a hajtások pótol-

hatják a hiányt. Elmúlásukat alig, csak a változást veszik észre.

A kis emberek becsét egyedül csak a család érzi, s érti meg ezt az önbírálatszerű könyvet, mely magában kívánja foglalni egy emberi élet eseményeit és törekvéseit. Bár életem és pályám – mint minden kis munkás élet – nincs híjával a tapasztalatoknak, a tanulásnak, mégis zárva maradnak a könyv lapjai az idegen szemek előtt, mert sem a hiúság sem az önzés nem voltak rugói életemnek.

Nem akarok életrajzot sem írni, bár szükségesnek tartom az önélet írást, ha az tárgyilagos, mert a közpályá emberének munkásságáról hiteles adatokat nyújt. Hogy életem folyását is összefoglalva – azt hiszem nem végzek fölösleges munkát, mely visszatükrözi múltamat. Különben – nyugalmam e napjaiban, a hetvenedik év küszöbén – már itt az ideje a számolásnak.

*

Abszolút erkölcsi tisztaság, valódi humanizmus, benső vallásosság, a kötelesség igaz szeretete voltak ideáljaim. Nem személyes motívumok, hatalmi érdek, uralmi vágy adtak ingert cselekvéseimnek. Meggyőződést és eszméket vittem az élet küzdelmébe.

Meggyőződésem ellen sohasem cselekedtem. Odaálltam, hol ezt szabadon kifejezhettem s eszméimet nyíltan követhettem. Inkább félrevonultam, hol meddővé válhattott vala munkám. De ott, hol hivatásom utalt, bár állta legyen szemben a vak elfogultsággal, a silány önzéssel, a közügy érdekében fölvettem a harcot. A következmények rendszerint megadták nekem az elégtételt, melyből erőt, bátorságot, kitartást meríték.

A küzdelmek és keserűségek tehát nem fosztottak meg soha az önbizalomtól, sőt a jónak, az igaznak szeretete még fokozta bennem az energiát, mellyel szolgáltam a közügyet.

*

Lett volna módom – hogy azt is elmondjam –, jóval tágabb körben, talán magasabb fokon is érvényesülni, hanem egyéniségem, azaz alapvonása, hogy tisztában voltam önmagammal, talán tehetségemet fölülmúló feladatokra nem éreztem elég bátorságot vállalkozni. Családi neveltetésem is inkább a családi élet ápolására utalt. Ez volt az én világom, erős pozíció. Igyekeztem mindig erősíteni a kapcsolatokat azon család tagjai közt, kikhez tartozom, szilárdakká és bensőkké tenni gyermekeim közt. A siker teljesen megnyugtató.

Vajha ezután a nemzedékeken keresztül változatlanul élne az együvé tartozás érzete! Hassa át utódaimat az igaz szeretet melege, hogy lássák és érezzék benne a család minden viszonyaiban a fenntartó erőt.

Rimaszombat, 1899. június 3.

Fábry János s.k.

I. DOMUS OPTIMA
1. A Fábry család

A származás nem személyes érdem. Súlyt nem fektetek az eredetre, de mert sok családom valamely tagját érdekelheti, megírom röviden azon adatok alapján, melyeket édesatyám közléséből ismerek.

A **Kovách** és **Fábry** család igen elterjedt egész hazánkban. A XVII. században Hont és Nógrád megyéknek e néven több kiváló szereplője élt.

Egyik ágáról a Kovách családnak csak annyit tudok, hogy Szécsénykovácsiban volt birtoka. Ez volt a kovácsii Kovách nemes család. Ebből származott az a Kovách leány, ki a XVIII. század közepén egy Hontból Nógrádba származott Fábry záva... ev. lelkésznek felesége. A derék házaspár gyermektelen lévén magához vette az asszony férfi testvéreinek, a korán elhunyt **József**nek öt éves **Ádám** fiát. Gyöngéd szeretettel viselték gondját, sőt a lelkész saját családi nevével fölruházva törvényesen adoptálta az árvát.

A kisfiú bátyja elpörölte az örökséget tőle, s a gyermek nevelőszüleire volt utalva. Papnak szánták, de alig tizenkét éves korában a tudós lelkész elhalt. Özvegye Losoncra került. Itt tovább járt iskolába, azonban egy tűzvész alkalmával az özvegy Papné háza és minden ingóság elégvén, maga is belebetegedett és rövid idő múlva meghalt.

Másodszor is árvaságra jutott a jól kifejlett erőteljes és szorgalmas fiú, kit egy távoli rokona ezután magához vett, s tímár mesterségre, mely akkor igen jövedelmező iparág volt, fogta. Tanuló éveit befejezván már 21 éves korában céhbe állott s önállóan folytatta iparát. Majd **Urbán Márton** vagyonos polgárnak (felesége **Bodnár Katalin**) **Judith** leányát feleségül vevén csakhamar gyarapodni kezdett és apósa telkén, a *Varga utcában* házat épített. E házasságból két leány (**Judith** és **Zsuzsánna**) és egy fiú származott. Ez volt édesatyám, **Dániel**. (**Judith Gaál Dániel**hez, **Zsuzsánna Visnyovszki Mihály**hoz, rákói ev. tanítóhoz ment nőül.)

Nagyatyám egyik útjában, midőn sötét éjjel valami meredeken szekere feldőlt, vesztette életét. Halva hozták haza. Atyám tíz éves korában maradt árván, midőn mindkét néne már férjnél volt. Édesanyja tovább járatta a latin iskolába, mert papnak szánta, azonban hosszas betegeskedése miatt végre is szabó mesterségre volt kénytelen menni. Nagy lelki fájdalmat érzett, midőn az iskolától elvonták, mire öregember korában is szomorúan emlékezett vissza. Végre beletörődött. Tanuló éveinek befejezése után haza jött s az apai házban megtelepedett. Édesanyja ekkor már nem élt.

Kifogástalan magatartásának és fáradhatatlan munkálkodásának méltó jutalma lett egy ritka szép és nemes tulajdonságokkal fölruházott feleség: **Sándor Juliánna**, egy jómódú polgárcsalád leánya.

*

Atyám középmagas, izmos, erőteljes, ép szervezetű férfiú. Teljes életében, amint tisztán emlékszem, fekvő-

beteg nem volt. Borotválkozott, de tömött bajusza épségben. Negyven éves korában szürkülni kezdő haja hamar megöszült. Értelmessége distinguálta őt polgártársai közt. A kiterjedt rokonság tanácsadóját, az egyház gondnokát, pénztárosát, a város egyik tanácsosát tisztelte benne. Vallásossága és egyházszeretete példaadó. Gondolkodása józan s a gyakorlati életnek megfelelő. Humánus érzelmei az élet minden viszonyai közt összhangban állnak. Igazságos és szigorú minden hivatásában. Munkás és takarékos változatlanul. Ez hozta meg családjának a jólétet. Házát a köztisztelet vette körül.

Anyám az anyák mintaképe, a megtestesült jóság, a család valódi géniusza. Fiatal korában, mint az idősebbektől hallottam, egyik kiváló szépség. Deli termetét, egészséges piros arcszínét még idősebb korában is megtartotta. Szelíd, nemes érzelmeinek melegét nem csak mi, gyermekei, hanem mások is érezték. A rokonság édesanyjaként szerette és tisztelte. Istenben való bizalma határtalan. Igazi keresztény nő. A munkában fáradhatatlan, gyerekeinek nevelésében utolérhetetlen. Gyöngéd és gondos az önfeláldozásig. Háztartásában példás rend és tisztaság uralkodott. Házi szükségleteit kerti és mezei jövedelméből fedezte. A családi élet számára megelégedést és boldogságot biztosított.

Házasságukból hat gyermek származott. A harmadik (**János**) és a hatodik (**Erzsike**) kis korukban elhalván, négyen maradtunk. **Dani**, a legidősebb 1814-ben, **Samu** 1820-ban, **Mari** 1826-ban született. Dani volt köztünk csak gyengébb szervezetű, míg a két utóbbi erőteljessége s épsége által tűnt ki. És mégis Mari dőlt ki közülünk legelőbb, míg Samu elérte életének 78. évét. A jó testvér mérték fölötti munkásságának lett 41 éves korában áldozatává.

Én voltam a második János fia szüleimnek, ragaszkodva a bibliai nevekhez.

*

Anyám háza Isten háza volt. Reggelenként fölhangzott az ének, aztán az imádság. Ezzel fejeztük be a napi munkát este. Az asztal áldását imával kértük és köszöntük.

Vasárnaponként a napi áhítatosságon kívül nekünk kellett az „Áhítatosság imáiból” egy-egy elmélkedést is fölolvadni, sőt néha az Újtestamentumból egy részletet. El nem maradt ilyenkor a délutáni hálaadás. Vasárnap és ünnepkor télen-nyáron nem mulasztottuk el a templomi istentiszteletet. Az egész család együtt ment.

Nem volt hallható az atyai házban egy incorrekt szó. A cseléd is, ha eljárt a szája, kénytelen volt elhagyni szolgálatát. Azt tartotta anyám: Jaj a megbotránkozotatónak!

Valódi evangélista keresztény ház volt.

E benső vallásosságnak megvolt a következménye. Mély gyökeret vert lelkünkben az Isten szeretete, az erköcsi tisztaság. Én nem resteltem bevallani, hogy ezek voltak talizmánjaim az életben.

Kívül-belül rend és tisztaság mindenben. Öntudatos takarékoság, ernyedetlen munkásság biztosította mindig a család jólétét. Orvosra ritkán volt szükség, mert az ép szervezet, a mértékletes és egyszerű életmód rendszerint fölöslegessé tette. Anyám sohasem volt fekvőbeteg, egész agg koráig. Halála is a végelgyengülés folytán, 88 éves korában következett be.

Atyám csak öreg napjaiban gyöngékedett, mert a túlfeszített munka volt visszahatással egészségére. Leányának halála és egy tüdőgyulladás siettette és idézte elő 75 éves korában történt elhunytát.

A legbecesebb örökség az ép szervezet, a tiszta vér. A propagáció törvénye szerint csak akkor várható egy erőteljes nemzedék, ha a szülők testi és lelki integritása kétségen kívül áll. Ép, tisztavérű családok összeházasodása ennek biztosítója. Az ellenkező esetben jár a degeneráció.

Baj, hogy erre alig vannak tekintettel, holott attól függ az egyes családok és nemzetségek ép állapotától a nemzet fennmaradása. Ám a civilizáció, a modern élet, az erkölcsi nevelés hibái és hiányai pusztítólag hatnak fent és lent. Napjainkban a sorozás adatai a hanyatlást nyilván constatálják, sőt a kórházak, az örültek házai borzalmas képet nyújtanak. Egyes erőteljes családok a tisztátalan vérkeveredés folytán pusztulnak ki, és pusztulnak szemünk előtt. Az utódok elkorcsosulása világosan igazolja a bűnös elődök életparlását. „Megbünteti az atyák – s mondjuk, az anyák – vétkeit a fiakban harmad és negyedéziglen” beteljesül.

Valahára az állam és társadalom is ébred, hogy elsőrendű kötelezettségét teljesítse maga iránt. A közegészségügy érdekében ugyan még kevés történt, de remélhető, hogy az első lépést követni fogja a többi.

Első és halaszthatatlan teendő az orvosok alapos és gyakorlati kiképzése. A tudatlan orvos csak a temetőnek dolgozik. De az igaz orvos existenciáját a lehető legjobban kell az államnak biztosítani. Gond nélkül élhessen magasztos és önfeláldozó hivatásának.

Állami intézménnyé kell emelni. Az orvos független legyen, de működése állandóan ellenőrizve. Az ő munkája mentés a jövő számára, tehát a legfontosabb valamennyi államügy közt. A lét kérdése.

Kell, hogy a néhány száz lakosú helységnek is legyen külön orvosa és kórháza. A betegek ebben találjanak ápolást tartósabb vagy ragályos betegség esetében. A központi kórházat máris eléggé jól szervezik.

Ezek a gondolatok tolulnak agyamba, mikor azon családörzs életteni viszonyaira reflektáltam, melyből származom. *Sit venis verbo*.

Mindenkor örömet érzek, valahányszor oly családot látok, melynek gyermekei testileg-lelkileg épek, erőteljesek, egészségesek. Ezek képezik a nemzet jövőjét.

2. A családi ház

A családi ház, melyben születtem, Losonc Varga utcájában, akkor még számozatlanul állott. Homlokzatával a „Berek”-re nézett. (Bereknek nevezték a Tugár patak fűzőkrokkal, éger és más fákkal benőtt, 8-10 méternyi

szélességű bal partját. A jobb parton a kertek húzódtak le végeikkel.) A szemközti utca a Tugár patakon át fahíddal vezetett lejtősen fölfelé a Malom árokhoz. (Ezt újabban végtől-végig betemették. Helyén keletkezett a kaszárnya felé vezető sugárút.) Innen folytatólag egy keskeny, apró házak és kertek által határolt utca húzódott a „Kapun kívül”, később „Bardány” nevű nagy vásártérre. (Az országos vásárokat akkor külföldiek is látogatták).

A kettős telken két ház állott szemben egymással, amint még nagyapámtól maradt, azonban 1815-ben a nagy tűz, mely az egész várost elpusztította, mind a kettőt elhamvasztotta. Szülőházam még abban az évben épült fel újra, a telek nyugati oldalán. Ebben két tágas szoba volt, egymástól a konyha által elkülönítve. A ház végén a kamra (boltozott), mely raktárul is szolgált. A magyar ház tipikus alakja. (Akkor még a szobákat gerenda mennyezettel látták el, csak a kamrát fedte téglaburkolat.) Ebben húzódtak meg szüleim az 1849. I. vész után, mert a többi helyiségeknek csak a falai maradtak meg. A konyha gyermekkoromban még „hideg” volt. A takaréktűzhely még ismeretlen. Magas (mintegy 1.20 m.) tüzelőpad (tiszipal), mely alól a kenyérsütő kemence szája nyílt. A tüzelő öntött vaslemezzel volt fedve, mely fölött a szabadkémény nyúlt fölfelé. Ebben füstölték a szalonnát, húst és kolbászt. Kemény dolog volt az ilyen nyílt konyhán – kivált télen – a főzés-sütés. Csak a negyvenes években állították be a „spárhert”-ot. A szobák tisztességes bútortalattal voltak ellátva. Fa- és bőrrel bevont székek, „kanapé”, álló és fiókos szekrények, asztalok, pohárszék s ágyak. A falakon sok fakeretű kép, tükör s egy 50 darab cintányért, tálat tartó „tálas” díszítették. A műhely a hátsó szobában talált helyet, 1849-től már nem volt rá szükség.

Az udvar oly tágas, hogy a szekér kényelmesen megfordulhatott. Mellékhelyiségek a házzal szemben. A gémeskút kitűnő, egészséges vizet szolgáltatott. Az utcai deszkakerítésnél, a kaputól jobbra két óriási jegenyenyárfa állott s szolgált a verebek tanyájául. Elpusztulásuk után atyám eperfát ültetett helyökbe.

A kert deszkapalánkjának mentén három oldalról alma, körte, szilvafák gyakran bő termést adtak. Hátral, cseresznye és meggyfák árnyékában volt az én földbe vert karókon álló asztalkám és ülőpadom, mely nyári tanulóhelyül szolgált. A ház végiben a méhes hosszú ideig a méhek zümmögésétől volt élénk. Később nyári tanyám s gyermekjátékaim színhelye, majd dolgozószobám. Előtte gondosan ápolt virágtábla. A kert másfél holdat tett ki. Hátral nyílt egy ajtó a temetőig terjedő rétre. Ezt kora tavasszal labdázó tériül használtuk. Csak később tilalmazták, s most a tanítóképző intézet gyakorló kertje. E réten keresztül jártunk ki a temetőbe, mely akkor a tanulószög játszóhelye volt.

Egészséges ház, kedvező környezet és a helyes életmód azok a föltételek, melyek a gyermekek fejlődését, a család egészségét biztosítják. Áldom a gondviselést, hogy oly kedvező körülmények közt nevelkedtem.

Ezért látogatta nagy ritkán házunkat az orvos.

3. Gyermekéveim.

Az embert az első gyermekévek körülményei s a természet hatásai határozzák.

A mag, mely magában viseli a faj megmászhatatlan föltételeit, csak alkalmas talajra, napfényre, melegre és nedvességre vár, hogy fejlődhessék.

Az öröklékenység törvénye a szerves világban, tehát az emberében is érvényre jut. Szerencsés gyermek, ki a családi jó tulajdonságokat átörökli, még szerencsésebb, ki- nek emellett az első hatások is kedveznek. Lehet azonban, hogy mindazáltal csak a középszerűség fokán állapodik, és lehet, hogy ezen felül emelkedik ki. Mert a nevelés mindig problematikus.

Egyszerű szülők gyermekeiből nagy férfiak lettek, kiválóan művelt családok ivadéka gyakran eltörpültek.

Keressük az okok sorozatát és sokszor nem találjuk meg, csak sejtjük. Nyilván benn rejlenek az egyéneken. Az individuális karakter dönt.

Lelki életünk phásisait a legritkább esetben figyelik meg. Táplálék veszi az őt környező viszonyokból.

Oda kell hatni, hogy e viszonyok a gyermekre kedvező hatást gyakoroljanak, táplálják lelkét, ébresszék szellemét. Az öntudatra való ébredés a helyes útra vezeti az ifjút. Határvonalat képez az öntudatlan és öntudatos élet közt.

Ha az „én” ébren van, ne féltsük a gyermekifjút, hogy eltántorodik azon a keskeny pallón, mely tatóngó mélység fölött átvezet a férfikorba. Izmai és agya meg nem veszítik.

Az akaraterőre hivatkozunk.

A nevelés erre kíván reagálni.

Akaratát már a csecsemő is nyilvánítja. A gyermek erősebben, az ifjú már bizonyos önállósággal. Csak az a kérdés, vajon ezen akaratnyilvánításokat tudjuk-e, akarjuk-e szabályozni. Mily irányba és mily módon tereljük azokat. Ha ezt az akarat szabályozást irányítás nélkül hagyjuk fejlődni, egy bozótterület nő, mely át nem hatolható. A fattyúhajtások elnyomják a lélek nemes fáját.

Igenis, az öntudatos akaraterő lesz a vándorbot, mely-lyel az egész világot bejárhatják.

Problematikusnak mondtam a gyereke nevelést. Valóban az.

Régebben is pedagógiai kérdésekkel foglalkoztam. Barátaim körében szóval, szaklapokban cikkeken.

Egy alkalommal – már nem emlékezem, melyik lapban – azt mondtam, hogy a nevelés olyan, mint az újan nyitott bányá, melyből nemes, vagy nemtelen ércet vagy pusztá holt köveket aknázhatunk – mint a földművelés, mely gazdag aratással jutalmaz, vagy ha jég elveri a termést, csak alomnak való szalmával fizet.

Másszor meg azt mondtam, hogy a nevelés a legnehezebb és a legkönnyebb. E bizarr állításomra reflektálva ide iktatom a következő várható tételeimet: Legkönnyebb: 1/ ha a családi élet correct és így példaadó, 2/ ha a gyermeket gondosság veszi körül otthon és idegenben egyaránt, 3/ ha a gyermekifjú mielőbb tudatára ébred saját egyéniségének és képessé tesszük, hogy magát bírálhassa, 4/ ha vak szeretet és rideg szigor lépéseit nem

kíséri, 5/ ha jókor megszokja a munkát, a kötelességteljesítést, 6/ ha éber figyelem áll őrt és mutatja a helyes irányt, 7/ ha a szép, a jó, az igaz eszméit korán lelkébe oltjuk, 8/ ha minden erkölcsi rút, rossz és hazug gondolat, érzés és kifejezés iránt undort ébresztünk benne, 9/ ha jókor az önálló gondolkodásra és cselekvésre szoktatjuk, 10/ ha kedélyének épségét megőrizni és azt megnemesíteni törekszünk. Tagadhatatlan, hogy ezen fordul meg minden, de éppen a rendszertelenül idézett pontok végrehajtásában rejlik a legtöbbször a legvészesebb nehézség.

E tárgyra különben még visszatérek.

a) Gyermekjátékaim

Játék nélkül gyermeket elképzelni sem lehet. Ha van ilyen, nem életre való, mert a gyermek lényének játékban lehet csak kifejezése. Itt ébred, fejlődhetik az első fokon kombináló képessége. Jellemző a játéknem megválasztása és a szerek alkalmazása.

Még akkor a szülők nem vásárolhattak gyermekeiknek drága, szép, jó játékszereket, legfeljebb a rongyszedő tilinkós adott nagy csomó rongyért hátul fütyülővel ellátott lovacskát, melynek primitív alakja nem felelt meg a gyermek ízlésének. A kereplő nem fejleszti hangfölfogását, a tilinkó is alig adott 4-5 hangnál többet, s legfőképpen „Szeretnék szántani” féle nótát lehetett rajta elfújni. Kis kocsijánál pedig különbet faragtak zsindeyből, melyen füvet a borjacsának, homokot a játszóhelyre hordunk **Kunszt János** barátommal.

Az udvar egyik szöglete volt az én játszótanyám. Tég- lából, deszkából róttam össze néha fél ölnyi házikómat, melléje istállót és félszert. Kimeszeltem kívül-belül a házat, az ablakot üveggel láttam el, az ajtót zsinórral tettem kinyithatóvá. A szobát zsindeyből készült asztallal, székekkel, ágygal stb. bútoroztam be, a falakat képecs- kével ragasztottam be. Konyha is volt. Édesanyám apró csuprokat, tányérokat vett a vásárban. Azt istállóba agyag- ból idomított tehénkéket, falovacskákat, karácsonyi bá- ránykákat, s a jászolba füvet helyeztem. Benépesítettem az egész házat bábukkal, melyeket nővérem készített.

A szekéren hordtunk homokot, követ, füvet, majd beültettük a ház lakóit s utaztunk Pestre, Rimaszombatra, Miskolcra. Állomásokat tartottunk s ettünk. A legna- gyobb távolság volt a Berek, ennél tovább nem utaztunk.

Ha szél fúj, papírsárkányt eregettünk s az utcán befu- tottunk vele. Szárnyait és farkát cifra papírosból ragasz- tottam össze.

A kert mögötti réten kora tavasszal labdázunk. Labdát posztóból, bőrből otthon készítettünk. Néha spárgával körülháláztuk.

Apró gyermekjátékok is folytak, ha többen összeverőd- tünk. „Benn a bárány”, kenyérarulás, dinnyejáték, tenyér- csapó s egyéb játékok voltak divatban.

A bújósdit a Berekben a sűrű fűzfabokrok közt gya- koroltuk. Halat fogdostunk a sekély patak vizéből. Az apró halacskákat a homokból kivájít s vízzel megtelt tócsákba tettük, s legyekkel ettünk.

Előfordult a katonafogdosás is. Kit megfogtuk, kato-

nává lett. Kapott papírsüveget és fűzfakardot. A vezért a katonák maguk közül választották. Ez sorakoztatta, vezényelte a csapatot. Volt dobos is, meg zászlótartó. A zászló egy fűzfabotra kötött zsebkendő.

Titkos játékunk télben, a temető árkában a tüzelés volt. A Pelsőc felé vezető úton volt a harangöntő műhely. A menedékes parton szánkón bocsátkoztunk lefelé. Itt gyűltünk össze néha tíz apró szánkóval s egymás után rohantunk a lejtőn. Volt fölfordulás is, de baj csak egyszer történt, mikor **Pokorny Józsi** az orrát bezúzta. Ha kifáradt a társaság, melegedni ment le a mély árokba, hol a tűz ugyancsak lángolt. Kiknek nem volt szánkójuk, rőzsét szedtek és a közel lévő kazlakból szalmát hordtak. A tüzet úgy gyújtották meg, hogy taplóba csiholtak, s a tüzes taplót szalmacsutakba helyezve lángra élesztették. Némelyek szalonnát is sütöttek, mások szivarra gyújtottak. Ez utóbbi azonban nagy ritkán esett meg, mert a kézzel gyúrt dohány nem jól égett.

Később, már nagyobb iskolás koromban a méhesben ütöttem tanyát. Kicsi színpadot állítottam és szereltem föl. Színes papírossal ragasztottam be a vastag papírosból álló színpad falát. Független utcát, tájképet festettem. (A szomszédságban lakott egy kőműves, kihez atyám járatott, hogy rajzolni, festeni tanuljak). Előbb vastag papírosra ragasztottam a színezett emberalakokat, ollóval kivágtam, alul pedig kis deszkalapocskát enyveztem, hogy megállhassanak. Fejtől fekete cérnára fűztem, hogy szereplés-kor a színpad mögött ide-oda mozgassam. Később Mari néném bábukat készített, s ezeket szerepeltettem. Ha kellett, fákát, kunyhót s egyéb díszleteket állítottam be.

Ily fölszereléssel játszottunk ketten „színházast”. Majd Kunszt J. barátom, majd én, vagy nővérem voltunk a nézőközönség. Később édesanyám, sőt mások is nézték.

Atyám nem jó szemmel nézte játékunkat, nehogy „theátrálisták” legyünk. A színpad mögött elrejtőzve különböző hangon mondtuk a szereplők mondókáit. Ez kezdetben rögtönzésből állt, de azután már a színműírássra adtuk magunkat. Így már összefüggőbb volt a cselekmény.

Nagyon elégedetlenné tett, hogy Kunszt János barátom színdarabjait jobbnak találtam az enyéimnél. A szereplőknek rendszeren **Kazinczy, Kölcsey, Vörösmarty**, néha **Solon, Lykurgus, Miltiades, Epaminondas** vagy **Homulus, Mathias** (?), **Coriolanus, Julius Augustus** stb. neveket adtuk, csak néha Jóska, Pista, Tóni névvel ruháztuk föl. Sőt, az alakok talpára ragasztott deszkácskán a nevek voltak írva. Ez volt a nyári vakációban leggyakoribb szórakozásunk.

b) Foglalkozásaim.

A józan nevelés egyik elsőrendű szabálya, sőt alapja: a gyermeket kis korától kezdve foglalkoztatni. Ez annyira fontos, hogy az ember egész életére nézve határozó.

Mióta kisdudóvó intézetek keletkeztek, a nevelés ügye új stádiumba jutott. Nem mintha most már jobb nevelésben részesülne a gyermek, de a foglalkoztatás elve érvényre jutott. Csakhogy a kisdudóvás csupán a módját, a lehetőségét mutatja meg. Egyéb tényezők hiányában csupán

jámbor óhajítás marad.

Az elvet következetesen az egész vonalon kell alkalmazni.

Losoncon még akkor kisdudóvó intézet nem volt. Csak gondolkodtak erről a magyar nevelők.

Szüleimnek természetes érzéke adta meg az impulzust, hogy munkára neveltek bennünket. Családom vérében is megvolt a munkaszeretet. A példa szintén hatott.

Megszoktattak észrevétlenül az állandó foglalkozásra.

A foglalkozás lehet vagy játék, mely szórakoztat, gyönyörködtet, s a kedélyt képezi, vagy munka, mely komoly célt jelöl, kitartásra ösztönöz, az akaratot fejleszti. Mindkettő jellemképző is.

A komoly munkában a gyermek könnyen elernyed, teherré válik, ám a játékot is megunja, abba is belefárad. Ezért szükséges a változatosság.

Utile duloi.

Tapasztaltam azt később férfikoromban, midőn emberfölötti munkára utalt a sorsom. A munkának különböző nemében és alakjában sohasem fáradunk el a kimerülésig, ha változatossággal végezzük. Sokszor üdítő hatású.

Foglalkoztatni a gyermeket, az ifjút életszükség. Nemcsak a szellemi fejlődés feltétele ez, hanem oly testi, illetőleg kézi ügyességre vezet, melynek nagy gyakorlati értéke van. Erre pedig legalkalmasabb a gyermekkor, midőn puszta mulatságból is komoly munkát végzünk.

Látni és megfigyelni a mások munkáját oly képző hatású, hogy a gyermek észrevétlenül beleéli magát. Az utánzó képesség teszi őt erre alkalmassá. Már a kisdud is utánozza a felnőtteket.

Alkalmat kell tehát adni a fiúnak, hogy úgy a háztartás körül tegyen apró szolgálatot, mint ahogy érdeket kell benne ébreszteni a különböző iparműhelyekben folyó munka és eljárás iránt. Így szoktatjuk meg a gyermeket a szolgálatkészségre és a kézi ügyességre. Mindkettő megbecsülhetetlen.

A harmincas évek közepén, mikor még alig lettem iskolás, már a háztartás körül bizonyos föladatokat végeztem, sőt mindaddig, míg otthonról el nem kerültem.

A tűzgerjesztés egyik ősi alakjának tanúja voltam még.

A tűzpadon rendszerint parázstűz rejtett állandóan a hamu alatt. (A rómaiak Venus tüze!). Az izzó parázson gyújtották meg a kénygyertyát, hogy lángot gerjessenek, vagy a gyertyán meggyújtsák.

Kénygyertyát nekünk, gyermekeknek kellett készítenünk.

Száraz zsindelelyből mintegy tíz centiméternyi hosszú vékony szilánkokat hasogattunk. Ezeknek mindkét végét valamely cserépbe, parázson megolvasztott kénbe (büdöskő) mártogattuk. Konyhában tartották valami bádogtartóban.

Ha kialudt a parázs a konyhában, akkor atyám „kicsiholta” a taplóba. (Acél, kova, tapló kora.) Így gyújtottuk meg a kizárólag világításra használt fagygyertyát is.

Ezt édesanyám – mert ahogy szokás volt ez házról-házra – egész évre valót maga „mártotta”. Mi is segítőtünk neki. Jutalmunk ezért egy-egy háromlábú gyertya. Ezt csak ünnepnapon gyújtottuk meg magunknak.

Nemsokára a losonci kereskedésekben kezdtek olyan

négyszögű vastag falú üvegcset árulni, melybe, ha bele-mártották a kénygyertyát, kihúzza, a kén meggyúlt tőle. Az üvegcseben kevés azbeszt volt itatva egy folyadékkal (kén-sav, ohlorkáli). Nagyon rossz szagú volt, ezért az ablak-közben tartották. Egy ily üvegcset 2-3 váltókracjácárért vet-tünk, s eltartott néha pár hétig is.

Most már könnyű volt a tűzgerjesztés. De még köny-nyebb már 1840 körül, mikor a magyar (Irinyi) Romer féle gyufát már Losoncon is lehetett kapni.

Egy-egy csomagja (mintegy 50 szállal) két váltó kraj-cárba került.

A kénygyertya már csak a konyhában szerepelt. Atyám a „cindhelzli”-vel gyújtott pipára.

Édesanyámnak a kerti munkálatokban segitettem. Ta-vasszal a fölászott táblákat gereblyéztem, később a gym-lálást is megtanultam. Összel a zöldségszedésnél szorgal-matoskodtam. Atyám megtanított gyümölcsfa oltásra. Büszke voltam, ha évek múltán a magam oltotta fa gym-mölcsét élvezhettem. A dohánytermelés körül nem csekély volt az én munkám. Megcsíráztatástól a simításig részem volt a munkálatokban. Ha szénatakarás volt, nagy öröm-mel buzgólkodtam a petrencébe gyűjtésnél. A beszállít-ásnál a széna tetején foglaltam helyet.

Aratáskor ünnepelem volt. Ott forgolódtam az aratók közt. Boldog voltam, ha egy fűrj fogságunkba került. Kalit-kába téve gondoztam pár héten át, és élveztem a csattogá-sát. Az elhagyott kalászokat is szedegtettem és büszkélked-ve mutogattam a különben veszendőbe ment csomókat. Majd a „nyomtatásnál” őrködtem. Ha a nyomtató lóra ül-tettek, rátartin ültem meg. Néha atyámmal a szérún hál-tam, míg a mag kikészítése tartott.

Mi tőlem telhetett, egyebet is végeztem a háznál. Így egy párszor kihomokoltam az udvart merő mulatságból. Kis kocsimon szállítottam a homokot a „Berek”-ből. A szomszéd gyerekek hívatlanul is segítettek. Alma- és kör-temagot gyűjtöttem, elveteményeztem, a csemetéket gon-doztam.

A gombaszedés divatban volt. Egész társaságok rán-dultak ki hajnalban az erdőbe „szepe” (pesze) gombára. Meleg eső után néha jó sokat hoztunk haza. Nagy részét télire megaszaltunk.

Eljártam a szomszédokhoz, asztalos, lakatos, rézőntő, könyvkötő, tímár stb. műhelyekbe s olykor óra hosszat elnéztem a műveleteket. Sok fogást ellestem, melyekből annyit-mennyit alkalomadtán értékesitettem. Különösen szerettem időzni a „compact”-nál, kinél megtanultam a ragasztást, a papírvágást, sőt a könyvkötést is. Ennek később nagy hasznát vettem, mert sokféle „kantandlit”, tálcát, kötőkosárkát, dohánytartót igyekeztem némi ízlés-sel készíteni és kedveskedni szüleimnek, nővéremnek. Könyveim jó részét később is magam kötöttem. Rácsok. Samu szomszédnál segitettem a csengettyűminták alakít-ásánál. A lakatosnál reszelgettem, kovácsoltam. Az aszta-losnál fúrtam, faragtam, gyalultam. Megtanultam a szer-zások kezelését.

S ez elég volt, hogy az így szerzett kézügyességet az egész életemen keresztül értékesitettem. Még most sem

szorulnék sok esetben másnak kezére.

A kézügyesség fejlesztése a gyakorlati nevelésnél nem nélkülözhető. Ily célból hoztam be a gymnáziumba a kézi munka gyakorlását, mikor erről a pedagógusok még csak akadémikus értekezéseket tartottak. Most már sokféle iskolában alkalmazzák.

Örök hálára kötelez szülőim iránt, hogy jókor mun-kára szoktattak, minden kényszer nélkül. A munkálkodás így válik a második természetünké, melynek súlyát nem érezzük.

Nem sokan mondhatják ezt: A munka nekem nem te-her, élvezet.

4. Tanulmányaim.

Egész életünkön keresztül tanultunk. A tanulás meg a fejlődés.

Tagjaink használata, a tárgyak és jelenségek megfigye-lése már az élet első szakában képezi a tanulás alapele-meit. A képzetek sorozata – úgyszólván – a test növekedé-sével egyenes arányban áll.

Sok, nagyon sok képzet birtokában vagyunk már, mi-dőn az ábácés könyvet adják kezünkbe. Az eddig pusztán concrét fogalmainkhoz most már absztrakt fogalmakat fűzünk. Ezzel az értelem és képzelem fejlődése indul meg.

Itt szoktatnak meg bennünket az egyes hangok ké-peinek látása által azoknak reprodukálásához, az olvasás-hoz, s evvel az alapismeretekbe vezetnek.

Öt éves koromban atyám iskolába vitt.

„Jól viseld magad, szorgalmas légy, hogy ember legyen belőled! Ezt adom útravalóul.”

E szavak kísérték egész tanulópályámon. A kötelesség-érzet már elég korán volt meg bennem. Otthon rászok-tattak. Készületlenül sohasem mentem az iskolába. Lesúj-tó volt rám nézve, ha valamiben nem feleltem meg, amint tanítóim kívánták.

Első tanítóm **Brozmann** az „a, b, ab”-ra tanított, de csakhamar **Kálniczky Endre** – ki később unokanővérem, **Schráder Erzsébet**et vette feleségül – lett a fiúk tanítója. (Eddig együtt tanultak a lányokkal, Brozmann alatt.) Ő már nem „bé, cé, de, ef, gé”-nek mondta a mássalhang-zókat, hanem az új hangoztató módszert alkalmazta isko-lájában. Ezzel az újítással a szülők sokáig nem tudtak megbarátkozni, s az elégedetlenség csak akkor szűnt meg, midőn belátták, hogy a gyermek már egy fél év alatt megtanult folyón olvasni. (Eddig még a harmadik évben is magában mondta: „i, es-isti, en ten” és csak azután han-gosan: *isten*.)

A jeles pedagógus reformtörekvései nem maradtak eredmény nélkül. Az egyház elemi iskolája kiemelkedett a slendrián rendszer korlátaiból.

Behozta a testgyakorlást, bár még primitív eszközök-vel. A közönség eleinte idegenkedett az újításoktól, Kál-niczky nem csüggedt. A szemléltetés alapján tanított és az értelem fejlesztésére nagy gondot fordított. Elbeszélései vonzottak. Szabad, de erélyes bánásmódja bizalmat kel-tők. Szerettük őt és az iskolát.

Egyszerre hírnévre tett szert, ki mint író is szerepelt.

Pedagógiai röpiratai, költeményei, tankönyvei előkelő nevet szereztek számára.

Mikor már a „Donátus” osztályba kerültem, **Szilassy Mihály** professzor keze alá, új világ tűnt föl előttem. A latin nyelv elemeit tanultuk a latinul írt Donátusból (*Secundum editionem Emerici Dunay junctim cum re solitione colloquiorum Langii*). Ez volt egyszersmind főtárgya az első nyelvészeti osztálynak. A latin paradoxmákat *mensa, dominus, pater, rensus, res re* mintájára az adjektívumok comparatióit, a verhumok *amo, doceo, lego, audio*, active és passive formáit egész mechanikusan megtanultuk és összevissza kérdezve elfújtuk. De szoktattak már a lassú beszédre is. Ezért volt nagy súly fektetve a Lang-féle párbeszédre. Érdekes volt, mikor kettenként a *mediumon* szemben állva „colloquáltunk”. Ilyenformán:

A. *Salve mi amice!*

B. *Ago gratiss, tu quoque salvus sis.*

A. *Surge tandem, tempus instarcundi in scholam, audisné?*

B. *Non audio, dormio adhuc aut saltim dormire volo.*

A. *Nunc autem non est tempus dormiendi, sed surgendi* – így tovább.

A tanulás fő célja az volt, hogy a fiúk latin nyelven beszélni megtanuljanak. Csak e nyelven érintkezhetünk professzorainkkal. Ha kikéredzkedtünk: „*Rogo humillime veniam exeundi*”-ra *Pergas* szóval kaptunk engedelmet. A tanárt mindig „*Domine clarissime*” címmel szólítottunk meg.

Magunk közt iskolában, udvaron és az utcán kizárólag latinul beszélhettünk. Ellenkezőleg járta a „*signum*”, ez az arasznyi nyelvű fa lapocská. Bárhol szólt legyen magyarul a tanuló, „*hic habes signum*” szóval megkapta s hasonló esetben tovább adta. Így járt a félelmetes jel kézről-kézre azok közt, kik elszólták magukat. Akinél utoljára maradt a tanóra kezdetig, mint *delinquens* állott ki, hogy bejelentse magát a *signummal*. Ezért kijárt neki 5-10, sőt néha 20 *vocabulum*, melyeket a következő napon tartozott a tanárnak fölmondani. (Máshol az illető csaknem ugyanannyi „*plágát*” kapott.)

Megtanultunk tehát *culinaliter* beszélni. Nekem az az elsőbbségem volt, hogy otthon is gyakorolhattam magam, mert atyám folyékonyan beszélt latinul.

Emellett azonban tanultunk egyebet is. A magyar nyelvtant, német olvasást (az első német ábécém most is megvan), földrajzot, magyar (honi) történelmet, számvetést, természettörténetet, szépirást és vallástant.

Szilniczky botanikus volt.

Neki köszönhettem, hogy a természetet megkedveltem. Ő vetette meg alapját növénytani ismereteimnek. Kegyeletem kifejezését: *Egy névtelen botanikus* életrajzában adtam.

Kora tavasszal elég gyakran kivitt bennünket a szabadba. Ünnepszámba vettük, ha vele járhattunk a mezőn, az erdőn. Ilyenkor szabad volt magyarul beszélni.

A százszemű gyereksereg azt leste, hogy „újságot” találjon. Az volt minden növény, melyet a *clarissimus* az évben először láttatott kifejlett virágjában. Az újságok nevét ki-ki följegyezte magának. Otthon aztán a professzor

beírta Naplójába mindegyikét. A tanév végén összegezte és megállapította az érdemsort. Eszerint aki legtöbb újságot bemutatott, „császár”-nak [neveztetett], utána következtek a „király”, „herceg”, „tábornok” stb. fokozatok. Újságot egyéb iránt bármikor vihettünk bemutatni. Mind számított.

Megkülönböztetésnek vettük, ha elhívott a növények praeparálásához segédkezni. Így tanultuk meg a herbarium számára való elkészítését a növényeknek. Alig volt közöttünk, kinek nem lett volna herbariuma. Papírost hozzá szerezünk, ahogy tudtunk. Ebben édesanyám segített tejpéznéből. A prést két deszka és néhány darab bazaltkő, milyen megakadt az udvaron, helyettesítette. Vetélkedtünk, ki szárítja szebben növényeit, kinek van többje.

Ez a fűvészettel való foglalkozás háttérbe szorította gyermekjátékaimat. Előtérbe lépett a komolyabb foglalkozás, mely kivált Kunszt János barátommal állandóan közös volt.

Szokásban volt akkor, hogy a jó tanulók tanítás előtt kikérdezték a leckét a többiektől. E célból az osztály „*curiákra*” volt fölosztva. Mindegyik élén állt a „*decurio*”, a leckeztető. Ez számolt be a professzornak az eredményről. *Decurio* állandóan voltam, mind a két éven át, míg Sz. keze alatt jártam a donátusba, mert az osztály két évi tanfolyamot képezett.

Előképző a gimnáziumra.

Amint a hazai nyelv a negyvenes évek közepétől tért kezdett hódítani, lassanként megszűnt a latin beszéd országgyűlésen és iskolában egyaránt, s a magyar nyelv foglalta el törvényes jogát. Ideje is volt már.

Terray Károly, ki a gimnázium grammatikai és syntaxisi osztályait egymaga tartotta, az újabb iskolához tartozott. Németországi pedagógiai tapasztalatait már itt értékesítette. Nevelt és tanított. Ez emelte őt magasabbra a többiek fölé. Alapos képzettsége, nyelvismerete, nevelői érzéke, munkabírása lehetővé tették a fényes sikert, mely buzgó és lankadatlan működésének eredménye.

A négy évre terjedő kettős osztályban minden tárgyat tanított Zay ugróci rendszer alapján, magyarul. Csak a latin órákon követelte, hogy e nyelven beszéljünk. **Phedrust, Cornelius Nepost** – mert csak a syntaxis osztályt végeztem alatta – nagy alaposággal magyarázta. A körmondatokat és a versmértékeket (*Prosodia*) mindkét nyelven tanította. A magyar *styl* képzésre igen nagy gondot fordított, úgyhogy tulajdonképpen ő tanított meg bennünket, hogyan fejezzük ki írásban gondolatainkat. A reál tárgyakat is helyes módszer alapján tette vonzóvá és érdekessé. Tankönyv hiányában saját compilált jegyzeteit írtuk le és tanultuk.

Terray társadalmi műveltségénél fogva előkelő helyet foglalt el. A köztisztelet környezte. Tanítványi ragaszkodását racionális tanítási módjával és igazságosságával nyerte meg. Tekintélye nagy. Engem különösen kedvelt. Gyakran magához hívott, hogy beszélgessem, vagy egyben másban foglalkoztasson. Amint a gyermekjátékok elmaradtak, Terray olvasmányokhoz szoktatott. Saját és az iskola könyvtárából időnként oly szellemi táplálékot nyújt

tott, hogy az olvasást csakhamar megkedveltem. Minden szabad időmet arra fordítottam. Nem egyszer azért atyámtól megrovásban is részesültem, hogy a játéktól elvonulok.

A magyar írók munkáit egész mohósággal olvastam, azoknak classicus mondatait kijegyezgettem, sőt az egyes művek tartalmát füzetekbe írtam. E jegyzetek ívei évről-évre fölszaporodtak egyes kötetekké. Külön füzetbe foglaltam a szépirodalmiakat, külön a történelmieket, a természettudományiakat, a földrajziakat, stb. K. János barátom főleg szépirodalmi olvasmányokkal látott el. Mit közösen olvastunk, afölött eszmét cseréltünk, sőt vitáztunk, nem ritkán bírálatot mondtunk. Nagyon természetes, primitív fölfogással.

Atyám jó érzékére vall, hogy amit az iskola nem adhatott, más úton nyújtott alkalmat egy kevés művészeti képzésre. Hála neki!

Még akkor a rajzolást nem tanították az iskolában.

A szomszéd süket kőművesnél már előzetes rajzbeli ügyesség nélkül nagy kedvvel festegtettem, katonákat, házakat, virágokat. Atyám látva ezt, beadott egy akkor Losoncra költözött, **Kammelrohr** nevezetű rajzmesterhez. Velem hatan (Kunszt J. is) jártunk hetenként kétszer (szerdán, szombaton d.u.) hozzá rajzolni. Rendesen tanított a német mester, ki egyúttal daguefrytypiával is foglalkozott. (Csakhogy ennek nem sok publikuma volt.) A vonalrajzok után mindjárt növényleveleket, virágokat, majd fákat, bokrokat fokozatosan rajzoltunk. Emberfejeket és alakokat jóval később. Legnehezebben ment a falomb és a víz rajzolása.

Ennek a kevésnek is mily nagy hasznát vettem, mikor kirándulásaim, utazásom alkalmával vázlatokat vettem mindarról, mit leírni alig lehet, csak rajzban eleveníthük meg emlékezetünkben, mikor természetrajzi tárgyakat képekben kellett szemléltetni, mikor szükségből rajzolás tanításra vállalkoztam.

Mindennemű ügyességnek hasznát vesszük.

Mily lelkesítő öröm szállt meg, mikor atyám zongorát vett!

Heller nevű német ember hosszabb időn át Losoncon leánynevelő intézetet tartott fenn. Mire megöregedett, Pozsonyba költözött, hogy szerzett vagyonát nyugalomban élvezhesse. Távozsága előtt minden ingóságát elárvereztette. Ez alkalommal vette meg édesatyám a hosszú szárnyzongorát ötven váltóforintért.

Akkori időben a ref. lyceumban jogászok is tanultak.

Dobrik Lajos nevű jogász tanított engem zongorázni hetenként négy órában. Ezért havonként fizetett neki atyám hat váltóforintot. Nagy kedvvel gyakoroltam s csakhamar néhány hónap alatt túlestem az elemi gyakorlatokon, úgy-hogy kisebb dalocskák eljátszásával szüleimnek is örömet szereztem. Sokat skáláztam, mi unalmas volt, de éreztem, hogy ujjaim mind könnyebben mozogtak a billentyűkön.

Nehezebb gyakorlatokra térve át, hosszabb műveket tanultam. A második évben már magam is próbáltam zongorára tenni rövidebb nótákat. A hangjegy írásba hamar belejöttem, mert magamnak kellett a megtanulandó darabokat lekottázni.

Sok jó órát szereztem szüleimnek, magamnak is.

Később Selmeceen a lyceum *Hangászdában* is folytattam a tanulást, de mert tömeges volt a tanítás, kevesebb volt az eredmény.

Többre mentem azután a nyári szünidőben.

Csak mellékesen említem meg, mint gyerekkori remniscenciám megengedik, hogy a negyvenes évek első felében megjelent atyámnál egy idegen T. ügyvéd kíséretében. Németül beszélt.

Az ügyvéd tolmácsolta, hogy itt Magyarországon keres az idegen Fábry örökösöket. Egy Fábry nevű igen gazdag ember Belgium egyik városában utód nélkül halt meg. Minthogy Magyarországból származott oda, itteni rokonnait kutajta.

Atyám elmondta családunk történetét s az ügyvéd följegyezte magának. Ezzel távozott.

Többet nem hallottam a dologról.

5. Ifjúságom

Szárnyat kap lelke, valahányszor a boldog ifjúkort idézem vissza emlékezetemben. És büszkeség tölt el, hogy ezt a labirint-szerű útját életemnek úgy futottam meg, mint akit nemes ideálok vezetnek.

Ugyanazon nyomokon haladnék újra, ha kezdeni kellene az életet.

Múltamon okulva s abból indulva ki, intéztem továbbra is pályafutásomat, s azt a mértéket állítottam föl azok számára, kikre azután nevelő befolyásomat gyakoroltam.

„*Est deus in nobis agitante calescimus illa.*“

Szerencsém volt, hogy az éltető szikra élt lelkemben, mely egyre hevített a cél felé. Ezt lépésről lépésre mindig szem előtt tartottam, mint egy világító tornyot a távol sötétében.

Az ifjúság aranykorát úgy tekintém, mint előkészületet a férfi hasznos munkájához, hogy tisztességszerűen jusson.

Otthon volt a példa előttem.

Korán kell megszoknunk a munkát, s abban keresni annak jutalmát. Vajha ezt megértené a mai ifjúság!

És amellet meg nem állapodni soha, még akkor sem, ha látszólag a célhoz jutnak, hanem folyvást előre törni, minél tovább, csak az igaz és tiszta becsvágy nyilvánulása, sőt azt mondom, az ifjúnak nem szabad hinnie, ha életének egy-egy állomásához ér, hogy a célt elérte már. Ez stagnáláshoz vezetné, mely szellemének szárnyát szegi.

A hegytető felé törni, sziklák ellenállását legyőzve, süppedékes talajon átgázolva, s talán még a vadállatokkal is megküzdve megacélozzuk izmainkat, kitágult tüdővel szabadon lélegzünk majd az ormon.

1. Selmecebánya.

Befejezván iskoláimat szülővárosomban, határvonalához értem gyermekkoromnak.

Rhetor lettem Selmeceen. Egészen más situatio volt előttem – az apai háztól távol magamra voltam utalva.

Atyám búcsúszava mély nyomot hagyott lelkemben. Anyám szeretete kísért utaimon.

Más emberek, más viszonyok. Idegenül éreztem maga-

mat, míg megszoktam a helyzetet. Tanáraim bizalmát csakhamar megnyertem. Tanulótársaim közül keveset választottam barátomul.

Sok mindenféle elem verődött itt össze, vidék és nyelv szerint. Babel volt az nekem.

Eleinte két lakótársamra, kikkel eddig is a losonci iskolában voltak iskolatársaim, utalva voltam. Az egyikben nem volt meg az igaz magyar fiú, a másiknak excentrikus hajlamai távol tartottak. Megtaláltam azonban **Márkus Sándorban**, akit kerestem, s ki pótolta K. János barátomat nekem. Udvarunkban is lakott egy özvegyasszony fia, ki komolyságával és szorgalommal megnyerte rokonszenvem: **Bizay Sándor**. Kitűnő latinságának magam is hasznát vettem, míg én magyarságomból adtam cserébe.

A lyceum felső osztályainak ifjúsága éppen nem talált követendő példát a bányász és erdész akadémiai ifjúságban. A bursch szellem ragadós volt, s extravagantiákra adott okot. Az iskola törvényei nehezen bírták szelídíteni a szilajságot. A tanulók és a bányamunkások közt gyakran összeütközések történtek. A gyűlölet a két fél közt véres verekedéssé fajult. Néhánynak *consilium abeundival* való eltávolításával oly könnyen meg nem szűnt a viszály.

Király József Pál igazgató éber örködése és közbelépése szüntette meg végre. Higgadtságát megtartva jó indulatával a tanuló ifjúság iránt megfékezte az elvadultságot. Egy ily csetepaté alkalmával meggyőződött arról, hogy a bányamunkások keresték az ürügyet. Midőn magát közbevetette, majd pórul járt, s csak a diákok mentették meg a veszedelemből. Vállaikra emelve, éljenzés közben vitték a lakásra. A munkások húzták a rövidebbet, az inquisitio kiderítette bűnösségüket.

Ily mozgalmak az ifjúság komolyabb és nagyobb részét nem érintették.

M. Sándorral közösen végeztük iskolai föladatainkat, külön tanulmányaink, kirándulásainkat.

Ez a komoly törekvésű, minden ízében tiszta jellemű ifjú szerfölött ragaszkodott hozzám. Szinte testvérekké lettünk. A második évben hozzá költöztem, egy terasszal följebb, a lyceum épület fölött. Az öreg **Liszkovszky József**, keze vesztett, nyugalmazott bányász családjának otthonában nagyon jól éreztük magunkat.

Sándorral együtt tanultam a francia nyelvet. **Merényi Lajos** magyar nyelven írt francia nyelvtanát használtuk. Hogy magamnak is meglegyen, az egész könyvet leírtam. (Mai napig is megőriztem.) Olvasmányokat Király tanárunktól kaptunk. Ezekből is sok apróságot irogattam ki. Az egyes leckékből egymást kérdeztük ki. A beszélgetéseket jól begyakoroltuk. Minden olvasmányból előbb a szavakat megtanultuk. Emellett a paradigmákat állandóan készenlétben tartottuk.

M. Sándor jól rajzolt és festett. (Atyja festő volt B. Gyarmaton.) Sokat tanultam tőle. Földrajzi térképeimet már elég szabatosan kipingáltam. (Mai napig is megőriztem.) Alkalomadtán térképeket, épületeket, emberi alakokat rajzolgattunk, nem ritkán a természetből. Sőt olykor festegettünk is. Vázlatkönyvünkben Selmec nagyobb épü-

letei, egyes tájrészletek szép számmal voltak lerajzolva.

A könyvkötésben kedvvel szintén gyakoroltuk magunkat, csakhogy primitív eszközökkel. A legtöbb könyvünket magunk kötöttük be. Emellett a ragasztó munkával is foglalkoztunk, mely készségnek hasznát vettem, midőn atyámnak dohánytartót, édesanyámnak tálcát, Mari nővéremnek kötőkosárkát, vagy egyéb díszművet készítettem. Másoknak is szereztem ezzel örömet. Az ilyen kézi ügyeségek rendkívül fokozzák a tevékenységet, emelik az ízlést, erősítik az önbizalmat.

Együtt jártuk be Selmechánya határát és vidékét, botanizálva, ásványokat és kőzeteket gyűjtve. A sziklákat igen kedveltem és vakmerőséggel másztam meg. Sándor barátom akadályozva volt egyik hibás lába miatt ebbéli vállalkozásainkban. A tárnákat is fölkerestük, de az aknába bocsátkozni nem volt bátorságunk. Szaporodott a herbarium, halomra hordtuk a bányák hozzáférhető termékeit – olykor Király J. P. tanárunk vezetése mellett kerestük fel a távolabbi helyeket. Szélaknán (WINDSCHLACHT) ismertette meg a vízemelő gépek szerkezetét és működését. Ily alkalommal tanár és tanítvány egymáshoz közel jutnak.

Csak Szinnára nem tudtunk eljutni, pedig az egyik eminens kiránduló hely volt. 1868. július 29-én pótoltam a mulasztást.

Rövid pillantást kell vetnem az itteni iskolai tanulmányokra.

Két nyelven, latin és magyar nyelven tanítottak a tanárok.

A retorikát, a poetikát az *antiquitates romanorum et graecorum* az irodalomtörténettel latinul (sőt, az ókori földrajzot is) tanították. E nyelven interpretálták a klasszikus írók műveit. Az interpretaációs füzetbe írtuk. A görög auctorokat latinra fordítottuk. Csupán a reáliákat tanultuk magyarul. Tankönyv alig volt. **Stentius (?) Mihály** magyar nyelvtant az akadémia kiadásában megjelent *Szókötést*, a **Lemmann (?) Géza** német nyelvtanát és a latin-görög írók – többnyire leipzig kiadású műveit is – használtuk. A többi tantárgyakat füzetekbe írtuk. (Némelyeket – az Eperjesen maradtakat – sikerült megőriznem.)

Legrokonszenvesebb volt tanáraim közül Király József Pál, ez a széles körű tudománnyal bíró modern tanférfiú. A magyar és német nyelven kívül beszélt és írt latinul, görögül, franciául és angolul. Lehet, hogy több nyelv birtokában volt, mert jeles philológus hírében állott. Remekül játszott a zongorán. Sokszor hallgattam játékát a lyceum csarnokában. (Benn lakott az első emeleten.) Hangversenyeken is közreműködött. *Comme il faut gentleman*. Nyájas, szelíd modora tanítványai iránt közkedveltté tette őt. Még az elvadultabbak is tisztelték és becsülték. Soha nem jött collizióba a gyerekekkel sem, mint az másokkal megesett. Fegyelmi esetekben conciliáns, de az aljassággal szemben kérlelhetetlen.

Tanította a **Vergiliust** latin magyarázatokkal, **Horatius** ódáit ethikai fejtegetésekkel. Nagy lelkesedéssel tanította ezeket. Meg is ajándékozott *Epigrammaty*-inak egy példányával. (Kegyelettel őrzöm.) A német nyelvet **Lenonten(?) J.** tankönyve szerint, tőle tanultam, oly siker-

rel, hogy nemcsak saját lakásán, szemeim előtt javította dolgozataimat, de a tanév végén igyekezetemet egy *Lebensbilder* c. ifjúsági olvasókönyvvel honorálta. Felajánlást saját kezűleg írta rá. (Kegyelettel őrzöm.)

Tanította még a természetrajzot is, de minden szemlélet nélkül. Csak a kirándulások alkalmával mutatott be egyet mást. Nem is láttunk mi egy ásványgyűjteményen kívül semmiféle fölszerelést. A matematikát is ő tanította nekünk és a „prímában”, hol a physikát szintén előadta. Eljárt Király a bányászakadémiára a physikai és kémiai előadások meghallgatására, hogy még ez irányban is kiegészítse tudását. Ha a tanár e korban az ő classicizmusában meg nem csontosodott, kénytelen volt az encyclopedika sorába lépni. Jó, ha e sokféle tudás mellett maradt ideje az ő szaktudományának kultiválására.

Király J. P. sokoldalú képzettsége miatt méltán korának kiváló szakférfiai közt foglalt helyet. Később a soproni tanítóképző igazgatója lett.

Breznik János, bár kezdő volt, a tanítás terén alapos képzettsége mellett komolyan, lelkiismeretesen s teljes odaadással végezte tanári munkáját. Erőtéljes szervezete és imponáló alakja is rátermettségét dokumentálta. A görög nyelvet, a magyart a történelmet és földrajzot tanította. **Xenophon** *Anabasisát* latinra fordítottuk a haladók csoportjában. Voltak, kik itt kezdték a görögöt. Losoncon a görög nyelv elemeivel ismerkedtünk meg. Nagy sikerrel tanított. Még a kevésbé szorgalmasba is lelket öntött. Az újabb kor egyik kiváló didaktikájaként tűnt ki. A selmeci lyceum atyjává lett 50 éves munkájával. A hetvenes években barátság fűzött hozzá.

Egészen más kaliberű volt **Suhajás Lajos**, a régi classicizmus képviselője, ennek minden gyalogságával. Soha másként nem beszélt velünk, csak latinul. E nyelven interpretálta a classicus auctorokat, tanította a rhetoricát és poetikát. A magyar szónoklatról szó sem esett, a költői formák magyarázatánál is csak a példák voltak a hazai költőink műveiből idézve, s a német verstanban német idézetekkel. Magának is gazdag könyvtára volt. Hetenként adogatott belőle olvasmányokat, melyekről szóval vagy írásban be kellett számolni, rendszerint kivonatok alakjában. Sok egyéb közül főleg **Plinius** és **Columella** (?) műveire emlékszem, melyek nagyon érdekelték, s bő exergeta-t készítettem belőlük. Ezeknek később a növények történetének megírásánál nagy hasznát vettem.

A különben mogorva agglegény életű, már nem fiatal férfiú ritkán méltatott valakit közülünk különösebb figyelmére. Az volt reám nézve a legnehezebb föladat, mikor sor szerint kijelölt a latin orationának a chatedrából való elmondására. Bátoratlan létemre erős megpróbáltatás számba ment az egész rhetor és poéta osztály előtt a magam, jóformán culinárius latinsággal írt beszédem lemorzsolása. A rosszakarat, az irigység vigyorgott felém a padokból, de a jóakarat és biztatás is nyilvánult helyel-közzel. Ehhez képest volt tanulóársaim bírálata is, hol lesújtó, hol méltányoló. Csak a professzor elismerő és buzdító szavai hozták lelkemet némely egyensúlyba.

Az ifjúság közszelleme megoszlott a nemzeti aspirá-

ciók szerint. A magyar képzőkörben lelkesen szavaltunk, hazafias dolgozatokat olvastunk, s élesen bírálgattuk egymást. A tótok a maguk körében lelkesültek a *Kári Dzeráért*, s ábrándoztak Szvatopluk országáról és daloltak a Tát-ráról. A német társaságnak nem volt nemzetiségi célzata, csupán irodalmilag foglalkoztatta tagjait. Király tanár vezette. Minden társaságnak volt külön könyvtára, annak nyelve szerint.

Legkedvesebb költőink a **Kisfaludiak**, **Berzsenyi**, **Kazinczy**, **Kölcsey**, **Vörösmarty** bő anyagot nyújtottak. **Petőfi** szelleme is kezdett megszólalni már Verseink faragásában a classicus formák mellett már a népies alakok föltünedeznek. A prózaírók műveit tanulmányozva olvastunk, kivált **Széchenyi** műveit.

A hazai irodalommal csak magán szorgalomból lehetett megismerkedni, mert a latin oktatás még mindig túlsúlyban volt.

Akadtt is néhány jelesebb tanuló, kik classicus latin-ságra tettek szert (Bizay Sándor, Langhoffer Károly stb.), de a magyar nyelvben már gyengébbeknek bizonyultak.

Nem hagyhatom említetlenül, hogy egyéb magántanulmányom mellett bejártam a *Hangászdába* (zeneiskola), mely a lyceum épület egy második emeleti termében volt berendezve. A csoportos zeneoktatásnak olyatén módszerének alkalmazása mellett egyébként nem csoda, ha a növendékek a zenében csak kevés haladást tettek. Inkább magunkra voltunk utalva, hogy sem állandó zenetudást nyerhettünk (volna). Hiszen tizen, vagy többen vettünk részt egy s ugyanazon órában, s láda alakú, négyszögű s négy lábon álló primitív, rozoga, zongora nevet sem érdemlő hangszereken gyakoroltunk. Ezeknek cincogása, vagy csörömpölése szerfölött bántotta a jó hallást és zeneérzékletet. Ha valamennyi megszólalt, oly chaotikus hangzavar keletkezett, hogy akinek még ép volt érzéke, megfutott tőle. Szárnyzongorához ritka esetben ülhettünk, legfőlebb, ha egy-egy begyakorolt darabbal készen voltunk. Ily módon alig lehet az egész zeneoktatást esthetikailag képzésnek mondani, mint inkább mechanikai gyakorlásnak, dresszurának.

2. Eperjesen

Tanulmányaimat az ős alma mater, az eperjesi collegiumban folytattam. Itt végeztem a philosophiai cursust. Mintámat **Vandrákban** találtam föl.

Eperjes már fekvésénél fogva is kedvező benyomást tett rám. Tanárainak jóindulata csakhamar otthonossá tette helyzetemet. Barátaim ragaszkodása meg éppen kellemessé varázsolta otthonomat.

Kezdetben **Fai Frigyes**szel, unokatestvérem fiával és **Ondrejovich Samu**val laktam. Amaz komoly és szorgalmas, ez könnyűvérűn hanyag. „*Naturam si furca expellas, famen usque recurrát.*” Míg nem gátolt kötelességem teljesítésében, megmaradtam, de azután azonnal elköltöztem onnan.

Frigyes jóra való, kedélyes fiú volt. Pihenőül esetenként elővette gitárját, ennek pengetése mellett vidám nótára gyűjtött. Ez a primitív módja a szórakozásnak élénkíti

kedélyünket, míg a munkában egymásnak segítőtársai voltunk. Közösen iparkodtunk hatni Samu barátunkra, de hiába! Nem volt egyéb hátra, mint hogy elköltöztem. A jó öreg **Jasztrabinyinénál**, a Flórián utcában találtam három derék szolid társat. Körükben jól éreztem magamat. Háziasszonyunk anyai gondozása alatt meg éppen kedves otthonomra lett a ház.

Ifjú lelkem is föltalálta az igaz barátot **Geduly Károlyban**, a gutai ev. lelkész nagy tehetségű fiában, kihez önzetlen barátság és őszinte szeretet csatolt. Nevelője volt a két **Benczur** fiúnak. (**Benczur József** előbb colle. tanár, akkor könyvkereskedő.) Az előkelő család mindig szívesen látott házában. Károly szépen zongorázott és tanította a fiúkat zongorára. A gyakorlásra magamnak is volt alkalmam olykor. E nemes barátság táplálta lelkünket mindvégig, míg közös munkánk tartott. (Szegény Károly! Theológiai tanulmányaink befejeztével, mikor atyja oldalához került, lelke elhomályosult, s rövid időn belül ifjan elhalt.) Csak a szabadságharc kitörése, s az ő gyászos sorsa szakított el bennünket egymástól.

Az ifjú lélek konkrét mintát keres, s ha megtalálta, feléje hajlik, hozzá idomul. Az igaz barátság érzelmi világának megfelelő visszhangot kelt, de a fennkölt férfiak bölcsessége értelmi körét táplálja, bővíti, termékenyíti eszmékkel. Irányadásuk az idealizmushoz vezet.

Vezérem, szellemi atyám **Vandrák András** tanár volt. Egyénisége, tiszta jelleme, bölcs tanítása mély nyomokat hagyott tanítványai lelkében. Nemes szívének megnyilvánulása, szelíd és határozott bánásmódja az ifjúsággal, nagy tudása nemcsak a köztiszteletet, a szeretettel teljes ragaszkodást biztosítja a maga számára, de országosan tisztelt tekintéllyé lett.

Az ihletet, mely lelkemnek mindig motora volt, tőle nyertem.

Philosophiai magyarázatai kezdetben csak gyengén érintették az agyat. De midőn gondolkodásunk köre szélesedett, **Kant**, **Fichte** szelleme megtermékenyítette a mi lelkünket. Nehéz volt e rendszer, de megbarátkoztunk vele. Beleéltem magamat. A bölcsészeti munkák olvasásával erősen küszködtem. Egyes részeket ismételtelen át megátolvasgattam, sőt azok fölött hosszan kellett gondolkodnom, hogy megértetlenné mit sem hagyjak el. A német szavaknál még a nyelv nehézségei is okoztak akadályt.

Engem mindamellet ez a bölcsészeti rendszer nem elégített ki. Sok volt benne a theória, az absztrakt, a metaphysica. A természethez való ragaszkodásom, eddigi megfigyeléseim alapján kerestem a világot, mely a pozitív ismereteket termi.

A szünidőben **Oken** *Naturphilosophiája* került kezembe. Mohón kaptam utána. S íme megtaláltam, amit kerestem! Még mindig ködben jártam, de a fénylő pontok már szemem elé tűntek és irányították gondolkodásomat.

Megkísértem kutatásaim eredményeit papírra vetni. Sokat törültem, míg megelégedtem némileg csak megállapodott nézeteimmel. Az élettüneményeket még nem értettem jól, hogy összegeztessem a lelki élet jelenségeivel.

Hozzáfogtam az anthropológia tanulmányozásához.

Kutattam, észleltem, bűvárokodtam.

Még Hegel bölcsészeti rendszerét is tanulmányoztam. Terray Károly, ki annak bírálatát egy röpiratban közzétette, nagy segítségemre volt abban.

De mindez nem elégített ki. Folytattam tanulmányaimat, mígnem a zavaros politikai viszonyok ebben megakasztottak.

Vandrák ethikai fejtegetései mélyrehatóak és erős meggyőződést keltők voltak. A metaphysica rendszerének, elveinek, definícióinak megértéséhez ki kellett emelkedni a köznapi gondolkodás köréből. Az Észjog (*JUS natura*) meg új mezőre terelte gondolkodásunkat. A bölcsészet történetéből megismerkedtünk a különböző rendszerekkel. Valóban ünnepies órák voltak azok, amelyeket Vandrák hallgatásában töltöttünk el. Ő a módszerek nagy mestere volt.

Szakján kívül tanította a Magyarország pragmatikus történetét, azzal a lelkesedéssel, mellyel azt tanítani képes egy szakember és magyar tanár.

A **Horatiust** senki sem magyarázhatta alaposabban, mint ő, aki tárgyi, etnikai és alaki vonatkozásaival kapcsolta egybe a többi tudományszakokat.

A stylus gyakorlatokban nagy szigorat gyakorolt. Nemcsak szabatoságot, világosságot, magyarságot és ízlést követelt, de a gondolatokban logikát keresett, tehát azt, mennyiben termékenyítette meg a filozofia oktatás az ifjú lelkét. Minden dolgotat kijavított, és észrevételeit még külön szóval is kifejezte. Megkívánta az olvasmányok kivonatát minden hónapban. Midőn **Warga János** *Nevelés és Oktatástanából*, majd **Bonfini**: *Rerum hungaricatum, Vita Desiderii Erasmi Rotterdami* stb. ectemptaimban görög, sőt héber idézetekkel ellátva bemutattam, nagy megelégedésének adott nyilván kifejezést. Szerette, ha a komoly tartalmú könyveket forgattuk.

Előadásai alatt a jegyeztetést nem követelte, de ajánlotta.

Lehetetlen is volt nem jegyezni föl mindazt, amit classikus magyarázatai alatt szelleme élénkségével fűszerezve előadott. Főleg idézetei voltak élvezetesek.

Hazlinszkiy Frigyes egészen új ember a katedrán, melyre az év elején lépett. Kétségkívül széleskörű tanulmányai alapján hívták meg őt a collégium mathem. és physikai tanszékére, de a tanításán meglátszik, hogy magyar nyelvet nem gyermekkorában tanulta. Egyénisége különben imponáló, bariton hangja monoton. Arcizmai beszéd közben meg-megrándulnak, de a komolysága változatlan. Kedélyesség arcán nem nyilvánul.

Az ásványtant, geológiát önálló vizsgálataival kapcsolatban füzetei szerint tanította, de alig szemléltetett valamit. A physikát **Fuchs** tankönyve szerint, elemi kísérletekkel. A mathesisben jártasabb, mint a geometriában. Magyarázat közben tárgyára összpontosítja figyelmét. Ezt „*laevis armaturae*” tanulók kizsákmányolják, s olykor fölbomlik a fegyelem is. Félre nem ismerhető azonban törekvése, hogy tanításának sikert biztosítson, monoton beszéde csak a komolyan tanulni vágyó ifjakkal talál elfogadó talajra.

A botanikának fölkezt papja. Társaságban többször

vettem részt vidékre tett kirándulások alkalmával. Nagy biztonsággal ismeri föl a fajokat, éles szeme könnyen föl ismeri a megkülönböztető jellegét a válfajoknak, tisztán tudja azokat áttekinteni rendszertanilag. Phanerogamok és Kryptogamok világában egyaránt tájékozott. Egyetemes botanikus, de részletes vizsgálatokra vállalkozik. Magam is, míg Koch *Synopsis*-át voltam kénytelen nélkülözni, növényeim egy részét később is hozzá küldtem revisio végett.

Majd élénk csereviszonyba léptem vele. Sok adatot közöltem botanikai munkáihoz. Mikor 1864-ben a magyar orvosok és természetvizsgálók gyűlése alkalmával bizalmas barátságával megtisztelt s meglátogatott, már akkor is jókora terjedelmű herbáriumomat bemutattam neki, elismerő nyilatkozata buzdítás volt számomra.

Ő ajánlott a bécsi *Zoologisch-botanische Gesellschaft* tagjául és általa jöttem **Dr. Skofitzal** és más külföldi botanikussal csereviszonyba. Sok-sok ezer növényt szállítottam számukra. Nagyon becsülték a magyar flórát.

Csak mikor **Géza** fiamat vittem Eperjesre, hogy ugyanazon forrásból merítsen, látogattam meg Hazslinszkyt. Megmutatta herbáriumát és szakkönyveit. Mennyire előbbre volt már akkor. Nekem csak tudásom van a forrás- s alapművekről.

Munyay A. Lajostól, a szelídlelkű öregtől előbb a *Doctrina religionis christiance-t*, majd azután néhány theologiai tárgyat hallgattam. Előadásait latinul tartotta, de nem nagy sikerrel. Csak ennek oka részint az aggkorral járó gyengeség, részint a hallgatóknak a latin nyelvben való gyenge jártassága. Egykor kiváló egyházi szónok volt, s mint egyházi író is előkelő. Kik jó szívét és nemes jellemét ismertük, igaz kegyelettel adózunk neki.

A görög nyelvet **Schiller V.** rabbi tanította. Ez a nagy műveltségű férfiú a classikus nyelvekben, valamint a héber irodalomban szaktekintélyként volt ismeretes, fia kiváló orientalista hírében állt. A görög szöveget latinra és viszont fordította velünk. Alapos és széleskörű tárgyas fejtegetései igen érdekesek és tanulságosak. Magyarul jól tudott. A német irodalomban nagy jártassággal bírt. Tőle tanultam az utolsó évben a héber nyelvet, de nem sokra vittem az idő rövidsége miatt. Mint utóbb értesültem, a szabadságharc lezajlása után Amerikába költözött.

A többiről nem szólok.

Befejezván philosophiai tanulmányaimat, a theologióra léptem. Ám a harci zaj – **Schlick** betörése – félbeszakította rendszeres tanulmányainkat.

„*Inter arma silent musae.*”

Hiába égtem a vágtyól, hogy társaimmal Vandrák professzorunk vezetése alatt a kassai táborba szálljak, többszörös levélváltás után sem egyezett bele atyám. Haza kellett mennem.

Szégyellve itthon veszteglésemet, elzárkóztam. Éber figyelemmel kísértem a harctér és politikai helyzetünk eseményeit, szorgalmasan jegyezgettem.

Emellett folytattam tanulmányaimat, hogy pótoljam a hiányokat.

Philosophiai és természettudományi műveket olvas-

gattam, azokból kivonatokat készítettem, a nagy gondolatokat kiírtam és kritikai jegyzeteket mellékeltem.

Olvastam a Bibliát. Bíráló megjegyzéseimet papírra tettem.

Mennyire sajnálom, hogy ez irataim elpusztultak Lonsonc földúlásakor. Akkori gondolkodásom tükréül szolgált volna most. Csak annyira tudok visszaemlékezni, hogy a dolgokat természettudományi szempontból ítéltem meg.

A véletlen juttatta kezembe Oken *Naturphilosophieját*. Mohón kaptam utána. Kezdtém rendszerbe foglalni ismereteimet.

Kantnak, Friesnek művei ki nem elégítettek, bár tudásom határait kibővítették. Sokat meg sem értettem belőlük.

Jó alkalom volt **Horváth Lajos** rokonom útján negyvenöt darab 69 philosophiai, pedagógiai és theologiai könyvet megszerezni. Ezzel gyűjteményemet 200 kötetre szaporítottam.

Fájdalom, az augusztusi vésznapok alatt mind a lángok martalékai lettek.

Foglalkozásom válaszüton volt. A komoly olvasmányok mellett szépirodalmi termékek is érdekelték. Sőt Kunszt János barátommal szövetkezve egymásnak folyóiratokat írtunk. A *Tudományos Lap* komoly tartalmú cikkeivel a *Borúra derű* inkább szépirodalmi és humoros dolgaival foglalkoztatta barátomat, ki viszont számomra hasonló tartalmú folyóiratával gyönyörködtetett. Ez minden egyéb irataimmal és könyveimmel elpusztult, míg az enyéim nála maradtak. Évek múltán velük megajándékozott. Most ifjúkori ereklyéim közt őrzöm.

Fábry János

A hetedik....

A hetes a számmisztikában is jeles szám, hogyne lenne az egy fesztivál életében. Bár életkorát tekintve még csak gyermek – küszködik is gyermekbetegségeivel – azért úgy tűnik, néhány sorsfordulón már túljutott.

Hét éve került tehát először megrendezésre a *Gömör-Tornai Fesztivál*. Sokgyökerű előzményei között az *Aggteleki és Jósvafői Hagyományőrző és Művészeti Napok* rendezvényt sorozatot kell megemlíteni, amelyet az *Aggteleki Nemzeti Park Igazgatóság* indított útjára 1998-ban. Az egy-két napos rendezvények sikerei, a rendező szervezetek, intézmények összefogása végül 2000-ben sarkallták annak a pályázatnak az elkészítését, amely anyagi alapot teremtett az első fesztivál megszervezésére.

A szándékok és célok nem változtak az idők folyamán: egy olyan, legalább egy hetes programsorozat megrendezése a Gömör-Tornai-karszton és térségében, amely az itteni természeti és kulturális értékek bemutatásával, neves előadók bevonásával, a helyi hagyományok felelevenítésével akár több napra is képes idevonzani a látogatókat, ugyanakkor a helyi közösségek javát is szolgálja, hiszen segíti a térségi identitástudat megerősödését, helybe hozza a kultúrát és nem utolsó sorban bevételekhez juttatja a szolgáltatókat.

Határmenti rendezvény volt ez már a kezdetektől, hiszen jöttek előadók, kiállítási anyagok a szlovákiai oldalról, a természetismereti és kultúrtörténeti kerékpártúra pedig fizikailag is átlépte az országhatárt, igazán kétoldalúvá mégis csak 2006-ban vált. Ezen folyamatok megerősödése révén az idén már a következő települések fogadtak be valamilyen eseményt: Aggtelek, Jósvafő, Perkupa, Trizs, Gömörszőlős, Hidvérgardó, Tornakápolna, Rozsnyó, Betlér, Várhosszúrét, Gömörhorka, Krasznahorkaváralja, Áj, Szádelő.

Az idei fesztivál megrendezésére ugyan „csak” tizennégy szervezet, programgazda írt alá együttműködési megállapodást, valójában jóval több vett részt a megvalósításban. Ennyi szereplő koordinálása egyre nagyobb kihívás, amely feladatot a magyarországi oldalon az Aggteleki Nemzeti Park Igazgatóság, míg a szlovákiai oldalon a *Gömöri Ifjúsági Társaság* látja el. E lap keretei nem is teszik lehetővé a programok teljeskörű felsorolását, ám lehetetlen nem megemlíteni néhány műfajt és közreműködőt. A főprogramokat a sokszínű délutáni, esti (barlangi, templomi, szabadtéri és kastély-) koncertek jelentették, amelyeket igen változatos szabadidős programok körítették: barlangi és felszíni túrák, faluséták egész sora, különféle kézműves bemutatók és foglalkozások, művészeti és ismeretterjesztő kiállítások, gyermekelőadások, táncházak, filmvetítések. Fellépett, többek között a *Palya Bea Quintett*, a *Muzsikás* és **Petrás Mária**, **Berez András** és **Balogh Kálmán**, a *Csík Zenekar*, a *Haviar*, a *Szélkiáltó*, a *Miskolc Dixieland Band* és **Illényi Katica**, hogy tényleg csak a nevezetesebb előadókat említsük. A *Zöld Sziget* a két nemzeti park – az Aggteleki és a Szlovák Kaszt Nemzeti Parkok – feladataival, természeti értékeivel is

Berez András és Balogh Kálmán a jósvafői református templomban szórakoztatta, tanította a közönséget mesével és muzsikájával

Kessler Hubert születésének 100. évfordulója alkalmából az Aggteleki Nemzeti Park Igazgatóság egy emlékkiállítást nyitott meg a neves karszt- és barlangkutató tiszteletére, de más jeles évfordulós eseményről is megemlékeztek (Jósvafő)

A Rozsnyói Meseszínház Aggteleken és Ájban is szórakoztatta a legkisebbeket

Valamennyi visegrádi országból érkeztek vendégek a Gömör-Tornai vásártérre, Jósvafőre. A lengyel Vielka Lipnica település zenészei a felső-árvai vidék népzenejét mutatták be a járókelőknek

mertette meg az érdeklődőket. A 20. század jeles karszt- és barlangkutatójának, **Kessler Hubert**nek Jósvafőn nyílt emlékkiállítás a születésének 100. évfordulója alkalmából. A *Gömör-Tornai Vásártér* pedig a karsztvidék kézműveseit, hagyományörzőit (-teremtőit) vonultatta fel.

A fesztiválhoz 2008-ban csatlakozni kívánó települések, szervezetek száma igazolja, hogy egy olyan kezdeményezés indult el, amelynek ténylegesen van térségi szervező ereje, és amely összefogás egyszer talán nem csak 11 nap ünnepe lesz, hanem egy kerek esztendő hétköznapjai.

Tolnay Zsuzsa

Az Egressy Béni Színjátszó Fesztiválról

Egressy Béni Szepsiben tavaly felavatott szobrának megkoszorúzásával és az *Egressy Kórus* jóvoltából a *Szózat* eléneklésével kezdődött meg november 15-én a IX. *Egressy Béni Színjátszó Fesztivál*.

A megnyitón jelen volt többek között **Szerencsés János**, a Magyar Köztársaság kassai főkonzulja, **Hrubík Béla**, a Csemadok országos elnöke, **Köteles László**, alelnök és parlamenti képviselő, **Harsányi László**, a *Nemzeti Kulturális Alap* elnöke, **Csoltkó Jenő**, a *Csemadok TV* elnöke, **Zachariás István**, Szepsi polgármestere és **Mohnyánszka József**, Buzita polgármestere.

Boda Ferenc, a rendezvény főszervezője kihirdette a *Mics Károly-életműdíj* idei jutalmazottja nevét. Ez az idén **Jarábik Gabriella** lett, aki évtizedek óta ott van a felvidéki magyar amatőr színházi mozgalom élvonalában. **Kiss Péntek József** méltatását **Kamenár Éva** tolmácsolta.

Az első előadást a kassai *Márai Sándor Gimnázium* diákjai, a KGSZT színpad tartotta meg, zsúfolt nézőtér előtt, hatalmas sikerrel. **Bodon Andrea** rendező, tanárnő **Zalán Tibor** *Angyalok a háztetőn* c. darabját dolgozta át egy kedves és figyelmeztető zenés darabbá. Fellépett még

a csécsi, szomatori és migléci hagyományörző csoport is, a játékos, dramatizált népi műfaj éltetői.

A tavaly óta megújult *Szepsi Művelődési Központ* ősi pincéjében, vagyis a bormúzeumban dísztok-kiállítás nyílt, amit **Bányicki Mária** mutatott be. Az *Infoklubban* **Gecse Attila**, rimaszombati fotós képei révén válogatást láthattunk a fesztivál történetéből. A kiállítást **Juhász Dósa János** ajánlotta a nézők figyelmébe.

Pénteken az iglói szlovák vendégcsoport mutatkozott be a diákság előtt, majd a Nagyfödemesről (kabaré), Vágkirályfáról (komédia), Tornagörgőről (Rejtő-bohózat), Vezekényből (esztrád) és Nánáról érkezett csoportok, illetve a füleki *Zsákszínház* lépett színre.

Szombaton, már Buzitán a jókai csoport előadása (*Hyppolit, a lakáj*) mellett a külföldi vendégegyüttesek léptek közönség elé: a budapesti *Wataridori*, a sajkózái, valamint egy lengyel csoport is.

Az eredményhirdetés előtt **Hornyák Marek Gál Sándor** megzenésített verseivel köszöntötte a hetvenéves költőt, a község lakosát.

Szerencsére a zsűrinek nem volt könnyű dolga a sok nagyszerű előadást látva, de arról már megoszlanak a vélemények, hogy melyik esetben döntött jól, ill. rosszul. Mert jól döntött, hogy minden díjat olyanoknak ítélte, akik azt kiérdemelték, csak talán ugyanilyen megérdemelten kaphatta volna akár egy másik csoport is. Az élvezőny erős volt.

A fődíjat a kassai *Márai Sándor Gimnázium és Alapiskola* KGSZT csoportja vitte haza, s ők kapták a rendezői díjat is, sőt egy epizódszereplői díjat is (**Tóth Károly**) „besöpörtek”. Kellemes, derűs játék, folyamatos előadás, kedvező fogadtatás jellemezte fellépésüket.

Az egyik nívódíj Nánára vándorolt, ahol évek óta fantasztikus darabok, jó előadások készülnek **Juhász Mária** műhelyében. A korábbi évek során is mindig a dobogón álltak. Sokak szerint az ő fellépésük volt a legkiválóbb **B. Shaw** *Pygmalion* c. darabját adták elő. A kiváló színészi teljesítmények, jó dramaturgiai megoldások és a gördülékeny előadás két órán át a székhez szögezte a közönséget, mely éjfélig kitarzott a helyén. Talán a fáradtság (hiszen egész nap könnyednek tűnő, de néha unalmassá váló kabarékat kellett nézniük) nyomta rá bélyegét a zsűri értékmérőjére, hogy nem adtak ki két fődíjat. Nívódíjas lett a füleki *Zsákszínház* is, mely egy nehezebb drámai előadásra vállalkozott, bár a mű ebben a formában nehezen hozhat mélyebb katarzist. (**Németh László** *Bodnármeja* ezt a témát sokkal jobban és eredetibb módon közelíti meg).

Főleg az amatőr színjátszók számára volt tanulságos és a közönség is gazdagabb élményekkel távozhatott a vendégegyüttesek jóvoltából.

Mihályi Mohnár László

Részlet a füleki *Zsákszínház* előadásából • *Gecse Attila* felvétele

A fesztivál fődíját a kassai KGSzT kapta • Gecse Attila felvétele

Gecse Attila *pillanatfelvételei elé*

A szó elszáll, az írás megsárgul és valahol a fiók mélyére kerül, de a fotó: az igen. Az azonnal előhívja bennünk az elszállt évek történéseit, arcokat keresünk, s hozzá pillanatokot. Ahá, ez is ismerős valahonnan, csak nem ő az? A film pereg, megelevenednek oszlásnak indult emlékkockák, s csak ámulunk, hogy velünk ez is megtörtént.

Ez a történet nyolc évvel ezelőtt kezdődött egy hideg, esőverte júniusi délutánon, amikor egy széthullásra ítélt 120-as Skodában összetalálkozott a mezei zsurnaliszta egy fotólaborból akkortájt menesztett, szakmáját tekintve villanyszerelő műkedvelő fotóssal. Megfogadtam, ha ép-ségben kiszállok a kocsiból, akkor az ott készült cikkemhez felhasználom az úriember fotóit. Nos, ahogy láthatják, szerencsésen hazaértem, az eső is elállt, a fotó is megjelent, s elindult egy hosszú távú együttműködés (ha nyolc évet hosszútávnak lehet nevezni). Azóta számtalan rendezvényen dolgoztunk már együtt, Attila a Csemadok rimaszombati területi választmányának hivatalos fotója lett (no és ezé a fesztiválé), s megszámlálhatatlan képkocka kiáltja a világba, hogy élünk, vagyunk. Persze Attila nem csak rendezvényeket fotóz, hanem a gömöri tájat is, a Rimaszombat környéki festői szépségű erdők, a kurinci tó mind-mind életre keltek már általa. Szoktam is mondani, hogy amíg egy-egy tájkép elkészítéséhez sokszor végtelen

türelem kell, addig egy-egy színházi pillanathoz gyorsaság. Pár évvel ezelőtt egy felvidéki kisfaluban, közel húsz fokban hidegben készítettünk egy anyagot, s az egyik beállított fotón két tanítónő tart egy méretes iskolai táblát. Szegények nagykabátban, kesztyűben, mégis egyikük közel tízperc után (mert már ennyi ideig tartott a beállítás) megszólalt: Attila, ha Istent ismersz, kattintsd már el azt a rohadt gépet. Nem emlékszem rá, hogy elkészült-e az a felvétel. De azért jelentem, megvagyunk.

Amikor erre a kiállításra készültünk, több ezer képből kellett válogatnunk, pedig még nem is volt meg minden fotó, mert egy-két filmet nemes egyszerűséggel elloptak Attila házi gyűjteményéből. Lám, mennyire kelendő ez a fesztivál! S ahogy mentünk vissza az időben, úgy lett egyre nehezebb a visszaemlékezés. Lám, még a tavalyi történésekre emlékszik az ember, még a tavalyelőttire is, de hol van már a három évvel ezelőtti hó? Bizony, sokszor percekig elmerengtem egy-egy kép előtt, s ebben a teremben jó pár olyan pillanatfelvétel van, amely előtt még mindig tanácstalanul állok, mert nem tudom, hogy kik, s miért vannak rajta. Pedig olyan ismerősnek tűnik minden.

Közel 150 képet válogattunk össze, s már most elnézést kérünk mindenkitől, akik véletlenül lemaradtak.

Ha megnézték a kiállítást, ne feledjék, hogy az idén is zajlik az élet a világot jelentő szépsi deszkákon, s rögtön kezdődik az első előadás. Ha véletlenül mégis lemaradnának róla, jövőre ugyanitt megnézhetik magukat.

Juhász Dósa János

Gecse Attila a kiállítás megnyitóján

A 48. Mikes Tanulmányi Napok – gömöri részvétellel

A hollandiai *Mikes Kelemen Kör* a *Mikes International* lel együtt szeptember 27. és 30. között Elspeetben rendezte meg a nagy hagyományra visszatekintő *Mikes Tanulmányi Napokat*. Témája: *Magyar Kultúra II. Magyar szellemi műhelyek World-wide. Három pólus: Magyarország, Utódállamok, Nyugat*.

A rendezvényen első ízben képviseltette magát Gömör. A négyfős csapatban **Bán Zoltán** (*Rimaszombat és Vidéke, Simonyi Alapítvány*) és **B. Kovács István** (*Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület*) mellett két egyetemista, **Kovács Hajnalka** (Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest) és **Tóth Timea** (Prága) is helyet kapott.

Az együttlét alkalmat nyújtott a személyes kapcsolatok felvételére, illetve a már meglévők felfrissítésére is.

Mint a rendezvényről szóló házi beszámolóban olvasható: „A három részre darabolódott, új élethelyzetekbe került, ma már az egész világon élő magyarságnak megvannak a maga éltető és összetartó szellemi gócpontjai. Ezeknek és az ezek között kiépítendő kommunikációnak szenteltünk figyelmet ez évi Tanulmányi Napjainkon. Közös feladatunk: magyar munka-összefonódás, szellemi, társadalmi és gazdasági összjáték a világban, bárhol élünk is. Ez a jövő útja. Ezt az utat mutatják a tények, hiszen a magyarság migrációja minden irányban óriási méreteket öltött és még jelentősebb formákat fog ölteni. Mi napjainkban az egész földgömbön élünk. Erre kell tudatosan berendezkednünk. Ebben a „nyugati” magyarságnak feladata van.”

A rendezvény **Tóth Miklós**, elnök (Hága) megnyitójával kezdődött. **Farkas Flórián** (Hága) felvezetését követően Tóth Miklós *A magyarság jövőendő életmezői* című előadásában hangsúlyozta a magyarság egymásrautaltságát az egész világon. Fontosnak tartotta az oktatás kiépítését mindenhol, ahol magyarok élnek. Utalt a magyarok képességeire nemzetközi síkon (tudományban, az üzleti és a társadalmi életben). Kiemelte, hogy egymás érvényesülését kölcsönösen elő kell segítenünk. Őt követően **Orbán Anita** (Budapest) a *Budapest Analyses* független, eredeti, külpolitikai tájékoztató és elemző munkájáról szólt, **Gy. Gyüre György** (Veszprém) az internetes televíziók és rádiók szerepéről beszélt a szórtságban élő magyarság életében, **Ferenczes István** (Csíkszereda) a *Székegyföld* c. folyóiratot mutatta be, majd **Sepsiszéki Nagy Balázs** (Sepsiszentgyörgy) a *Székegyföld az ezredfordulón* című monumentális, négykötetes néprajzi munkáját mutatta be.

Szeptember 28-án **Marác László** (Amszterdam) a magyar lobby szerepéről tartott előadást, rámutatva arra is, hogy jelenleg Brüsszelben a magyar lobby nem túl hatékony. Két további előadás a filozófiát érintette. **Ungvári Zrínyi Imre** (Marosvásárhely-Kolozsvár) filozófia-értelmezésekről és filozófiai műhelyekről adott áttekintést, **Laczkó Sándor** (Szeged) pedig a „virtuális” magyar filo-

zófiai hagyományról és a *Böhm-Bartók Társaságról* szólt. Elhangzott, hogy a Mikes International jogi keretén belül működő Társaság pályázatot írt ki a 2006. évre szóló *Böhm-Bartók-Díjra*, amelynek nyertese **Kissné Novák Éva** lett. Az idén már az egyetemi hallgatók és középiskolások számára is írtak ki pályázatot. 2007. szeptember 4-én Szegeden a Mikes International – Böhm-Bartók Társaság és a *Szegedi Tudományegyetem Filozófiai Tanszéke* szervezésében márványtáblát lepleztek le **Málnási Bartók György**, az egykori *Ferenc József Tudományegyetem* filozófiaprofesszora emlékére a fakultás épületének a falán. **Tompa Gábor** (Kolozsvár), a *Kolozsvári Magyar Színház* igazgatója „A folyamatos újítás hagyománya. A 215 éves Kolozsvári Magyar Színház” címmel rajzolt megragadó képet az intézményről. Este **Asbóth József** és **Wonke Rezső** (Budapest), a *Duna TV* munkatársai filmbemutatóval egybekötött áttekintést adtak a magyarság ezen szellemi műhelyéről.

Szeptember 29-én, szombaton **Káldos János** (Budapest) „*Világkönyvtár – Magyar Elektronikus Könyvtár*” címmel nyújtott rendkívül alapos képet az *Országos Széchényi Könyvtár* szolgáltatásáról. **Balla Bálint** (Berlin) az *Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem* több évtizedes munkáját ismertette. (2006-ban Rimaszombatban tartotta Akadémiai Hetét. – a szerk. megj.) **Haynalné Keszler Zsuzsanna** (Buenos Aires) *Jelentkezés Dél-Amerikából* címmel részletes áttekintést adott a dél-amerikai magyarság kulturális és társadalmi életéről, annak eredményeiről és gondjairól. Este Farkas Flórián a Mikes International elmúlt évi eredményes munkájáról számolt be.

Ezután került sor a *Mikes Irodalmi Díj* odaítélésére. A díjat ebben az évben a Norvégiában élő **Sulyok Vince** kapta. A laudatót **Arday Géza** (Budapest) tartotta.

A napi programot a hagyományos *Mikes Irodalmi Est* zárta. Ezen **Németh Péter Mikola** mutatta be legutóbbi könyvét *Mysterium Camale* *Homage a Pilinszky* címmel. Őt **Arday Géza**, **Kibédi Varga Áron** (Freiburg i. Br.), **B. Kovács István** (Rimaszombat), **Sepsiszéki Nagy Balázs** és **Tóth Z. László** (Riemst) követte. Utána fogadás következett.

Szeptember 30-án, vasárnap már csak egy előadás szerepelt a műsoron. **Mariska Zoltán** (Miskolc) *A nemzet filozófiai fogalma egykor és most* címmel tartott előadást. A Tanulmányi Napokat Tóth Miklós, elnök zárta be. Hangsúlyozta az egész világon szétszórva élő magyarság összetartozását, a Magyar Szellemi Haza egységét. Ebben mindenki, aki ehhez tartozónak tudja magát, egymás természetes szövetségese. Szellemi műhelyeink e téren fontos szerepet játszanak.

(szerk.)

Felhasznált forrás: <http://www.federatio.org/mikes3.html>

A résztvevők egy csoportja • Bán Zoltán felvétele

Tóth Miklós és a DUNA TV munkatársai: Wonke Rezső és Asbóth József • Bán Zoltán felvétele

B. Kovács István átadja a gömöriek ajándékát
Bán Zoltán felvétele

A gömöri csapat Antwerpenben • ifj. Bán Zoltán felvétele

Vaskirály a Hecksén

Elkészült egy alkotás, Debrőd és Európa (nem véletlen a sorrend!) egyik legszebb köztéri alkotása! A néhai Torna megyei kisközség peremén, a *Hecke* (mily kedves így nevezni egy dombot) felé vezető út végén áll és vigyázza a falut, a völgyet, feltekintve a *Kojsói havasokra Szent László* király térgrafikája. A kiszemelt mágikus sziklán álló, égre rajzolt Szent László nem véletlenül került mostani helyére. Egy olyan ötlet végeredménye, amely egyedülállóvá szeretné tenni Debrődöt, amely időben és térben kitágítani szeretné a horizontot. Vascsövek ridegsége, épületacél mogorvasága szelődült itt különleges látványnyá. Sok, mérhetetlenül sok emberi munka, akarat és alkotóerő szelőd, de kemény hatására. Készült anno 2007-ben, átadva Szent Mihály havában, annak is 14-ik napján, az Úr kegyelméből. Előtte azonban három hosszú hétvégen át, tucatnyi önkéntes, tenniakaró, az alkotásban részt vállalni kívánó hajtogatta, vágta, hegesztette, mozgatta, álmodta a vaskirály sziluettjét a Hecke sziklájára. Akik hozzátették a munkájukat, tették kedvvel, szeretettel, ingyen, merve nagyot álmodni. Ami fontos, lesz folytatás, vannak álmodozásra buzdító érzések, vannak igények, hogy ez a csoda megisméltódjön. Lesz ötlet és kedv (már miért ne lenne?), lesz folytatás, mert van, lesz felkérés! A debreceni régi temetőben vasból formálódik majd Szent László legendáriuma az égre, hasonlóképpen a régi gömői és erdélyi templomok időtlenné vált freskóihoz. S ha Debrődön volt és van igény, talán máshol is lesz. Talán Hejcsén, ahol **Szent István** alakját tudnák elképzelni a debreceni Szent Lászlóéhoz hasonlóan, s talán lesz még igény más városokban, más falvakban, talán más kontinensen is egyszer. Nem tudtam megszámolni, mennyi hegesztési pont van a hecskei vaskirályon, nem lehet ma

már megmondani, hányszor kellett megfogni a sokszor sütően hideg vasat, mennyi elektromos energia fogyott el a hegesztéskor, mennyi más emberi, szellemi teremtő-alkotó erő mozgósítására volt szükség ahhoz, hogy ez a mű létrejöhessen. Mindezen utóbbi fogalmak mérésére nincs is lehetőség, hiszen mérhetetlenek. Már a közelében lenni is jó volt, azt tudni, hogy méltó helyen, befogadó környezetben áll, külön jó érzés!

Debrődön a térgrafika alkotásában sokan dolgoztak. Terv és ötlet: **Szabó Ottó**. Kivitelezés: **Vitéz László**, aki az első perctől az utolsóig hevítette a vasat, mint egy újkori Héphaisztosz. **Mártha Attila**, aki a kezdetekben a vázlatot segítette felrakni. A hideg vasak hajlítógatói, mozgatói pedig: **Szaniszló Zoltán, Gyenes Gábor, Samuelis László, Tóth József, Král Bea, Molnár István, Hanesz Zoltán, Kiss László, Gajdos János, Csabala Tamás, ifj Szaszák György, Rácz Attila** és felesége, **Ibolya**. Háttérként, bázisként, minden anyag és egyéb bebiztosítójaként **Pap Tibor** és Debrőd polgármestere, **Pap Adrianna**. Hozzátehetném, sokan mások, s így igaz, sokan mások is, akik teát főztek, enni adtak, anyagot szállítottak, tartották a lelket a didergő alkotókban. Valahonnan a fázós égről alátekintve pedig Nusi néni, vagyis **Pap Anna**, Debrőd tragikus hirtelenséggel, alig egy év elhunyt polgármesterasszonya. Aki most láthatta, van élet és erő, van igény arra, a hagyományt új módon is lehet erősíteni. Úgy, hogy nem is hagyományosat alkot az ember, hanem valami mást, valahogy másképpen. A lényeg viszont változatlan: csak az önzetlen, szeretettel végzett munka ad örömet és megnyugvást.

Szent László király, vigyázz a faludra! Falu, vigyázz a királyodra!

(szasz)

A mű és alkotója • Szász Zoltán felvétele

Főhajtás Budapesten

A CSEMADOK Rimaszombati Területi Választmánya szervezésében gömöriek egy népes csoportja Budapestre látogatott. A színházlátogatást megelőzően lerótták kegyeletüket Pósa Lajos sírjánál a Fiume úti temetőben. A Csipka Rozália kezdeményezésére, közadományokból szépen felújított síremléknél Praznovszky Mihály emlékezett az irodalmárra. Ezt követően a Farkasréti temetőt keresték fel, ahol a Győry Dezső sírjánál hajtottak fejet.

(szerk.)

Könyvről – könyvre

Geese Annabella: Az etnikai és társadalmi átrendeződés folyamata egy gömői falu 20. századi életében. (Interethnica 10. Fórum Kisebbségkutató Intézet Etnológiai Központ. Komárom-Somorja, 2007. 191 oldal, 9 szövegek közötti táblázat és 14 ábra, mellékletben: 9 táblázat, 9 kép, 11 térkép, szlovák és angol összefoglalás)

*

Baraca kicsiny gömői falu, a szerző és a recenzens szülőfaluja. (Megjegyezném, hogy nevét – rövid írásmódja ellenére – az ott élők hosszan ejtik, azaz: Baracca, Baracán, baracciak.)

Szüleim, s más idősebb emberek gyakorta felemlgették néha **Hegedűs János**, r. kat. plébánosnak a 30-as években tett jóslatát: Baraca cigányfalú lesz!

Eme, beteljesedőben lévő jóslatnak az árnyékában nőttem fel magam is.

Hölgyeim és Uraim, Kedves Vendégek, Tisztelt Kollégák!

Egy olyan könyvet mutathatok be, amely az említett jóslat hátterét, bonyolult összefüggéseit mutatja be. Szerzője Geese Annabella, akinek ez a doktori munkája, amelyet a debreceni egyetemen védett meg.

A recenzens szomorú!

Szomorú, mert az a paraszti közösség, amelyben maga is felnőtt, s amely tagjának vallhatja magát, mára gyakorlatilag eltűnt – ahogyan ma mondjuk: virtualizálódott. Mindaz, ami ebben a könyvben róla olvasható, már csak az emlékekben él.

A recenzens vidám.

Vidám, s örül, mert egy fontos és kitűnő munkát mutathat be. Van egy magyar szólás, miszerint „Az ördög a részletekben bújlik meg.” Itt nincs esélye az ördögnek! Ez a könyv arra is jó példa, hogy széleskörű társadalmi folyamatokat hogyan lehet minden apró részletre kiterjedően, egy esettanulmány formájában bemutatni.

A parasztságnak és cigányságnak az adott lokalitáson belüli kapcsolata a 18. század utolsó harmadában kezdődik, mégpedig a cigányság kierőszakolt letelepítésével. Baracci, mulyo-lány, Rózu volt a felesége kiváló mesemondómnak, akitől érzéketesebben talán soha senki nem írta le ennek a keserveit. Ez volt az első határ, amely leomlott. Formailag római katolikusok lettek. Ezzel a következő válszfallal is eltűnt. Hamarosan átvették a magyar nyelvet (a cigány nyelvet már nemzedékek óta nem beszélik), ezáltal egy következő határvonalat léptek át. A közeledés további

jelét a választott rokonság, a komaság intézménye jelentette. A kezdeményezők a cigányok voltak – de az elfogadásról se feledkezzünk meg! (Édesapámnak is volt cigány keresztgyermek.) Mára Baracán gyakorlatilag megszűnt a területi szegregáció. S megkezdődött a társadalmi kiegyenlítődés utolsó fázisa, a vérségi összeolvadás is. A folyamat konfliktusoktól korántsem mentes, ám összességében impozáns és látványos.

A könyv ennek a folyamatnak azon, 20. századi szakaszait elemzi, amelyek a tudomány eszközeivel elérhetők. A munka gerincét három fejezet alkotja: 1) A falu társadalmi jellemzői a 20. század első évtizedeiben, 2) A település életére ható külső tényezők, 3) A mai etnikai kép kialakulása. Ezeket a Bevezetés és Összegzés keretezi. Szerves része a könyvnek a mintegy félszáz oldalnyi melléklet, valamint a gazdag irodalomjegyzék, illetve az idegen nyelvű összefoglalások.

A recenzens optimista.

Cigányfalú lesz Baraca? A válaszom egyidejűleg igenlő is, meg nemleges is. „Igen” – ha a kérdést vagy-vagy, azaz kirekesztően tesszük fel, „is” – amennyiben megengedően. Baracán a cigány-magyar fogalompárnak nem volt értelme, még kevésbé a kettő szembeállításának. A Bógyi-réten gyermekkoromban cigány-paraszt meccseket játszottunk. Azonosságtudatunknak a „magyar” része igen ritkán került szóba. Származásunk okán emlegettük egymást „paraszt”-ként, illetve „cigány”-ként. Az, hogy mindahányan magyarok vagyunk, a lehető legtermészetesebb volt – nem volt ugyanis kivel szemben magyarként megfogalmazni hovatartozásunkat. (A Trianon után érkezett puszta szlovák telepések nem is igen számítottak a faluközösséghez – mint ezt a szerző is kifejti.)

Most egy hosszabb idézet következik a könyvből:

“Az egy településen töltött évtizedek – Baraca esetében – mind ez ideig nem vezettek nyílt etnikai konfliktushoz. A két etnikum egymásról alkotott képében nem a negatív vonások erősödtek, hanem egymás ismerete. Ez természetesen nem jelent súrlódásmentes idillt, pusztán annyit, hogy mindenki tudja, hol a határ, és nem akarja átlépni. Ezt a cigányok is tudomásul vették, már akkor is, mikor kisebbséget alkottak, a parasztnak is tudomásul veszik, csakúgy, mint a megváltozott körülményekkel járó apró módosulásokat.

Létezését kétségbe nem vonják.

Úgy tűnik, Baracáról nem véletlenül „pereg le” a roma probléma állami megoldásának néhány ötlete. Itt az egymás mellett élés olyan finoman kidolgozott gyakorlatával, a „meg nem oldás, de mégis működés” olyan változatával állunk szemben, amit elmozdítani (akár pozitív, akár negatív irányba) külső beavatkozás fizikai kényszer nélkül aligha tud. A külső szemlélő számára halmozottan hátrányos helyzetű falu lakói településük nehéz, már-már kilátástalan állapotát és megítélését pontosan ismerik, érzik. Mégis a birtokában vannak a közösségi tapasztalatok egyedülálló, megismételhetetlen, mások számára elérhetetlen „kincs”-ének: senki nem állíthatja róluk azt, hogy

előítéleteik vannak a másik etnikummal kapcsolatban. Az egymás mellett élésben szerzett több évtizedes tapasztalatuk ezt teljesen kizárja. A parasztok cigányokról alkotott képét jelentős mértékben meghatározza az, hogy bennük – bizonyos szempontból – önmagukat látják. Számukra a cigányok egyfajta tükröt jelentenek. Olyan tükröt, amelyben saját közösségi élettörténetük sikertelenségét láthatják meg: azt, hogy a faluból mint fizikai térből ők elfogytak, a cigányok pedig gyarapodtak. Az, hogy ez érzelmileg „áthangolja” a cigányok minősítését, nem nevezhető előítéletnek, sokkal inkább az együtt töltött évtizedek természetes következményének, amely azonban mindkét etnikum egymásról alkotott képének alapja.“

Ha a tudomány nem az azt művelők öncélú játéka, már pedig hitem szerint nem az, hogyha nem cél, csupán eszköz, túl kell tekintenünk annak határain. A cigányság kérdése Gömör déli részén nem alapvetően etnikai, nemzeti, sokkalta inkább mentális és szociális kérdés. Feltehetjük persze a gondolkodóink javát régóta foglalkoztató kérdést: Ki a magyar? Az egyszerű rosznyói polgár példázata jut eszembe. Megkérdezték tőle, ő miféle. Így válaszolt: ha a magyarokat bántják, magyar vagyok, ha a zsidókat bántják, zsidó vagyok, egyszóval: magyar zsidó vagyok.

Témánknál maradva: ez a könyv igazolja, hogy a baracci cigányok egyben magyarok is. Nem egyszerű annak eldöntése, melyik a jelző, illetve jelzett szó, azaz: „cigány magyar”, vagy „magyar cigány”? Nem ok nélkül állapítható meg, hogy az első szókapcsolat az indokoltabb. Azaz: a magyarságon belül cigányok. Legalábbis a népszámláláskor tett bevallás többségében ezt igazolja. Ez ma inkább még ösztönös hovatarozás, s kevésbé tudatos vállalás. A kérdést nem úgy kell feltenni: cigány? vagy: magyar? Az identitás ugyanis többretegű. Egyszerre baracciak, cigányok és magyarok!

S ha nem tekintik túlságosan fennköltnek, még azt is megjegyezném: a vizsgált régióban (de tán másutt is) a magyar jövő legfőbb letéteményesei a cigány magyarok. A baracci példát úgy is jellemezhetnénk: az egymás mellett éléstől az együttélésig – mondanám szívemből, de helyesebb, ha így fogalmazok: az együttélés felé.

Én talán ezt a tanulságot tekintem a könyv legfőbb hozadékának. Az ilyen s hasonló tanulságos könyvekre lehet építeni a jövőnk tervezésekor.

Szíves figyelmükbe ajánlom.

Végezetre a Szerzőnek a gondos feltáró- és elemző munkát, a jubileumát ünneplő Etnológiai Központnak a könyv kiadásának a felvállalását, igazgatójának, Liszka Józsefnek a bemutatásra szóló felkérését, Önöknek pedig a megisztelő meghallgatást köszönöm.*

(*B. Kovács István*)

* Elhangzott Komáromban, 2007. november 16-án

Laki-Lukács László: Edelény templomai és egyházközségei az elmúlt ezer évben. (Borsodi Téka 1. 160 oldal, 90 színes és 112 ff szövegek közi kép. Borsodi Földvár Kulturális Alapítvány, Edelény, 2005.)

Az igényes kivitelű munka 6 fejezetbe rendezve mutatja be a középkori templomokat (köztük a borsodi földvárban feltárt esperesi templomot), majd a református, római- és görög katolikus, evangélikus templomokat, valamint az izraelita imaházat.

50 év. 1956-2006. (Szerkesztették: **Balla Bálint** és **Szöllősy Pál**, a szöveget gondozta: **Kolczonay Katalin**. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Basel-Budapest, 2006. 356 oldal.)

A kötet **Mádl Ferenc** méltatásával és **Balla Bálint** eligazító bevezetésével indul. A *kezdetekről* c. fejezetben **Lőcsei Pál** és **Frenkl Róbert** írása olvasható, amelyeket *s arról, ami a végnek tűnt* c. fejezetben **Fritz P. Molden** írása követ *1956 a Kárpát medencében – és azon túl* a címe annak a terjedelmes fejezetnek, amelyben a forradalom határon túli kihatásaival, összefüggéseivel **Dávid Gyula** (Románia), **Dupka György** (Kárpátalja), **Reiner M. János** és **Vályi-Nagy Ágnes/Kovács Andor** (Délvidék) és **Bereczki Urmas** (Észtország), szűkebb tájainkról pedig **Simon Attila**, **Kiss József** és **Mács József** foglalkozik. Ezt követően egy tartalmi összefoglalás olvasható az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetemről korábban megjelent kötetről, majd az *Egyházak a diktatúra alatt és után* című fejezetben **Radics György** (r. kat. egyház), **Gémes István** (ev. egyház), **Bárczay Gyula** (ref. egyház), **Kálmán Szabolcs** (ref. egyház) és **Kovács András** (zsidó felekezet) egy-egy tanulmánya olvasható. A kötet zárófejezete (*Mai fiatalok a forradalom kisugárzásáról*) **Gaál Enikő**, **Kanyó Tamás** és **Tréfás Dávid** írását közli.

Praznovszky Mihály: A hatodik, hetedik ember az országban.

(*Mikszáth-könyvestéka* 5. A Mikszáth Kálmán Társaság Könyvsorozata. 160 oldal. Veszprém, 2006.)

A *Tanulmányok* c. első részben 10 írás található, köztük a *Mikszáth Kálmán tanárai* című részletesen bemutatja az író rimaszombai tanárait, **Baksay Istvánt**, **Fábry Jánost**, **Gáborhelyi Endrét**, **Severlay Károlyt**, **Szeremley Károlyt**, **Terray Károlyt** és **Tóth Józsefet**. A kötetet a szerző Mikszáth bibliográfiája és egy (fölkötött olvasmányos) *Utólagos magyarokodás* zárja.

(szerk.)

Jogszabályok a német és magyar etnikum emberi jogai ellen

(Adalékok az ún. Beneš-dekrétumok utóéletéhez)

„Aztán ukáz jött: mars vagonba,
préda a kert, a sír a ház,
egy szót sem értettünk belőle,
csak azt, hogy Isten tétováz,
csak hogy vak bosszú lehe csap meg,
s bennünk hét seb fájdalom fáj,
csak hogy míg jogosb az erősebb,
egyetlen vérző, ütődő seb
hazám, hazád, a Dunatáj.”

(Győry Dezső: *Emberi hang*, 1939)

„Ha a győzők törvény előtt ítélik el a legyőzöttet, az soha nem történhet elfogulatlanul, mindegy, mennyire körítjük az egészet az igazságosság formáival.”

(Robert Taft)

Az erkölcs a jog alapvető eleme, és ha egy törvény ezt alapjaiban sérti akkor nem rendelkezik a törvényesség kritériumával. Így nem válik alkalmazhatóvá.

Gustav Radbruch: *Törvényes jogtalanság és törvényfeletti jog* (1946)

*

Edvard Beneš csehszlovák köztársasági elnök az 1945. május 14. és 1945. október 27. közötti időszakban összesen 143 dekrétumot bocsátott ki. Ezeket az 1945. október 28-án megalakult ideiglenes csehszlovák nemzetgyűlés 1946. márciusában utólagos hatállyal törvényerőre emelte.

Az összesen 143 dekrétumból több vonatkozik közvetlenül a német és/vagy magyar kisebbségre, s jó néhány további közvetve szintén tartalmazott olyan rendelkezéseket, amelyek összefüggtek a két népcsoport kollektív büntetésnek való elmarasztalásával.

1) Az 5. számú elnöki dekrétum (május 19.) „az elnyomás idején végrehajtott egyes vagyoni jogi ügyletek érvénytelenségéről, továbbá a németek, magyarok és árulók, kollaboránsok, valamint egyes szervezetek és intézetek vagyoni értékeinek állami kezeléséről.”

(A magyar intézmények, szervezetek stb. vagyonának állami kezelésbe vétele.)

2) A 12. számú dekrétum (június 21.) „a németek, a magyarok, valamint a cseh és a szlovák nemzet árulói és ellenségei mezőgazdasági vagyonának elkobzásáról és sürgős elosztásáról.”

3) A 16. számú dekrétum (június 19.) „a náci bűnösök, az árulók és segítők megbüntetéséről, valamint a rendkívüli népbíróságokról.”

4) A 27. számú elnöki dekrétum a belső telepítések egységes rendszeréről.

5) A 28. számú dekrétum (július 20.) „a németek, a magyarok és az állam más ellenségei mezőgazdasági földjeinek cseh, szlovák és más szláv földművesekkel való betelepítéséről.”

6) A 33. számú dekrétum (augusztus 2.) „a német és a magyar nemzetiségű személyek csehszlovák állampolgárságának rendezéséről.”

(A potsdami szerződés XIII. cikkelyének elfogadása után egy nappal kibocsátott alkotmánydekrétum volt a jogalap a német és a magyar nemzetiségű személyek csehszlovák állampolgárságának az elvonásához, elvesztéséhez.)

7) Az 59. számú elnöki dekrétum az állami közalkalmazottakról.

8) A 67. számú elnöki dekrétum a megbízhatatlan közalkalmazottak átvilágításáról.

9) A 71. számú dekrétum (szeptember 19.) „azon személyek munkakötelezettségéről, akiktől megvonták csehszlovák állampolgárságukat.”

(A 3. cikkely utolsó mondata alapján „a munkára való beosztásról szóló döntés végérvényes” tehát fellebbezhetetlen volt.)

10) A 81. számú dekrétum (1945. szeptember 25.) „az egyletekkel kapcsolatos némely intézkedések”.

(Ezen dekrétum alapján történt meg a német és magyar egyletek, társulások feloszlása és vagyonának konfiskálása.)

11) A 88. számú elnöki dekrétum az általános munkakötelezettségről.

12) A 95. számú elnöki dekrétum a bankbetétek és egyéb megtakarítások kifizetéséről.

(Ez az állampolgársággal nem rendelkező személyek részére megtöltötte a megtakarítások kifizetését.)

13) A 105. számú dekrétuma (1945. október 4.) „a közalkalmazottak tevékenységét átvizsgáló megtisztító bizottságokról”.

(A közalkalmazottak kizárólag cseh, szlovák vagy egyéb szláv nemzetiségűek lehettek, és büntetendő eselekedetnek számított, amennyiben német vagy a magyar nemzetiséghez tartozónak vallotta magát.)

14) A 108. számú elnöki dekrétum „az ellenséges vagyon elkobzásáról és a nemzeti újjáépítési alapokról”.

(Ezen dekrétum alapján történt meg a német és magyar jogi és természetes személyek mindennemű vagyonának konfiskálása mint ellenség, kollektív bűnösök terhére. Továbbá ezen dekrétum alapján történt a konfiskált német és magyar vagyon szétoosztása és az abba való betelepítés cseh, szlovák és a dekrétum szerint arra érdemes természetes valamint jogi személyek javára.)

15) A 137. számú elnöki dekrétum az ellenséges személyek őrizetbe vételéről.

*

Ugyanezen időszakban a *Szlovák Nemzeti Tanács* szintén fogadott el olyan jogszabályokat, Szlovákia területére vonatkozó törvényerejű rendeleteket, amelyek közönségesileg marasztalták el a magyar és német lakosságot.

1) A 6. számú törvényerejű rendelet (1944. szeptember 6.) „*a német és a magyar nemzeti kisebbség oktatásügyének és istentiszteleti nyelvének rendezéséről*”.

(Meggűntek a német és a magyar iskolák. Tilos volt német és magyar nyelven istentiszteleteket tartani.)

2) Az 50. számú törvényerejű rendelet (1945. június 5.) „*a vagyon állami kezelés alá helyezéséről*”.

(Az államilag megbízhatatlan személyek, nevezetesen a német és a magyar nemzetiségű személyek Szlovákia területén található mindennemű vagyonra állami kezelésbe megy át, kivéve az ingó és az ingatlan mezőgazdasági vagyont, személyi ingóságokat.)

3) A 104. számú törvényerejű rendelet (1945. augusztus 23.) „*a németek, a magyarok, valamint a szlovák nemzet árulói és ellenségei mezőgazdasági vagyonának elkobzásáról és haladéktalan elosztásáról*”.

(Ezen rendelet alapján történt meg egyidejűleg a németek és a magyarok teljes mezőgazdasági vagyonának az elkobzása, annak szétoosztása főleg belső telepítés céljaira, valamint külföldről hazatelepülő szlovákok számára. Így az ún. II. földreform következményeképpen további telepesfalvak jöttek létre az elkobzott magyar földeken. A juttatás feltételeihez tartozott a helyhez kötöttség, a juttatási ár kifizetése, valamint a földek megművelése.)

Az említettekén kívül egy sor más, későbbi jogszabály is kollektív bűnösként kezelte és hátrányosan érintette a magyar és német kisebbséget. Pl. Az 1946. évi 83. sz. törvény a németek, magyarok, árulók és segítőik munkáltatói (oktatási) viszonyairól, vagy az 1947. évi 9. sz. rendelet a náci bűnözőkről, árulókról és segítőikről és a rendkívüli népbíróságokról szóló köztársasági elnöki dekrétum és a nemzeti bíróságról szóló köztársasági elnöki dekrétum. (Esterházy Jánost is ez utóbbi alapján ítélték el!)

Máig tartó érvényességüket a Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsa határozatban erősítette meg.

Fábry Zoltán

A vádlott megszólal

A cseh és szlovák értelmiség címére (részletek)

[...] Jártok-e már felemelt fejjel? Élitek-e már a félelem és hatalmi elnyomatás alól felszabadult, emberhez méltó életet? Ha igen, úgy én fáradt nosztalgiával intek búcsút nagyon messziről és nagyon mélyről. Én még mindig a földet nézem: a port, a sarat, és még mindig megváltatlanul mormolom a vágy immár nyolcéves szavát: csak még egyszer felemelt fejjel járni és nem szegyenben és félelemben... Életemet tiltó rendeletek keretezik. Az egyik megtiltja, hogy este nyolc órán túl az utcán tartózkodjam, a második provokációnak veszi, ha ismerősömet anyanyelvemen üdvözlöm, vagy annak köszönését úgy fogadom, és táborral fenyeget. A városban inspekciózó diákpatrulok pofonokat osztogatnak, és rendőrségre cipelik a magukról megfélemlített embereket. Nyelvem, mely az emberi hang egyik legcsodásabb hangszere volt, kihágási objektummá szürkült. Újság a bűnös nyelven nem jelenhet meg, rádiót tilos hallgatnom. Lekonyult fejjel járok, és némán, és ha lehet, ki sem mozdulok emberek közé. Vak, süket és mozdulatlan gettóélet ez mindenképpen: a jogfosztott emberek szegyen- és félelemterhes élete.

És az ok? Egyetlenegy tény, vádask vádjá: **m a g y a r s á g o m**. Magyar vagyok, tehát bűnös vagyok. A faji kizárólagosság német barbarizmusának annyi millió emberéletbe került letörése után egy újabb keletű faji kéméletlenség büntet sommásan, tehát igazságtalanul. Ez a sommázás ördögökké és angyalokká egyszerűsít nemzeteket! Vannak fasiszta államok, és vannak antifasiszta népek. Fasiszta a német, és antifasiszta például a román. A fasiszmus bűnében leledző a magyar, és az antifasiszmus erőneit reprezentáló például a szlovák. Kivételek nem túretnek, és nem számítanak. Tíz igaz nem lehet száz bűnös felmentvénye, de a másik oldalon ugyanakkor kilencven bűnös a tíz igaz erőnyéből élőködik. Győzők vannak és legyőzöttek! Örök törvény. Háborús törvény: embertelen törvény. *Vae victis!*

A legyőzöttek csoportjába tartozom újra: magyar vagyok. A legmélyebb megalázottság fokáról, nyelvfosztottan, szóbénítottan kiáltok hozzátok, szabad emberek, írók és írástudók, kiknek némasága már feloldódott. A mélyből – de profundis [= a mélységből; t.i. kiáltok Hozzád, Uram – a 130. zsoltárból – a szerk. megj.] – a legmagasabb fórumhoz apellálok: a szellem szabad embereihez. Egyetlenegy ember, egy gettózott kisebbség, egy elnémított nyelv nevében, minden törvényes vagy különleges megbízatás nélkül, szobám négy falából kiindulva, a magam bőrre és felelősségére, és mégis az összességet képviselőn, mert aki itt szót kér: író, szlovenszkói magyar író.

A szellemi antifasiszmusnak nem voltam épp utolsó magyar katonája. Aki ismeri írói működésemet, az tudja, hogy az utolsó szabad években minden soromat és gondolatomat a hitlerizmus elleni szellemi harc determinálta,

annyira, hogy kritikusaim már „mániákus monotóniáról“ beszéltek. Újságickekem, folyóirataim (*Korunk*: a magyar progresszió világszemléje, melynek csehszlovákiai szerkesztője voltam; *Az Út*: a *Tvorba* és *DAV* magyar testvér-lapja), könyveim: az antifasizmus magyar dokumentumai. A büntetés nem maradt el: kétszer jártam meg Illavát, utána vért köptem a kórházban, és megrokkantam. Számat belakatolták, és hétéves osztályrészem lett a némaság. De élt a remény, élt a vágy: beszélni, még egyszer beszélni, tanúskodni és – ítélni, kiordítani azt, ami gombócá rekedt a torkodban, és amikor úgy hitted, hogy eljött az óra, a torkodra forrasztják a szót azok, akiket egycélúnak ismertél és szeretted. Ez felér a gyilkossággal. Halott vagy: néma vagy. Magyar vagy. A bűnössé dekretizált magyar kisebbség tagja. *Vae victis!* [= Jaj a legyőzötteknek! – szerk. megj.]

Új némaságba zuhantam, és nem egyedül: egy szenvedő közösség részese lettem. Egy Istentől, mindenkitől elhagyott kisebbség, egymással nem érintkezve, egymásról nem tudva, fásult-dermedten várja a végzetet. Rezdülés, sóhajtás sem jelzi létét, lázongás, káromlás itt nem vet hullámokat, néma és mozdulatlan, mint egy halott. A gyerek is halott: nyolcvanezer magyar gyerek némaságát gyomverte udvarú, üres iskolák keretezik. Ez a kísérteties némaság, ez a gyerekszemekben kezdődő hullafoltos mozdulatlanság mozdít ma engem. Valakinek szólnia kell...

Tanúk helyett vádlottak lettünk. Beszélők helyett elnémítottak: felületes egyszerűsítés és általánosítás áldozatai. A német fasizmus csehszlovákiai bűnhődésének – a német kitelepítésnek – mi vagyunk a ráadása, Potsdam ellenére. Jól jött apropó: egy csapásra két legyet agyonütni és minden gátlástól, kötöttségtől mentesen új célt: *n e m z e t i á l l a m o t* deklarálni. Perben állunk. Különös perben, sosevolt perben, ahol az anyag ismerete nélkül, a vádlott kihallgatása, meghallgatása nélkül ítélkeznek. Ki tud rólunk, ki ismer minket? Az ügyész – a csehszlovák kormány – csak a vádobjektumot látja, csak a kítűzött célt ismeri: az elmarasztalást. A hivatalból kirendelt védő a magyar kormány – sose akceptálta a mi másságunkat, és nem ismerheti küldetésünk egy szóra redukált értelmét: *a s z l o v e n s z k ó i v o x h u m a n á t*. Mi többre készülődünk, tehát többre is vagyunk kötelezve: a vád és a védelem csak a felületet bodrozhatják, de a mélyben mi örök árvák maradunk: megértetlen, visszhangtalan áldozatok, de tiszták és tudók. A vád itt célt és címet téveszt.

A győztes antifasizmus ügyésze nem kérhet halált a szlovenszkói vox humana (= emberi hang – a szerk. megj.) fejére. És ha mégis megteszi, akkor justizmordot celebrál. Küldetésünk értelme 1938-ban a jelszóban csúcsosodott ki: *A s z l o v e n s z k ó i k ü l d e t é s n e v e: a n t i f a s i z m u s*. A mondatot én írtam, és a német csizma árnyékában, az utolsó óra víziójaként **Ady Endrét** idéztem, halhatatlan költőnk, a magyar „embert az embertelenségben”:

“Hogyha minden reped, szakad,
Böcsületes szegény legények
Pihennek a romok alatt.”

Ki látja ma őket, a szlovenszkói szegénylegényeket, kik „a gyáva szemérmertlenség kurjongató rossz éjjelén” böcsületükre jól vigyáztak. Becsület hűségesei, emberség művelői ma a barbarizmus cinkosaiként, rágalmazottan és tehetetlenül, védelem, meglátás és megértés nélkül dideregnek. Antifasiszta becsületünkről van szó: életünkről, a magyar emberség hiteléről, melyet mi, mindenki másnál elkötelezettebben őriztünk. „*A magyar perben talán mi leszünk egyszer a koronatanúk: a f e l m e n t v é n y*” – indokoltam az antifasiszta jelszó jövő értelmét. Most vádlottak lettünk. A vádlott tehát szót kér.

A f a s i z m u s p e r é b e n c s a k a z a n t i f a s i z m u s l e h e t p e r d ö n t ő m é r t é k. Minden más kritérium mellébeszélés, figyelemelterelés, rabulisztika, mely csak igazságtalan ítéletet eredményezhet. Amikor a vádlott most szót kér, a legszigorúbb és e perben egyedül illetékes mérték alkalmazását kéri. Semmi többet. Antifasizmust. Igazságot!

[...]

A szlovákiai magyar kisebbség a vox humana jegyében ágyazódott bele a történelembe. A fasizmus perében éppen azért minden más népcsoportnál szigorúbban kell számon kérni a humanizmussal való sáfárkodását, fasizmussal szembeni magatartását. A fasizmus konjunktúra volt: szolgálalkúság melegágya, felelőtlenség könnyítése. A német és szlovák autonomisták éltek is vele bőven, az eredmény az „önálló” szlovák állam, de hol maradt a harmadik fegyvertárs?! Lemaradt, elmaradt, hűtlen lett, ellenség, más. Jogfosztott, mellőzött, üldözött, kit ma a legszívesebben nem létezővé avatnának. Nem véletlen, hogy a kicserélés, a kitelepítés ekkor és itt, a német és szlovák fasizmus agyában fogamzott meg. Szabadulni a hűtlen harmadiktól, aki magatartásával az antihitlerizmus síkjára csábítja az egyre jobban eszmélő embereket. És nemcsak a magyarokat. (Lásd a mecenzéfi és stószai német „magyarónok”, a „mánták” első antifasiszta lázadását **Karmasin** ellen, akit kíséretével együtt kövekkel fogadtak.) Bűne megbocsáthatatlan: a lelkeket immúnissá teszi a fasizmussal szemben és az embereket közömbössé a hitlerizmus győzelmeivel szemben. Mi történt itt? Csoda? Majdnem. Az antitoxin hatott: a vox humana, mely a legválságosabb órában megtartó és megőrző erőnek bizonyult ott is, ahol mi magunk sem számítottunk arra.

A fasizmus győzelmes órájában **Esterházy János** és pártja – a szlovákiai *Magyar Párt* – nem kooperált, és ezzel a szlovenszkói magyarság teljes egészében az antihitlerizmus itteni egyetlenn kollektív hordozója lett. Ki tud erről? Az érdekeltek például, a kellemetlenül érdekelték, akik most bölcsen hallgatnak, vagy – vádolnak. Itt egy népcsoport emberségtudata a barbarizmus teljes negligálásában élte ki magát. Újra iskolapéldát szolgáltatunk: egy fasiszta államban mint reagál antifasiszta módján egy fasisztának indult párt. Mint tisztul meg, mint veszi át tegnapi politikai ellenfelének parancsát: „a szlovenszkói küldetés neve: antifasizmus”. A fasizmus konjunktúrájában és terrorja idején antifasizmusba torkollni: teljes egészséget, teljes bátorságot dokumentál. Ami be-

teg volt e kisebbségben, az elemésztődött, felszívódott. A faszizmus fertőzése egyik napról a másikra megszűnt. Aki ezt a gyógyult nemzettestet a régi Jaross–Esterházy formulával azonosítja: az felelőtlen könnyítésbe menekül a történelmi tény elől: a magyar népcsoport volt az egyetlen, mely szlovenszkkön egészében és összességében kiállotta a faszizmus próbáját, és immunis maradt a hitlerizmus fertőzéseivel szemben. Ez a mi nagy tétünk ebben a perben, és senki sem tud róla, csak mi magunk, akik nem beszélhetünk.

4.

A német faszizmus legsajátosabb háborúját szenvedte a világ. Népek, nemzetek, népcsoportok, egyének megítélésénél csak egy kritérium lehet a döntő: mennyire ártottak vagy használtak a német hatalmi totalitásnak? Mennyiben kollaboráltak, hasonultak, azonosultak, vagy mennyire különítették el magukat az adottságok lehetőségein belül. A szlovenszkkői magyarság csak a non possumus [= nem tehetjük – a szerk. megj.] útját választhatta. Ez nemcsak az antifaszizták természetes reagálásában nyilvánult meg, hanem a fasziztáknak indult magyarok áthasonulásában is. Esterházy János és pártja, a Szlovákiai Magyar Párt – mely nem tévesztendő össze az átkerült *Egyesült Magyar Párt*tal, ahol **Jaross Andor** fújta a tenort – mindjárt az elején kínosan, kényesen különítette el magát a jarossizmustól, mellyel többé Esterházyinak közössége nem lehetett. A végül is a nyilasoknál kikötött Jaross, a *Völkischer Beobachter* vállveregetettje, az antidemokrácia fenegyerekeként handabandázik: „*A liberalizmus: demokrácia, a demokrácia: vita, a vita pedig rendetlenség és fegyelmetlenség.*“ Mondja ezt ugyanakkor, amikor az itteni hivatalos pártmagyarság utolsó szalmaszálként a demokrácia masaryki diszkussziós lehetőségébe kapaszkodik: „*Végtére a diszkusszió az emberek, főképp a közéleti emberek legelemibb joga, melyet még ma: a demokrácia kurzusának katasztrófális zuhanása idején sem lehet vita tárgyává tenni.*“ (Új Hírek)

Az itt rekedt magyarság a főbe kólintott módján eszmél a demokrácia jogaitól való elesettség tényére: a faszizmus demagógiájának következményeire. Itt többé nem lehet fegyvertárs: a tegnapi szövetségesek ellenségként döbbennek egymásra. De a hőkölés, ez a tegnapi bűnőkre döbbenés, ez a faszizta büntársi undor volt a gyógyulás kezdete. A hitlerizmus ígérete megtört, a hasonulás, az azonosulás elmaradt, az általánosított non possumusnak nem állhatott többé semmi az útjában. A magyarság idegen, ellenséges test lett a szlovákiai faszizmus földjén. Idegen és elárvelt, kit a vihar tűzhelyére ver, és saját kincsére, leglényegére: a vox humanára eszméltet. Ebben az időben írta a szlovenszkkői magyarságot legjobban kifejező költőnk, **Győry Dezső** *Vox humana* és *őszi vihar* című cikkében:

„Ülünk. És bámulunk a lángba. Mi vagyunk a melege-dők. És mi vagyunk a meleg... Észrevettétek már a tűzhely körül, mennyire megfinomodott a hangunk?... De ki taní-

tott a szelídebb tónusra? Ki oktatott gyöngédebb gesztusokra?... A betegágy körül lábujjhegyen járnak, s Európa nagybeteg... A tűzhely körül nem kapni dobhártyarepedést, sem korai torokberekedést, s nem szerzünk tyűk-szemet könyökünkre.“ (Új Hírek, 1939. XL 5.)

A világ már lángokban áll, de a szlovenszkkői magyarságnak nincs benne része és érdekeltsege. Non possumus! A költő a megváltozott magyarság egész képét vetíti a fátál a tagokig: „*Jegyezzük föl az utókor számára, hogy ebben a folyamatban a családfők is jó példát mutattak. Egy korban, amikor könnyű elvetni a sulykot, a történelmi vágatában, mikor könnyű elereszteni a kantárszárát, a szavak vásárában, mikor részletigazságok igyekeznek túlkialbálni egymást, a mi családunk fői nem izgatnak, nem ágálnak, nem öntenek olajat a tűzre, nem szagatnak sebeket, és nem sarkantyúznak szenvedélyeket: krisztusi emberséget, cselekvő emberszeretetet, építő és megtartó magyar józanságot hirdetnek. Családon belül. És családon kívül.*“ (uo.)

A vox humana a költő hitelével itt nyugtazza először Esterházy és az őt követő pártmagyarság másult mentalitását, antihitlerizmusát, antijarossizmusát. Amit a Magyar Párt a nácizmussal szembehelyezett, az a különbséget hangoztató és vállaló „keresztény humanizmus“ volt, és ez akkor sok volt! Ha ezt a keresztény humanizmust dobjuk a serpenyőbe, akkor a volt Esterházy-bűnök és a kiérlelt antihitlerizmus között helyrebillen az igazság egyensúlya: bűn és erény holtponton áll. Ezt az állapotot, ezt az összegezést, ezt a változást, ezt az eredményt negligálni, bűn.

A Magyar Párt, melyet a német és szlovák faszizta pártok avattak ellenlábassá: üldözött párt volt mindvégig. Párt, „*mely nem fejthet ki politikai működést*“, mint ezt Esterházy a parlamentben (1940. V. 15.) kijelentette – lehet-e kollaboráns párt? Mióta szagatnak le kollaboráns pártok tagjainak kabátjáról pártjelvényeket kivezényelt FS-isták, Hlinka-gárdisták, és Gestapók mért pofozzák a magyar párt tagjait? Illaván az antifasziztákon kívül mért voltak csak magyar pártiak internálva?

A szlovenszkkői magyar–német–szlovák viszonyra perdöntő jelentőségű kiindulópont Tiso privígyei beszéde:

„*A magyarok, akik szintén élnek Szlovákiában... irigylük a németektől, hogy annyi jogot adtunk nekik. Ezt választam nekik: jöjjetek velünk, ahogy a mi németjeink jönnek, és akkor ugyanazon jogokat fogjátok kapni.*“ (Új Hírek 1938. XII. 4.)

A csábítás ténye kétségtelen. Ára és jutalma: a faszizmus. De a nemzetiszocializmus a magyarság felé címet téveszt, csábításai nem hatnak többé. A Magyar Párt és a faszizmus közé a szlovenszkkői magyarság húsz év alatt ellenerővé kifejlett emberi magatartása vert éket. A nácizmus konjunktúrája magyarokat nem tévesztet meg többé. Esterházy kategorikusan szögezi le:

„*Hogy mi nem alakultunk át nemzetiszocialista párttá, annak megvan a maga oka. Ez német produktum, amit mi nem ismerünk el... A józan ész, az önfegyelem és az igazi magyar felfogás követeli ezt meg tőlünk.*“ (Új Hírek

1939. IV. 6.)

Ez a nyilatkozat így sután, szürkén hat, de mindjárt színt kap, ha a szlovák fasizmus náci paroxizmusával [= náci vágyával – a szerk. megj.] szembesítjük:

„A szlovák történelem a nemzetiszocialista kinyilatkoztatásnál nagyobb és sorsdöntőbb művet nem tud felmutatni.“ (Slovenská Pravda, 1940. VII. 21.)

Milo Urban¹ is alá húzza e megállapítást: „Újjászületésünk garanciája csak a nemzetiszocializmus lehet.“ (Gardista, 1942. VIII. 10.)

Tuka² fenséges gondolatként ünnepli (Gardista, 1941.1.1.): „A nemzetiszocializmus... az egész európai emberiség és szellem megújítását jelenti.“ (Esti Újság, 1940. VII. 2.)

De Tukának ez mind nem elég. Szlovenszón vagyunk, és ezért a náciizmust minden áron a kereszténységgel tudja és akarja azonosítani:

„Az Úristen segítsen nekem, hogy a nemzetiszocializmus értelmében valósítsam meg a kereszténységet.“ **Tiso**³ sem hagyja magát: „A nemzetiszocializmusnak megvannak a maga vallási alapjai.“ A Slovenská Sloboda is így tudja: „A nemzetiszocializmus telítve van keresztény igazságokkal és alapfogalmakkal, a legforradalmibb és legszociálisabb izmus.“ (1940. X. 21.)

A magyarok szerényebbek, ők a kereszténységet a humanizmushoz kapcsolják, és a nemzetiszocializmust ki-rekesztik a keresztény alapfogalmak köréből: idegeneknek, tisztátalanoknak, farizeusoknak ide tilos a belépés.

Čatlos⁴ nem száll az égbe, ő 1941-ben, **Hitler** születése napján a földi paradicsom maximumaként nyugtázza a náciizmust:

„Hitler és a nemzetiszocializmus életadó eszközként mindent száműz a földről, ami nem egészséges és nem erős... A nemzetiszocialista rendszer teljesen elismeri a gondolkodás és meggyőződés szabadságát.“

Ezen a síkon Hitler csak Isten lehet. **Mach**⁵ kevesebbel nem is elégedhet meg:

„Amit Hitler akar, az nem egyéb, mint amit Isten akar.“ (Esti Újság, 1940. X 2.)

Tuka az ecce homo [= „íme, az ember!“ – eredetileg Pilátus szavai, amikor a tömeg elé vezeti Jézust – a szerk. megj.] gesztusával reagál:

„Eljött azonban az ember... És ez Hitler Adolf volt... ki szívében hordta az egész világot.“

És szíve csücskében, mint azt **Ribbentrop** mindig hangoztatta, szívügyét, a kis Szlovákiát. Mi sem természetesebb tehát, mint hogy „a szlovák nemzet Hitler Adolfot saját vezérének is elismerte“. (**Murgaš**⁶ propagandafőnök, 1941. III. 4.)

St. Mečiar⁷ a Nás bojban feltétlenül alárendeli Szlovenszót a német nemzetiszocializmusnak:

„A szlovák nacionalisták Szlovákia európai orientációjáért küzdenek, tehát Hitler Európájához való orientációért... Nekünk nincs szükségünk valami újfajta nemzetiszocializmusra, az Új Európa Führerje csak egy nemzetiszocializmust engedhet meg, mint építési alapot, és ez a nagy áldozatokkal megvásárolt német nemzet-

szo c i a l i z m u s. A feltétel nélküli alárendelés... ez Szlovákia egyetlen útja az új európai orientációban.“

Ebben az új orientációban az elsőbbség kérdését sem Tuka, sem Mach nem engedik elvitatni. Ez lesz állandó, jutalmat váró vesszőparipájuk.

„Miért kell elsőnek bekapcsolódnunk az új Európa nemzetiszocialista elveken felépülő rendjébe? Bármikor találkozunk német barátainkkal, mindig hivatkozhatunk arra, hogy Szlovákia először állt fegyverbe a német hadsereg oldalán.“ (Esti Újság, 1941. VII. 31.)

Mach: „Mi, szlovák nemzet már akkor beírtunk magunkat az új világ győzelmének könyvébe, amikor nyomban a kezdetben a német nemzet oldalára állottunk.“

Ki csodálkozik ezek után, ha Szlovákiát mint a náciizmus első európai mintatelepét kezelik, ünneplik és könyvelik el.

A Grenzbote (1940. VII. 30.) az Essener Nationalzeitungot idézi:

„Die Slowakei hat in freier Zusammenarbeit mit Deutschland in mancher Beziehung das vorweggenom-

men, was auch das künftige Zusammenleben der Völker Mitteleuropas kennzeichnen wird.“ [= Szlovákia a Németországgal való együttműködésben sok tekintetben azt mutatta meg, ami Középeurópa népeinek a szoros jövőbeni együttélését jellemzi majd – a szerk. megj.]

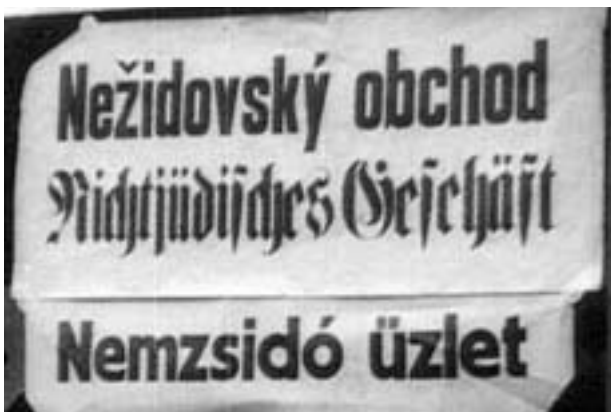
A nemzetiszocializmus belépőjegyét Közép-Európában nagyon könnyű volt beszerezni. E g y e t l e n e g y problémát kellett radikálisan elintézni: a zsidó kérdést. És Mach ezt az igazolványt minden skrupulus nélkül megváltotta: „Zsidó és szolgaság, ez tulajdonképp ugyanazt a fogalmat jelentik“, definiál Mach (Esti Újság, 1940. IX. 29.) Tiso, a katolikus pap, a kereszténységhez menekül argumentumért:

„Ami a zsidókkal történik, nem keresztény dolog, mondják... Nekem ellenkezőleg, az a véleményem, hogy csak akkor lesz l e g k e r e s z t é n y i b b állapot, amikor ügyüket teljesen elintéztük.“

A nürnbergi totalitás, mint legkeresztényibb dolog! Mit szól ehhez a szlovenszói magyar vox humana, mit a keresztény humanizmus? Azt, ami a kötelessége: vétót mond. E g y e t l e n vétót. Amikor a szlovák parlament e g y e t l e n e g y magyar képviselője személyében nem szavazza meg az embertelen törvényt. „Der Herr Graf stimmte nicht mit“ [A gróf úr nem ért egyet. – a szerk. megj.] –

pellengérez a történelmi tény a *Grenzbote* (1942. V. 19.), és idézi a *Gardistát*:

„Hogy minden képviselő igennel fog szavazni egyetlenegy kivételével, az biztos volt. Aki nem szavazott, az egyedül Esterházy képviselő volt... A gárdisták a parlamenti ülés után felkeresték szerkesztőségünket, még örültek is a ténynek, mert jó előre arra fogadtak, hogy Esterházy nem fogja megszavazni a zsidók kitelepítését.“

Egy hónappal később a *Tatranské Hlasy* ujjongó címmel – „A zsidók elhagynak minket“ – süti a szlovákság homlokára a letörölhetetlen szegénybélyeget:

„E z a m i h o z z á j á r u l á s u n k a z ú j E u r ó p á h o z... Ez ugyanakkor a mi hitvallásunk, hogy Hitler Adolf oldalán menetelünk a végsőig.“

M á s o k szenvedése árán jóléthez jutni, m á s o k vé r é v e l adózni, váltságot fizetni: van még egy példa erre a történelemben?

A szlovák faszizmus zsidók szenvedésével, deportálásával, halálával váltotta meg Európa irigyelte életét. Ettől az otthondulástól, ettől a rablógyilkos cimboraságtól – Esterházy személyében – egyetlen népcsoport maradt távol, és maradt tiszta: a magyarság. Valamikor azt írtam: „Jövendő korok a zsidóüldözés hőfokával fogják lemérni népek és nemzetek kultúrangját.“ Tévedtem. Ma a német faszizmus-sal való cimboraság címén a szlovenszói magyarság otthonai forognak veszélyben, és az ő kezébe nyomják büntetésből a vándorbotot – a szlovákok!

A szlovákok viszonylagos háborús jólétének az ára Auschwitz volt. Rettenetes ár. És amikor a történelem a számlát másodszor prezentálja, újra mások szenvedése árán váltják meg ártatlanságukat és jólétüket. Az SZLKP (KSS) egyik bennfentese írja nekem: „Én a célkitűzés valódi okát nem a ČSR biztonságában látom, hanem egyéb gazdasági-politikai viszonyokban. Ugyanis az elmúlt hat évi fasiszta uralom alatt – akármilyen furcsán hangzik is – Szlovákia dolgozóinak életszínvonala igen emelkedett, és magasabb volt, mint a polgári demokrata Csehszlovákiában. Most azonban ez az egykori magas életszínvonal igen süllyedt, és a mostani népi demokrata Szlovákia nem tudja saját erejéből emelni az alacsony színvonalat. Ezért folyamodtak ahhoz a tervhez, hogy az itt élő magyar lakosságot kitelepítik, és ily módon fogják emelni a szlovák dolgozók életszínvonalát. Mivel pártunk benne van a kor-

mányban, sőt döntő szava van, természetesen szintén a kitelepítés álláspontján áll, sőt, néha még jobban kidomborítja ezt az álláspontját, mint a demokrata párt.“

Milyen hamar elfelejtette a KSS, hogy arányszámát és hőfokát tekintve, a szlovenszói magyar kisebbség volt a kommunista párt legaktívabb, leghűségesebb kádere. (Kassán pl. 80 %-os arányban.) A túlfűtött mondat, „a kommunizmus a humanizmus korszerű summája“: pontosan vetíti beállítottságunkat. Ez a túlexponált értelmezés csak magyar viszonylatban születhetett meg: az eredendő lényeg – a vox humana – mindenből kiütközött. A szlovenszói magyar írástudó csak így, ilyen kapcsolással, ilyen megszorítással szuggerálhatott korparancsot. És most a szlovákiai kommunista párt szinte kizárólagos gondja és programja: a magyarok kitelepítése!

Tegnap Auschwitz volt a kivételes szlovák jólét ára, ma a magyar kisebbség. Az árat mindig mások fizetik, úgy, ahogy a rasszista materializmus azt pontosan előírja. De ha ez így van, akkor itt a faji kizárólagosság üli diadalát, és nem az antifaszizmus, nem az igazság!

Vigyázz, nép, vigyázzatok, népek! Akinek a történelem másodszor adja fel a leckét, hogy javítson, hogy észre térjen, hogy megváltozzon, és aki ezt a leckét csak a tegnapi módon és rosszul tudja megoldani, az elveszett!

Esterháznak és az általa képviselt regressziós magyarságnak is másodszor adta fel ugyanazt a leckét a történelem. De a második próbatéten javított. Másképp felelt, jobban, felelősségteljesebben. Nem esett vissza régi hibájába, és a faszizmus könnyítő demagógiája helyett az emberi magatartás nehezített szerepét vállalta. Vállalása tudatában hitt az igazságban, és bízott a jövő jó ítéletében:

„Most osztályrészünk az elnyomatás és perzekúció... de ahogy a Bach-korszakot követte a kiegyezés... úgy követi majd a Mach-korszakot is a megbékélés ideje.“ (Parlament: 1940. V. 8.)... „Bárkitől jövő bármilyen döntés eredménye csak helyzetünk javulása lehet.“ (Esti Újság, 1941. I. 1.)

A Mach–Hitler-korszak elmúlt, de a megbékélés ideje elmaradt. A Karmasin–Mach-politika által mesterségesen kitermelt pofon most csattan el a magyarok arcán: szorongó, elnémított magyarok gettóélete bizonyítja.

És Esterházy? Utolsó pillanatig kitarított elveszett posztján. Nem menekült, nem evakuált: az ítéletváró nem gyávulhatott: „Lemondásom nem megfutamodás. Ezen a földön születtem, szívem, lelkem gyökere annyira ezen a földön él, hogy itt maradok köztetek, és veletek fogom átélni a rossz napokat is.“ A nyilasok elnémították, a Gestapo számon tartotta. Íme, az utolsó fejezet. Egy levélből idézek: „Esterházy az utolsó menetben nagyon szépen, bátran és tisztességesen viselkedett. Magyarország márciusi német megszállása óta sokszor sajnáltam, hogy 38 előtről olyan engesztelhetetlen ellenséget szerzett a mi kisebbségünknek. Mert a német terrorizmustól és Gestapótól ő félt a legkevésbé közöttünk. Láttam az úri osztály hetyke és dédelgetett fiát, a történelmi nevű arisztokratát belsőleg összecsucsklottan... Láttam, hogy fordul felénk, akik akkor, amikor társasága már csak veszélyt jelentett a

németek felé, sokat voltunk vele, hogy a nyilasok elleni harcban tanácsal segítsük, hogy néz ránk kiégett szemekkel és segélykérőn. A végén **Somos** maradt mellette (a Magyar Hírlap főszerkesztője) és két »marxista«, ahogy támadóink hangoztatni szerették... Egy osztály szomorú szerepét kellett vállalnia: **Vajnáék**, a Gestapo karmai és tábora várta rá is, mint mindnyájunkra, de ugyanakkor készült arra, hogy a felszabadítás után, amit türelmetlenül kívánt, le fogják tartóztatni. Hogy egy forradalomnak micsoda emberi vonatkozásai vannak, azt könyvekből sejtetni sem lehet. Mit kellett egy magyar gróffal és egy »úri nemzettel« végezni, hogy az oroszokat várja? Hogy nekik drukkoljon, akkor is, ha ez olyan lavinát indít, mely eltemette?»

Esterházy János súlyos teherterhelés volt, ki hitte volna, hogy egyszer ő is igazolásunk lesz? És hogy vállalunk kell, hibái, gikszerai és regressziós visszaesései ellenére, ma, és éppen akkor, amikor a szlovák sajtó rólunk csak per „Esterházy-pereputtyról“ beszél. A Mach-korszakban megszoktuk az ilyesmit, akkor „**tatórok voltunk, akiket nálunk, szlovákoknál magyaroknak neveztek**“.^(F. Závodský a szlovák vasutasok közlönyében. Idézve: Esti Újság 1939. VI. 9.) Esterházy a muszájkonvertita igazolja a legjobban az itteni „tatór“ vox humana tisztító, másító erkölcsi erejét. Az antifasizmus síkjára kényszerült Esterházy: a szlovenszkói magyarság a vox humana antitoxin szerepét meggyőzőbb, perdöntőbb példával nem igazolhatja.*

JEGYZETEK:

¹ **Urban, Milo** – politikus, prózaíró, a 20. századi szlovák irodalom egyik meghatározó alakja.

² **Tuka, Vojtech** – politikus, a Hlinka Szlovák Néppárt képviselője, Hitler javaslatára 1940-től szlovák belügyminiszter, a szlovákiai zsidók deportálásának egyik fő szervezője. A 2. világháború után halálra ítélték.

³ **Tiso, Jozef** – római katolikus pap, politikus, a fasiszta szlovák állam miniszterelnöke, elnöke. 1947-ben népbírói ítélet alapján felakasztották.

⁴ **Čatloš, Ferdinand** – a fasiszta szlovák állam nemzetvédelmi minisztere.

⁵ **Mach, Šaňo** – politikus, a Hlinka-gárda főtitkára, propagandafőnök, belügyminiszter, a zsidók deportálásának szervezője. A 2. világháború után 30 évre ítélik, 1968-ban szabadul.

6 Murgaš, Karol – a szlovák kormány propaganda-hivatalának vezetője.

7 Mečiar, Stanislav – irodalomkritikus, történész, a Matica slovenská titkára.

*A szövegbeni és egyéb jegyzetek, kurziválás és félkövér szedés: Gömörország.

Koncsol László

A tettesekről

Felejtünk nem lehet, csak megbocsátani...

A kommunizmus évtizedeiben azzal fojtották belénk, belém is a szót, hogy hagyjuk a múltat, ne emlegessük sérelmeinket, fülig lubickolunk a boldog, fényes jelenben, amely már mentes a problémáktól, és előttünk a még éke-sebb jövő, amely – és így tovább.

Szalatnai Rezső 1967-ben az osztrák–magyar kiegyezés évfordulóján megemlékezett a Monarchiáról, s ben-nünket, az *Irodalmi Szemle* szerkesztőit, miután a felvi-déki gyökérzetű szerző esszéjét közöltük, szigorúan fele-lősségre vontak. Miért sírjuk vissza, mondták, a Monar-chiát? Válaszom a több tagú bizottság előtt az volt, hogy a Monarchia ugyanolyan történelmi államalakulat volt, mint a cári Oroszország, az ókori Athén vagy Róma, s nem-csak jogunk, hanem kötelességünk is, hogy valamennyivel foglalkozzunk. A Monarchiával is, akár jók, akár rosszak voltak az elemei, hiszen az is, ez is volt benne.

Ha a Monarchiával kapcsolatban felhőrdültek gondo-latrendőreink, hogyne álltak volna őrt Trianon, a trianoni béke következményei és a Beneš-dekrétumok tárgyköre fölött! Szigorú kordon volt ez nemcsak azért, mert nem-zeti érdekként kezelték a dolgot, hanem azért is, főképp 1968 után, mert a csehszlovák politikát olyan szlovák kommunisták uralták, mint **Gustáv Husák**, **Daňo Okáli**, **Ladislav Novomeský**, vagy szellemként a túlvilágról **Vladimír Clementis**, akik a második világháború utáni, magyarellenes nemzeti hadjáratot levezényelték, s ezekről a dolgokról vagy csupa jót, vagy semmit sem akartak hal-lani. „Igen kemény!” – mondta Eduárd angol király a wale-si bárd énekére, s már vitték is az elnyomott nemzet fiát a vesztőhelyre. Nálunk az írói szilencium vastag pokrócát szorították rá, de volt, akit be is börtönöztek érte. Ezek a szlovák kommunista értelmiségiek, részben magyar isko-lázottságú jogászok és írók-költők az első Csehszlovákiá-ban magyar elvtársaiknak egy kommunista hatalom ese-tére teljes egyenjogúságot ígértek a proletár nemzetkö-ziség szellemében, de amikor érkezett a pillanat, hogy programjukat valóra váltsák, elveik és ígéreteik árulóivá lettek. Versenyt futottak, így állítja a szlovák baloldali tör-ténetírás, Benešékkal és a demokrata jobboldallal a szlo-vák választók kegyeiért, márpedig a szlovák választók többségének nemzettudatát megfertőzte az első Csehszlo-vákia és a Szlovák Köztársaság két és fél évtizedének ma-gyarellenes propagandája és a fasizmus. Ha Moszkva, a birodalmi központ birodalmi érdekből le nem inti őket, ma valószínűleg csak csehországi magyar szórványokról beszélhetne a világ, mert a csehszlovák politika a doku-mentumok tanúsága szerint ezt a végső megoldást vizio-nálta számunkra.

Ők nem voltak nacionalisták, állítják a szlovák törté-netészek, álláspontjukat és tetteiket a történelmi szük-

ségszerűség alakította ki. Ámde néhány dolgot nem hagyhatunk le a mérlegről. Nem feledhetem, meg is írtam már valahol, hogy mindjárt a csehszlovák hatalomátvétel után, még 1944 decemberében két szlovák férfiú kopogott be hozzánk, a deregnyői parókiára. Édesapámmal bevonultak az irodába, s miután hivatalból közölték vele az impériumcsere tényét, azt is megjegyezték, hogy a szlovákiai magyarokat, amennyiben nem cserélnék nyelvet és nemzetet, Mandzsúriába fogják deportálni. Nosza, mondták neki, járjon elől jó példával, kezdjen szlovákul prédikálni, s akkor helyben maradhat. Szó sem lehet róla, válaszolta Édesapám, őt Isten magyarnak teremtette, Urának akaratával nem szegülhet szembe, nem is tud jól szlovákul, hívei sem igen értenék nem magyar szolgálatát, a református kánonok szerint is a hívek anyanyelvén kell prédikálnia, egyébként pedig Mandzsúriában is emberek élnek, s ha Isten úgy rendel, ott is megleszünk valahogy. A hetvenes évek elejéig azt hittem, hogy Mandzsúria dolgát az a két szlovák vendégünk találta ki, hogy riogasson vele bennünket, de akkor a pozsonyi testnevelési főiskola faliújságán szembesültem a *Szlovák Nemzeti Felkelés* több dokumentumával, s a harcosok és a szlovák lakosság körében terjesztett nyomtatványokból, rölapokból és újságcikkekből, a falragaszokról stb. egyebek közt ez a meghirdetett cél – Mandzsúria – köszönt rám. Ha azt is tekintetbe vesszük, hogy erre a bemutatkozó látogatásra még a Beneš által szignált kassai kormányprogram (1945. ápr. 5.) előtt került sor, még tisztábban látjuk a csehszlovák nemzetpolitika gyökérzetét.

Ami a személyeket illeti, idei udvardi helytörténeti konferenciánkon számolt be **Esterházy János** gróf lengyel rokona, **Pjotr Mycielski**, hogy kisfiúként jelen volt Nyitraújlakon, amikor a kastélyból a községet elfoglaló részeg szovjet katonák mindent – bútort, történelmi fegyvert, öltözetet, szőnyeget, könyvet és történelmi iratokat az udvarra szórtak, s a barbár műveletet, megkoronázva a máglyával, amely mindent elemésztett, amelynek kódexek, ősnymtatványok és oklevelek is áldozatául estek – hiszen a főúri könyvtárt a **Forgách** grófok kezdték kiépíteni, a levéltárt pedig **Jeszenák** báró 1849-es mártírhalála után a csallóközi **Földes Gyula** tette rendbe – két, Nyitráról odacsöppent szlovák férfi, Laco Novomeský és Gustáv Husák vezényelte le. Így érthetőbb, hogy **Fábry Zoltán** nem fogadta régi elvbarátja, a szlovák megbízottá (miniszterré) előlépett Laco Novomeský, amikor a magyar baloldali publicista és antifasiszta *A vádlott megszólal* ürügyén a felvidéki magyarság sorsáról kívánt vele tárgyalni, s hogy Gustáv Husák a nála kopogtató Esterházy Jánosra rendőröket uszított, hogy egy koncepciós perben halálra ítéltessék. A több évszázados európai kultúra hordozói, a könyvek és kéziratok dokumentumok után a szellemi kincsek begyűjtőjét, tulajdonosát, őrizőjét, a grófit is.

Okáli ügybuzgalmát a kutatók és emlékezők bőven dokumentálták, a pozsonyi *Kultúrny život* egyik 1968-as számának karikatúrája tolldíszes, tomahawkos indiánként jelenítette meg, de hogy miként gondolkodott rólunk és kapcsolatainkról, maga kotyogta ki a *Rolnícke noviny* c.

szlovák lap egyik, az 1970-es évek elején megjelent számában. Barátjáról, az 1952 végén Prágában kivégzett Vladimír Clementisről emlékezett meg benne, leírván, hogy a magyar–szlovák békeszerződés budapesti, parlamenti aláírása után első útjuk (Clementisé és Okálié) Tiszolcra, Clementis atyjához vezetett, ahol a szlovák politikus győzelemittasan számolt be az „öreg pánszlávnak”, ahogy Okáli írta, hogy önnön barlangjában sikerült megalázniuk a magyar oroszlánt. Ez az emlékezés a csehszlovák hatalomnak is sok volt, kompromittálta Husákékat, s a lap inkriminált számát órákon belül bevonták.

Károlyi Mihály gróf, az őszirózsás forradalom köztársasági elnöke írta *Hit, illúziók nélkül* c. önéletírásában, hogy 1948-ban Prágában is járt. „1948 februárjában Prágában meglátogattam Benešt, Masarykot és Ripkát”, írja Károlyi, „hogy megpróbáljak valamilyen megállapodásra jutni velük a szlovákiai magyar kisebbség ügyében. Beneš nem sokkal korábban szélütés érte, így nem volt tárgyalóképes állapotban. Minden reményemet Masarykba vetettem. Nem sejtettem, hogy már csak két hétig fog élni. Karját felkötve hordta, valami seb volt a tenyerén, amit már kétszer megoperáltak, és láthatóan fájdalmi voltak. Az orvosok megnyugtatták, hogy nincs rákja. »A legrosszabb az – mondta sóhajtva –, hogy nem tudok zongorázni, és valószínűleg nem is fogok már tudni.« Beszélgetésünket Clementis kéretlenül többször is félbeszakította. Masarykot szemmel láthatóan idegesítette Clementis jelenléte, az volt a benyomásom, hogy fél tőle. Gondterhelten nézett rá, amikor belépett a szobába, és szokásától eltérően hivatalos udvariassággal beszélt vele. Jól tudom, Clementis hajlíthatatlan, kezelhetetlen ember, akit hiába próbálok meggyőzni. Csakis Masaryk személyes tekintélyétől és befolyásától reméltem a kérdés rendezését.” – A javíthatatlanul naív Károlyi gróf nem tudta, amit mint a nemzetközi diplomáciában forgolódó politikusnak tudnia kellett volna, hogy a csehszlovák politika irányítása már rég kicsúszott Masaryk és a szélütött Beneš kezéből, s egyelőre, pár évig Clementis, a Moszkvában kioktatott és onnan irányított szlovák kommunista jogász tűzi ki a csapásirányokat. Beneš az agyvérzést a kommunista hatalomátvétel miatt kapta, s nem sejtette, hogy a szlovák nemzetpolitika négy vezéralakját – a mór megtette kötelességét, a mór elmehet – Gottwaldék a szovjetek gyilkos receptje szerint bírói úton 1951-ben a süllyesztőbe küldik, a félelmetes Clementist pedig, aki a talányos halált halt csehszlovák külügyminiszter politikai államtitkára, a kommunista párt kormányzati delegáltja volt, s akinek a legtöbbet kellett tudnia Masaryk defenzatrúciójáról, fölakasztják. Jan Masarykot rövid időre Clementis követte a külügyminiszteri székből.

Ezek a szlovák értelmiségiek a nacionalizmus iskoláját Prága és Pozsony egyetemén járták ki. Husák Pozsonyban végezte a jogot, és ügyvéd volt, Novomeský Budapesten született és járt gimnáziumba, Pozsonyban pedig a bölcsészkaron tanult, író, költő, tehát a könyv embere volt, s amikor a részeg szovjet katonákat a grófi könyv- és irattár fölgújtására biztatták, ugyanazt a barbár bünt követték

el, amit az alexandriai könyvtárt felgyújtó rómaiak, a könyvégető inkvizítorok, a nácik, vagy szándékaik szerint az olasz futuristák. „A múltat végképp eltörölni, rabszolga had, indulj velünk!” – éneklük a mai kommunisták is az *Internacionáléban*, s ezt a két szlovák nemzeti bajnok Nyitraújlakon komolyan is vette.

Okáli a *Károly Egyetemen*, Prágában szerezte meg jogi diplomáját, s portréjához bő adalékokat kínál **Vadkert** **Katalin** részletesen dokumentált történelmi trilógiája. Engem mint a diósförgepatonyi történelem bűvárlóját is közelről érint az a levélváltás, amelyre a szlovák belügyi megbízott (belügyminiszter) Daňo Okáli és **Július Viktory** igazságügyi megbízott (miniszter) között került sor 1950 márciusában. Diósförgepatonyt ellepték a hegyek közül leözönlő szlovák telepes családok, s közülük még ekkor is tizenkét magyar ingatlant tartottak megszállva, követelve, hogy ezek a vagyonok az ő végleges, elidegeníthetetlen tulajdonukba menjenek át. Az ügy a dunaszerdahelyi járásbírórságra került, de a kolonistáknak tetsző ítélet nem bírt megszületni, hiába írt le a törvényszékre Okáli. Végül az igazságügyi megbízotthoz fordult: „*Utasítsd a bíróságot, hogy a törvények értelmében sürgősen intézkedjen, mert a törvények alapján elítélt kollaboránsok évek óta lakják a kolonistáknak kiutalt házakat.*” A címzett elhárította az intervenciót, mert a patonyi házakban „nem kollaboránsok, nem háborús bűnösök laknak, hanem olyan magyar gazdák, akik ellen még vádat sem emeltek”. Okáli azonban nem nyugodott, hanem a győztes kommunista hatalmi gépezet egyik kulcsembereként a patonyi gazdagokat vette célba. „*Elrendelte*”, írja Vadkert Katalin, „vizsgálják ki, hogy ezek a 24-48 kat. holddal bíró gazdák dolgoznak-e, s a »legnagyobb kulákokat ítéljék ek«, s az új per legyen »mintaértékű«, de úgy rendezzék meg, »hogy ne kísérje fölösleges felhajtás«. (Vadkert: *A belső telepítések és a lakosságcsere*. Kalligram, Pozsony 1999. 68-69. pp.) Mindent a kommunista igazságszolgáltatás gyakorlata szerint, olyan koncepciós perekben, amelyeknek egy-két esztendő múltán maguk Okáliék is áldozatául estek. A rendszer a bedarálókat is bedarálta.

Földink, **Skultéty Csaba**, később a *Szabad Európa Rádió* szerkesztője a Beneš-dekrétumok végrehajtása idején a magyar kormány megbízottjaként Szlovákiában és Magyarországon dolgozott. Odaát a szlovák agitátorokat kellett hivatalból kísélnie, hogy munkájukban segítségükre legyen. „*Érdemes valamit elmondanom a cseh-szlovák küldöttségek munkáját irányító budapesti központ módszereiről*”, írta *Az Ung partjától a Szabad Európa Rádióig* c. interjújában. (Vasfüggönyökön át... Madách-Posonium, 2006. 65. p.) „*Ennek vezetője Daniel Okáli, magát költőnek valló, ám a szó legigazibb értelmében magyargyűlölő politikus volt. Szerdánként előadást tartott az egybegyűlteknek, hogyan igyekeznek a magyar hatóságok a különböző körzetekben aljas módszerekkel gáncsolni a küldöttségek munkáját. Egyes miskolci szlovák küldöttek becsületére legyen mondva, hogy nekem mindezt elmondták, megjegyezve: ők ilyesmit nem tapasztalnak és ilyenről Magyarországon más vidékeiről sem hal-*

lottak. De sokan elhitték, hogy valahol a másíknál ez így van, tehát tanácsos bizalmatlanoknak lenniük a magyar hatóságokkal szemben. Okáli és társai így lázítottak módszeresen a magyarság ellen, és teremtettek feszültséget.”

Egyetemi szlovák leíró nyelvtan tanárunk, **Ondruš** professzor vallotta meg egyszer nekünk, magyar hallgatóinak, hogy ő is tagja volt az Okáli által irányított szlovák toborzó csapatnak, amely a magyarországi szlovákok átcsábítását kapta feladatául, de amikor rádöbbsent, milyen galád célért és milyen alávaló eszközökkel zajlik az agitáció, s ezt szóvá is tette, azonnal hazaküldték. Azt is megtapasztalta, amiről Skultéty Csaba beszélt, s magunk is meggyőződhattünk, hogy olyanok is jelentkeztek áttelepülésre, akiknek semmi közük sem volt a szlováksághoz, illetve akiktől a magyarországi települések boldogan szabadultak meg.

Ha szabad személyesnek lennem, megvallom, hogy mint az akkor még egyetlen szlovákiai magyar irodalmi lap szerkesztőjének több alkalmam is nyílt volna, hogy hivatalosan vagy önként kezdet fogjak Okálival, aki rigorózus marxista kritikusként forgolódott a szlovák irodalomban, de odanyújtott kezét mindig, egyszer egy nemzetközi konferencia kamerái előtt is elkerültem. Tanárom, **Turczel Lajos** ugyanezt cselekedte. Egyébként Okáli kitűnően beszélt magyarul, és állítólag rokonai éltek Budapesten.

Gustáv Husák egy – ha jól emlékszem, 1968-as, folytatásos visszaemlékezésében – olyasmit írt, hogy a háború után ők, a szlovák kommunisták „*több ostobaságot*” elkövettek, s ilyen volt a lakosságcsere, a reszlovakizáltatás és nem tudom, mi minden még. Ha egy családot kiűznek a hajlékából, vagy valakit nyelvváltásra kényszerítenek, az bűn, amelyre a Büntető Törvénykönyv megfelelő paragrafusai válaszolnak. Nem ostobaság, mint Husák eufémisztikusan minősítette, hanem gazemberség, ami velünk, szlovákiai magyarokkal szemben történt. Refrénszerűen hangzott el, s hangzik máig szlovák ajkáról és jön elő szlovák tollakból rólunk, hogy magyar fasiszták voltunk és vagyunk. Ha ez fölháborítja az embert, mit szóljon a magyar miniszterelnök handabandázó, dühös kirohanásaihoz, amikor jobboldali magyar lapokat lefasisztáz, és szüntelen magyar fasiszta veszélyt emleget, mint **Rákosiék**, mintegy bátorítva és legitimálva a bennünket ily módon minősítő szlovákokat, románokat, cseheket, szerbeket, és ki tudja, ki mindenkit, aki ezekből a rágalmakból nemzeti tőkét kovácsol.

Ami az 1945–50-es években velünk történt, az a magára rendkívül büszke Csehszlovákia örök szégyene marad, és olyan történelmi bűn, amelyet csak a történelmi jóvátétel formáival tehetnek jóvá. Felejtünk nem lehet, csak megbocsátani, ha erre megkérnek, s az utódok legalább egy reális mértékben jóvátészik, amit elődeik az ártatlanok ellen elkövettek. Sürgetjük és várjuk a pillanatot.*

*A felvidéki kitelepítettek és deportáltak VI. országos találkozásán elhangzott zárszó. Komárom, 2007. szeptember 8. Kurzíválás és félkövér szedés: Gömörország.

Nyílt levél és nyilatkozatok

Kedves Barátaim és Sorstársaim!

Mihályi Molnár László vagyok, szepsi lakos, kassai középiskolai tanár. Gyermekkoromtól ismerem a szülők, nagyszülők, falusi öregek által suttogva és félve elmondott rémtörténeteket népünk feldarabolásáról, a kitelepítésekről, meghurcoltatásokról, a magyar beszédért megvert és kopaszra nyírt asszonyokról, vagyis a felvidéki magyarok huszadik századi tragédiájáról. Az elmúl fél évszázadban, amióta eszemet tudom, magam is azt tapasztaltam, hogy nagyon gyakran kisémmizett és másodrendű állampolgárként kezel bennünket az államhatalom és a hivatal. Olyanok itt a magyar nemzetrészt szabadságjogai, mint amilyen „vallásszabadság” volt a kommunizmus idején. Még nevünket, falunk nevét, földrajzi neveinket sem használhattuk eredeti módon, vagyis anyanyelvünkön. A hetvenes években vezettem a pozsonyi magyar egyetemisták klubját, szerveztem honismereti kerékpártúrákat, nyári táborokat, majd a keleti végeken népművelőként színjátszók és folklórcsoportok közt tevékenykedve tapasztaltam, hogy a háború utáni megtorlások következményei mily súlyos erkölcsi, lelki és anyagi károkat okoztak az egész Felvidéken. Ezért is vállaltam szerepet a politikában, amikor ellenzékiből a nyilvánosságra léphettünk 1989-ben. Két évig voltam a prágai parlamentben képviselő, s 1992 tavaszán a tisztességes magyar képviselők frakcióvezetője. Ott voltam, amikor a kárpótlási javaslatoknál beneési módon csak azért utasítottak el javaslatunkat, hogy a magyarok semmit vissza ne kaphassanak. A politikai pártharcoktól ugyan visszavonultam, amikor bizonyos körök nyomására kiszorították az érdekvéviselői elvek közül a teljes körű kárpótlást és jogaink teljes körű helyreállítását, s helyébe csak a materialista és üzleti szempontokat helyezték. Én viszont nem maradtam független a magyar érdekvéviselőtől, és ezért kérek mindenkit, aki egyetért az alábbi nyílt levél tartalmával és vállalja nevét, az csatlakozzon hozzá.

(SMS – 0903934660 e.mail: mihalyim@gmail.com)

Szepsi, 2007. október 8-án

Nyílt levél a Szlovák Köztársaság polgáraihoz és vezetőihez!

Tisztelt Polgárok !

Alulírott szlovákiai magyar nemzetiségű állampolgárok aggodalommal szemléljük az elmúlt hetek eseményeit, amelyek arra intenek, hogy őrizzük a békességet ebben a térségben. Ez azonban nem jelenti azt, hogy hallgatólagosan el kell fogadnunk minden ellenünk irányuló rágalmat és támadást. Reméljük, hogy azok a diktatúrák már nem térhetnek vissza ide, amelyek az állami szintre emelt terrorral, félelemkeltéssel teremtettek látszólagos békét, rendet, nyugalmat, holott valójában a rettegés fojtotta el a szót, a szabad véleményt, az igazságot. Hazugságokra nem lehet jövőt építeni, erőszakkal nem lehet em-

beribb viszonyokat kialakítani és egyenlőség nélkül nem lehet demokráciáról beszélni. A XXI. század Európájának kulturált magatartásra van igénye.

Amikor a rendszerváltást követően lehetőség kínálkozott a háború utáni igazságtalanságok jóvátételére vagy enyhítésére, akkor sokan csak a kommunista diktatúra jogtalanságainak következményeit kívánták felszámolni. Kevesen akartak emlékezni arra, hogy Szlovákia is kiszolgáltatott helyzetben került a fasiszta nagyhatalmi önzés csapdájába a háború alatt, és csak a kommunista sztálini manipulációnak köszönhető, hogy a háború után a győztesek oldalán jegyezték be, mint a megújuló csehszlovák állam részét. **Beneš** elnök – akiről azóta kiderült, hogy a szovjet *KGB* ügynöke volt, s feladatul kapta, hogy 1948-ban játssza át a hatalmat a kommunistáknak – nem csupán a magyarokat és németeket, hanem a szlovákokat is gyűlölte. A magyaroknak és németeknek pedig a zsidók korábbi sorsát szánta. Ez a gyűlölet fogalmazódott meg a háború utáni törvény erejű rendeleteiben, dekrétumai-ban. Ellenséggé bélyegzett minden magyar és német nemzetiségű vagy származású embert, aki nem tudta bizonyítékokkal alátámasztani, hogy fegyveresen harcolt a fasiszták ellen. Így váltak ellenséggé még azok a német és magyar nemzetiségű gyerekek is, akik a háború alatt még nem is éltek, nem beszélve az asszonyokról és az öregekről. A dekrétumok következményei többnyire börtönbüntetésben, kényszermunkára hurcolásban, vagyonelkobzásban, erőszakos Csehországba vagy Magyarországra deportálásban realizálódtak. Vagyis bűnössé nyilvánítottak az országban közel 4 millió polgárt csupán származásuk, nemzetiségük avagy anyanyelvük miatt. Ezek levéltárakban dokumentált, tagadhatatlan tények. Ezeket nem lehet semmisé tenni azzal, hogy elhallgatjuk vagy meghamisítjuk. Beneš tetteinek és az akkori gyűlöletből fakadó megtorlásoknak a védelmezése nem méltó korunk Európájához. Mert a következmények máig eleven sebként fájnak nem csupán az akkor meghurcoltak, hanem gyermekeik és örököseik lelkében és emlékezetében is. Ezért kívánt az *MKP* a megbékélés útját felajánlva, enyhítést keresni erre az elfertőzött és hatvan éve gennyesedő sebre. Az orvosi szaknyelv a seb kitisztítását javasolja, de ha ezt elmulasztják, akkor az nagyon súlyos következményekkel járhat ebben a térségben.

Az *Európai Unió*ban csak a nagykorúan, éretten, együttműködni tudó, egymás iránt érzékeny, egymás értékeit tisztelni tudó népeknek van felemelkedése. A Kárpát-medencében már sokszor kihasználták az „oszd meg és uralkodj” politikája szellemében az itt élő népek egymás ellen uszítását azért, hogy idegen érdekeket érvényesítsenek. Ha ez most is sikerül, akkor mind a szlovák mind a magyar nemzet elvesztheti önálló kibontakozásának esélyeit.

Ezért fordulunk Önökhöz, hogy ne a gyűlölet vezérelje indulataikat, hanem a megértés, és próbálják így megfon-

tolni az itt ezerszáz éve szülőföldjén élő nép sorsát, érzéseit és kéréseit.

ALÁÍRÓK:

Hrubík Béla, a Csemadok országos elnöke (Ipolynyék), **Dániel Erzsébet**, a Csemadok Érsekújvári TV elnöke (Nána), **Balogh Gizella**, mérnök-tanár (Szepsi), **Z. Urbán Aladár**, tanár (Óvár), **B. Kovács István**, muzeológus (Rimaszombat), **Pázmány Péter**, polgármester (Dunaszerdahely), **Kondás Edit**, tanárnő (Perbenyik), **Fuksz Sándor**, vállalkozó (Nagykapos), **Köböl Zoltán**, mérnök-informatikus (Péder), **Urbán Károly**, pszichiáter (Kassa), **Pogány Erzsébet**, irodaigazgató (Somorja), **Bósa János**, DFÖT kezdeményezője (Komárom), **Pasztorek Ernő**, sorvezető (Búcs), **Andruskó Sándor**, villamosmérnök (Érsekújvár), **Elzer Anikó**, főiskolás (Szögyén), **Papp Zoltán**, vállalkozó (Buzita), **Mohnansky Csilla**, pedagógus (Buzita), **Horváth Dezső**, gyártósori operátor (Ekel), **Kozsár Julianna**, nyugalmazott pedagógus (Kassa), **Molnár Sarolta**, közgazdász mérnök (Szepsi), **Oriskó Norbert**, informatikus (Galánta), **Neszméri Tünde**, Via Nova ICS elnökségi tag (Dunaújfalú), **Duba Ottó**, közgazdász (Nagyácséd), **Szabó Olga**, jogász (Pat), **Bodnár Attila**, villamosmérnök (Szepsi), **Vörös Attila**, agrármérnök (Rimaszombat), **Nagy Norbert**, Oxfordban tanuló üzemmérnök (London), **Tóth Imre**, építészmérnök (Csallóköztárnok), **Kürthy Péter**, közgazdász (Nyárasd), **Gabri Rudolf**, programvezető, Magyar Ház (Nagykapos), **Kantár Éva** (Szímő), **Kerekes András**, pedagógus (Búcs), **Boócz Mária**, Csemadok elnök (Párkány), **Batta György**, publicista (Komárom), **Zilizi Tihamér** (Pozsony), **Petheő Attila**, tanár (Komárom), **Keszegh Margit**, jogász (Komárom), **Zsakovics Gergely**, geográfus (Órszék), **Mázik Péter**, ügyfélszolgálati munkatárs (Tornalja), **Mészáros Péter**, agrármérnök (Érsekújvár), **Petőcz Csilla** (Pozsony), **Homoly Erzsébet**, szociálpolitikus (Uzapanyt), **Demko András**, villamosmérnök tervező (Nagyida), Dr. **Fehérmé Tamás Judit**, nyug. szakfőtanácsos (Rimaszombat), **Varga László**, tanár (Nagymegyer), **ifj. Ryšavý Pál**, egyetemista (Perbete), **Mészáros Csaba**, agrármérnök (Baka), **Benkovic Krisztián**, pincér (Baka / Köln), **Smahó Viktória**, Csemadok elnök (Hetény), **Juhász Eszter**, népművelő (Zselíz), **Fülöp Zoltán** (Komárom), **Vörös Csaba**, közgazdász (Komárom), **György András**, református tiszteletes (Somorja), Dr. **Kreft Horváth Lóránd**, orvos (Komárom), **Gyepes Róbert**, egyetemi tanár (Érsekújvár / Prága), **Dolnik Tibor**, pedagógus (Bátorkeszi), **Fazekas László**, diák (Komárom), **Lovász Gabriella**, pedagógus (Komárom), Dr. **Tamás Aladár**, nyug. pedagógus (Rimaszombat), **Tamás Anikó**, nyugdíjas (Rimaszombat), **Keszegh István**, tanár (Komárom), **Szamácz Mihály**, genetikus, idegenvezető (Somorja), **Szamácz Berta Margit**, rokkantnyugdíjas (Somorja), **Szamácz Zsuzsanna**, okleveles kertészmérnök (Somorja), **ifj. Szamácz Mihály**, egyetemi hallgató (Somorja), **Molnár Bence**, egyetemista (Szepsi), **Reiter Anikó**, történész (Kassa), **Stubendek László**, villamosmérnök (Komárom), **Takács Péter**, mérnök (Komárom), **Morović Lajos**, Dunatáj főszerkesztője (Komárom), **Farkas István**, informatikus Dublinban (Rimaszombat), **Vadkerti Tamás**, mérnök-tanár, IT manager (Sókszelőce), **Stugel Tibor** (Érsekújvár), **Andruskó Gertrúd**, technikus (Érsekújvár), Szurdi Kata, divattervező (Fél), Skrivaneck Dániel, újságíró-szerkesztő (Path), Hritz István, mérnök (Pozsony), **Csanaky Eleonóra** (Pozsony), **Bedécs László**, egyetemi hallgató (Rimaszombat), Dr. **Juhász Péter**, orvos (Rimaszombat), Dr. **Juhász Reisz Edina**, orvos (Rimaszombat), **Pásztor Zoltán**, nyugdíjas (Rimaszombat), **Vastag Erzsébet**, nyugdíjas (Harkács-Gömörfalva), **Gál József**, nyugdíjas – egykori deportált (Harkács-Gömörfalva), **Barta Margit**, nyugdíjas – egykori deportált (Lévárt), **Gergely Irén**, nyugdíjas – egykori deportált (Lévárt), **Halász Attila**, vállalkozó (Rimaszombat), **Házik Zoltán**, pedagógiai asszisztens (Rimaszombat), **Vaskői Károly**, tanár (Rimaszombat), öv. **Galó Árpádné**, nyugdíjas – egykori deportált (Lévárt), **Szobonya Zoltán**, nyugdíjas – egykori deportált (Lévárt), **Benedek Éva** (Rimaszombat), **Batta Szaboles**, agrármérnök (Rimaszombat), **Molnár László**, üzletvezető (Komárom), **Nagy Anita**, diák (Détér), **Batta István**, kertészmérnök, politológus, református lelkész (Somorja), **Csampa Ottó**, szociológus (Pozsony), **Révész János**, gyógyszerész (Párkány), **Boda Ferenc**, Csemadok járási titkára (Buzita), **Remák Béla**, a Bódva Egyesület elnöke (Szepsi), **Erdélyi János**, SZAKC ügyfélszolgálati munkatárs (Léva), **Karaffa János**, róm. kat. lelkipásztor, teológiai tanár (Dunaszerdahely), **Karaffa Attila**, a Pázmáneum Társaság titkára (Dunaszerdahely), **Üveges Róbert** (Nagykapos), Prof.

Dr. **Josef Makovitzky** (Rostock), **Szalay László**, róm. kat. plébános (Királyhelmece), **Szabó Géza**, a Szabad Újság főszerkesztője (Pozsony), **Obsuth Éva**, logopédus (Szepsi), **Molnár Zsuzsa**, SZAKC ügyfélszolgálati munkatárs (Rimaszombat), **Dobos Zoltán**, pálinkafőző mester (Szepsi), **Petőcz Károly**, hegedűművész (Pozsony), **Urbán Szabina**, nyug. pedagógus (Óvár), **Vanya Péter** (Búcs), **Dirbák Erik**, egyetemista (Rimaszombat), **Mayer Anna**, szakelődő (Gúta), **Morvai Tímea**, NOKIA ellenőr (Szímő), **Petrik Zoltán**, pedagógus (Kaposkelecsény), **Fodor Rudolf**, pedagógus (Feketenyék), Dr. **Szmutko Péter**, orvos (Királyhelmece), **Szmutko Zsuzsanna**, tanár (Nagykapos), **Jarabek Katalin**, tanár (Nagykapos), **Szmutko Katalin** (Nagykapos), **Szmutko János** (Nagykapos), **Farkas Róbert** (Vága), **Fűzék János**, nyugdíjas (Felsőszeli), **Budai Andrea**, asszisztens (Jóka), **Berencsik Erzsébet**, nyugdíjas (Fülektüspöki), **Berencsik Mária** (Fülek), **Berencsik János** (Fülek), **Tóth Zsuzsanna** (Dunamocs), **Tóth Gyula** (Dunamocs), **Neszméri Csilla** (Dunaújfalú), **Rózsár Vince** (Ekecs), **Csudai Sándor**, esperes (Párkány), **Nagy Béla**, nyug. iskolaigazgató (Zselíz), **Erdélyi Júlia**, közgazdász (Szenc), **Urbán Attila**, pedagógus, üzletember (Dunaszerdahely), **Jakabné sz. Búra Viola** – egykori kitelepített (Nagykálna), **Mihalik Péter** és családja (Komárom), Dr. **Bajnok István**, pszichiáter, volt országgyűlési képviselő (Komárom), **Bajnok Ilona** (Komárom), **Beke Sándor**, közgazdász (Komárom), **Csonka Béla**, Bacska (magyaráguk miatt született Csehországba deportáltak, nagyapját llaván bebörtönözték), **Hodossy Béla**, munkás (Nemesőcsa), **Iván Gyula**, polgármester (Vágfarkasd), **Kásáné sz. Molnár Magdolna**, magyartanár (Kolozsvár / Perbenyik), **Szulényi Valéria**, gyógyszerész, **Hegedűs Erzsébet**, Dr. – egykori deportált (Érsekújvár), **Pál Ferdinánd** (Tajti), **Mészáros Márta**, laboráns (Jóka), **Vadkerti Katalin**, övönő (Sókszelőce), **Bodnár Albert**, polgármester (Tornaújfalú), **Juhász Dósa János**, szabadfoglalkozású publicista (Balogfala), **Gál Ferenc**, bányamérnök (Rozsnyó), **Gál Márta**, pszichiáter (Rozsnyó), **Molnár Éva**, laboráns (Jóka), **Takács Ilona**, nyugdíjas – egykori deportált (Vágfarkasd), **Béres Viktor**, nyugdíjas mérnök, **Köteles Gellért**, magánvállalkozó (Tornaújfalú), **Köteles Zsuzsa**, elárúsító (Tornaújfalú), **Molnár Ákos**, közgazdász (Szepsi–Dunakeszi), **Molnár Judit**, közgazdász (Tornaújfalú–Dunakeszi), **Vass Tibor**, magánvállalkozó (Béna), **Vass Mária**, sz. **Ruszó** – a dekrétumok szenvedő alánya (Béna), **Kovács Katalin**, elárúsító (Fülek), **Dohányos Bernadett**, egyetemista (Makranc), **Bajusz Barnabás**, pedagógus (Lelesz), **Molnár Imre**, villamosmérnök (Tornalja), **Bodon István**, rokkantnyugdíjas (Rimaszombat), **Házikné Garaj Ildikó**, elárúsító (Rimaszombat), **Papp Andrea**, pedagógus (Szepsi), **Seszták Erika**, varrónő (Bellén), **Vajda Iván** (Besztercebánya), **Kardos Gyula** (Tornagörgő), **Soós Katalin**, gyógypedagógus, Kolozsvár (szlovák–román kettős állampolgárságú), **Pálinkás Ferenc**, nyugdíjas (Szögyén), **Varga Gyula**, tanár (Léva), **Kapusztáné Németh Ernesztina**, nyugdíjas (Oroszka), **Miklós György**, nyug. pedagógus – egykori deportált (Galánta), **Petro Barnabás** (Jánok), **Csicsák Bernadett**, Párizsban tanuló diák (Érsekújvár), **Kmecsko Matuszák Mária**, nyugdíjas (Kassa), **Galambos Ella**, nyug. tanár (Somorja), **Galambos László**, nyug. tanár (Somorja), **Varga Jules**, tanár (Léva), **Bučko László** (Fülek), **Házik Zoltán**, a Polgárinfo főszerkesztője (Rimaszombat), **Szobiné Kerekes Eszter**, pedagógus (Búcs), **Bajkai Eszter**, szakoktató (Búcs), **Izsák Elvira**, pedagógus (Izsa), **Kerekes Zsuzsanna**, pedagógus (Búcs), **Merva Tamás** (Nagymagyar), **Stiglitz Ilona** (Dunaújfalú), Dr. **Filakovszki János**, nyug. Orvos (Érsekújvár), Dr. **Filakovszki Jánosné**, szül. **Alaska Mária**, orvos (Érsekújvár), **Pósa Zoltán**, nyugdíjas (Nemesradnót), **Hodossy Péter** (Csallóközkürt), **Vass Ildikó**, diák (Béna), **Remák Éva**, nyugdíjas (Szepsi), **Rác Erzsébet** (Királyhelmece), **Kovács Tamás** (Rimaszombat), **Kovács Tamásné** (Rimaszombat), **Méry Margit**, etnográfus (Pozsony), **Aich Péter**, író, nyugdíjas (Pozsony), **Balassa Zoltán**, mérnök (Kassa), **Nagy Imre** (Érsekújvár), **Cibulka Zita**, nyugdíjas (Galánta), **Kosztúr István**, mérnök (jelenleg Oxfordban dolgozik), **Gáspár Béla** (Pacek), **Németh Gábor** (Dunaszerdahely), **Gazda Mária**, nyugdíjas (Oldalfala), **Gazda József**, nyugdíjas – a deportáláskor született Csehországban (Oldalfala), **Batár Péter**, vállalkozó (Zselíz), **Batárné Pintér Lenke**, nyugdíjas (Zselíz), **Batár Zoltán** (Zselíz), **Lakatos László** mérnök (Léva), **Szenczi Béla**, nyugdíjas (Bátorkeszi), **Kőrösi Éva** (Kassa), **Balog Anna** (Kassa), **Ábel Gábor** (Zselíz), **Komjáti Klára**, háztartásbeli (Torna), **Komjáti Attila**, pedagógus (Torna), **Galán Géza**, egy felvidéki magyar úr (Párkány, Budapest – SzK állampolgár), **Galán Laura** (Budapest), **Galán Angéla** (Budapest), **Galán Géza J.** (Budapest), **Galán G. Zala** (Budapest), **Galán Lehel** (Budapest), **Galán Géla Lilla**

(Budapest), **Monika Möckel** (Karlsruhe – SzK állampolgár), **Bratyinka Erzsébet**, nyugdíjas (Füle), **Dokupel Mária** (Füle), **Nagy Zoltán** (Léva), **Nemček József** (Nagyszombat), **Együd László**, nyugdíjas (Feled), **Kövesdi Károly**, költő (Pozsony), **Nagy László** (Ekecs), **Brezina Lajos**, technikus (Nagyvácséd), **Brezina Ilona**, nyugdíjas – deportált szülők gyermeke, Csehországban született (Nagyvácséd), **Pecsök Zoltán**, nyugdíjas, Mikulovba deportált családjával és gyermekei: **Pecsök Zoltán**, **Majoros Mária**, **Szabon Erzsébet**, **Kručko Júlia** (Nagybalog), **Molnár László** (Kéty), **Molnár Mária**, nyug. pedagógus, **Gézi Lajos**, nyug. tanár és író (Nagyvácséd), **Fehér Csaba**, a Never Again Polgári Társulás elnöke (Komárom), **Köböl Edit**, közgazdász (Péder), **Scheirich László**, nyugdíjas (Poprád), **Ujlaki Ferenc**, hivatalnok (Kassa), **Fazekas László**, pedagógus (Szepsi), **Csajka István** (Kassa), Dr. **Gubcsó Péter**, orvos (Dunaszerdahely), **Balázs Barnabás**, vállalkozó (Pered), **Magyar György**, vállalkozó (Komárom), **Magyar Mónika** (Komárom), **Marsa Margit** (Komárom), Mgr. art. **Reiter István**, hegedűművész, tanár (Éberhard), **Lakatos László** mérnök (Léva), **Forgács Lajos** (Komárom), **Molnár Árpád**, református lelkipásztor (Rozsnyó), **Mészáros Tibor** (Komárom), **Keszegh Béla**, polgármester (Marcellháza), **Keszegh Mária**, nyug. pedagógus (Marcellháza), **Cseplő Júlia**, mérnök, **Simon Zoltán**, pedagógus (Rozsnyó), **Vörös Zoltánné**, nyugalmazott gimnáziumi tanár (Rimaszombat), **Gerő Ervin**, képzőművész (Losonc), **Nagy János**, szobrász (Helemba), **Kiss Mihály**, nyug. népművelő (Komárom), **Kiss Márta** (Komárom), PhDr. **Szénássy Zoltán** (Komárom), **Obsuth Ingrid**, pszichológus (Vancouver, Kanada, SzK áll. polg.), **Lórincz László** (Harmac), **Čierna Éva** (Kassa), **Majancsik Istvánné** (Torna), **Jégh Izabella**, Csemadok titkár, önkorm. képviselő (Pozsonypüspöki), **Radácsy Györgyi**, tanár (Csallóközarányos, Budapest), **Lukács-Csontos Erika** (Gyügy), **Pomothy László**, id. (Léva), **Mács József**, író (Pozsony), **Mács Józsefné**, nyug. nyelvi szerkesztő (Pozsony), **Dobos László**, író (Pozsony), **Ondrovics Zsuzsanna** (Eperjes), **Czuczor Terézia**, nyug. tanítónő, egykori deportált (Érsekújvár), **Ikrényiné Palócz Anna** (Bodoló), **Molnár Mária** (Vágsellye), **Matussek Tamás** (Vághosszúfalu), **Juhász György** mérnök (Németország), **Juhász Márta**, nővér (Németország), **Molnár Valéria** (Pösttyén), **Molnár Ferenc** (Vághosszúfalu), **Kiesindi Károly**, ny. pedagógus (Gúta), **Kis Katalin** (Rozsnyó), **Kissimon Anna** (Rozsnyó), **Kissimon László**, fémmegmunkáló (Rozsnyó), **Mázik Edit**, munkanélküli (Rozsnyó), **Molnár Ferenc** (Gács), Dr. **Jakab István**, nyelvész, nyug. egyetemi docens (Komárom), **Jakab Istvánné Lelkes Ilona**, ny. középiskolai tanár (Komárom), Dr. **Gaál Lajos**, geológus (Rimaszombat), **Thoma Zsolt** (Komárom), **Böles József** (Komáromfűss), **Böles Gergő** (Komáromfűss), **Molnár Margit** (Ipolyfödémés), **Molnár László** (Ipolyfödémés), **Barta Dávid** (egyetemista), **Kiss László**, nyugdíjas (Nagygyeget), **Kmeckóné Farkas Eta**, ny. pedagógus, 3 évesen deportáltak (Komárom), **Szuh Kálmán**, nyug. középiskolai igazgató, **Sebők Norbert** (Kürt), **Tamási Károly**, nyugd. (Komárom), **Tamási Edit**, nyugd. (Komárom), **Tamási Edit**, egyetemista (Komárom), **Tamási Csilla**, egyetemista (Komárom), **Hajdók István**, nyugd. pedagógus (Kistárkány), **Kürth János**, nyugd. (Pozsony), **Vass Józsefné**, nyugd. (Füle), **Steindl Ilona** (Dunaszerdahely), **Steindl Jenő** (Dunaszerdahely), **Rákay Sándor**, nyug. ref. lelkipásztor (Párkány), **Hlavács Mária**, nyug. pedagógus (Kassa), **Hlavács Pál** okleveles mérnök-tanár (Kassa), **Duncsák Mária**, tanár (Kassa), **Diószeghy Erzsébet**, nyugdíjas (Kassa), **Diószeghy Árpád**, tanár (Kassa), **Bartalszky Enrikó** (Oroszka, szlovák-magyar állampolgár), **Lovász Imre**, nyug. pedagógus (Komárom), **Pitőczky Sándorné** (Kassa), **Szabó Zsuzsa** (Pozsony), **Szabó Kinga** (Pozsony), **Hajdókné Kovács Anna**, tanító néni (Szentes), **ifj. Hajdók Géza**, mérnök (Szentes), **legifj. Hajdók Géza**, diák (Szentes, Budapest) **Hajdók Ákos**, világutazó (Szentes, Bréma), **Hajdók Borbála**, diák (Szentes, Sárospatak), **Csizi János**, pedagógus (Tornalja), **Üveges Judit** (Nagykapos), **Roth Gábor** (Losonc), **Roth Mónika** (Losonc), **Czene Sándor**, nyugdíjas (Jeszte), **Czene Irma**, nyugdíjas (Jeszte), **Takács András**, nyugdíjas (Pozsony), **Szőcs Ferenc**, fizikus, nyug. tud. kutató (SZTA), egykori parlamenti képviselő (Pozsony), **Bolló Anna**, nyugdíjas (Hárskút), **Bolló Anikó**, egészségügyi nővér (Hárskút), **Lelkes Júlia**, előadóművész – egykori deportált (Éberhard)

NEM SZLOVÁKIAI ÁLLAMPOLGÁROK, AKIK SZINTÉN TÁMOGATTÁK ALÁÍRÁSUKKAL A NYÍLT LEVELET:

Tákné Lukinits Zsuzsanna, hegedűtanár (Szombathely), Dr. **Pác Miklós**, orvos (Szombathely), **Gombás István**, tervezőmérnök (Vép),

Mesterházy Anikó, agrármérnök (Vép), **Csapó Tamás**, tszv. egyetemi magántanár (Szombathely), **Bajka Mária Magdolna** (Sepsiszentgyörgy, Székelyföld), **Csajbók László** (Szolnok), **Tóth István**, történész (Budapest), **Papp László**, építésmérnök (Békéscsaba), **Gáspár András**, nyugdíjas (Salgótarján), **Béres István**, tanár (Békéscsaba), **Bares Anikó**, tanár (Békéscsaba), **Urbán Gyula**, villanyszerelő (Békéscsaba), **Urbán Gyuláné** (Békéscsaba), **ifj. Urbán Gyula**, asztalos (Békéscsaba), **Urbán Anita**, főiskolás (Békéscsaba), **Zsíros József**, tanár (Békéscsaba), **Orlai Károlyné** (Békéscsaba), **Orlai Károly** (Békéscsaba), **ifj. Orlai Károly**, technikus (Békéscsaba), **Orlainé Anesin Ágnes**, kozmetikus (Békéscsaba), Prof. Dr. **Jozef Makovitzky** (Rostock), **Magyar Zoltán**, egyetemista (Sepsiszentgyörgy, Székelyföld), **Patrubby Miklós**, a Magyarok Világszövetségének elnöke (Kolozsvar), **Pápai Szabó György**, a Honlevél főszerkesztője (Budapest), **Paukovics Géza** és felesége sz. **Boda Erzsébet** (Melbourne), **Bodnár Levente** (Algoma University Colege, Kanada), **Pünkösdi István**, gépésmérnök (Mezőberény), Dr. **Cholnoky Péter**, gyermekgyógyász (Szombathely), Dr. **Cholnokyné Dr. László Zsófia**, szemész (Szombathely), Dr. **Cholnoky Eszter**, gyermekradiológus (Pécs), **Cholnoky Zsófia**, logopédus (Budapest), Dr. **Varga József** (Gencsapáti), **Széles László**, r. kat. lelkipásztor (Töszeg), **Kiss Endre József**, Nagykönyvtár igazgató (Sárospatak), **Fejérvári Ákos**, vállalkozó (Budapest), **Balassa Zsuzsa**, tanár (Békéscsaba), **Baresné sz. Csizmadia Margit**, tanár (Békéscsaba – 6 évesen Vágfarkasdról kitelepített), **Barabás János**, közgazdász (Budapest), **Szigetvári János** (Gyula), **Lórincz Csaba**, informatikus (Marosvásárhely), Dr. **Tóth Emil**, belgyógyász (Budapest), **Mudy Imre** (Budapest), **Mudy Imréné** (Budapest), **Nagy Erzsébet** (Szék, Erdély), **Nagy István** (Szék, Erdély), Dr. **Kása Zoltán**, egyetemi tanár (Kolozsvar), **Papp Mária**, tanár (Békéscsaba), **Zsély Erika** (Pilisszentiván), **Dankó Stella**, fejlesztési vezető (Keszű), **Gáspár András**, nyugdíjas (Salgótarján), **Csáki Norbert**, építész (Salgótarján), **Rózsa György**, levéltáros (Miskolc), **Somosvári Béla**, okl. villamosmérnök (Miskolc), Dr. **Nagy Attila**, orvos (Debrecen), **Bratyinka Zsuzsa**, diák (Budapest), **Bratyinka Gergely** (Nagybátony), **Onody Gyula**, gépésmérnök (Balatonszabadi), **Banner Zoltán**, művészettörténész (Békéscsaba), **Világhy József**, nyugd., a Horthy Miklós Történelmi Társaság alapító elnöke, **Fehér József**, múzeumigazgató (Sátoraljaújhely), **Bíró László**, gépésmérnök (Budapest), **Palágyi István**, tudományos kutató, az Együttélés – Coexistencia csehországi magyar tagozata és a Görgey Artúr Társaság elnöke, **Kiss László**, mérnök (Nagykanizsa), **Váray László**, nyug. egyetemi docens (Győr), **Vitez Zoltán**, ipari alpinista (Érsekudkert), **Tóthné Méhes Györgyi** (Pécs - Nagyfödéméről deportált), **Németh János**, környezetvédelmi mérnök (Mór), **Váray László** (Győr), **Bécsy Attila** (Győr), Dr. **Nagy Zoltán** (Győr), **Bánó Attila**, író, publicista (Telki)

*

A pozsonyi *Új Szó* c. napilap 2007. október 12-ei számában közölte az alábbi nyilatkozatot – és az aláíróinak névsorát:

Vessünk véget a nemzeti gyűlölködésnek

A 2006. évi választások és a kormánykoalíció hivatalba lépése után annak vagyunk tanúi, hogy egyre nagyobb veszély fenyegeti a szlovákok és a magyarok békés együttélését, ami alássa azokat a pozitívumokat eredményező hosszú távú kapcsolatokat, amelyeket 1989 novemberében kezdtünk kiépíteni, majd 1998 után folytathattuk megerősítésüket.

Az elmúlt év folyamán megfontolatlan lépések sorát kellett látnunk, s a politika meghökkentő mértékű nacionalista vulgarizációjával szembesültünk.

Kapcsolataink újbóli kiéleződését idézte elő, hogy a közelmúltban „megnyitották” a beneši dekrétumok problémakörét, a parlament pedig „erinthetetlenül” nyilvání-

totta ugyanezen dekrétumokat; a válságot tovább mélyítik azok, akik tagadják, hogy a szóban forgó dekrétumok és rendeletek a magyar lakosság sérelmére elkövetett igazságtalanságokhoz vezettek.

Mindennek a következményeként olyan légkör van kialakulóban, amely szlovák vagy magyar voltokra való tekintet nélkül árt a polgároknak. Két egymással szemben húzódozó frontvonal rajzolódik ki: az egyik mögött azok állnak, akik a „jó szlovákok és a rossz magyarok” szerepköréből indulnak ki, a másik mögött azok, akik „jó magyarokra és rossz szlovákokra” osztják fel a történet szereplőit.

Sajnálattal látjuk, hogy Szlovákia politikai életének nacionalizálásából s a szlovákok és a magyarok közötti feszültség növeléséből nem csupán a kormánykoalíció tagjai és a politika magas rangú reprezentánsai veszik ki a részüket kezdettől fogva, hanem – különböző mértékben – a parlament ellenzéki pártjai is erősítik ezt a folyamatot. A polgárokkal szembeni felelőtlenség megnyilvánulásának tartjuk ezeket a lépéseket, mert falakat húznak a szlovákok és a magyarok közé, és megterhelik a szlovák–magyar viszonyt.

Ugyanakkor Magyarországon is akadnak fontos politikai tisztségeket betöltő személyek, akik reakcióikkal és tetteikkel olajat öntenek a tűzre. Ez a magatartás külpolitikai szempontból is árt a két országnak, a legkevésbé sem járul hozzá az Európai Unió belüli jó pozíció kivívásához, s nem segíti a demokratikus európai értékek étoszának kialakulását.

Aggodalommal gondolunk arra is, hogy a viszályok leple alatt nem nyerhetnek-e teret Szlovákiában olyan törekvések, amelyek a kisebbségi jogok korlátozásához vezethetnének az oktatásügyben és a tömegtájékoztásban.

Tiszteséges országban akarunk élni. Tudatában vagyunk annak, hogy a szlovákok és a magyarok közötti jó viszonynak és a Szlovák Köztársaság stabilitásának csakis a kölcsönös tapintat lehet a záloga.

Tisztában vagyunk azzal is, hogy a nemzetek közötti elenségeskedés elfajulása milyen beláthatatlan következményekkel járt és jár Európa s a világ különböző részein.

Ezért a demokratákra és a demokratikus politikai erőkre apellálunk, hogy szegüljenek szembe a nemzeti gyűlölködés spiráljának kiszélesedésével, szorítsák ki a közéletből a szlovákok és a magyarok érzelmeit sértő megnyilvánulásokat és ne engedjék, hogy Szlovákia olyan zsákutcába kerüljön, amelyből igencsak nehezen lehet kijutni.

Arra szólítjuk fel Szlovákia polgárait, hogy utasítsák el a fentebb említett veszedelmes „játsszámák” túsainak szerepét. Éljük az 1989 novemberének közelgő évfordulója és az Emberi Jogok Napja által kínált lehetőséggel, és együtt szálljunk szembe a nemzetek közötti viszály szításával.

ALÁÍRÓK:

Peter Zajac irodalomtudós, **Szigeti László** kiadóigazgató, **Martin Bútor** szociológus, **Hunčík Péter** pszichiáter, **Fedor Gál** szociológus, **Ján**

Štrasser író, **Grendel Lajos** író, **Rudolf Chmel** irodalomtudós, **Németh Ilona** képzőművész, **Peter Kerekes** rendező, **Jana Beňová** író, **Pavol Demeš** külpolitikai elemző, **Daniel Hevier** író, **Zuzana Kronerová** színművész, **Tóbiás Szidi** színművész, **René Bilík** irodalomtudós, **Viktor Nižňanský** közgazdász, **Egon Gál** filozófus, **Szabó Rezső** ügyvéd, **Alojz Rakús** pszichiáter, **Tőzsér Árpád** költő, **Miro Kollár** sajtóelemző, **František Šebej** publicista, **Simon Attila** történész, **Fero Guldan** képzőművész, **Eva Guldanová** újságíró, **Csehy Zoltán**, író, **Andrej Bán** fotóriporter, publicista, **Katarina Kerekesová** animátor, **Tomáš Janovic** költő, **Gazdag József** író, **Samuel Abrahám** filozófus, **Ján Piroščák** számítógépes szakember, **Jozef Majchrák** újságíró, **Jozef Hašto** pszichiáter, **Alta Vášová** író, **Peter Tatár** orvos, **Peter Osuský** orvos, **Rudolf Zajac** orvos, **Görözdí Zsolt** református lelkész, **Juraj Mesík**, a Világbank elemzője, **Ivan Kameneč** történész, **Michal Ač** újságíró, **Martin Porubjak** dramaturg, **Vladimír Pirošík** ügyvéd, **Petőcz Kálmán** politológus, **Pavel Vilikovský** író, **Ivan Štrpka** költő, **Martin M. Šimečka**, író, újságíró, **Tóth Károly** kutató, **Vladimír Krivý** szociológus, **Zuzana Dzivjaková** szociális elemző, **Dubovský László**, Tornaia polgármestere, **Jaroslav Dunaj** grafikus, **Tatiana Dunajová** szerkesztő, **Grigori Mesežnikov** politológus, **Alexander Duleba** külpolitikai elemző, **Olga Pietruchová** polgári aktivista, **Fazekas József** esztéta, **Ludovít Urban** építész, **Ivan Dianiška** szociológus, **Remo Cicutto**, Pöstyén polgármestere, **Vladimír Talian** konzultáns, **Šarlota Pufflerová** polgári aktivista, **Eugen Korda** újságíró, **Vladimír Hlavenka** pszichológus, **Katarína Mathernová** menedzser, **Rasťo Kužel** polgári aktivista, **Daniel Fischer** képzőművész, **Lubica Trubíniová** természetvédő, **Natália Závodská** menedzser, **Polgár Anikó** irodalomtudós, **Pavol Brunovský** matematikus, **Juraj Kušnierik** újságíró, **Boris Strečanský** polgári aktivista, **Zora Paulínyová** konzultáns, **Tomáš Valášek** biztonsági elemző, **Soňa Szomolányi** politológus, **Miroslav Kusý** politológus, **Ján Roháč** ökológus, **Zora Bútorová** szociológus, **Luboš Kubín** politológus, **Viera Antoškovičová** műsorvezető, **Radovan Kazda** tájépfítő-kertrendező mérnök, **Dušan Sloboda** elemző, **Ondrej Dostál** szociológus, **Peter Gonda** közgazdász, **Ivan Kuhn** politológus, **Svetozár Gavora** műfordító, **Silvester Bizoň** közgazdász, **Eva Polakovičová** közgazdász, **Peter Sloboda** pszichológus, **Juraj Petrovič** vállalkozó, **Tibor Takáč** geodéta, **Filip Vagač** polgári aktivista, **Anton Heretik** pszichológus, **Zuzana Wienk** polgári aktivista, **Hizsnay Zoltán** költő, **Štefan Šebesta** tudományos munkatárs, **Jana Cviková** publicista, **Ján Orlovský** menedzser, **Gabriel Bianchi** pszichológus, **Olga Gyárfášová** szociológus, **Marcel Zajac** polgári aktivista, **Martin Muránsky** filozófus, **Eugen Gindl** publicista, **Teodor Münz** filozófus, **Mészáros András** filozófus, **Zuzana Gindl-Tatárová** egyetemi oktató, **Marta Šimečková** újságíró, **ifj. Michal Havran** politológus, teológus, **Eduard Chmelár** újságíró, **Aneta Világi** kutató.

*

A Magyar Református Presbiteri Szövetség 2007. október 13-án tartott elnökségi ülése 20/2007. Eln. szám alatt határozatot fogadott el a beneši dekrétumokkal kapcsolatban

20/2007. Eln.

A Szövetség elnöksége megdöbbenéssel és mély szomorúsággal vette a hírt a Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsának arról a határozatáról, amelyben megerősíti, és „érinthetetlennek” nyilvánítja a beneši dekrétumokat, amelyek nyomán tízezerszám szenvedtek évekig hátrányt emberi, politikai és gazdasági jogaiktól, állampolgárságuktól megfosztott és ennek súlyos következményeit viselő magyarok és németek.

Megdöbbenéssel azért, hogy mert Európai Unió belüli olyan parlamenti határozat születhet, amely nem az európai nemzetek közötti megbékélést segíti elő, hanem újra a felszínre hozza azokat a feszültségeket, amelyek a lelkek mélyén megvannak. Maga a Szlovák Nemzeti Ta-

nács érezte ennek helytelenségét, amikor külön javaslatra végül is a preambulumba felvették, hogy nem értenek egyet a kollektív bűnösség elvével. De hát mi mások a beneši dekrétumok, mint a kollektív bűnösség kinyilvánításai?

Szomorúságunk oka pedig az, hogy ez a határozat válaszlás volt egy, a két nemzet megbékélését elősegítő, közösen tervezett nyilatkozatra, amelyben a magyar fél is elismeri a történelem során a szlovák nemzettel szemben elkövetett bűneit, hibáit, és ugyanezt a másik fél is megtette volna. Kinyújtott, békességet kereső kézre arculütéssel válaszolni sem nem európai, de még kevésbé keresztény magatartás, pedig a határozatot a keresztény demokraták is megszavazták!

Ezzel a magatartással ugyan semmiképpen nem érthetünk egyet, mégis nincs bennünk sem ítélkezés, sem bosszúvágy, és óvunk is mindenkit ettől. Óvunk egyrészt azért, mert egy elmérgesedő viszony következményeit ot-tani magyar testvéreink szenvedik meg, másrészt pedig azért, mert éppen mi magyarok tanulhattuk meg történelmünk során, hogy az ítélet Istené, amely mindig bekövetkezik – gondoljunk csak arra, hogy a múlt században három, minket elnyomó nagyhatalom semmisült meg körülöttünk. Mi pedig – megfogyva bár, de törve nem – itt vagyunk.

Szükségesnek látjuk ugyanakkor, hogy magunkra, anyaországbeliekre vonatkozólag levonjuk a tanulságokat.

Mindenekelőtt azt, hogy sokkal nagyobb figyelmet fordítsunk határon túli testvéreinkre imádságban és cselekedetekben egyaránt. Gondoljunk meg, hogy gyülekezeti alkalmainkon (istentiszteleteinken, bibliaóráinkon), egyéni csendességünkben hányszor imádkozunk határon túli testvéreinkért, testvér gyülekezeteinkért, vagy akár csak határon túli rokonainkért, barátainkért? Ami pedig a cselekedeteket illeti, ott egész hazai társadalmunk szomorú állapotát jellemzi, hogy azok közül, akik adójuk egy százalékát nem az egyháznak adják, hanem a „kiemelt költségvetési előirányzatra” (281 264-en voltak ilyenek), mindössze 9981-en adták egy százalékkukat a „Szülőföld Alapítvány támogatására”, ami a határon túliak segítségét szolgálja.

A másik tanulsága az, hogy a többség mindig hajlandó a kisebbséget hibáztatni bajaiért, problémáiért, sőt saját bűneiért is. Ezt mi magyar reformátusok magyarként és reformátusként évszázadokon át megtapasztalhattuk. Vajon nem ezt tesszük-e ma magunk is bizonyos kisebbségeinkkel? Amikor ezt tesszük, gondoljunk arra, hogy ugyanezt teszik más többségi nemzetek a magyar kisebbségekkel!

Mindezek a tanulságok nem feledtethetik azt, hogy imádkoznunk és tennünk kell határon túli, most különösen szlovákiai testvéreinkért, a Szlovákiai Református Keresztény Egyházért és tagjaiért, de – a Biblia tanítása szerint – azokért is, akik ezt a szörnyű határozatot meghozták.

Ez is Európa – 2007-ben (Utószó helyett)

Albert Gábor idézi a kommunista alapállású, s politikai ellenfélnek számító Fábry Zoltánnak az Esterházy János gróf halálos ítéletének kimondását követően leírt szavait: *„Megrendülten, tehetetlenül és szívütötten állunk az ítélet előtt. Az igazság újra csatát veszett Szlovákiában. Halálos ítélet: mentő körülmény nélküli végkonklúzió. Kötélhalál: aljas indokból elkövetett tett megbélyegzése. És a tempó és a gyorsaság, amivel az ítéletet keresztülhajtolták, egyetlen tárgyalás subája alatt. Micsoda nemzet ez! A nyílt fórumon, a világ színe előtt micsoda bátorság, mekkora arcátlanság így hazudni. Hitler tanulni jöhetne. Nemhiába volt Szlovákia a Führer mintaállama. Most följúl-múlta mesterét is. [...] Ez tiszta gyilkosság, de a bírák ugyanakkor nem tudják, hogy öngyilkosság is; a szlovák nemzet, a szlovák antifasizmus ezzel az ítélettel kimondta önmaga felett az erkölcsi halálos ítéletet. A büntudat teljes hiánya judicium-hiányra utal. Ez az ítélet történelmi példa és erkölcsi elmarasztalás. Mach 30 éves büntetése és Esterházy halálos ítélete kötetek helyett beszél. A szlovák nemzet újra fel van mentve. Újra felmentette magát mások befek-títésével, föjládozásával. Meddig tarthat büntetlenül az ilyen játék? Az áldozatok újra a szlovákiai magyarok, mert Esterházy személyében az egész szlovákiai magyarság nyakába dobtak kötelet. A szlovákiai magyarok alkotják a bűnbakot, mely a nagyobb szlovák bűnököt hatálytalanítja.“*

A közelmúltban – több évtizedes hallgatás után – a hatalom bevallotta, hol nyugszanak a mártírhalált szenvedett Esterházy János hamvai. A kommunizmus áldozatainak maradványait rejtő tömegsírbán található, Prágában. Vajon hogyan nyugodhatna békében abban az országban, amely máig nem rehabilitálta őt – és vele együtt nemzettársait is háborús bűnösként tartja nyilván?!

Hazahozni? Hol az a haza?

Igaza van a mártír leányának: *„Ha a szlovákok megérnek arra, hogy kezet nyújtsanak a magyaroknak, ha más lesz a viszonyulásuk a magyar kisebbséghez, ha a Beneš-dekrétumokat semmissé nyilvánítják, akkor Esterházyt haza lehet vinni. Ehhez azonban csoda kellene, vagy legalábbis a csodával határos változás.“*

Igazuk van azoknak, akik a bemutatott jogszabályokat a náci nürnbergi törvényekhez hasonlítják. Azok a zsidóságot sújtották, ezek a magyarságot és németiséget.

Azok alkotóit és alkalmazóit felelősségre vonták és megbüntették.

Ezekkel Csehország és a Szlovákia részese lehet az Európai Uniónak.

Sőt, a szlovák politikai elit, demonstratív, parlamenti határozattal erősítette meg azok érvényességét. (S egy füst alatt elhatárolódott – képmutató módon – azok tartalmától?)!

A szlovák értelmiség süket és néma maradt annak idején, s most is – a magyarokba kapaszkodva – csak kényszeredetten, felemásan emeli fel a szavát.

Ez is Európa – 2007-ben!

(b. kovács)

Balázs István, előadóművész, publicista (Miskolc)
Böszörményi István, tanár, publicista (Losonc)
Danis Ferenc, honismereti kutató (Ipolság)
Fábry János, tanár (1830-1907)
Fábry Zoltán, író, publicista (1897-1970)
Gaál Lajos, geológus (Rimaszombat)
Sz. Haltenberger Kinga, művészettörténész (Losonc)
Juhász Dósa János, újságíró (Rimaszombat)
Koncsol László, irodalomkritikus, publicista (Pozsony)
B. Kovács István, gömörológus (Rimaszombat)

Major Zoltán, történész (Budapest)
Mihályi Molnár László, tanár, publicista (Szepsi)
Nevizánszky Gábor, régész (Nyitra)
Pósa Lajos, költő, lapszerkesztő (1850-1914)
Puntigán József, publicista (Losonc)
Szabó Gyula, festőművész, költő (1907-1973)
Szászi Zoltán, újságíró (Rimaszombat)
Szakolczay Lajos, műkritikus Budapest
Tolnay Zsuzsa (Aggtelek)
Tóth Lajos (Nagybalog)

*Aldott ünnepeket
 kívánunk
 kedves Olvasóinknak.*

A 2008. évi 1. szám tervezett tartalmából:

„Augusztus 13. (hétfő). Szép felhőtlen nap virradt ránk. Az éji zúgó moraj a táborban egyre fokozódott. A tüzek fényét elhomályosítja a kelő nap, de azt a borulatot, mely a szíveket befogta, el nem oszlatná.”

Az éjjeli lövések hangja még el nem hallgatott, a megindító jelenetek egész sora még csak most következett. Amott szemünk láttára borul lovára a huszár, megsimogatja, megsókolja hű társát. Mikor már búcsút vett tőle, legott agyonlövi. Tetemére borul, s megsiratja. Majd kihúzza hüvelyéből kardját, s ereje megfeszítésével ketté töri, végre eldobja. Volt, ki golyót röpít agyába, s ott hal meg. Hány honvéd zúzza össze puskáját. A kétségbeesés százféle változata nyilvánul.

Hozzák a zászlót. Ezer darabra szaggatják, hogy a foszlányokat szívükre téve magukkal vigyék. Nekem egy vörös szalagdarab jutott, ereklyeként őrzöm.

Szívet rázó jelenetek ezek.

Sajnálom, hogy a fenségesen borzasztó s nagyszerűségben óriási képnek méltó leírását gyöngye tollam nem adhatja vissza.

Mindenki árulásról beszél.

Mennydörgésszerű csattanás reszketteti meg a levegőt. A szerkocsik tartalmát robbantják föl a tüzerek. Eget ostromló káromlás zúg föl itt és ott.”

(**Fábry János**: A haza minden előtt. Emlékiratok 2.)

